

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ANADOLU HALKLARI

Yazan
Ercan ÇOKBANKİR
Arkeolog

Gazıemir Belediyesi

Gazıemir Belediyesi
Kültür Müdürlüğü
Yayıdır.

Hazırlayan:

Ercan ÇOKBANKİR
ercan945@yahoo.com.tr

© Tüm yayın hakları yazarlara aittir.
Kısa alıntılar ve tanıtım amaçlı yazılar
dışında izin alınmadan kısmen de olsa
çoğaltılamaz ve kopyalanamaz!

Copyright © Mart 2013

GRAFİK TASARIM BASKI & CİLT:

FİLDİS

OFSET MATBAACILIK REK. TİC. LTD. ŞTİ.
www.fildisofset.com

Fatih Mah. 188 Sk. No:12/K
Sarıncı / Gazıemir - İZMİR
Tel: 0.232 251 08 88
Faks: 0.232 251 04 02
info@fildisofset.com

Basım Tarihi:
Mart 2013

ANADOLU HALKLARI

Yazan
Ercan ÇOKBANKİR
Arkeolog

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

Neolitik Çağ	008
Kalkolitik Çağ ve Eski Tunç Çağları	010
Hititler	011
Urartular	017
Frigler	018
Birinci Bölümün Sonucu	019
Ermeniler	022
Kürtler	030
Pontus	033
Likyalılar	036
Karyalılar	038
Lidyalılar	040
İonyalılar	042
İsaurialılar	046
Kilikyalılar	046
Mysialılar	048
Pamfilyalılar	049
Paphlagonialılar	050
Kapadokyalılar	051
Galatlar	052
Bithynialılar	054
İkinci Bölümün Sonucu	055
İskitler	070
Etnisite (İrkçılık)	080
Hunlar	087
Avarlar	091
Bulgarlar	093
Hazarlar	097
Peçenekler	098
Kumanlar	103
Bizansın Sosyal Durumu	106
Gagavuzlar	109
Urumlar ve Urumeyler	113
Paflikyanlık	121
Bogomolizm	122
Karamanlılar ve Karamaniler	127
Selçuklular	135
Karamanoğulları	143
Osmanlılar Hakkında	148
Küçük Asya Araştırma Merkezi (KAAM), Anadolu Rumları	154
Süryaniler	203

ÖNSÖZ

Biz Türkler, nedense tarihimizi 1071 yılı ile başlatırız. Aslında Anadolu ve Balkanlarda Türklerin tarihi çok eski yıllara kadar gider. Cumhuriyetimizin Kurucusu Büyük Önder Mustafa Kemal, Türk Tarih Kurumunun kuruluş aşamasında söylediği bir sözle Türk tarihinin köklerinin çok eski dönemlere dayandığına işaret eder.

Bazı yabancı tarihçiler de, Türk tarihini 1071 yılında Anadolu'ya gelen ilk Türklerle başlatırlar. Aslında bu sav yanlış olmalıdır. Bazı tarihçilerimizin de son zamanlarda yaptığı araştırmalarda Türklerle ilgili, Anadolu ve Balkan tarihinde ilginç bulgular çıkmaktadır. Türkler gerek Anadolu'da gerekse Balkanlar'da çok eski yıllarda yaşamışlardır.

Bu araştırmada okuyacağınız gibi Anadolu'nun 8500-10.000 yıllarına uzanan tarihi geçmişinde yerli halkı devamlı var olmuştur. Anadolu'ya çeşitli göçlerle koloniler kurmak için gelmiş kolonistler, yerli halkla devamlı halvet olmuşlar, kaynaşmışlardır.

İşte bu araştırmada sizlerin de okuyacağınız gibi, Anadolu mozaïği, tarih boyunca yaşayanlarını harmanlaştırmış, Anadolu kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bu kültür, dünya uygarlığına örnek olmalıdır. Ama maalesef, tarih boyu dünya uygarlığının kurucuları olarak, Yunan Uygarlığı, sanki kasıtlı olarak öne çıkarılmıştır. Aslında araştırmada okuyacağımız gibi üç dine merkezlik yapmış Anadolu, Dünya edebiyat tarihi yanında, heykel, mimari, güzel sanatlarda olduğu gibi pek çok konuda dünya uygarlığına da öncülük yapmıştır.

Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlığı, dünya uygarlığının beşiğidir. Semavi dinler, bu topraklarda doğmuştur. Dünyanın en çok okunan ve sevilen destanları yanında, tıp adamları, tarihçiler ve matematikçiler bu topraklarda yetişmiştir.

Bu halkların torunları olan bizler, bu kültürü yaratan halkları kaynaştıralım, bu halkları birbirine sevdirelim. Araştırmada okuyacağımız gibi, uygarlığı ve kültürü bu halklar yaratmış ve yaymıştır. 1924 mübadelesi ile Yunanistan'a gönderdiğimiz Anadolu Rumları, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Yunanistan'daki kardeşlerine sosyal yaşamın yanında yemek kültürünü dahi öğretmişlerdir.

Bu toprakların insanları kardeştir, bu toprakların insanları akrabadır. Araştırmanın son bölümünde okuyacağınız gibi Anadolu Rumları Yunanlı değil Anadolu Hristiyan'ıdır. Araştırmacı burada biraz ileri giderek, onların Balkanlardan gelmiş ve Anadolu'da yerleşmiş İskit soylu olduğunu iddia etmektedir. Okuyalım hep beraber fikir yürütelim. Anadolu mozaïğinin güzelliğini ve kardeşliğini hep beraber yaşayalım.

Gaziemir Belediyesi Kültür yayını olarak böyle bir eserin hazzını ve onurunu duyarak Kent Kültürünün yaratılmasında bizlerin de harcayacağı katkılarla birlikte, herkese ve koordinatörümüz Arkeolog Ercan Çokbankir'in bu güzel çalışmalarının devamını diler, teşekkür ederim.

Halil İbrahim Şenol
Makine Mühendisi
Gaziemir Belediye Başkanı

Gilgamesh Destanı, M.Ö. 4000 yıllarından günümüze kadar gelmiş olduğu bilinen, ilk yazılı destandır. Tarih boyu epik çalışmalar yapanların ilham kaynağı olmuştur. Bu destan geleneği, daha sonra Anadolu'ya geçecek, Hititleri etkileyecek, daha sonraki yıllarda, İzmirli Homeros'a ilham kaynağı olacaktır. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir'e göre Homeros, Odiseia'sında, Gilgamesh'ten esinlenmiştir. Gilgamesh Destanındaki tufan öyküsünü ve evrenin ilk insanı olan **"Adem ile Havva"** anamızın öyküsü, M.Ö 1300 yıllarında Hz. Musa'nın kitabı **"Tevrat"** ta da yerini bulacaktır. Sümerler, tanrıların gökte yaşadıklarına inanırlardı. Bu yüzden Ziggurat'ları inşa etmişlerdir. Amaç Tanrıya (Yaratana) daha yakın olmaktır.

Sümer ve Anadolu Uygarlıklarının yanında bu destanların benzerliklerinin aynı dönem Yunan destanlarında ve sanatında da büyük etkisi görülür. Hesiodos'ta baş tanrı Zeus'tan önce Kronos'un daha önceleri Uranus'un baş tãnrı olmaları, Hitit'lerdeki Kumarbi efsanesine benzerlikler gösterir. Anu, Kumarbi, Gök tanrısı biçimindedir.

Eski Tunç Çağının sonlarından itibaren göreceğimiz Kubaba, (Kupapa) daha sonraki yıllar da Kybele'nin hatta Zeus'un proto tipidir. Zeus İskitlerin dahi baş tanrısıdır. Hititlerden itibaren göreceğimiz Hattuşaş yakınlarında Yazılıkaya denen yerde Hitit tanrıları panteonu vardır. Yazılıkaya'nın girişi Hititler zamanında, bir tapınak binasıyla kapalıdır. Günümüzde sadece temelleri kalmıştır. Kayalarla yapı bir bütün oluşturur. Kayaların arasında iki boşluk, tapınağın salonları olarak kullanılmıştır. Duvarları tanrı kabartmalarıyla süslüdür. Özellikle her iki salonda bulunan elleri oraklı, bir birbirinin eşi 12 tanrı Hitit tanrısıdır. İlahiyatçıların araştırması söz konusu olup, daha sonraki yıllarda Anadolu ve Yunan 12 Olympos tanrısına inanacak, Hristiyanlık da 12 Havari ile İsa'nın öğretilerini yayacaktır. Bununla da kalmayacak İslamiyet'te Alevilik 12 İmamla inançlarını yayacaklardır. Bundan daha güzel bir esinleme olabilir mi?

Homeros gibi Batı Anadolu kentlerinden Kolophon(Menderes-Değirmendere) da doğmuş olan düşünür Xenophanes, o yıllarda bakın insanlara nasıl öğüt veriyordu:

**"Tek bir tanrı... en ulu,
Ne kılığı benzer insanlara, ne düşündüğü...
Hep göz, hep düşünce, hep kulaktır.
Hep aynı yerde kalır, hiç kıpırdamaz,
...
Bir düşünüşte sarsar dünyayı."**

Bu engin düşünce tarzı, o günün edebiyat ve sanat alanında olduğu gibi felsefi alanda da Batı Anadolu'dan Dünya'ya böyle sesleniyordu.

**"Hepimiz topraktan ve sudan doğduk zira.
Topraktan gellir bütün şeyler ve döner toprağa."
Xenophanes**

Gerek Hristiyanlık, gerekse daha sonraları ortaya çıkacak İslamiyet, işte bu düşünce üzerine inananlarını bilgilendirecek, inanış tek tanrılı sistem üzerine oturacaktı. Okuduğunuz gibi insanoğlu, yaşamı boyunca varlığını yaratana adamak, dua etmek ihtiyacı duymuştur. İşte bu dinsel evrim, insanoğlunun sürekli arayışlarından dolayı ortaya çıkmaktadır.

Bu yıllardan sonra, tek tanrılı dinler **“Ne yerdedir, ne göktedir. O inananların içindedir.”** diyerek eller hep semaya doğru açılarak dua edilecektir. Tek tanrılı dinlerden İslamiyet’te bile Gılgameş Destanından esinlendiği, ilahiyatçılar tarafından iddia edilir.

İki toplum arasında gördüğümüz olayların birbirini andırması ve benzemesi yanında, tarih boyunca Anadolu ve Mezopotamya toplumlarının destanları da birbirlerini adeta taklit etmişlerdir.

Bu bilgileri vermemin nedeni, Anadolu Mezopotamya ve Mısır tarihleri arasındaki kültür alışverişi yanında benzerliklerin ve esinlenmelerin daima olmasındandır. Bu esinlenmeler, Yunan sanatı yanında edebiyatı ve Tanrılar Panteonunda bariz bir şekilde görülür. Fakat genellikle yabancı tarihçiler ve araştırmacılar, Yunan Uygarlığının dünya uygarlığına yön verdiğini iddia ederlerken, Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Uygarlıklarını görmemezlikten gelirler.

Bazı araştırmacılara kaynak olacağı kanısıyla, Yunan Tanrılar Panteonunda görülen tanrılar, (İskit Tanrılar Panteonunda aynen) sadece isim değişiklikleri ile görülecektir.

Yukardaki örneklerden de edindiğimiz bilgilerde görüleceği gibi Dünya Uygarlığına Anadolu, Mezopotamya ve Mısır Uygarlıkları yön verdiği gibi Yunan Uygarlığı da bu uygarlıklardan esinlenmiştir. Uygarlıkların kaynağı bu topraklardır.

Nermin Engin Çokbankir
Arkeolog
12.11.2009

SUNUŞ

Ulusal gazetelerimizden birinin yazarlarından Özdemir İnce, 2005 yılı 6 Şubat günkü makalesinde **“Anadolu Türklüğü’nün tek ırka, tek etnisiteye dayanmaması, bu Türklüğün bir oluşum olduğunu kanıtlaması bakımından son derece önemli. Aslında benim için değil, bilim için önemli...”** diye yazmıştır.

Bu sözler Anadolu arkeolojisini takip eden biri olarak ilgimi çekmiştir. Uzun yıllar yaptığım araştırma ve çalışmalarıma da kaynak olmuştur.

Burdur yakınlarındaki Sagalassos’ta ilginç bir olayı aktarmak isterim. Sagalassos gibi Anadolu’da 2400 civarında ören yeri olduğu kaynaklarda geçmektedir. Konumuz içinde birçoğunun isimlerine rastlayacaksınız. Sagalassos kazısında rastlanan ilginç bir olay da, Antalya Kültür Müdürü Musa Seyirci, yeni ortaya çıkan bu gerçeğin, Türk tarihine ışık tutabileceğini söylüyor: **“Ağlasun’daki hazının önemli bir merkez olduğunu kaydediyor önce, sonra da ‘karbon testi’ ile isabetli sonuca ulaşabildiğini hatırlatıyor. Anadolu’da birçok**

yerleşim biriminin Türkleştiğini anlatıyor. Seyirci, “Bu olay, Türkler için yeni bir tarih sayfası açar,” diyor. Bu Olayın, ‘Anadolu Türklerinin Anadolu halkı ile kaynaştığının ve Anadolu halkının Türkleştiğinin’ belgesi olduğunu vurguluyor. Bir başka iddiası daha var: Seyircinin, ‘Bunun yanı sıra, bu olay, Türklerin de Anadolu’ya geldiğini ortaya koyar. Yani bu aynı zamanda, Anadolu’daki Türklerin, Orta Asya’daki Türklerden farklı olduğunu da belgeler.” diyor.

Sagalassos’ta 1989 yılında başlayan kazı çalışmaları, yılın belli aylarında yapıyor.

1996 yılı kazılarında Sagalassos’ta 3 bin yıllık bir iskelet bulunur. Bu iskeletten alınan DNA örnekleri neticesinde ilginç bulgulara varılır. Neticesinde Burdur-Ağlasunlu kazı işçileriyle 3 bin yıllık İskeleti incelenen kişinin akrabalık bağları olduğu ortaya çıkar. Kafalar karışır, “şimdi biz neyiz, Türk değil miyiz, Yunan mıyız?” diye birbirlerine sorarlar.

Amacım, bu konu üzerinde yıllarını harcamış büyük ustaların, hocalarımızın yanında, Anadolu uygarlığını ön plana çıkarma uğraşında, katkım- olursa bundan çok memnun olacağımı da söylemek isterim. “Antalya’dan 110 km önce, Burdur’un Ağlasun ilçesinin 7 km kuzeyinde bir antik kent Sagalassos, Batı Toroslar’ın bir parçasını oluşturan Ağlasun Dağı’nın güney eteklerinde, yaklaşık 1.500 mt yükseklikte meyilli bir arazi üzerinde kurulmuş zamanında. Doğudan batıya 2,5 km, kuzeyden güneye 1,5 kilometrelik bir alanı kaplıyor. Başköy’den Dereköy’e kadar uzanan geniş vadide, Ağlasun Çayı akıyor. Bu çay, Aksu Nehri’nin, antik adıyla Kestros’un bir koludur.”

Burdur’daki Antik Sagalassos kenti kazıları, Belçika Leuven Katolik Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Marc Waelkens başkanlığında, 1989 yılında başlamıştır. Üç yıl önce, 1996’da, antik kentin agora (çarşı) bölümünün kazıları sırasında, işçiler bir iskelet buluyorlar. Bölgede ilk insan izlerinin günümüzden 12 bin yıl öncesine uzandığı biliniyordu. Ne var ki, kazı işçilerin bulduğu iskeletin 3 bin yıl öncesine ait olduğu anlaşıyor. Kazı işçileri ‘Bu bizim atamız, atamızı bulduk’ diye, tarihi bir kazı sırasındaki buluşlarıyla keyiflenmiş, kendi aralarında eğlenirken, kazı heyeti başkanı Belçikalı Prof. Dr. Marc Waelkens, beklenmedik bir şekilde bu şakayı ciddiye alıp, iskeletten kemik, kazı işçilerinden de saç teli örnekleri alıyor. Ülkesine, Belçika’ya incelenmesi, DNA testi yapılması ricasıyla gönderiyor.

Ağlasunlu işçilerin üç bin yıl önce yörede yaşamış bir antik insanla akraba çıkması, ilginç bir tartışmanın da başlangıcı oluyor. Şimdi Ağlasunlular “Sagalassos kentini kuranlar” meğer bizim atalarımızmış, diyorlar. Diyorlar ama bir hayli de şaşkınlar. İlçe halkından bazıları, duruma milliyet açısından yaklaşıp “Biz Yunan mıyız?”, “Biz Türk değil miyiz?” diyerek tepki gösteriyor.

Kazı Başkanı Prof. Dr. Marc Waelkens, DNA testi ile günümüz insanının 2 binlik yıllık iskeletle akrabalığının tespit edilemeyeceği yönünde gazeteye mesaj gönderip yalanlara da bu işin uzmanı arkeologlar bunun aksini iddia ederler.

Yazar Özdemir İnce, şöyle bir örnekle Anadolu’nun genetik yapısının tahlilini çıkarır. “Mersin Toroslar’ında, Demirlişik köyünde, annemin (Deli) Hapa adında bir teyzekızı

vardı. Hapa'nın Avrupa'daki karşılığı Eva'dır. Eve'dir. Bunların hepsini Havva olarak kabul edebiliriz. Ancak Havva Hapa'dan, Hapa da Hepa'dan gelmektedir. Hitit yazıtlarında Hepa, Hepat ya da Hepatu olarak geçen bir tanrıçanın adıdır. Sanırım, Deli Hapa 1920'lerde doğmuştu ve kimsenin bilmediği bir Hitit-Lübnan tanrıçasının adını taşıyordu. Buna göre bizim allenin ana tarafının bir yanı Hitit olabilir. Deli Hapa teyzemin adının Hapa olması aile içinde çocuğa ad verme geleneği içinde değerlendirilmelidir." Bu kültüre kim ne derse desin Anadolu'nun çeşitli coğrafyalarında rastlanır.

Anadolu'nun her yanı Burdur-Ağlasun gibidir. Anadolu bu uygarlıkların harmanıdır. Bilebildiğimiz kadarıyla 28 uygarlığa köprü olmuştur, Anadolumuz.

Kitabımızın çeşitli bölümlerinde okuyacağınız gibi, gerek Anadolu gerekse Balkanlar, tarih boyu tam bir soylar mozaikidir. Çeşitli Türk boyları bu bölgeleri harmanlamışlardır. Bunun yanında Doğu Anadolu'da M.Ö. VIII. yüzyıldan itibaren Ermeni ve Kürt kavimlerine rastlanmaktadır. Ermeni kaynakları, köklerini daha önceki yıllarda Urartularda ve Friglerde ararlar. Balkanlarda da durum farklı değildir. Bu yıllarda Balkanlarda Slav kavimlerine rastlanmaz. Milattan sonraki yıllarda Roma İmparatorluğunun kurulmasından sonra tarih sahnesinde Slavlara rastlarız. M.Ö. XIII. ve XII. yüzyıllardan itibaren Kıta Yunanistan ve Girit'te Yunan uygarlığının arkeolojik verilerine rastlanmaya başlanır. İlginçtir, bu yıllarda Yunan uygarlığı tamamen Mezopotamya, Mısır ve Anadolu uygarlıklarının etkisi altındadırlar, o uygarlıklardan esinlenmişlerdir. M.Ö. 545 yıllarından önce Yunan=İon isminin henüz kullanılmadığını Prof. Dr. Bilge Umar özellikle tüm yayınlarında bahseder. İon=Yunan ismini M.Ö. 545 yıllarında Batı Anadolu'yu istila eden Perslerin bu bölgede yaşayan halka verdiğini kaydeder. Bu tarihten önce ve sonraları Yunan uygarlığı gerek sanatta ve Tanrılar panteonunda, gerekse destanları ve sosyal yaşamları, tamamen Sümer ve Hitit etkisinde kalmışlardır.

Yine ilginç bir konu; Yunan kaynakları Batı Trakya ve Rodoplarda yaşayan Pomaklara **"Agaryan"** demişlerdir. Yunan ve Bulgar kaynakları Pomakları Thrak kavmi olarak gösterirler. Bu kaynaklar İskender'in ordusunda Hindistan seferine çıkan askerlerin çoğunun Agaryanlar (Herodot'a göre Agrian İskitler bahsinde okuyacağınız gibi İskit kökenli olduklarını kaydeder)'dan oluştuğu, tüm Yunan kaynaklarında geçmektedir. Hindistan'a varamayıp yarı yoldan dönmeye kalkan bu 100 binlerden oluşan ordudan Agaryanların, Ksenophan'a göre **"Onbinlerin Dönüşü"** adlı eserinde geri dönenler iki-üç bin kişiden fazla değildir. Savaşta ölenlerin haricinde on binlerce insan, Anadolu topraklarında kalmıştır. Bu yıllarda Anadolu'da yaşayan İskitli kavimdaşlarıyla kaynaşmışlardır. Yine Balkanlarda da farklı bir durum yoktur. M.Ö. XII. yüzyıldan itibaren Balkanlara gelmeye başlayan İskit=Kimmerler ve daha sonraları gelecek Hun, Avar Türklerinden acaba Orta Asya'ya dönen var mıdır? Birçok kaynak bu halkların Balkanlarda kalarak, oradaki kavimlerle kaynaştığını kaydeder.

Bu denli çeşitli uygarlıklara sahip olmuş, halkları kaynaşmış (mozaik) başka şanslı topraklar dünyamızda yoktur. Belli kavimlere merkezlik yapmış Yunanistan dünya uygarlığının merkezi olduğunu onurla sahiplenirken, ülkemiz nedense bu konuyu hiç kullanamamıştır.

Ercan Çokbankir
Arkeolog
22.02.2010 Gaziemir

NEOLİTİK ÇAĞ

İnsanoğlunun yiyeceğini ve günlük ihtiyaçlarını üretmeye geçtiği döneme Neolitik Çağ adı verilir.

Doğaya bağımlı bir yaşamdan, doğayla iç içe bir yaşama geçiş, bilim adamları tarafından devrim olarak kabul edilmiştir. Arkeologlar, Anadolu'da, insanoğlunun doğa şartlarını yenerek, toplu olarak yaşamaya başladığı günleri M.Ö. 9.000 yıllarına tarihlenir. Bazı tarihçilerde bu dönemi Cilalı Taş Devri olarak adlandırırlar.

Antropolog Prof. Dr. Kılıç Kökten hocamızın araştırmalarından öğrendiğimiz, Karain Mağaralarında o çağlarda yaşayan insanların yaptığı resimler, bugün bizlerin ilgisini çekmektedir. Yine Kars ilinin Çamuşlu köyündeki Aladağ eteklerindeki yayla altında köylülerin Yazılıkaya dedikleri kayaların üzerinde özel bir kalemle kazınmış stilize resimler vardır. Aynı çağlara tarihlenen Van ilinin Kırkgeçit bucağına bağlı Yedi Salkım(Put) köyünde Geli Deresi vadisinde, hayvan kaniyla kazınmış boyalı resimler görülür. Genellikle hayvan, kuş-av sahneleri kazınmıştır. Tarih olarak M.Ö. 12.000-8.000 yılları arasına tarihlenir. Yıllar önce bizzat gördüğüm Salihli-Köprübaşı-Demirköprü barajı arasındaki volkanik bölgede bulunan ayak izleri (şimdi MTA doğa müzesindedir) günümüzden 26.000 yıl öncesinde tarihlenmektedir.

Bu dönemde taştan yapılan aletler, silah ve günlük ihtiyaçlarda kullanılmıştır. Toprakta ve kilden yapılan kap kacaklarla seramik sanatı, insanoğlunun hizmetine bu yıllardan itibaren girmeye başlamıştır. Kemikten yapılan aletler günlük ihtiyaçlarda önemli bir yer tutmuştur. Buzulların çözülmesiyle, iklim kuşağında ola gelen değişiklikler, insanoğlunu üretkenliğe itmiştir. Genellikle kurak geçen yaşam alanlarında ortaya çıkan bitkiler ve yayılabilen türler daha dayanıklı, uyum sağlama ve üreme yetenekleri geniş, görece daha kullanışlı türlerdi. İşte bu ortama uyumlu bitki türleri Emmer buğdayı, Einkorn buğdayı, arpa, mercimek, bezelye, darı, fıstık, palamut üretmişlerdir. Yapılan kazılar neticesinde, fıstıktan yağ elde ettikleri görülmüştür. Yine bu iklim örtüsünde koyun, keçi ve sığır gibi hayvanların etinden, sütünden, gücünden ve tüyünden faydalanmışlardır. Bu yıllarda yaptığı kerpiç evlerin kerpiçlerini kesmeyi, duvar örmeyi öğrenmişlerdir. Medeniyetin ilk izleri, artık meyvelerini vermeye başlamıştı. Evlerin iç ve dış duvarları çeşitli hayvan, el resimleri ve av sahneleriyle süsleniyordu. Artık yaratana şükür ve onun himayesine sığınma dürtüsü, insanları bir arayışa sokuyordu. Derken daha sonraki yıllarda tanışacağımız Kybele, Kubaba, Kupapa adı verdiğimiz "Ana" tanrının proto tipini, bu Neolitik Çağ evlerinin içinde heykelcik şeklinde pişmiş topraktan yapıldığını göreceğiz.

Tarih öncesi devirlerinden Mezolitik Dönemden sonra gelen Holosen Dönemine geçişle oluşan yeni iklim şartlarına ve onun oluşturduğu çevreye insanoğlu uyum sağlayamaya başlar.

İnsanoğlunun üretkenliğe ve çevreye uyum sağlamaya başladığı bu döneme Neolitik Çağ adı verildiğini belirtmiştik. Buzulların çekilmesiyle ılıman iklimli bölgelerde gerek bitkiler gerekse hayvanların evcileştirilmesiyle gerçekleşen gelişmeler yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Buğday, arpa, mercimek, bezelye, fıstık gibi kurak iklime uyumlu bitki türlerinin ortaya çıkmasıyla, koyun, keçi ve sığır gibi otla beslenen hayvanların evcilleştirilmesiyle, insanoğlunun yaşam biçimi de değişmeye başlamıştır. Evcilleştirilen hayvan türlerinin etinden, sütünden, tüyünden faydalanmanın yanında gücünden yararlanılarak bahçe tarımına başlanılmıştır. İnsanlar üretken olmalarıyla birlikte topluca yaşamaya başlamışlardır. Ağırlıklı olarak sürülerini kullanan bu topluluklar ise göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşamının yararlarından faydalanır olmuşlardır.

Özellikle tarım yapmanın sayesinde toplumların beslenme ve yaşam tarzlarında kökten değişiklikler olmuştur. Artık yetiştirdiği ürünleri stoklayarak geleceklerini güven altına almaya başlamışlardır.

Bu köklü değişimler insanoğlunda **“Neolitik Devrim”** sürecini başlatmıştır. Kuşkusuz gezegenimizde aynı anda bu gelişmeler olmamıştır. Bu gelişmeler başlangıçta, Orta Doğu, Önasya (Anadolu) ve Uzakdoğu gibi, geniş ve düzenli akan akarsu boylarında ortaya çıkmıştır.

Anadolu’da Neolitik Çağa ait ilk sistemli kazılardan biri Konya-Çumra yakınlarındaki Çatalhöyük’te yapılmıştır. İnsanoğlunun, Neolitik Çağ’da, M.Ö. 7000 yıllarında Çatalhöyük’te izlerine rastlıyoruz. İnsanoğlu kerpiç kesmeyi o yıllarda öğrendi. Kazı yerinin alt katlarında bu tarih belki daha da aşağılara inecektir. Duvar örmeyi öğrendi. Ev yaptı, köy kurdu. Hemen birlikte sanat ürünlerini üretti. Duvarlarına hayvan resimleri, av görüntüleri çizdi. Başköşeye **“Ana Tanrıçasını”** oturttu. Çatalhöyük’te gördüğümüz duvarların üzerindeki el motifleri hala Anadolu’da bazı yerlerde rastladığımız motiflerin aynısıdır.

1706 yılında Anadolu’yu gezen gezginlerden Fransız Paul Lucas, ziyaret sonrası yazdığı anılarda arkeolojiye meraklı Avrupalının, Önasya arkeolojisi ile ilgilenmesini sağlamıştır. 19. yüzyıl başlarından itibaren W. J. Hamilton, Charles Texier, Rahip F.J. Arundel ve Ramsey gibi gezginler, Anadolu’da gördükleri arkeolojik eserlerin baş döndürücü güzelliklerini yazdıkları anılarda Avrupalı meraklılara tanıtmışlardır. Bu tanıtım sonrasında bölgeye büyük bir heyetle gelen Kont Lanckoronski, Burdur ve Antalya yöresinde uzun süre kalarak Sagalassos, Kremna ve Keraita gibi Pisidya kentlerini görerek yazdığı iki ciltlik eserle bölge ünlenmiştir.

Özellikle Burdur ilinin arkeolojik potansiyelinin Prehistorik Çağlara ait Yeşilova ilçesi, Beşkuyu köyü yakınlarındaki mağara resimlerinden bölge tarihinin 10.000-7.000 yıllarına ışık tutan araştırmaları H.A. Ordred ve A.M. Woodward tarafından 1909-1910 yıllarında araştırıldığını biliyoruz.

Yine Burdur- Baladız demiryolu yapımında Türk araştırmacı Kılıç Kökten’in ortaya çıkardığı Baladız höyükte 1944 yılında çıkardığı eserler bölge tarihini aydınlatmıştır.

Neolitik Çağ arkeolojisi, Anadolu’da bu bölge ile kalmaz. Dünya arkeoloji dünyasına en önemli buluntuları veren Konya-Çumra Çatalhöyük’ten sonra aynı arkeolog tarafından İngiliz Arkeoloji Enstitüsü üyelerinden James Mellart tarafından keşfedilen Burdur civarındaki Hacılar eserleri, dünyanın belli başlı müzelerini süslemektedir.

Bu saydığımız Neolitik Çağ yerleşimleri gibi Güneydoğu Anadolu'da onlarca höyükte çağın yerleşimlerinin bulunduğu son kazılarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlara birkaç örnek vermekte yarar vardır. 1960 yıllarında, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı ile Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü ile ortaklaşa yürüttükleri proje ile Güney Anadolu'da ilk tarımcı topluluklarını aydınatabilecek, Çayönü ve Göbekli Tepe gibi ören yerlerini tespit etmişlerdir. Daha sonraki yıllarda Çayönü, dışında Süberde/Görüklü Tepe, Er Baba, Can Hasan kazıları çağı aydınlatmıştır. Bilhassa J. Mellart'ın kazdığı Çatalhöyük, en önemli merkezlerden biri olmuştur. Yine J. Mellart ve D. French gibi araştırmacılar Anadolu höyüklerini satıhtan tarayarak buluntu toplamışlardır. (Son yıllarda Köşk, Kuruçay, Cafer Höyük, Nevalı Cori, Höyücek, Aşıklı Höyük, Hocaçeşme, Bademağacı ve Hayaz ören yerleri gibi.) Batı Anadolu tarihini 8500 yıl öncelerine taşıyan, Doç. Dr. Zafer Derin tarafından kazılan İzmir-Yeşilova Höyüğü, İstanbul metro çalışmaları esnasında Yenikapı'daki çalışmalarda M.Ö. 8.500 yıllarına ait yerleşimler ve eserler ortaya çıkarılmıştır.

KALKOLİTİK ÇAĞ ve ESKİ TUNÇ ÇAĞLARI

(M.Ö. 5400–3200) (M.Ö. 3200–2000)

1956 yılında Çumra Çatalhöyük'te kazı yapan J. Mellart Burdur-Hacılarda yaptığı yüzey araştırmaları yanında, eski eser kaçakçılarının ortaya çıkardığı muhteşem Hacılar seramikleri sayesinde dünya arkeologlarının dikkatini bölgeye çekti. 1957–1960 dönemlerinde bölgede adı geçen arkeolog tarafından yapılan kazılarda çağın en güzel seramik eserleri ortaya çıkarılmıştır.

Türk Tarih Kurumu adına yapılan kazılarda, Prof. Dr. Kılıç Kökten, Antalya'nın kuzeybatısında Karain Mağarasında yapılan araştırmalarda Yontma Taş devrine ait çakmak taşı aletlerine rastlanmıştır.

Yine Antalya'nın 25km batısında Beldibi Mağarası'nda tarih öncesi çağlara ışık tutacak niteliktedir. Yine bu bölgedeki birçok höyüğün satıh buluntuları arasında siyah, kırmızı renkli çanak çömlek kırıkları bulunmuştur.

Antalya'nın kuzeyinde, Göller Yöresindeki höyüklerde bulunan Paleolitik ve Eski Tunç Çağı vazolarına benzediğine göre bu bölgenin, bu erken çağları yaşadığı bir gerçektir.

Bu çağın yerleşimlerini yine Anadolu'nun genellikle Neolitik Çağ yerleşimlerinin üst katlarında görmek mümkündür.

M.Ö. 4000 yılının sonlarına doğru, bakıra çinko ve kalay karıştırılarak tunç elde edilmiştir. Tunçun bulunması ile döneme de Eski Tunç Çağı dönemi ismi verilmiştir. Maden yatakları bakımından oldukça zengin olan Anadolu'da madencililiğin gelişmesiyle ticari hayat da canlanmaya başlamıştır. Ticaretin canlanmasıyla kentleşme hızlanmış, birçok kent beyliği bu dönemde kurulmuştur. Bu yıllarda Anadolu' da yazı henüz bulunmamıştır. Bu nedenle bu dönemle ilgili bilgileri arkeolojik buluntular yanında Mezopotamya'da kullanılan yazılı vesikalardan öğrenmekteyiz.

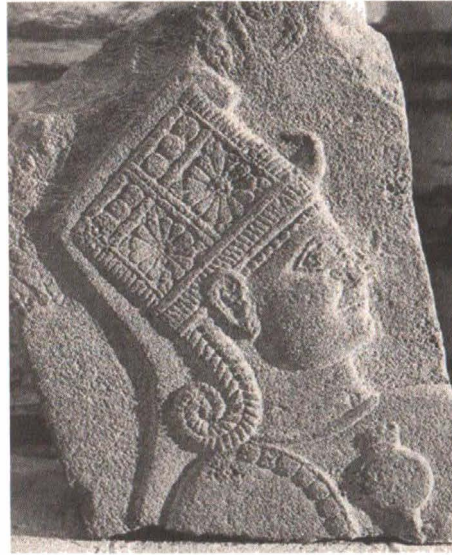
Seramik yapımında çark henüz keşfedilmemiştir. Bu devir seramiklerinde Troia ve Batı Anadolu özellikleri görülür.

Eski Tunç Çağı: I.Troya, Alacahöyük, Alişar, Kültepe, Hacılar ve birçok Anadolu kentinde eski yerleşimler biraz daha büyüyerek kentçikler oluşacaktır. Bu yıllar Neolitik çağda başlayan **"Ana Tanrıçayı"** artık madenden de yapmaya başlayacak, Ankara Anadolu Uygarıları Müzesinde teşhir edilen Hasanoğlunda bulunmuş ilk altın ve elektrondan yapılmış ana tanrıça yontuluydu.

HİTİTLER

(M.Ö. 2000–1200)

Eski Tunç Çağı sonlarından itibaren Anadolu yarımadasının ismi Hatti ülkesi olarak anılmıştır. Anadolu'nun ilk devletini kuran Hititler, yeni yurtlarından bahsederlerken Hatti ülkesi ismini sürekli kullanmışlardır. Anadolu'ya Kafkaslar üzerinden geldikleri sanılmaktadır. Hitit ismi geçmiş yıllarda Türkçede Etiler olarak kullanılırken İngilizcede **"The Hittites"**, Fransızcada **"Les Hittites"**, Almancada **"Die Hethiter"** ve İtalyancada ise **"Gli Ittiti"** şekliyle kullanılmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar, arkeoloji dünyasının Hititler hakkında bilgisi yoktu. İlginçtir, Hititler ile ilgili bilgiler Mısır tarihi metinlerinde ve Tervatta bu kavimden söz ediliyordu. Bu yüzyılda Anadolu'yu gezen Charles Texier ve William Hamilton gibi gezginler bölge ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Yine 1917 yılında Çek bilgini Hronzy o dönemde bulunmuş Boğazköy pişmiş toprak tabletlerini okuyarak gün yüzüne çıkarmıştır. Bu tabletlerde Anadolu'nun bu bölgesinden Hatti ülkesi diye bahsediliyordu. Hatti medeniyetine, yaklaşık M.Ö. 2.500–1.700 yılları arasında rastlamaktayız. Hattililer, bazı arkeolog ve tarihçiler tarafından Anadolu'nun yerli halkı olarak kabul edilirler.

1935 yılında Atatürk'ün himayesinde başlayan Alacahöyük kazılarında, geçmişte Ankara şehrinin sembolü olan güneş kursları, heykelcikler, altın kupa ve çanaklar bulunmuştur. Yukarı Mezopotamya'daki Asurlu zengin tüccarların Hititli tüccarlarla yoğun ticari ilişkileri vardır. Boğazköy'de Hattili ve Asurlu tüccarlar dönemin ticari hayatını devamlı canlı tutarlardı. Tabletlerle göre Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kumaş, koku ve kalay maden karşılığında altın, gümüş ve bazı tunç malzemeleri aldıkları okunmuştur. Helenistik ve Roma çağında karşımıza çıkacak **"Agoraların"** ilk proto tipi **"Karumlar"**, bu dönemde Hititler tarafından yapılmıştır.

Boğazköy M.Ö. 1200 yıllarına kadar Hititlere başkent olmuştur. İlk kralları da Hattuşali anlamına gelen Hattuşuli'dir. Kentin asıl merkezi, büyük kalenin olduğu merkezdir. Büyük kalenin kuzeybatı yamacında Hitit İmparatorluk dönemine ait özel evler ile **Büyük Mabelin** bulunduğu **"Aşağı Şehir"** yer alır. **"Yukarı Şehir"** şehrin güney kısmındadır. Yukarı Şehir M.Ö 1300 yıllarında yapılmış sandık şeklinde surlarla çevrilmiştir. Bu surlarda **"Kral Kapısı"**, **"Potern"**, **"Sfenksli Kapı"** ve **"Aslanlı Kapı"** yer almaktadır.

Hititlerin asillerden oluşan **"PANKUŞ"** denilen bir meclisleri vardır. Bu mecliste, krala yetki verme, yetkiyi kısıtlama gibi kararlar alınıyordu.

Hititler tarihte ilk kez krallarının hayatlarını anlatan **"ANAL"** adını verdikleri yıllıkları hazırlayarak, tarafsız **"Tarih Yazıcılığı"**nı başlatmışlardır. Bu nedenle Hititler hakkında gerek pişmiş topraktan yapılmış tabletlerden, gerekse tarihi vesikalardan dolayı detaylı bilgilere sahibiz.

Hititlerin tarih sahnesine çıkmalarının epey eskiye dayandığını belirtmiştik. M.Ö 1660–1630 yılları arasında hüküm sürmüş I. Hattuşuli önemli bir kraldır. Bu dönemde Hitit başkenti Kussara'dan bahsedilse de Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Hattuşaş (Boğazköy) olduğunu kabul eder. Kral I. Hattuşili'nin Batı Anadolu'da Arzawa ve güneyde Suriye'ye sefer yaptığı belgeler de vardır. Yerine geçen oğlu Murşili, aynı siyaseti devam ettirerek Halep (Halpa) almış, Babil'e M.Ö. 1550 yılında saldırarak Hammurabi sülalesine son vermiştir. 2012 yılı Ağustos ayında Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay **"Hatay'ın Reyhanlı ilçesi Teli Tayinat Höyüğünde ortaya çıkarılan, Hitit dönemine ait olduğu tahmin edilen kral heykeli Şuppluluma'yı, replika haline getireceklerini söyledi."**

Bakan Günay, "yaptığı açıklamada Reyhanlı da ortaya çıkarılan kral heykelinin yurt içinde ve yurt dışında basında büyük ses getirdiğini belirtti."

Hitit krallarından I. Murşili, M.Ö. 1595 dolaylarında Babil'i ele geçirip Hammurabi hanedanına son verdiğini belirtmiştik.

M.Ö. 1460–1190 yılları, Hitit'in **"Büyük Krallık"** dönemidir. Dönemin önemli kralları II. Tuthaliya ve sülalesi, Hitit Krallığının sonuna kadar iktidar olmuştur. Şuppluluma ve Muvatalli meşhur krallardır. Bu dönemlerde Mısır Firavunluğu ile savaş yapılmıştır. M.Ö 1274 yılında II. Ramses ile Muvattalli arasında Kadeş önlerinde büyük bir savaş olmuştur. Savaş sonrası yapılacak antlaşma sırasında çıkan isyanda, Muvatalli öldürülmüştür. M.Ö 1269 yılında yerine geçen III. Hattuşuli döneminde yapılan Kadeş savaşı sonrası gerçekleşen Kadeş antlaşması, tarihteki ilk yazılı vesika olmuştur. Bu antlaşma gümüş plakalar üzerine çivi yazısı ile Akadça olarak yazılmıştır. Antlaşma metninin altında kralın mührü yanında, kraliçe Tuvanna'nın da mührü vardır. Bu metinler kayıptır. Antlaşmanın bir sureti, Mısır tapınağının duvarına kazanmıştır. Bir diğer sureti ise Boğazköy tabletleri üzerine kazanmıştır. Bu kil tablet, İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Yine Hattuşaş'ta bulunan çivi yazılı tabletin büyütülmüş kopyası, New York'ta Birleşmiş Milletler Binasında teşhir edilmektedir.

Bu tabletlerdeki çivi yazılı metinlerde, tacirlerin geliş yolları üzerindeki beylere %10 yol hakkı, Hitit krallarına %5 vergi ödedikleri, borçlu halka da %30 faizle para vererek, o yıllarda tefecilik yaptıkları anlaşılmaktadır. Yine bu tabletlerde Asurlu tacirlerin Hititli kadınlarla evlendikleri ve nikâh sözleşmelerinde Hititli kadınların haklarını koruyacak hükümler bulunuyordu.

II. Murşili'nin tanrıya inanışını (M.Ö 1345- 1315) en güzel anlatan ifadeleri şöyledir. "Ben majeste, babamın tahtına oturduğumda çevredeki bütün düşmanlar benimle savaşa giriştiler. Ancak ben hiçbir düşman ülkesine karşı sefere çıkmadan önce Arinna kentinin Güneş Tanrıçası ile ilgili bayram törenlerini düzenledim... Arinna'nın Güneş Tanrıçası! Benim efendim, benim yanıma aşağıya gel ve senin topraklarını almak isteyen çevredeki düşman ülkeleri yok et! Ve Arinna'nın güneş tanrıçası sözümü duydu ve bana geldi. O zaman babamın tahtına oturur oturmaz, çevredeki düşman ülkeleri on yıl da yendim ve onları yere vurdum."

Hitit Kralı II. Murşili zamanında ülkede görülen bir Veba hastalığında Murşili'nin tanrıya yakarışını, "Veba duasından" bir bölümü okuyalım.

**Ey Hattı'nın Fırtına Tanrısı, benim efendim!
Ve eysiz, benim efendim olan bütün tanrılar.**

...

**Ve siz, ey tanrılar, sizler ki benim efendimsiniz,
Artık öfkeniz yatışsın.
Ey tanrılar, benim sahlblm olan tanrılar.
Yine, bana karşı, eskisi gibi, iyilik gelsin usunuza.
Kulak verin yakarmama!
Bir günahsız olarak yakardığım için beni dinlemelisiniz.
O eski kötülerden hiç kimse kalmadı artık,
Hepsi öldü.
Ama babamın günahı bana da bulaştığı için,
Ama yalnızca bunun için,
Sizlere, ey tanrılar, ey benim efendilerim.
Sizlere,
Ülkem için,
Ülkemi vebadan kurtarmanız için,
Kurbanlar sunuyorum.
Acıları çekip alın yüreğimden;
Yeter!**

II. Murşiliş

Tabletlerde, ölümlere kurbanlar sunulduğunu da anlatılır. Tabletler, genellikle krallardan söz ettiği için bunun doğal olduğu görülür. Hititlerde kral öldükten sonra onun tanrı olacağı inancı vardı. Bu yüzden ona kurban sunmak gerekiyordu. Bunun yanında halktan kişilerin de ölümlere kurban sundukları bilinmektedir. Bu ölümlerin yakınlarını yatıştırmak için olduğu gibi, Hitit inançlarına göre günahlar babadan oğula /kıza geçtiği için günahlardan kurtulma amacıyla da olabiliyordu. Aynı inanışın Yunanlılarda da devam edeceğini göreceğiz.

M.Ö 1200 yıllarında, Hitit krallığı iç kargaşa, taht kavgaları yüzünden ve "Kuzey Kavimlerinin" saldırısı ile tarihe karışmıştır.

Hititleri Türk kökenli olarak kabul edenler de vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan kamu kuruluşlarından Etibank'ın isminin bu düşünceden alındığı bilinir.

Hitit Krallığının sona ermesiyle, güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Beyliği kurulmuş, fakat uzun süre ayakta kalamamıştır.

Hitit döneminde Anadolu'da Huri- Mitanni krallığı kurulmuşsa da, daha çok sanat ve medeniyetiyle anılmıştır. Hitit sanatının en güzel örneklerini heykel ve mimarisinin yanında pişmiş toprak tabletlerde görüyoruz. Hititli tüccarlar ile Asurlu tüccarlar arasındaki ticari ilişkilere ait mektuplar kil tabletlere yazılıyor, pişiriliyor, üzerinden yeni bir kil zarf sıvanıyor, onun da üzeri yazılıyor, yeniden pişiriliyordu. Böylece insanoğlu, ilk mektupları zarflıyordu.

Bu yazılı metinlerde Hititler Anadolu'da Ana Tanrıçanın adını Kubaba / Kupapa olarak bilir. Daha sonraları da Ana Tanrıça Cybele(Kybele) olarak Artemisin proto tipi olarak Anadolu'da sahneye çıkacaktır.

Hitit İmparatorluğunun en önemli merkezlerinden Çorum yakınlarındaki Boğazkale (Hattuşaş)dir. O yılların en büyük yerleşim yeridir. Çevresi 6 km uzunluğunda surlarla kaplıydı. Kente girişi sağlayan 6 kapısı vardı. Bunlar Kral Kapısı, Aslanlı Kapı, kapının girişinde iki Hitit aslanı girenleri karşılar. Kral Kapısı'nda ise elinde çift yüzlü balta denilen **"labrys"** tutan Savaş Tanrısı bulunur. Yerkapıda ise iki yanında sfenksler vardır. Bu kapının altında düşmanlara karşı kullanılacak gizli bir geçit (uzunluğu 71 mt.) dışarı ile kale içinin irtibatını sağlar.

Yazılıkayada, iki oda olduğu kazılarda ortaya çıkmıştır. Bunlardan birinin Fırtına Tanrısı Teşup'a, diğeri de Güneş Tanrısı Arianna'ya ait olduğu sanılır. Antik Çağlarda tanrılara adak yapılan yerden yüksek taş kaideye Sunak denilirdi. Hititlerde bu sunağın ilk proto tipi görülür. Adına da Zl. KIK denilirdi.

Prof. Dr. Sedalp Alp. Hititlerde şarkı, müzik ve dans Anadolu'da üzüm ve şarap törenleri şöyle anlatılırdı. **"Kralın başrolü oynadığı, kraliçenin, prenseslerin ve devletin birçok yüksek rütbeli görevlilerinin katılım ile gerçekleşen dinsel bayram törenleri kutlanırdı. Merasim alaylarında ve çoğu kez tapınaklarda ki kült salonlarında tanrı heykelinin ya da atlarının önünde kurban etme ve içki sunma ve ekmek kırma ve diğer yiyecekleri sunma ya da (adorasyon) tapma sahnelerinde şarkı, müzik ve dansla eşlik etmenin büyük önemi vardı."**

İlginç bilgilerden biri de Hititlerde tapınağa temiz kabul edilmeyen domuz'un girmesine izin verilmezdi. Hititlerden sonra, Balkanlara ve Anadolu'ya yerleşecek olan İskitler ise domuz etini yemeyeceklerdir. Diğer bir ilginç Hitit inancı da şöyledir. **"Eğer bir kimse kadının yanında yatarsa, o tanrıların ibadetini ne şekilde düzenlerse, tanrıya yiyecek, içecek verecekse kadının yanına da aynı şekilde gitsin. Sonra kadının yanında yatsın. Gün ağardığı zaman derhal yıkansın, sabahleyin tanrıların yemek zamanında derhal tapınağa varsın. Eğer o yıkanmayı ihmal ederse onun için bu büyük suçtur. Eğer o söylemeye cesaret edemezse, arkadaşına söylesin ve yıkansın. Eğer o bilerek sonraya bırakırsa henüz yıkanmadan tanrıların kurban ekmeğinin ve kurban içkisinin yanına kirli olarak yaklaşırsa, bu durumu arkadaşları bilirse ve o sana kötülük eder de eğer gizlerse, fakat arkadan çıkarsa onlar için ölüm cezası verilir. Onların ikisi de ölsünler."**

Hititlerde falcılık ve kehanet, Sümerlerden geçmişti. Falcılık ve kehanete çok önem verilirdi. Hititlerde çeşitli fal bakma yöntemleri kullanılmıştır. Hayvanların iç organlarına bakılması,

kuşların uçuşunun takip edilmesi gibi pratikler, Hititler de çok kullanılmıştır. Bunların dışında su yılanlarının havuz içinde hareketlerine bakma, bir çeşit taşlarla oynanan oyuna benzeyen talih fali gibi fal metotları da kullanılmıştır. Yine günümüzde olduğu gibi, istiareye yatmak, Hititlerde çok sık yerine getiren bir olaydır. Önemli olan istiareye yatmadan önce temiz olmak çok önemliydi.

Sümer inanışlarının çoğu, Hititlerde de aynen devam etmişti. Dünyaca ünlü Türk Sümerolog Prof. Dr. Muazzez İlmiye Çığ ayın şekillerine göre kehanette bulunmasını şöyle açıklar:

- “1-) Ayın rengi sarı, sol ucu sivri, sağ ucu küt gözükiyorsa, ilkbahar güzel olacaktır.
- 2-) Eğer ayın sağ ucu göğe dönük ise ülkede bol ürün olacaktır.
- 3-) Eğer ayın sağ ucu yere doğru ise bütün ülkenin hasadı kuruyacak.
- 4-) Eğer ayın sol ucu göğe dönükse ülkede düzelme olacak
- 5-) Eğer ayın sol ucu yere dönükse ülkede ölümcül salgın hastalık olacaktır.
- 6-) Eğer ayın uçları güneye dönük ve uzamış görünürse, Akad ve Elam kralı ölecektir.
- 7-) Eğer ayın uçları kuzeye dönükse Akad kralı düşmanı yok edecek.
- 8-) Eğer ayın uçları batıya doğru uzanmışsa yangın olacaktır.”

Bunun dışında, Hititliler, sakat doğumlara, meteorolojik olaylara ay, güneş tutulması olaylarına göre kehanetlerde bulunulur. Yeni bir yere ev yapılırken ya da tapınak inşa edilirken temellerin altına tanrı idolü veya bakır konurdu.

Örneğin, temele bakır konurken şöyle denmeliydi. **“Bakl Bakır dayanıklı ve ölümsüz olduğu gibi bu tapınak da öyle dayanıklı olsun ve orada kara topraklar üzerinde ölümsüz ve sağlam olsun.”**

Hititler hiyeroglif yazılarıyla beraber Luvi dilini, ağırlıklı olarak kullanırlardı. Hattuşaş antik kalıntıları, bugün UNESCO'nun Dünya Kültür Mirasları listesinde yer almaktadır. Yine burada yeri gelmişken Kültepe (Kaniş) te yıllarca kazı yaparak bu Hitit merkezini arkeoloji dünyasına tanıtan Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve Prof.Dr. Nimet Özgüç'ü saygıyla anıyorum.

Hitit çağında da baş tann fırtınalar tannısı Teşüp, Teşüp'ün karısı Hepat, Ana Tannçadır. Anadolu'nun kısa bir dönem sonrasında baş Tann Zeus'un karısı, Hera olarak karşımıza çıkacaktır.

Hititlerin çok tanrılı dini inanışları vardı. Anadolu'nun o dönemlerdeki mozaïği gereği çok tanrılı bir tanrılar panteonunu yaratmışlardır. Bu nedenle gerek yazılı metinlerde, gerekse tabletlerde **“Hatti Ülkesinin Bin Tanrısı”** deyimi geçer. Yazılıkaya'daki tanrılar geçidi kabartması, bunu sembolize eder. Hitit panteonunda en önemli tanrı, kuşkusuz **“Gök Tanrı”** idi. Yerel olarak değişik isimlerle çağrılan bu tanrı Hatti dilinde **“Taru”** Huri dilinde **“Teşup”** Hitit dilinde ise **“Tarhu”**, Tarhuna ya da **“Tarhunt”** diye adlandırılıyordu. Hititler, Anadolu'ya geldiklerinde, Hint Avrupa kökenli bir tanrıları vardı. Şiu isimli bu tanrı, daha sonraki yıllarda Anadolu'da Yunanlılarda Zeus ve Latinlerde Deus olacaktır. Gök Tanrısının en önemli sembollerinden biri de boğadır. Alacahöyük'te çıkan bir kabartmada kral ve kraliçenin boğa heykeli önünde yaptığı saygı duruşu da, aslında Gök Tanrı ile ilişkili olmalıdır.

Çatalhöyük'ten, belki de daha eski çağlardan beri önemini devam ettiren bu sembol, daha sonra Yunan Mitolojisinde Zeus'un boğa kılığına girmesiyle de karşımıza çıkacaktır.

Hitit baş tanrıçası, Hattilerde “**Vuruşemu**”, Hurilerde “**Hepat**” diye adlandırılmıştır. Hititlerin “**Arlinna'nın güneş tanrıçası**”, Geç Hititlerde “**Kupaba**” olarak da geçmiştir. Bu isim daha sonraları “**Kybele**” olarak devam edecektir.

Hitit'in geç dönemlerinde de Konya- Ereğlisi'nde Ivriz'de, Toros Dağı eteklerinde bir su kaynağının başında karşımıza bir elinde üzüm salkımı diğer elinde buğday demeti karşımıza bereketi simgeleyen Tarhunza olarak çıkacaktır. Hititler, çok önceki yıllardan beri arpadan bira, üzümünden de şarap yapmasını biliyorlardı. Anadolu'nun biraz batısına gidince bu defa Tarhunza'yı Bereket ve Bağbozumu Tanrısı Dionysos olarak göreceğiz. Dionysos, zaten Anadolulu bir tanrıdır. Hristiyanlığın yayılması ile birlikte “**şarap ve ekmek**”le Hz. İsa'nın müritlerini, inananlarını kutsayacaktır. Dinlerin evrimine dikkat edecek olursak dinler arasında inanılamayacak derecede benzerlikler buluruz.

Hititler yasalarına göre, kızlar evlenirken günümüzde olduğu gibi kızlarımızın getirdiği çeyizi onlar da getiriyordu. Bu getirdikleri çeyizlere onlar “**İvaru**” derlerdi. Erkekler de kızın babasına başlık yani “**kuşata**” öderlerdi. Evde genellikle ananın sözü geçerdi, isterse çocuklarını evden atardı. Kadının da erkek gibi boşanmayı isteme hakkı vardı. Boşanan eşlerden anaya çocuklar verilir, baba eşine nafaka öderdi.

Hititler, atı ilk ehlileştirenlerdir. Atı, önce savaş arabalarında kullandılar, sonra da sırtına binip, savaştılar.

Hititli tüccarlar, kervanlarının geçtiği sulak yol boylarında kayalara kabartmalar ve anıtlar kazımaşlardır.

Firaktin Anıtı: Kayseri-Develi'nin güney doğusunda Firaktin' dedir.

Karabel Anıtı: İzmir-Kemalpaşa da Nif Dağı'ndadır.

Gâvur Kale: Ankara-Haymana yolu üzerindedir

Niobe Anıtı: Manisa-Spil Dağı'ndadır.

Sirkell Anıtı: Adana'da Seyhan nehrinin geçtiği Toros Dağları'ndadır.

Eflatun Pınar Anıtı: Beyşehir-Şarkıkaraağaç yolunun 22. kmsinde bir su kaynağı başındadır.

Fasillar Anıtı: Beyşehir- Seydişehir yolu üzerindedir.

İmamkulu Anıtı: Kayseri-Develi'nin İmam Kulu köyündedir.

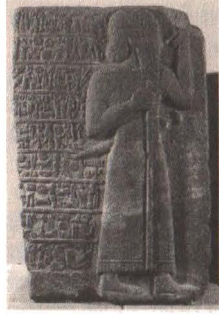
Hanyerli Kabartması: İmam Kulundan daha güneyde, Toros eteklerindedir.

III. Hattuşili döneminde, Hititin güneyinde yer alan Firaktin ve İmamkulu kaya anıtları, tanrıların kutsanması olayı olmalıdır.

Günümüz Kapadokya'sı içinde kalan bölgede bulunan bütün höyüklerde Hititlere ait kalıntılar görülür. Hitit İmparatorluğu döneminde özellikle bu bölgede stratejik açıdan önemli geçitlerle, su kenarlarında yüksek kayalara rölyef olarak işlenmiş anıtlar bulunmaktadır. Bu kaya anıtları sayesinde, Hitit krallığının güneydeki ülkelere ulaşmak için geçtiği yolları saptamak mümkündür.

Asurlu tüccarlar, yazıdan başka silindir mühür işlemeciliğini, madenleri, tapınak ve tanrı figürlerini de Anadolu'ya getirmişlerdir. Böylece Anadolu'nun yerli sanatı, Mezopotamya sanatının etkisiyle daha da gelişerek kendine has bir medeniyetin yaratıcısı olmuştur.

Zengin altın, gümüş ve bakır kaynaklarına sahip olan Anadolu, tunç alaşımı için lüzumlu olan kalay bakımından yoksuldu. Tüccarların beraberinde getirdikleri kalay, çeşitli kumaşlar ve kokular bu ticaretin ana malzemeleriydi.

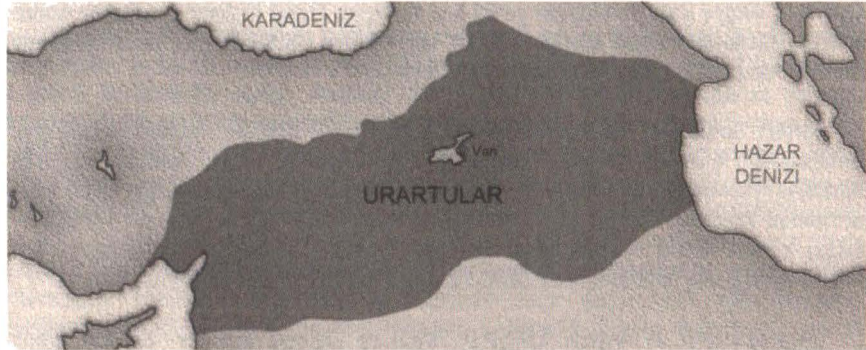

M.Ö.1200 yıllarında Anadolu'ya kuzeyden gelen kavimlerin göç ettiğini görmüştük. Bu dönemde Anadolu'ya Balkanlardan gelen bir Trak kavmi olan Frigya ve Doğu Anadolu topraklarında hüküm sürecektir Urartu krallıkları ve Güneydoğu Anadolu'da Geç Hitit Krallığı dönemi başlayacaktır.

Yeri gelmişken belirtelim, Anadolu'daki Hitit döneminde Mezopotamya'da Asur ve Babil krallıkları, daha güneyde de Mısır Firavunluğu hüküm sürüyordu. Batıda ise Trak kavimlerinin ve İskitlilerin, Karadeniz üzerinden gelerek Balkanlara yerleştiğini görüyoruz. Yine Kafkasya üzerinden gelen İskit akıncılarının, Anadolu'ya göç ederek yerleştiğini tarihi kaynaklardan biliyoruz. Yeri gelmişken belirtelim, İskitleri çok detaylı incelemek gerekir. Balkanlarda, Kırım'da ve Anadolu'daki etkinliklerini tarih boyu göreceğiz.

URARTULAR

Asur kaynaklarında, M.Ö. 1274 yılında Asur kralı I. Salmanasar'ın Urartu'ya sefer yaptığını görürüz. Yine Tevrat'ta Urartu ülkesi ve Ağrı Dağının adı Ararat olarak geçmekte olduğundan, Ermeni tarihçileri, Urartular'ın ataları olduğunu iddia ederler. Yine Urartular ve Hurriler arasında akrabalık ilişkileri olduğunu, bazı araştırmacılar kabul ederler. Nedeni de arkeologlara göre, dilleri yanında, iki kavmin tanrıları arasında büyük benzerlikler olmasıdır.

Urartular, M.Ö. 1200 yıllarının başlarında Van (Tuşpa) merkez olmak üzere Doğu Anadolu'da devlet kurarlar. Hititler döneminde bu bölgede yaşayan Hurrilerle akraba olduğu kayıtları vardır. Bu iki kavmin akrabalığının kaynağı aynı tanrılara inanmalarıdır. Urartulular, kendilerine Biainili demişlerdir. Biane ya da Viane isminden bugünkü Van şehrinin ismi türetilmiştir. Urartu Krallık sülalesinin kurucusu I. Sarduri, Van Kalesi'ni ilk inşa edendir. M.Ö 810-730 yılları, Urartuların en güçlü olduğu dönemdir. Güneyde Asur, batıda Frigya ülkesine akınlar yapmışlardır. Urartularda kral ülkeyi Savaş Tanrısı "**Haldi**" adına yönetirdi.

Urartular, madencilik ve maden işletmeciliğinde çok ilerlemişlerdir. Doğu Anadolu'da sulama amaçlı göletler kurmuşlardır. Tarımda, sulamacılık yanında, kanallar ve yollar yapmışlardır. Günümüzde Van Ovası sulama kanallarından 50 km. uzunluğundaki Şamran kanalını kral Minua'nın yaptırdığı, yazılı vesikalarda vardır. Urartu krallarından bazıları Sarduri I-II-III ve IV, Rusa I,II ve III, Argişti I ve II, Minua, İşpuini ve Erimena'dır. Urartu krallarından Sarduri, Van kentindeki kaleyi ilk yapan kraldır.

M.Ö.605 yılında yine Kafkaslar ve Pers ülkesinden gelen İskit akınları sonucunda Ninova, (Asur) yerle bir olmuştur. Bu akınlar neticesinde, Doğu Anadolu'daki Urartu devleti de nasibini alarak tarihe karışmıştır.

Urartu şehirlerinden Altın-tepe'de 1970 yılında Hocam Prof. Dr. Tahsin Özgüç adına Asistan Aykut Çınaroğlu ve ben, kazı yaparken, o yıllarda, Paris'ten başlayan bir ralliye katılan rallicilerin bazılarının, Ermenilerin atalarının yaşadığı bir şehir olarak Altın-tepe'yi ziyaretlerini unutamam. Urartu'nun önemli yerleşmeleri Çavuş-tepe, Toprakkale, Tuşpa (Van), Anzaf, Ayanis, Karagündüz, Yoncatepe, Dilkaya, Norşuntepe Aznavurtepe, Iğdır ve Oşakan (Ermenistan'da)'dır.

FRİGLER

M.Ö. 1200 yıllarında Anadolu'ya Balkanlar üzerinden gelen bu Trak kavminin Bryg'le=Frigya Krallığı olarak sahneye çıkması tarihi kaynaklara göre 800'lü yıllardır. Başşehri Ankara-Polatlı yakınlarında Gordion şehridir. Yunan kaynakları, Makedonya'da Bermion Dağı eteklerinde efsanevi Kral Midas'ın meşhur bahçelerinden bahseder. Bu olayın mitolojik bir konu olduğu anlatılır. Önemli merkezleri Pessiunus (Ballıhisar), Dorylaion (Eskişehir) ve Yazılıkayadır. Frigya kralı Midas döneminde en güçlü dönemini yaşamıştır. Frigya kralı Gordias'tan sonra bazı tarihçiler Frigya krallarının hepsinin Midas ismini kullandıklarını ifade ederler. Friglerin baş tanrıları **"KİBELE"**'dir. Hititler bahsinde okuduğumuz gibi Hitit Baştanrısı Kubaba'nın devamıdır.

Tarihçi Bodrumlu Herodot ile Sinoplu Coğrafyacı Strabon, Friglerin Anadolu'ya gelmelerinden önce de **"Brigler"** olarak anıldığını yazarlar. Tarihçi Arianos Frig Kralı Gordias'un Thelmessos'lu (Fethiye) bir bayanla evlenmesini, doğan çocuklarına Midas adını vermelerini kaydeder. Babası gibi Batı Anadolu kentlerinden Kyme (Nemrut körfezinde, Aliağa) kralının kızıyla evlenen Midas Ege kent krallıkları ile olumlu ilişkiler kurar. Ege Denizini aşarak kıta Yunanistan'daki Delfoi Apollan Tapınağına fildişi tahtını hediye eder.

Sakarya vadisi ile Ankara, Eskişehir, Afyon ve Kütahya vilayetleri sınırları içinde hüküm süren Frigler ilerleyen zaman içinde daha geniş bir alana yayılmışlardır.

Frigler, Hitit ve Helen etkisiyle yoğrulmuş özgün ve Anadolu ağırlıklı farklı bir kültür oluşturmuşlardır. Muhteşem anıt mezar nitelikli "Tümülüsleri" bir sanat şaheseridir. Frig dokumacılığı, müzik aletleri Helenliler tarafından örnek alınarak geliştirmişlerdir. Yine ağaç ve metal işçiliğinde komşu medeniyetlere örnek olmuştur. Frigler dokumacılıkta çok ilerlemişlerdir. Frigyalılar **"Tapates"** adı verilen halı ve kilimleri ile ünlenmişlerdir.

Bazı araştırmacılara göre, M.Ö. 800'lerde Makedonya'dan gelen bir başka Thrak gurubu olan Brygler, Anadolu'ya göç ederek oradaki soydaşlarıyla birleşip, tarihte saptanmış olan Frigya Krallığını kurdular. Frigler, M.Ö 800'de Yeni(Geç) Hititleri de yendiler. Hititler bu yenilgiden sonra Anadolu siyasi sahnesinden kesin olarak çekildiler.

Yunanlı yazar G.Nakracas, Doğu Anadolu bölgelerinin nüfusu, kimlikleri bugüne dek pek değişmeden kalan Ermeni, Kürt, Laz ve Gürcülerden oluşuyordu. Yunan dili, Ermenice istisna olmak üzere, Incil'in yazıldığı tek dil olmasına rağmen, bu bölgelerin sakinlerinden yerlerinde kalanlar Helenleşmediklerini kaydeder.

Dilleri kadar o dönemde müzik aletleri ve müzikleri meşhurdur. Frig müzik makamı bugüne kadar gelmiştir. M.Ö. 676 tarihinde Kafkasya'dan gelen Kimmerler, Anadolu'da hüküm süren Geç- Hitit devletini yıkmalarına rağmen batıdaki komşu devletlerden Lidya, Karya, Likya ve lonyalılarla dost olarak yaşamışlardır.

Urartular gibi Frigler de Kafkaslar üzerinden gelen Kimmer=Iskit kavimlerinin akınları neticesinde kaybolmuşlardır. M.Ö. 676 yılında Batıya kaçan Frigler, küçük beylikler halinde bir müddet hüküm sürmüşlerse de M.Ö. 620 yıllarında Lidyalıların egemenliği altına girerek tarih olmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN SONUCU

Neolitik, Eski Tunç Çağı dönemlerinden sonra ilk devletlerini Hatti, Hitit, Hurri-Mitanni, Geç Hitit, Urartu ve Frigya krallıkları olarak Anadolu'nun ilk sakinlerini karşımızda görüyoruz. Kimdir bunlar? Yukarda satırlarımız arasında gördüğünüz gibi Anadolu'nun ilk sakinleridir.

Neolitik ve Kalkolitik Çağ ile ilgili geçmişte elimizde çok az bilgi varken, bugün yapılan araştırmalar ve kazılar neticesinde Anadolu'da onlarca yerleşim gün yüzüne çıkarılmıştır. Arkeoloji literetüründe bunları okuyoruz. Konumuzu fazla dağıtmamak için bu yerleşim isimlerinden tek tek bahsederek okurlarımızı yerleşim isimleri içinde bunalıtmak istemem. Bu neşriyatlara ilgi duyan herkesin ulaşması kolay değildir. Elimizin altında internet gibi çağın en büyük nimeti bulunmaktadır. Buradan bunları bularak okumamız mümkündür. Günümüz de Anadolu'da 1980 yılı envanterlerine göre 2400 civarında ören yeri bulunduğu kayıtlarda geçer. Bu çağın insanları örneklerini Çatalhöyük'te gördüğümüz gibi ilk kez konutlarını yaparak içinde yaşamlarını sürdürmüşler, ateşi bularak ocaklarında yemeklerini pişirebilmişler, evcileştirdikleri hayvanların tüyünden, postundan faydalanarak doğa şartlarından korunmuşlardır. Evcileştirdikleri sığırları tarla sürmekte kullanmış, yetiştirdiği ürünleri depolayarak gelecek düşüncesini aşmıştır. Seramikten yaptığı tas, çanak-çömlek ile günlük gereksinmelerini sağlamıştır. M.Ö. 9000-8500 yılların da başlayan yaşamı tarihleyebilmek için arkeolojide son yıllarda denenen bir yöntem olan "**karbon metodu**" dediğimiz yöntemlerle bu tespitler kolaylıkla yapılmaktadır. M.Ö. 2500 yıllarında Anadolu'da kent krallıkları dönemi başlamıştır. Mezopotamya, Uzak Doğuda ve Asya ortalarında da yaklaşık olarak bu süreç aynıdır. Mezopotamya'da kurulmuş Sümer halkının bazı arkeologlarca Orta Asya'dan geldiği kabul edilir. Atatürk'e sunulan, Türk Tarihi ile ilgili bir tez de, Sümerlerin M.Ö. 3500 yıllarında Orta Asya'dan göç ettikleri ileri sürülür. Sami kökenli değildir. Eski Ön Asya uzmanı Hemmel,

Sümerleri Türk kavmi olarak kabul eder. Tabii bazı Kürt tarihçiler de Kürtlerin atasının Sümerler olduğu iddiasındadırlar. Bazı Rus araştırmacılar da (Zemlya Derevnogo Dvureçie 5000 yıllık Sümer-Türkmen Bağları, Moskova 1986 s.38), Rus arkeolojisinin ileri gelenlerinden Nikolsky **“Sümerlerin ana vatanı Aşkaabad civarı olduğunu, bu ülke civarındaki kurganlarda taş, gümüş ve kilden yapılmış eşyaların bu fikri doğruladığını açıklarlar.”**

Yeri gelmişken Sümer medeniyeti ile kısa bilgiler verelim. İlk tekerleği Sümerler bulup atlı arabalarda kullanmışlardır. İlk çivi yazısını M.Ö. 3500 yıllarında Sümerler kullanmışlardır. Tarihte yine ilk yazılı hukuk kuralları bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Sümerlerin ilk Yunan destanlarından önce edebiyat dünyasına kazandırdıkları **“Gilgameş Destanı”**, **“Yaratılış Destanı”** ve **“Tufan”** destanlarıdır. Matematikte kullandığımız dört işlemi bulmuşlar, dairenin alanını hesaplamışlardır. Yine ilk kez, ay yılı hesabına dayanan takvimi Sümerler kullanmışlardır. O çağın muhteşem yapıtların **“Ziggurat”** en üst katlarından yıldızları izleyerek **“astronomi ilminin”** ilminin temellerini atmışlardır. Tabii ki o yıllarda sürekli ilişki içinde oldukları Anadolu’lu kavimleri de bu medeniyetten nasibini almıştır.

M.Ö. 4000 yıllarında Fırat kıyısındaki Mari şehrinde dünyada ilk kanalizasyon sisteminin kullanıldığını görürüz. M.Ö. VII. yüzyılda Asur Kralı Sanherip **“urbanizm”** dediğimiz modern şehirciliğe Miletli Hippodemos’tan çok önceleri adımı atmıştır. Yeniden yarattığı Ninova şehrinde uyguladığı katı prensiplerde günümüz belediye başkanlarının uygulayamadıklarını o nasıl uygulamıştır. **“Ninova’nın evlerini caddeye doğru çıkıntılı yaparak kent düzenini bozanlar, evlerinin çatısında kazıklanacaklardır.”**

Bu çağları, yukarda yazdıklarımızı Avrupa çok daha sonraları yaşayacaktır. Bu süreç Kıta Yunanistan ve Balkanlarda M.Ö. 2500 yıllarından sonra görülmeye başlayacaktır.

M.Ö. 2500 yıllarından itibaren Anadolu’da görülen krallıklarla kentleşme süreci başlamıştır. Bu süreç içinde tabii ki Anadolu’da oluşan yaşamla Anadolu halkı ortaya çıkacaktır.

Gelelim konumuzun okuduğumuz bölümleriyle ilgili değerlendirmesine, Hatti ve Hititleri bazı tarihçiler Türklerin ilk ataları olarak görürler. Doğru ve yanlışlığı üzerine, bir araştırmacı olarak görüş bildirmekten kaçınacağım. Yalnız şunu kabul etmek gerekir ki, aksi ispat edilmediği sürece bu fikirleri desteklememiz lazımdır.

Urartulara gelince bazı Ermeni, Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar da Urartuları, Ermenilerin ataları olarak kabul ederler.

Bu tarihe kadar olan Anadolu yaşamını yazdıktan sonra, M.Ö. 1000 yıllarından sonra Anadolu’ya yerleşecek (göçlerle) kavimleri yazmadan önce Türklerle ilgili herkesin bilgi sahibi olduğunu düşünerek, Ermenilerle ilgili bilgilere girmek istiyorum. Gördüğümüz gibi üzerinde gerek arkeologların gerekse tarihçilerin Anadolu’da yaşayan o günkü kavimlerin kökenleri üzerinde kesin saptamaları yoktur. Bazı araştırmacılar Hititlerin Türklüğünü iddia ederken, bazı Kürt tarihçileri de köklerini Hatti, Hitit ve Urartularda ararlar. Daha da ileri giderek M.Ö. 4000 yıllarında kurulmuş Mezopotamya’daki Sümerlerin de Ataları olabileceğini, başka bir kaynaktan da Sümerlerden yaklaşık 3500 yıl sonra Adıyaman

yöresinde kurulmuş Kommagenes Krallığıyla Kürtlerin ilişkisini arayacak kadar çıkmaza saplanırlar. Ama gerçek, M.Ö. VII. yüzyılda Kardukhlr'ın Kürtlerin atası olmasıdır düşüncesindeyim. Tabii ne kadar doğru olduğu araştırılacak ve tartışılacaktır. Bunun yanında Ermeniler de köklerinin Urartu olduğunu iddia ederler.

Bu yıllarda bile Anadolu bir kavimler mozaikidir. M.Ö. 2300 yıllarından sonra halkın büyük çoğunluğu Hint-Avrupa dilleri ailesinden Luvi dilini konuşan Luvi'ler ile aynı dil gurubundandır. Hitit dili konuşan, aynı akraba dilden Hurilerle de aynı dili konuşmayan Hattiler bile bir-birlerini öylesine özümsemişlerdi ki verdikleri eserler sanki aynı kültürün ürünüydü. Yine Bithnia, Frigyalılar ile Hurilerle dil birliğı olan Urartular ve çağın Ermenileri adeta aynı mayanın ürünüydü. M.Ö. 1. binde Anadolu halkından olan Lidya, İonya, Karya, Psidia, Kilikia, Kapodakia, Pontus ve Galatia'lılar sanki kendilerinden önce yaşayan halkların devamı idi. O çağlarda adeta aynı pota içinde erimişlerdi. M.Ö. 1.binde ortaya çıkan Anadolu Helenleri! Onlar da aynı potanın içinde eriyceklerdir. Birçok tarihçinin kabul ettiğı gibi Yunan ulusu da ilkağdan itibaren özellikle Arnavut, Sırp, Bulgar ve Makedon halklarıyla karışıp, kaynaşmıştır. Yeri gelmişken belirtmekte fayda görürüm. Ben bir soy bilimci değilim. Ama tarihteki insan hareketlerini (göçleri) iyi analiz ederek, soy (etnisite) ile ulus kavramlarını yerli yerine oturtmalıyız. Artık hiçbir ulus eski atalarının (arkeon imon progonon) torunları olamaz. Yani tarih içinde hiçbir soy sürekli değildir. Bu Türkler içinde, Yunanlılar içinde, Ermeniler içinde, hatta tüm ırklar içinde geçerlidir. Konumuz içinde analiz ettiğimiz milat öncesi dönemleri böyleyse ya bu dönemlerden sonra nasıl olacaktır? Konumuz içinde bunları okuyarak göreceğiz. Sözünü ettiğimiz yıllarda Anadolu, Yunan, Persia ve Kafkasları anlatan tarihçi ve coğrafyacıardan Heredot, Ksenophon ve Strabon Makedonyalı İskender ve Pers İmparatoru Kyros'un ordusuna Yunanistan'daki ve Anadolu'daki her krallık ve şehir beylerinin askerlerinin bu ordulara katıldığı yazılır. Yani Yunanlılık veya Anadolu'luk söz konusu olmaktan çok Osmanlı'daki gibi yeni fetihler yapıp ganimetler elde etmek birinci düşünceleri olmuştur. Bu yıllarda insanlar savaşp yıllar boyu evlerinden, yurtlarından ayrı yaşamaya iten neden ulus fikrinden daha çok ganimet toplayarak zenginleşmek düşüncesi olmalıdır. O yılların devletlerinin ve krallarının da öncelikli düşüncesi bu değıl midir?

KAYNAKÇALAR

- Aısopos. Ezop Masalları. Bilgi Yayınevi. Ankara. 1966
Akarca,Aşkılil. Şehir ve Savunması.Ankara 1972
Aksakal, Alev. Bilgeliğe Yolculuk. İstanbul.2005
Akşit, İlhan. Batı Anadolu Uygarlığı. Sandoz Yayınları. İstanbul. 1980
Akşit, Oktay. Likya Tarihi. İst. Ün. Yay. İstanbul 1967
Akurgal, Ekrem, Phrygische Kunst, Ankara.1945
Akurgal, Ekrem. Ege, Batı Uygarlığının Doğduğu Yer. İzmir.2000
Akurgal, Ekrem. Ancient Civilisations and Ruins of Turkey. Ankara.1969
Akurgal, Ekrem. Die Kunst Anatoliens Berlin.1961
Alp, Sedat.Konya Karahöyük kazıları, Mühürleri.Ankara. 1972
Bainbridge, Margaret. Türkçesi. Mehmet Harmancı. Dünyada Türkler Say yay. İsyambul.1995
Balkan Kemal, Anatolia, 5,1960
Bayatlı, Osman. Eski Bergama'da Asklepon. İstanbul,1935

Bittel, Kurt. Boğazköy kleinfunde, Leipzig, 1037
 Bostancı Enver. Belleten.36,1936-Anatolia,4 1959
 Çambel Halet, Same Observations on the Karatepe. Sculpture, Belleten. 12.1949
 Charles Seignobus, Avrupa Millîyetlerinin Mukayeseli Tarihi, İstanbul. 1960
 Çiğ, İlmîye Muazzez. Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni.İstanbul
 Darga, Muhibbe. Hitit Devletinin Ana Hatları. Arkeoloji ve Sanat Dergisi.sayı. 1-2/1978
 Dinçol, Belkis. Hititlerde Fal ve Kehanet.Arkeoloji ve Sanat Dergisi. Sayı.1-2/1979
 Doğer Ersin. İzmir'in Smyrnia'sı, İstanbul 2006
 Dörpfeld, Wilhelm, Truva hafriyatı, 2. Türk Tarih Kongresi,TTK yayını.
 Dönmez Şevket. Yrd. Doç. Dr.İskit ve Kimmerlerin Anadolu'daki Arkeolojik Buluntuları
 Durmuş, İlhamî. İskitler. Kaynak yayınları
 Egbert Rik. " The Pomaks in Bulgaria: Minority Groups as Links a New Political and
 Erzen, Akif. Çavuştepe 1970 Kazısı. TAD XIX/2 1970
 Eyüpoğlu, Sabahattin. Bizim Anadolu. Mavi ve Kara. İstanbul. 1961
 Gılgamış Destanı, Hürriyet yayınları. İstanbul. 1973
 French, D. Can Hasan.Ankara.1968
 Göktürk, Halil İbrahim. Bergama'da Sağlık Yurdu, Asklepion Bilim ve Teknik.der.s.131
 Herodot Tarihi, Hasan Ali Yücel.İstanbul.2000
 Hüseyin, Ferhad. Ege'nin Kanlı Gömleği. Adam Sanat Der. S.35
 Karpuz, Haşim. Çamuşlu'da Yontma Taş Çağı Kaya Resimleri. Bilim ve Teknik Der.s.112
 İ.Melyukova. Erken İç Asya Tarihi
 Magie, David. Anadolu'da Romalılar,3 Çev. Nezih Başgelen,Ömer Çapar İstanbul
 Mellart, J. Earliest Civilisation, London.1965
 Kökten, Kılıç. Karain.Anatolia,7,1936
 Karacakaya, Recep. Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi. .İstanbul. 2001
 Koşay Hamit, Zübeyr. Alacahüyük Kılavuzu. Ankara 1951
 Lamb,W. Kusura Archeologia, 86-1936, 87-1937
 Loon, Van, Urartian Art, İstanbul.1966
 Özgüç Tahsin, Excavations at Altintepe. Belleten 98,1961- Anatolia 8,1963
 Özgüç Tahsin. Excavations at Kültepe. Ankara.1953
 Özgüç, Nimet. The Anatolien Group of Cylinder Seal Impres Sions From Kültepe.Ank 1965
 Ramazan Çalık, Kemal Çiçek, Yusuf Halaçoğlu, Hikmet Özdemir, Öner Turan. Ermeniler;
 Sürgün ve Göç. TTK yay. Ankara 2004
 Ramsay, William Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. çev. Mihri Pektaş. İstanbul.1960
 Rodney, S. Young. Gordion TTK basımevi.Ankara1968
 Rumpf, Andreas. Yunan ve Roma Sanatı. Çev. Jale İnan. İstanbul.1961
 Şimşir, Bilal.N. Ermeni Meslesi.Ankara.2006
 Uras, Esat. Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi. Belge yay. İstanbul 1976

ERMENİLER

Anadolu'da yaşayan en eski kavimlerden biri de Ermenilerdir. M.Ö VII. Yüzyılda Fırat'ın Doğusunda yaşayan Hint-Avrupa kökenli Frigyalıların ve yine Doğu Anadolu'da kurulmuş Urartu halkıyla, Hititlerin karışımı bir topluluk olduğu yazılıdır. Yine Tivratta Nuhun oğlu Hayk'a dayandıklarını söylemektedirler. Ermeniler kendilerine Hay, ülkelerine Hayastan veya Hayk adını verirler.

Ermenilerden ilk bahseden tarihçi Ksenophon ve Herodot'tur, Yine bu bilgileri derleyen Anadolu tarihi üzerine söz sahibi kalemlerden Bilge Umar "Türkiye Halkının Ortaçağ tarihi" adlı eserinde Ermenilerden şöyle bahseder: "Armenia'nın Asur Ülkesine göre üst (kuzey) yanda bulunduğunu, İran (Pers) İmparatorluğu yönetim örgütünde, başkente yılda 400 talenton gümüşü vergi olarak ödeyen 13. il(satraplık) kapsamında olduğunu kaydeder. Armenia'nın Anadolu'daki Kilikia bölgesi ile Anadolu'nun kuzeydoğu dışındaki Matien'ler Yurdu (Media) arasında yayıldığını, en önemlisi Armenios'ların, Phrygia'lılardan bir göçmen boy olduğunu, onlarla aynı geleneklere sahip bulunduğunu" belirtir.

Strabon da Ermenilerden şöyle bahseder: "Armenia Kralı Tigranes Kappodakia'ya aldığı zaman halkı kötü duruma soktu. Çünkü her birini Mesopotamia'ya göç etmeye zorladı. Bunların çoğuyla Tigranokerta kentini kurdu." ifadesiyle Tigranokerta kuruluş tarihinden bahsedilir.

G. Nakracas'a göre "Anadolu'ya yayılan, çapulcu, ilkel, yıkımcı Thrak kökenli yağınların, Anadolu'daki daha eski halkla karışımı sonucunda, 400–500 yıl kadar sonra tarih sahnesine çıkan, Batı Anadolu'nun o dönemdeki en güçlü halkı ve kendine özgü, yüksek düzeyde bir uygarlığın sahibi kimliğiyle, tıpkı Anadolu Türkleri gibi, Anadolu'da oluşmuş bir halktır. Herodot'un söz ettiği dönemde M.Ö V. Yüzyılda, Phryg'lerin bir kolu durumunda olan ve Helenlerce Armenios'lar diye anılan bu halk, tarih boyunca kesintisiz yürüye duran diyalektik etkileşim süreci içinde, daha sonraki yüzyıllarda, binyıllarda da, kendi geçmişinden ve çevredeki halklardan etkilenecek değişti durdu, kendi çevresindeki halkları ve kendi geleceğini etkiledi durdu. Tıpkı Anadolu'nun Rumiaşmış halkı ve tıpkı çağımızın Türkiye Türkleri gibi o da, her zaman kesintisiz bir etkilene, yenilenme sürecinin o zaman noktasındaki ürünü oldu." işte Anadolu halkları budur.

Anadolu halkları ve yerleşim adları üzerinde detaylı araştırmalar yapan Anadolu Uygarlıkları uzmanı Bilge Umar, "Doğu Anadolu yöresinde M.Ö I. Bin yıl ortasında yaşamış, o çağa göre yüksek düzeyde uygar bir ulus olan Urartular'ın da evrensel diyalektik ilişkiler içinde, soy yönünden, kültür yönünden, Ermeni ulusunun oluşumunda katkıda bulunduğu kuşkusuzdur. Ancak bunların dili, Hind-Avrupa dilleri ailesinden değildi. Bu nedenle, bazı ulusçu Kürtler gibi bazı ulusçu Ermenilerin de o yüksek uygarlık sahibi ulusa atalarımız diye sahip çıkması, pek yanlıştır." diye kaydeder. Urartular bölümünde bahsettiğim gibi bu konuda Bilge Umar'la aynı düşünceleri paylaşmak isterim.

Ksenophon, Anabasis adlı (onbinlerin dönüşü) kitabının 124 sahifesinde Ermenilerden şöyle bahseder. "Batı Armenia valisi Tribazos, Yunanlılarla anlaşma yapıyor. Bir tutsaktan Tribazos'un saldırmak için onları bir geçitte beklediğini öğrenen Yunanlılar, Tribazos'u kovalayıp kaçırıyorlar... Küçük bir ırmak olan Teleboas'ın (Karasu Irmağı) kıyılarına vardılar. Irmak kıyılarında pek çok köy vardı, Bu bölgeye Batı Armenia adı veriliyordu. Satrapın generallerinden Tribazos tarafından yönetilmekteydi." Bu yıllarda bu sözlerden Ermeni halkının Karasu Irmağı civarında yaşadığını öğreniyoruz.

Ermeni tarihinde başta İranlılar, Romalılar, Bizanslılar, Sasaniler, Araplar, Türk Beylikleri ve Osmanlılar la olmak üzere tüm bu uluslarla savaşı, tarih boyunca bu topraklar üzerinde egemen olamayan Ermeniler, her şeye rağmen dil ve kültürlerini korudular.

M.Ö. 331 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından yıkılan Pers İmparatorluğu'yla birlikte, Ermeni Krallığı biri Aras Vadisinde, diğeri de Elazığ(Sophene) havalisin de hüküm sürecektir olan iki krallık olarak bölündüler. M.Ö. 1.yüzyılda Suriye'deki Selevkos krallığının sona ermesi üzerine Ermeni kralı II. Tigran sınırlarını bu günkü Lübnan kıyılarına genişletmiştir. Kral II. Tigran M.Ö 95-55 yıllarında krallığın merkezini Diyarbakır (Amid) yakınlarında kurduğu Tigranakerta (Tigranocerta) kentine taşımıştır.

Pers İmparatorluğunun Armaniya Satraplığı, Van gölü havzası ile Ağrı Dağı yöresi ile Aras ve Arpaçay vadileri, batıda Elazığ ve Erzincan çevresiyle Yukarı Fırat havzasını kapsamaktaydı. Latin ve Yunan kaynaklarında Armenia, erken dönem Türk kaynaklarında ve İslam kaynaklarında Ermeniye olarak adlandırılırdı.

Doğu Roma İmparatorluğu, İran Sasani İmparatorluğu arasında tampon bölge olan yer Doğu Anadolu halkı Ermenilerden oluşuyordu. Fakat bu topraklar VI. Yüzyılda Bizans İmparatoru Justinianus döneminde bile Sasani İmparatorluğun nüfusu altındaydı.

Anadolu'da Romalılardan önce Hristiyanlığı kabul eden (M.S. 1. yüzyıl) ve yayan Ermenilerdir. Bu tarihe kadar putperest olan Ermeniler Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Teodeos ile Aziz Bartelomeos önderliğinde Hristiyanlığı kabul ettiler. M.S. 197 ve 230 yıllarında Hristiyanlara karşı kıyım kalkan Romalılar Hristiyanlığın Ermeniler arasında yayılmasını önleyemediler.

M.S. 301 yılında Aziz Kırkor'un liderliğinde Kral III. Dirdad Hristiyanlığı Ermenilerin resmi dini olarak kabul etti. M.S 404 yılında Aziz Mesrop Ermeni alfabesiyle ilk Ermenice İncil yazdı.451 yılında toplanan Kadıköy konsülünün kararlarını benimsemeyerek tarihten bu yana Hristiyanlık içersinde bağımsız olarak faaliyetine devam etti

Ermeniler, M.Ö. I. yüzyıldan, M.S IV yüzyıla kadar, Roma ile Sasani İmparatorluğu arasında **"tampon bölge"** oluşturmuşlardır. Bu dönemde Ermeni krallığı genellikle komşu imparatorlukların ülke içinde tayin ettiği Nakharar'lar idare edilmiştir. Tayin edilen bu Nakhararlar bir nevi Ermenistanın beylikler devri gibi yönetilmiştir. Örneğin Muş'ta Mamigon'lar, Kars'ta Gamsaragan'lar Başkale ve Van'da Ardruni'ler, Gevaş'ta Rştuni'ler gibi. Aynı şekilde M.S 387 yılında Bizans İmparatorluğu ile Sasani İmparatorluğu arasında ikiye bölünmüştür. Sasani İmparatorluğuna yakın kent Nakharar'ları Sasaniler, Bizans sınırına yakın kent Nakharar'ları Bizans tarafından atanmıştır. 451 yılında Ermeni Beyi (Sparabed) Vartan Mamigonyan liderliğinde İran'a yapılan saldırı yenilgi ile sonuçlanır. Bu olay Ermeni ulusal tarihinin şanlı bir destanı olarak kutlanır.

M.S. 565-574 yıllarında doğuda Perslere karşı isyan çıkaran Katolikos II. Hovhannes taraftarlarıyla İstanbul'a sığındı. Ermeniler bu tarihten sonra Bizans ordusunda paralı asker olarak görev yaptılar. İstanbul'daki küçük Ermeni cemaati Anadolu'daki Ermenilerin İstanbul'a göçleri ile Bizans yönetiminde söz sahibi oldular. İmparator Moris, Mezizios, İmparator Filipikos-Vartan, Ardavazd, Alexios Museles, Bardanes, Arsaber, V.Leo İmparator Makedonyalı Vasil, Romanos Lekapenos gibi birçok devlet adamı Bizans'ı yönetmişlerdir.

M.S. 654'ten 861'e dek Ermenistan, Arap egemenliği altında bulunuyordu. Bu dönemde kesin olarak M.S. 700 tarihinde Nakharar diye adlandırılan bir grup soylu Ermeni, kendilerine bağlı topluluklarla birlikte Bizans'ın Pontus sınırlarına yerleşti. Kilikya ve Kapadokya bölgelerine yerleşmelerini Bizans kaynakları şöyle anlatır. **"bir Ermeni bölgesine dönüşen Kilikya'nın nüfusu, Ermenilerden başka, dil bakımından (5 ve 6 yüzyıllarda ortaya çıkan Hristiyan mezhebidir. İsa'nın aynı zamanda hem insan hem de tanrı olarak kabul edenlerin bulunduğu Yakubi, Kipti ve Ermeni kiliseleri olmak üzere üç monofizit kilise bulunmaktadır) Helenleşmiş Kapadokyalı, Suriyeli monofizit ve Batılılardan oluşuyordu. Maraş valisi Philaretos Braharios'un Bizans İmparatoruna karşı örgütlediği isyanda 8.000 Normandiayı kullandığı bilinmektedir. Normandiya kökenli Bizans sülalesi Raul'lar (Rallis'ler) önceleri Kapadokya'da toprak sahibiydiler."** Bu yıllarda Anadolu'da paralı askerler olarak Normandiyalıları görürüz. Daha önceki yıllarda da Konstantiniye (İstanbul, Galata semtinin kurucusudurlar.) ve günümüz Ankara civarında o yıllarda Galatların yerleştiği kayıtlarda (bu bölgeye Galatia denir.)

VIII. ve IX. yüzyıllarda Anadolu'da İkona Kırıcılığı dönemi başlar. Bu dönemde Anadolu'yu kasıp kavuran ikona kırıcılar arasında Ermeni asıllı Bizans İmparatoru V. Leon zamanında bu akım daha da hızlanmıştır. Zaten bu akımla beraber VII. yüzyılda Anadolu'da çıkan Paulikianos (Paulos'çuluk) akımı en çok Ermenilerden taraftar bulmuştu. Mani'nin kurduğu, İran Zerdüşti dini ile Hristiyanlığı birleştirip bağdaştırmaya çalışan ve hem Hristiyanlarca hem de İranlılarca sapık sayılan Manici'lik dininden etkilenmiş daha çok Hristiyanlık öğeleri taşıyan bir mezhep olarak görülebilir. Bu inancın kurucusu Samosata (Samsat) yakınında Manalis köyünün yerlisi Konstantinos adlı bir kişiydi. Hristiyanlığın özünü bulmak için (IX. Yüzyılda Balkanlar da ki Bogomolizm de aynı düşünce ile çıkmış. En büyük taraftarı Boşnak, Arnavut ve Pomaklar arasında bulmuştur.) XIII. yüzyıldan itibaren Bogomolizm taraftarları genellikle İslamiyet'i seçmiştir. Ermiş Paulos (Pavlos) aslında o da önce Tarsus'lu Musevi inancı, Hristiyan düşmanı iken sonradan Hristiyan olmuş, Hristiyanlığın yayılmasında büyük yararlıkları görülmüştür.

Bu yıllarda Ermeniler nedense, Bizans'a yaşadıkları bölgelerde sorun çıkarmaya başlamışlardı. Bizans İmparatoru Tiberius 578 yılında sorun çıkaran Ermenileri Kıbrıs'a sürmüştür.

M.S. 430'dan 634'e dek Büyük Ermenistan bölgesi Pers egemenliği altındaydı. Bu süre içinde orada art arda isyanlar olur. Perslere karşı 571 de patlak veren bir isyan başarısızlıkla sonuçlanır. Vardan Mamikonyan ve piskopos Katholikos liderliğinde çok sayıda Ermeni Bizans'a sığınır. Ermeni liderler kaçışlarından sonra İstanbul'a yerleşirler. Göçmen kitlesinin çoğunluğu ise Bergama civarına sığınır ve orada büyük bir Ermeni kolonisi oluştururlar. Vardenes bu koloniden gelmektedir. Bu Ermeni lider Philippikos adıyla Bizans imparatoru olur. (711-713).

Nedense, tarih boyunca Anadolu halkları içinde sürgüne gönderme (tehcir) olayını sadece Ermeni toplumu yaşamıştır. 578 yılında Kıbrıs'a sürüldükleri gibi 741-775 yıllarında Bizans İmparatoru Konstantine V. Copronymus tarafından Erzurum ve Maraş bölgesi Ermenileri Balkanlara sürülmüşlerdir. Yine 792 yılında doğu Anadolu Ermenileri Girit, Makedonya yörelerine, daha sonraki yıllarda çıkardıkları ayaklanmalar yüzünden de Kuzey Suriye, Girit, Yunanistan, Kıbrıs ve Çukurova bölgelerine sürülmüşlerdir. Paflikyanlık döneminde de Rodoplar da Filibe'ye sürülmüşlerdir.

640–653 yıllarında Ermeni ülkesi Arap egemenliğine girer. Araplar Ermeniler üzerinde doğrudan İslamlaştırma veya Araplaştırma politikası uygulamazlar. 806 yılında Halife Harunürreşid Bağratlılardan Aşot'u **"Ermenistan Emiri"** olarak tayin eder. 886 yılında **"Şehinşah-ı Armen"** sıfatıyla Aşot Bagratuni Ermenistan krallık tacını giyer. Ülke bu yıllarda da iç çekişmelerle ikiye bölündüğü halde, 10 ve 11. yüzyıllarda Ermeni mimarisinin örnek eserlerini ortaya koyarlar. Akdamar Adası'ndaki Surp Haç Kilisesi ve Kars, Ani ve Artvin yörelerindeki anıtsal eserler bu dönemde yapılmıştır.

Bu sürgün olayları tarafımdan yazılan **"Balkan Türklerinin Kökeni"** adlı kitapta bu yıllarda Anadolu'da başlayan Hristiyanlığa karşı Paflikyan hareketi neticesinde bu mezhebe katılanları Balkanlara sürgün edildikleri anlatılır. Balkanlarda yine bu yıllarda başlayacak Bogomolizm hareketinin, başlangıç nedenlerinden biri olarak gösterilir.

Yeni Ermeni devleti de Ermeniler birçok krallıklara bölünerek hüküm sürdüğü bilinir. Bağdat Halifesi'nin, Aşot Bağrat'ı **"Krallar Kralı"** olarak tanınması M.S. 886 yılından sonra başladı. Krallığın merkezi **"Binbir kiliseli kent"** diye adlandırılan Ani idi. Bağrat'ların tüm Ermeni prensleri tarafından **"Krallar Kralı"** olarak tanınmasına rağmen, Aşot'un egemenliği gerçekte kendi derebeyliğinin sınırlarını hiçbir zaman aşmadı. Böylece 950 yılları dolaylarında tam altı bağımsız Ermeni Krallığı kurulmuştu.

Georgios Nakracas Anadolu üzerine yaptığı araştırmada **"Sonunda Ermenistan'ın fethi, Kars Kralı Bağrat ile ona refakat edenlerin Kapadokya kenti Tsamandos'a ve komşu kentlere yerleşmeleriyle 1064 tarihinde tamamlanmış oldu. Büyük Ermenistan'ın Bizans tarafından fethini, Ermeni nüfusun eşi görülmedik bir göç hareketi izledi. Bu olayda 300 ila 400.000 kişi prenslerinin peşine takılarak (bu olayın aslında Selçuklu Türklerinin onları Doğu Anadolu ile bugünkü Ermenistan'ı zapt ettiği yıllardır. Bu toprakları almalarından sonra gerçekleştiğini burada belirtmeliyiz.) Kapadokya'ya yerleşti ve orada devlet içinde devlet oldular. Büyük Ermenistan'daki feodal yapının Bizanslılarca bozulması, bölge nüfusunun önemli ölçüde azalmasına yol açar. Bizans İmparatorluğu 11.yüzyılda zayıflayan Arap egemenliği karşılığında 993'te Malazgirt'i, 1000'de Yusufeli ve Ardanuç'u, 1020'de Ardruni, 1045'te Ani ve 1064 Kars Bizans'a boyun eğdi. Bu bölgelerdeki Ermeniler Bizans tarafından Fırat'ın batısındaki Rum topraklarına Sivas, Kayseri, Maraş, Antep ve Kilikya'ya (Çukurova bölgesine) sürülürler. Kilikya çevresinde Anazarva ve Sıs (Kozan) yerleşik Rubenyan Beyliği yaklaşık 300 yıl Karamanoğlu Beyliği içinde hüküm sürer.**

Makedon Hanedanı döneminde ve İmparator Basileos Bulgarkıran'ın hüküm sürdüğü yıllarda 976–1025 Büyük Ermenistan'ın bağımsızlığına kesin olarak son verildi. Şunu da söylemeye değer ki, tarihin garip bir cilvesi olarak, imparatorun kendisi Ermeni kökenliydi.

Ermeni krallıklarının feshi, Ermeni eyaleti Talk'in Bizans'a ilhak edilmesiyle, 1000 yılında başlatıldı. 1021 de kral Vaspurakan Senaherim, Kapadokya'daki Sebastela (Sivas) kendisine ödün olarak verildikten sonra, bölgesini terk etti. 1045'te Anion kenti kralı Gagik Bağrat, Kapadokya kenti Lykandros'a yerleşmek zorunda kaldı. Mabeyencisi Gregorios Pahlavuni İstanbul'a yerleşti. Orada Gregorios Maglstros adıyla ün yapan Pahlavuni, çağının en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

XI. yüzyılda doğu ve güney de İslamiyet'in egemen olduğu dönemlerde, Abbasiler, Ermenilere otonom bir idare hakkı tanımışlardı. Halife Muntasır döneminde, güçlü Ermeni beylerinden Bagratuni (Bagrat'lı) ailesinden Aşot'u Ermeni kralı olarak tanımışlardı. Bu olayla Ermeni devletçiklerinin sayısı 4'e çıkmış oluyordu. Bunlar iç karışıklıklar nedeniyle birbirleriyle ve komşuları Gürcüler, Rumlar ve Araplar uğraşıyorlardı. En güçlü olanı merkezi Ani olan devletçikti.

Binli yılların başlarında 1018 yılında başkenti Van olan Vaspurakan yöresinin, sonra 1021 yılında Ardżruni ailesinden Ermeni Kralları, sonra da Ani Bagrat'lıları 1045 yılında ülkelerini Rum İmparatorluğuna bırakıp, bu devletlerin isteği doğrultusunda daha içiere göç ettiler. Kars'ı başkent yapan Bağdatlı Kralları da 1064 yılında Alpaslan'a teslim oldular. Taşırk ailesine bağlı krallık ise 1064 yılında İslamı kabul ederek Selçuklu sülalesinin tebaasına geçmişlerdir."

Bizans kaynaklarında XII. ve XIII. yüzyıllar ise şöyle anlatılır. "Kilikya'dan başka o dönemde Ermeni nüfusun önemli bir bölümü Batı Anadolu'ya sığınmıştı. Orada, özellikle Abydos yöresi ile Skamandros (Küçük Menderes) kıyısında Ermeni sayısı çok arttı. Bu Ermenileri 1204 tarihinde Latinler Çanakkale Boğazını ele geçirmek için kullandılar ve Abydos'u koruma görevini bir Ermeni muhafız gücüne verdiler. Latinler Çanakkale boğazından ayrılırken, 20.000 Ermeni, İmparator Henry'nin peşinden Trakya'ya gitti ve orada Bizanslılar tarafından yok edildiler"

Bizans'ta başlayan taht kavgalarının nedeni halkı ezen vergiler karşısında halkın huzursuzluğudur. Despoterler halk üzerinde kurdukları acımasız baskılarla halktan zorla vergi topluyor, vergisini veremeyenin elinden zorla topraklarını gasp ediyorlardı, Bizans halkı Rum'uyla, Ermeni'siyle ve o dönemde azınlıktaki Yahudi'siyle kurtarıcı bekliyordu. 1071 Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle kurtarıcı Türkler olacaktır. Doç. Dr. Emin Gürses bazı makalelerinde ve İsmail Tokalak'ın yazdığı "Bizans-Osmanlı Sentezi: Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı üzerindeki Etkisi" adlı kitapta, "Ermenilerin Bizans'ta sorun yaratmaları, Türklerin Anadolu'ya girmesini kolaylaştırmıştır..." diye yazar. Yeri gelmişken bahsedelim, Bizans M.S 580 yıllarından itibaren gerek Balkanlara gerekse Anadolu'ya Balkanlardan getirdiği Türk boylarını yerleştirir. 690 yılında da Bizans İmparatoru II. Justinyen Vardar ve Makedonya yöresine Türkleri yerleştirir. Bu yıllardan sonra Anadolu'da Bizans'la sınır komşusu olacak Arap kavimleri ve Arap İslamlarına karşı Balkanlardan getireceği Türk soylu kabileleri koruyucu olarak kullanacaktır.

G. Nakracas, "Selçuklu Türklerinin Konya bölgesine yerleştikten sonra, Bizans'a doğru ikinci bir kitlesel Ermeni göçü oldu. Bu olayda 400.000 kişi daha prensleriyle birlikte Kuzey kapadokya'ya ve Kilikya'ya göç ettiler. Kilikya'ya Ermeni yerleşiminin Bizanslılarca desteklenmiş olması gerek. Zira bölge, daha önce 964 tarihinde, Nikephoros Phokas'ın yürüttüğü Bizans- Arap savaşı sırasında sakinleri tarafından neredeyse tümüyle boşaltılmıştı" bu bölgelerin boşaldığını anlatır.

G.Nacrakas devamla, "Bilhassa Selçuklular döneminde kurtuluş ve özgürlüklerini Bizans baskısından kurtulmakta arayan Ermeniler ve Anadolu Rumları kendilerini Selçukluların himayelerinde ararlar. Bunun neticesi gerek din, gerekse sosyal

konularında olur. Selçuklular döneminde Hacıbektaş-ı Veli, Mevlana Hazretleri, oğlu ve torunu döneminde gerek Kapadokya ve Konya yöresinde Rum ve Ermenilerin ihtida (kendi istekleri) ederek İslamiyeti seçtikleri görölür.

Rumlar, Ermenileri mezhep farklılığından dolayı çoğu zaman ezmişlerdir. Katolik Ermeniler haçlıların Anadolu'ya geldiğinde onlara ümit bağlayan Ermeniler hüsrana uğrayacaklardır. Büyük umut bağladıkları Haçlılardan tam tersi büyük zulüm görünce, bu defa Ermeniler Türk yönetimini ister olmuşlardı. Bu yüzden Urfa haçlı Kontluğunun hükümdarı Baudouin du Borurg 1113 yılında Ermenileri kitle halinde kentten sürecektir.

Doğu Anadolu'dan yavaş yavaş çekilen Ermeniler Çukurova yöresine yerleşmeye başladılar. Ruben zamanında Sis (Kozan) başkent yaparak bir devletçik kurarlar. Hiçbir zaman Çukurova'da çoğunluğu ele geçiremediler ama Haçlı Savaşları döneminde 1198 yılında II. Levon, Haçlıların desteğiyle krallık tacını giyer ve o dönemde Küçük Ermenistan Krallığı olarak tarih onlardan bahseder. Küçük Ermenistan Krallığı'nın yazgısı da Doğu Anadolu Ermenileri gibi olmuştuf. Rumlar, Araplar ve Türklerle uğraşmaktan dolayı, zaman zaman Anadolu Selçukluları, İlhanlı Moğolları, Karaman Beyliği gibi komşu devletlerin egemenliğini kabul etmişlerdir. Ruben ailesi yerini 1226 yılında Hethum allesine, ondan sonra 1342 yılında Kıbrıs Krallığı ailesinden Lusignam'lar aldı. Daha sonra da Küçük Ermenistan'ın Kıbrıslı VI. Levon zamanında 1375 yılında Mısır memlüklerine esir düştü ve devleti son buldu.

Osmanlının kuruluş döneminde Ermeniler, Anadolu beyliklerinde, Kafkasya ve Çukurova'daki beyliklerde yaşamışlardır. Fatih Sultan Mehmet ile başlayan II. Mahmut dönemine kadar devam eden 350 yıl içinde Hristiyanların ve Ermenilerin dini ve toplumsal işlerine karışılmamıştır.15. yüzyılda Osmanlı ile doğudaki Akkoyunlu devleti arasındaki siyasi çekişme neticesinde Ermeni kilisesi iki devletin himayesine sahne olmuştur. Ermeni Kilisesinin ruhani lideri Gatoğigos makamının Eçmiazin de antik Vağarşapat kenti yakınında 1441 yılında yeniden kurulması sağlanmıştır.1476 yılında Fatih Sultan Mehmet İstanbul da Ermeni Patrikhanesini kurdurmuştur.

Fatih Sultan Mehmet padişahlığı döneminde ülke sınırları içindeki Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşlarının dini ve özgürlük haklarıyla olağanüstü derece ilgilendi. Bizans döneminde Batı Anadolu, Trakya ve Balkanlardaki Ermeniler üzerinde nüfusu olan ve o güne dek Bursa da faaliyette bulunan Ruhani Başkanlık Makamını 1461 yılında Patriklik mertebesine getirdi.

1580 yıllarında XIII. Gregorle tarafından Gregorlen takviminin bulunduğu Hz. İsa'nın doğumu hesap edilerek bulunduğu Gregorien takvimi günümüzde hala kullanılan takvimdir.

Akkoyunlu ile Osmanlı arasındaki bu himaye yarışı neticesinde 1606 yılında Nahçevan ve Kars yöresinden getirilen 150.000 Ermeni İsfahan yakınlarında Yeni Culfâ kentine iskân edilmişlerdir. Bu dönemden sonra Yeni Culfâ yerleşimi İstanbul'dan sonra Ermeni kültürünün ikinci önemli merkezi olacaktır.

15. ve 18. yüzyıllar arasında Müslüman bir Sultanın Hristiyan Patriğini tesisi, bu alemde olumlu etkiler yarattı. Bu olumlu hava neticesinde Kırım, Doğu Anadolu, İran ve Kafkasya'dan birçok Ermeni İstanbul'a göç ettiler. Osmanlı topraklarında tüm Ermeni Cemaatleri İstanbul Ermeni Patriğini millet başı olarak tanıdılar.

1701 yılında bu olumlu gelişmeler Ermeni cemaatl içinde eğitim alanında kendini gösterdi. Sivaslı Mkhitar Vartabed liderliğinde başlayan reform hareketleri, batı dillerinden kitap çevirileri, Türk matbaasının kurulmasından 160 yıl önce Venedikle matbaacılık eğitimi görmüş Sivaslı bir din adamı olan Apkar Tıblr tarafından 1567 yılında açılmış matbaanın yardımıyla kitap basımlarını olumlu etkiledi. İzmir'de 1759, Van'da 1859, Muş'ta 1869 ve Sivas'a 1871 yılında ilk matbaalar açıldı. 1908 yılında Osmanlı Ülkesinde Ermeniler tarafından açılan matbaa sayısı 38'e ulaşmıştı. 1832 yılında İstanbul'da ilk Ermenice gazete Lro Kir Medzl Derutyan tarafından "Büyük Osmanlı Devleti Gazetesi" olarak yayına başladı. 1850 yıllarında sadece İstanbul'da yayımlanan Ermenice gazete sayısı 20'yi bulmuştu. Fransız cemaati sayesinde İstanbul'da Ermeni Katolik cemaati, yine Amerikalı misyonerler tarafında Anadolu ve İstanbul'da Protestan cemaati oluşturuldu.

1860 yılında Padişah Abdülmecit tarafından Ermeni Cemaatine verilen haklar, büyük bir reform olmuştur. O günlerde gerek İran gerekse Rusya İmparatorluğu içinde yaşayan Ermenilere bu hakların hiçbiri verilmeyecekti. Bu haklar "Ermeni Milleti Nizamnamesi" ile doruğa ulaşıyordu. Bu nizamname ile kurulan "Ermeni Millet Meclisi" Osmanlı Devletindeki ilk temsili parlamenter organ oluyordu. 1876 Kanun-u Esasî'si ile kurulan Osmanlı Mebusan Meclisine de örnek teşkil ediyordu. Bu tarihlerden sonra askeri ve sivil vezaret (paşalık) rütbesine ve nazırlık, valilik, elçilik, her türlü devlet kademelerinde görev alma yetkileri verilecekti. Devletin çeşitli kademelerinde aldıkları görevlerden dolayı, Osmanlı Devletince kendilerine tanınan bu hoşgörüye karşılık verdikleri hizmetten dolayı "Millet-i Sadıka" olarak adlandırılmışlardır.

Osmanlı, Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile başlattığı islahatları (yenilikleri) ilan etmiştir. Ama her ne hikmetse o yıllarda Rusya'da yaşayan Ermenilerin elde edemediği bu haklar, Osmanlı Ermenilerini memnun etmeyecekti. Bugüne kadar askerlikten muaf olan Ermenilere getirilen askerlik şartı onları çok huzursuz etmişti. Bugüne kadar hayatı askerlikle geçen Osmanlı Türkleri karşısında azınlık olan Rum, Ermeni ve Museviler ekonomik hayatı eline geçirerek Osmanlıyı sömürmüştü. Bu azınlıklar toplum içinde ön plana çıkarak zengin olmuşlardır. Askerlik kararı onları tabii ki olumsuz etkileyecekti. Ama bu haklarla onların devlet memuriyetiyle idari ve askeri okullara girmelerine izin verecekti.

Osmanlı Devletinde önemli görevlere getirilmiş, Ermeni kökenli vatandaşlarımızın bazılarının görev ve isimleri bulabildiğimiz kayıtlara göre şöyledir. Bakanlık yapmış Ermeniler Agop Kazazyan Paşa, Maliye Nazırlığı, Gabriyel Noradukyan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde Hariciye Nazırı (1912), Mikael Portukal Paşa Hazine-i Hassa Nazırı (1891), Sakız

Ohannes Paşa Hazine-i Hassa Nazırı, Garabet Artin Davut Paşa Lübnan Valiliği ve 1868 de P.T.T. ve Nafia Nezaretlerinde Nazır, Kirkor Sinapyan Nafia Nazırlığı, Agop Gircikyan Osmanlı Devletinin dış ülkelerde ilk elçilik yapmış kişisidir. Kirkor Agaton, Sahak Abro, Sebuhan Laz Minas, Kirkor Oydan, Serkis Efendi, Artin Dadyan Paşa, Diran Aleksan Bey, Yetvart Zohrap Efendi, Hırant Düz Bey, Hovsep Misakyan Efendi, Sarkis Balyan Azaryan Manuk Efendi Hariciye müsteşarlığında ve çeşitli elçiliklerde bulunmuş Ermeni vatandaşlardır. Ovakim K. Reisyan, İstanbul-Vize kasabasının Mahkeme reisliği (1879) Sakız Adası İhazari Mahkeme Reisliği (1885) ve Rodos Adası İhazari Mahkeme Reisliği (1887) yapmış isimlerdir. Yine PTT Umum Müdürlüğü (1864) Krikor Ağaton ve Jorj Serpos Efendiler bu görevlerde bulunmuşlardır.

1789 Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik rüzgârı, Avrupa'yı olduğu gibi Osmanlı içindeki Rum, Ermeni ve Balkan halklarını da etkisi altına almıştı. Verilen tavizler, ödünler rağmen sorunlar bitmiyor. Yeni yeni istekler Osmanlı yönetiminin başını ağrıttıyordu. Önce Balkanlar karışacak, Osmanlı 500 yıl elinden tutup özgürce idare ettiği (500 yıl zarfında ne bir asimilasyon, ne de bir din değiştirme olayını zorlayarak yapmamıştır.) toprakları elinden çıkaracaktır. Uzatmadan son Balkan Savaşıyla (1914) ile birlikte bugünkü sınırlarına dönecektir. Bu savaş sonrası Balkan Türklerine karşı 93 Harbi (1877–1878) ve Kafkaslarda daha önceki yıllarda başlayan sürgünü(tehciri) karşısında Rusya ve Avrupa Devletlerinin zorlamasıyla Türk boylarının Anadolu'ya göçleri milyon rakamlarla ifade edilecektir. Osmanlı'nı fakir Anadolu Müslümanları yanında Balkanlardan ve Kafkaslardan göçle gelenleri doyuramaz duruma gelmişti. Zaten savaşmaktan bıkmış halk ekonomik olarak çökmüş, perişan vaziyette idi. Osmanlı yönetimi Balkanlardan gelenleri Rumların yoğun yaşadığı bölgeye, Kafkaslardan gelenleri de genellikle Ermeni yerleşimlerin yoğun olduğu bölgelere iskan ediyordu. Bu da büyük sorunlara neden oluyordu.

1895 yılında II. Abdülhamid döneminde Taşnaksutyun önderliğinde başlatılan isyanlar işte bu göçlerin neticeleridir. Yine 1915 yılında Van Ermenilerinin yaklaşık 30.000 Türk'ü ve Kürt'ü katletme olaylarının karşı Osmanlı'nın tepkisi 1915 yılında Ermenilerin tehcir olayını tetiklediği söylenebilir. Bu konular üzerinde detaylı araştırmalar bu konunun uzmanları tarafından günümüzde aydınlığa çıkarılacaktır.

Bu olay Türklerin çok kullandığı bir deymi aklı getirecektir. **“Tarih tekerrürden ibarettir”** Kin üzerine kurulan politikaların toplumları bir yere götürmeyeceğini bilenlerdeniz. Tehcir olayı iki ülkenin tarihçileri tarafından karşılıklı tartışılmalıdır. Doğruluğu tartışılan birçok iddianın ne kadar gerçek olduğu anlaşılmalıdır. Balkanlardan ve Kafkaslardan yabancı kaynaklar ve tarihçiler tarafından da kabul edilen yaklaşık 8 milyon Türk'ün ve Müslüman'ın zoraki göçler de bir tehcir değil midir?

KÜRTLER

Özellikle Yunan ve Türk tarihçileri arasında iki ulusun kökleri arasında yıllar süren bizden sizden yarışması olduğu bilinir. Son yıllarda bu uluslara Kürt araştırmacılar da eklenmiştir.

Kürt araştırmacılar, tarih boyunca gerek Anadolu'da gerekse Mezopotamya'da yaşamış kavimlere bizden deme yarışında bu iki ulus araştırmacılarını sollamışlardır. O denli sollamışlardır ki: M.Ö. 3000 yıllarında yaşamış Sümerlere, Atalarımız dedikleri gibi,

M.Ö. 2400 yıllarında Anadolu'da yaşamış Hattileri de bazı araştırmacılar bu kavmin devamı olarak kabul ederler. Bununla da kalmayıp, Hititlere, Urartu'lara atalarımız yakıştırmalarını elden kaçırmazlar. (Sümer müzik aletleri üzerinde tez hazırlayacak kadar bu kavmi incelemiş, bir kişi olarak) nedense Sümer kaynaklarında Kürt izine rastlayamadım. **"Sümerce'de kur, dağ demektir, ti eki de aidiyeti ifade eder"** Bu ifadeden dolayı, Kürtlerin Sümerler döneminden bu yana varlığından bahsederler. Bu ifadeden başka Kürtlerle ilgili olabilecek başka bir sözcük bulamazsınız.

Mezopotamya'nın kuzey ve doğudaki kısımları İran bölgesi, tamamen dağlık bölgelerdir. Antik çağlarda Sümerlerin bu dağlık bölgelere akınlar yapması, bu dağlık yöre insanları ile ilişki kurması, gayet doğaldır. Bugün hala Ege'de yaşayan insanlar bazı kişilere "dağlı" olarak hitap ederler. İçlerinde, "dağlı" lâkaplı, soyadlı aileleri tanırım. Bunların hiçbiri Kürt kökenli değildir. Bu nedenle her dağlı Kürt değildir. Ona bakarsanız **"Ermeni kelimesinin aslı, dağlık mıntıkada oturanlar anlamında Armeni kelimesinden"** geldiği kabul edilmektedir. Yine Asya ve İran dillerinde Armeni, dağlık mıntıkada oturanlar anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgili bilgi sahibi olabilmek için merakla Herodot, Ksenofon ve Strabon'un tüm kitaplarını karıştırdım, Ksenophon'un **"Onbinlerin Dönüşü"** adlı eserinin 118. sahifesinde **"Armenia'yı Kardukh'lar ülkesinden ayıran Kentrites'in (Botan Çayı) kıyısına varan Yunanlılar, peşlerinden kovalayan Kardukhlarla karşı kıyıda bekleyen Armenler arasında kalıyorlar. Irmakta bir geçit yeri bulup Ksenophon, Armen süvarilerinin dikkatini başka yöne çekerken geçiyorlar, Ksenophon Kardukhlara saldırıyor. Irmağı aşmak için çar çabuk dönüyor. Yunanlılar o günde, Kentrites (Botan) ırmağının aştığı ovaya hâkim köylerde açık ordugâh kurdular; iki yüz ayak genişliğinde olan bu ırmak, Armenia'yı Kardukhlar ülkesinden ayırır. Yunanlılar orada ovayı yeniden gördüklerine sevinerek soluklandılar, Irmak, Kardukh dağlarından altı yedi stadion uzaklıktaydı... Bunlar Orontas'ın ve Artukhas'ın (Bu yakıştırma ile Beylikler döneminde Mardin civarında kurulacak Artuk Oğulları Beylerinin atası olmasın) emrindeki paralı askerler olarak çalışan Armenler Mardlar (güney Armenia'da yaşayan bir halktır.) ve Khaldala'lılardı (Bunlar Mezopotamya'da yaşayan Kaldeliler olmayıp, Fırat kıyılarında yaşayan bir halk olmalıdır.) Sonuncuları özgür ve cesur bir halk oldukları söyleniyordu."** Kardukhlar denen Kürtlerden böyle bahsedilir. Doğrusu da bu olmalıdır.

Bazı araştırmacılar tarafından ortaya atılan, Guti, Kurti isimlerine ciddi kaynaklarda rastlayamadım. Yine Mezopotamya'da Kürtler kısmında Subaru Krallığı'ndan bahsederken **"Subarular'ın yazılı tarihi hakkındaki ilk bilgileri Hitit tabletlerinden almaktayız. Buna göre yörenin ilk sakinleri Mitanni adında bir devlet kuran Huriler olmuştur. M.Ö 3000-4000 yıllarında bölgede Subaruların yaşadıkları ve Fırat isminin bu halk tarafından verildiği ileri sürülmüştür."** Ben bir arkeolog olarak bu isme hiç rastlamadım. Hata yapmış olabilirim düşüncesiyle yine Herodot, Ksenofon ve Strabon'un eserlerine göz gezdirdim ve Subaru kelimesini bulamadım. Daha geç tarihlere inerek Asur, Geç Hitit, Urartu ve Frig tarihlerine girerek araştırdım, yine bulamadım. Bu arama esnasında Irak'ta dışişleri bakanlığı yapan Hoşyar Zebari ismiyle Subaru'nun ilişkisini bir Kürt kaynağında buldum. Bu örnek de ne derecede kabul görür bilemem. Küçük bir örnek daha vermek gerekirse Kurti, Kartu, Gurti, Gartu isimlerini araştırırken o denli detaylı bilgiler verilmiş ki Kulupene= Küçük Armenia sınırında bir Kapadokya vilayetinde Kouret'ler adıyla kökeni bilinmeyen efsanevi bir kavim bilgilerine ulaştım. Strabon ve Herodot eserlerinde Ermeni ülkesinden bahseder, burada Karduklulardan da bahseder. Kardukların Kürtlüğü elbette

tartışılır, doğru da olabilir, fakat Kürt tarihi, Sümerlere kadar indirilemez. Yine araştırmalarım esnasında **“Kommagene (Komajen) Krallığı, M.Ö. 162 - M.S. 72 yılları arasında Anadolu’da bugünkü Adıyaman ili civarında büyük Zilan aşiretine mensup Kürtler tarafından kurulmuştur.”** İfadelerine rastladım. Aynı metnin sonlarında **“Kommagenes, Helen kökenli bir adlandırmadır”** ifadesini görünce, Kürt araştırmacıların kendi kendileriyle çelişkiye düştüklerini görüyoruz. Strabon’un ilgili kitabına baktığımda ise, şu bilgileri buldum: **“Kommagene, Kilikialıların kuzeyinde, doğu sınırı Euphrates’e kadar uzanan, Selekoslara ait olan ülke”** olarak tanımlandığını, Kürtlük ile ilgili bir tanımlanmaya ise rastlamadım. Aslında Kürtlerin Asur kavmi ile ilgisi olabilir mi? Bunu hep düşünmüşümdür. Bilgilerim doğrulayacak kadar yeterli kaynaklara sahip olmadığımдан fikir beyan etmem abes kaçır. Bu konudaki en gerçekçi sözleri, günümüz Kürt ozanlarından ‘Ahmet Arif’ söyler; **“...Havva Anam dünkü çocuk sayılır/Anadolu’yum ben...”** Bu satırlardan daha güzel Kürtleri ve Anadolu Halklarını anlatacak bir ifade olabilir mi? İşte Kürt etnisitesini anlaştan ozanın bu dizeleri olmalıdır.

Anadolu halkları ve Anadolu Alevi-Bektaşileri üzerine derin araştırmaları bulunan İrene Melikoff’un kaleminden Kürt kimliği üzerine şu bilgilere rastladım. **“Araştırmalarım beni Kurmancı denen ve Kürtler olarak tanınan insanlar arasında kalmaya götürdü. Töreleri, Orta Asya’ya kadar uzanan Türk töreleri idi. Ölümle ilgili adetler, yeni doğanları ve yeni loğusaları basan insan yiyici cin (démone) al inanışı; Şubat ayında, gerçekte Türklerin On İki Hayvanlı takvimlerine göre eski yeni yıl bayramları olan Hızır bayramının kutlanması, vb. inanışlar. Sorduğumda, kaynaklarımdan biri bana, Soy olarak biz Kürt değiliz, fakat inançlarımız dolayısıyla eza gördük, dağlara sığındık, Kürtlere karıştık ve Kürtler olarak adlandırıldık”** dedi.

Melikoff devamla, **“Bunu söyleyen, birçok ayaklanmada etkinliği olan tanınmış Kürt aşiretli Koçkırı Aşiretindendi. Artık aramızda bulunmayan Ömer Lütfi Barkana şüphelerimden söz ettiğim zaman, bana, Koçkırı adının, dil yönünden Türkçe olduğunu ve Akkoyunlu, Karakoyunlu, vb. adlandırmalarla karşılaştırılabileceğini işaret etti. Bunlar, sahip olunan sürülere göre verilmiş, Türk aşiret adlarıdır.”** Diyerek bu konu hakkındaki düşüncelerine nokta koyar.

Sonuç olarak, bu boylara verilen **“Kürt”** adı Alevi Kürtlerde bulunmakla birlikte, onların tümünün Kürt kökenli olması gerektiğini göstermez. Kürtlerin çoğu Şafii mezhepten, gerçek Sünnilerdir.

Tarihçi Ksenefon’un yukarda da bahsettiğimiz bu sözlerinde, (M.Ö 430–355) Anabasis adlı eserinde, **“Yunanlılar o gün Kentrites ırmağının aştığı ovaya hakim köylerde açık ordugah kurdular. İki yüz ayak genişliğinde olan bu ırmak, Armenia’yı Kardukh’lar ülkesinden ayırır”** ifadesiyle Ermeni ülkesine komşu Kardukhlardan bahseder. Tabi ki Kardukhlarla Kürtlerin ilişkisini ortaya iyi koymak gerekir. Kürtlerin bölgenin en eski halklarından olduğu tartışılmaz. Fakat Kürtler, tarih boyunca bu bölgelerde kurulan devletlerin hep himayesi altında kalmışlardır. Devlet kuramamış, bir bölgenin ve kavmin adı olarak kalmışlardır.

PONTUS

Eski bir Yunan destanı olan **“Argonaut”**lar da Kolhis üzerine ilk seyahati Karadeniz üzerinden yapmışlardır. Bu Kolhis ülkesi Kafkasya kıyılarında olmalıdır. Bu adı geçen toplum, Antik Çağ tarihçilerine göre bir İskit Kavmi'dir.

Bölgede Yunan kolonizasyonu ilk kez M.Ö. 7. yüzyıllarda kurulmuştur. Bugünkü Karadeniz yerleşkelerinden Trabzon, (Trabesus) Sinope, (Sinop) Amisos (Samsun) ve Herakleia (Ereğli) bu dönemlerde kurulmuştur.

Daha sonraki yıllarda Anadolu'dan başlayarak doğu seferine çıkan Büyük İskender, M.Ö. 330 yıllarında Anadolu'yu işgal etmiştir. M.Ö. 302–64 yılları arasında Pers soylu Mithridates'le başlayan ve I. Ctistes'le devam eden bölge hükümrânlığı döneminde Mysia (Balıkesir yöresinden), Anadolu batısındaki Bergama ve Güney Anadolu sahillerinden Doğu Anadolu'ya kadar yayılmıştır.

Zaten Pontus ismini de Büyük İskender sonrası bölgeyi topraklarına katan İran (Pers) asıllı Mithridates zamanındaki **“Pont”** ismine Yunancadaki **“os”** kelimenin sonuna gelince li, lu tanımlamasıyla, Pontuslu anlamına geliyordu. Pontoslular, o yıllarda kolonist olarak bu bölgeye gelmişlerdir. Yunan kaynaklarının bazıları, bu görüşü paylaşıyor. Pontus krallığının yaşadığı M.Ö 302–64 yılları arasında Roma İmparatorluğuna bölgede kafa tutacak durumda güçlü bir krallık olmuştur.

Strabon, bölgeden şöyle bahseder. **“Pontos'a gelince, Mithridates Eupator kendisini buranın kralı ilan etti. Tıbaran'lar ve Armenia'ya kadar Halys Irmağının sınırladığı ülkeye egemen oldu. Halys'in beri tarafındaki Amastris ve Paphlagonia'nın belirli yerlerine kadar uzanan bölgeyi de ele geçirdi. Batıda sadece, Platoncu filozof Herakleides'in anavatanı olan Herakleia'ya kadar, batıya doğru uzanan deniz kıyısını ele geçirmekle kalmayıp ayrıca aksi yönde Kolkhis ve Küçük Armenia'ya kadar uzanan kıyıları da ele geçirdi.”**

Pontus ismi, aslında etnik bir isimden çok, coğrafi bir bölgeye verilen addır. Karadeniz'in azgın dalgalarından dolayı İran kökenli kavimler de bölgeye **“Pontus Ahşæna”** yani karanlık, korkunç anlamını veriyorlardı. Yunanlılar ise **“Pont Euxinos”** misafirperver, insanları hoş karşılayan anlamında kullanmışlardır. Çünkü onları kolonist olarak geldiklerinde hoş ve sevecenlikle karşılayan yerli bir halk vardı. Türkler herhalde İranlıların (Acemlerin) etkisinde kalarak bu korkunç, karanlık anlamındaki denize Karadeniz ismini vermiş olmalıdırlar. Romalılar tarafından işgal edilmiştir. Yunanlı araştırmacı Georgios Nakracas, Pontus'un nüfusunun Asya kökenli olduğunu yazar. Yunanlı kolonistlerin yalnızca kıyı kesiminde Sinop, Amasra, Amisos (Samsun) ve Trabzon'a yerleştiğini kabul eder. Pontus toplumu içinde Hitit, Kalde ve Perslilere rastlandığı ve bu kültürün korunduğu anlatılır. Bizim düşüncemize göre de Ksenophon, **“On Binlerin Dönüşü”** eserinde ve Herodot tarihinde bu bölgede ve Anadolu'nun birçok yöresinde İskitlere ve İskit kültürüne rastlarız.

Aynı dönemde Karadeniz veya Pontos kıyılarında Yunanlı kolonistler başlıca dört kent koloniye, yani Trabzon, Amisos (Samsun), Sinop ve Heraklia (Ereğli) yerleşmiş bulunuyorlardı. İç bölgelerdeki Pontuslular tümüyle Asya kökenli (bizce İskit) topluluklardan oluşuyordu.

O dönemlerde Romalılarla karşılaşmaları en kayda değer askeri direniş, İran kökenli efsanevi kralları VI. Mithradates ve Pontus halkından geliyordu. M.Ö 63 yıllarındaki gelişmeler arasında Mithradates yönetimindeki Pontus Krallığının, Roma İmparatorluğuna ilhakı ve Selefkos devletinin yıkılışı sayılabilir. Bu gelişmeler Kapadokya Krallığının Makedon egemenliğinden kurtulması, Pontus'un da Deiostratos yönetimindeki Galat devletine ilhakı gibi sonuçlar doğurmuştur.

Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması neticesinde Pontus, Doğu Roma(Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Doğu Roma(Bizans)'nın zayıfladığı dönemlerde 1217-1461 yılları arasında Trabzon Devleti olarak adlandırılan bir dönem yaşamıştır. Anadolu ve Balkanlara, bu dönemdeki göçlerle gelen Türk boylarından Peçenekler ve daha sonraki Selçuklular, bölgenin Türkleşmesinde rol oynamışlardır. Bölge Türkmen boylarından Çepniler'i Sarı Saltuk Dede, daha sonraki yıllarda Balkanlara götürerek yerleştirecektir.

1461 yılında da Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı topraklarına dâhil olmuştur. Aslında bölgede Pontus Rum devletinin ardılları olduğunu iddia eden Rumlardan çok, Ermeni nüfus fazla idi. Osmanlıdan önce bölge Ermenileri, Bizans tarafından çeşitli bölgelere sürülmüştür. 1830 yıllarından önce bölgedeki Türk nüfus, Rum nüfustan daha fazla idi. 1820'de Yunanistan'ın bağımsızlık hareketinden sonra Batı Anadolu ve Pontus'a Kıta Yunanistan ve adalardan Rum göçmenler gelmiştir. Yine Kırım savaşları neticesinde Kafkaslardan Ruslar tarafından sürülen Kırım Türk boylarından boşalan yerlere Pontus Rumları göç etmişse de bunların bir kısmı daha sonraları göç ettikleri yerlere uyumsuzluk göstererek tekrar bölgeye dönmüşlerdir.

1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile bölgede daha önceden var olan Rum Milliyetçiliği, din adamlarının körüklemesiyle Meşrutiyet Döneminin getirdiği özgürlük hareketini istismar ederler. Rumlar Amasya Metropolit Germanos tarafından örgütlenerek silahlı çeteleşmeye kadar işi vardırırmışlardır. Trabzon'da bulunan Yunan Konsolosluğunun talimatıyla da 18 Ekim 1912'de Yunan Kralı, I. Yorgos'un isim gününü Ayia Gregorios Kilisesinde kutlama merasimi tamamen bir Yunan günü (23 Nisan) kutlamasına dönüştürmüştür. Anadolu'da kurulan "Etnik-I Etery", "Mavri Mira"dan sonra bölgede Pontus Cemiyeti kurulacak ve çeteleşerek silahlı mücadele içine girecekti. Aslında Pontus cemiyetinin temelleri, daha 1904 yılında Merzifon'daki Amerikan Kolejindeki misyonerleri tarafından temeli atılmış, İnebolu'da Manastır Tepesi denen yerde rahip Clemeatios, ilk kurucuları olmuştur. Bu çalışmalarla Pontus milliyetçiliği, daha da hızlanmıştır. Yunanistan'daki Yunanlıların da desteğiyle 5 Mayıs 1917 de Tiflis'te "Yunanistan Kafkaslar Kongresi" ile doruğa ulaşmıştır. Yine Yunanistan'daki Pontus'luların katılımıyla da bölgede Pontus devleti kurma hazırlıkları hızlandırılmıştır. Paris'te aynı yılın Ekim ayında bir kongrede "Pontus Milli Merkezi" kurulmuştur. Bu bölge insanlarını, yani Urumları Yunanlılar kendi etnisitelerinden saymaktadırlar. Ama bu Urumların çoğunluğu, Türkçe konuşmalarına rağmen, Hristiyan oldukları için, Türklüklerinin daha ağır bastığını bir türlü kabul etmezler. Tabii her dönemdeki ve günümüzde de olduğu gibi Amerika'daki Yunanlılar da bu çalışmalarını destekleyerek, bölgede Pontus devletinin kurulma aşaması tamamlanmıştı. Mondros Mütarekesi bu oluşumu daha da hızlandırmıştı. 1918 yılına gelindiğinde Temmuz ayında bu defa Bakü'de toplanmışlar, Batum'da da teşkilatlarını kurmuşlardı. 1919 yılı 14 Kasımında Venizelos'un teşvikleriyle Trabzon Metropolit Chrysanthos, Batum, Tiflis ve Erivan'a

giderek, Ermenileri de bu federasyona dâhil ederek görüşmelere katılmıştı. Bunun neticesi olarak Ocak 1920 de Rum-Ermeni antlaşması imzalanır. Netice olarak Türklerin **“Kurtuluş Savaşı”**, Yunanlı Kapses’in deyiimiyle **“Yitik Toprak Savaşları”** dediği çarpışmalarda 25 bin Pontus’lu çeteci Yunan kuvvetlerine destek verecektir.

Pontus üzerinde Yunanlıların, büyük oyun ve niyetleri vardır. Fanatik Yunanlılar bu olayı son yıllarda kaşıyarak, Pontus soykırımı olarak kendilerince bir gün saptayarak anma günü yaparlar. Amacımız, konu içinde çeşitli defalar yinelediğimiz gibi Anadolu’nun bir Helen, Rum, Ermeni Kürt ve Türk halkları ifadesinden çok, Türkleşmiş bir Anadolulu halkın var olduğunu anlatabilmektir. Hiçbir ırk, diğere Türkler kadar üstünlük sağlayamamıştır. Ta ki, XX. yüzyıl başlarına kadar, (bu da tabii ki Mustafa Kemal’in kurduğu Türkiye Cumhuriyeti ile oluşmuştur.) Bazı ulusların ve bazı kişilerin sıkıntısı buradan kaynaklanmaktadır. Binlerce yıl devam eden hoşgörüyü, tek taraflı olarak bozamazsınız. Bir Alman, Fransız, İngiliz, İspanyol, İtalyan, Yunan ulusalcılığı nasıl meydana çıktı ise Türklük olgusunu da kabul edeceksiniz. Bu bir dayatma değildir. Bunu dayatma olarak kabul ederseniz, sizinki de o zaman bir dayatma olarak kabul edilecektir. XXI. Yüzyıl, ulusalcılığın değil ekonominin öne çıktığı, paylaşımcılığın egemen olduğu bir çağ olacaktır. Burada menfaatler (çıkarlar) ortak oldukça, etnisite olaylarının artık ön plana çıkması gereksizdir. Bu nedenle adı gibi bilge olan bu konunun uzmanlarından Bilge Umar’ın Pontus ile görüşlerini sizlerle paylaşmak isterim. **“Türkmenlerin Anadolu’ya akmaya başladıkları sırada bile, Anadolu’nun ilkçağda Pontos Kapadokya’sı adıyla ya da kısaca Pontus adıyla anılan, çoğu bölümüyle Rum İmparatorluğunun Khaldala Thema’sını oluşturan bölgenin halkı, (özellikle Hemşin yöresindeki) Ermeniler, (Pazar/Atina yöresindeki) Lazlar gibi kendi etnik kimliklerini koruyan bazı toplulukları da içinde barındırmakla birlikte, geniş ölçüde, kendine özgü bir karışım ürünüydü. O yörenin Pontus halkı, daha sonraki yüzyıllarda da, o yöreye özgü bir etkileşim süreci içinde bulunduğundan, yöre Lazlarını yüksek oranda özümleyerek, kendine özgü bir etnik toplum olma niteliğini sürdürdü. Daha batıya, Osmanlının Canik diye adlandırdığı yöreye (yaklaşık olarak, Kızılırmak ağız ile Yeşilırmak ağız arasında kalan yöredir) bu adın verilmesine neden olan eski halk, yani Ermenilerin Çanivk diye andıkları, pek güçlü olasılıkla Kafkas kökenli halk da, bu karışım, oluşum süreci içinde kendi öz kimliğini yitirdi. Ortaya çıkan Pontos-Rum toplum içinde özümleildi. Görülür ki, evrensel diyalektik ilişkiler içinde süre gelen kesintisiz bir süreçtir”. Bilinmelidir ki “etnik kimliğin oluşması, değişip durması sürecinin her yörede kendine özgü etkileşimler içinde yürümesidir. Sürecin her zaman noktasındaki ürününde o bölge halkının etnik kimliğinde gerek soy kökenlerinin gerek kültür kökenlerinin az çok kendine özgü nitelik taşıyacağı ilkesi, Anadolu’nun Pontus bölgesinde de daha Türklerin gelmesi öncesinde bile, kendine özgü bir etnik toplum yaratmış bulunuyordu.”**

Bilge Umar’ın Pontos üzerine yaptığı etnisite kritiğine en güzel cevap olabilecektir Bilge Umar’ın bu düşüncelerine katılmamak mümkün değildir. Benim de düşüncelerim bu doğrultudadır, konunun başından bu yana işlemek istediğim ana tema budur. Yunanlı araştırmacı Georgios Nakracas’ın da yazdıkları bu konuyu doğrular. **“Fransız İhtilalinden önce Anadolu Rumlarında ulusal bilinç yoktu ve Yunanlılık-Helenizm kavramları bilinmiyordu. Ulusal bilinç, Avrupa Aydınlanma Akımından etkilenen Diaspora Rum aydınlarının öncülüğünde yeni kurulan Rum eğitim kurumları aracılığıyla çok sonraları işlenmeye başladı ve yaygınlaştı.”**

Anadolu Rumlarının soy kökeniyle ilgili savları ise şöyledir. "Rumların Eski Yunanlı kolonistler ve lonlar ile sosyal ilişkileri ya yok denecek kadar azdır ya da hiç yoktur. Eski yunanlı kolonistler, yalnızca kıyı şeridinde yerleşmiş ve orada güçlü koloni kentleri kurmuşlardır. Sayıları nispeten az olan Yunanlı kolonistler, daha sonraları bir yandan yerli halklar, öbür yandan zamanla Anadolu'ya göç eden veya orada devlet kuran çeşitli uluslar ile kaynaşarak, Anadolu halklar mozaığının artık kolay ayırt edilemeyen bir ögesini oluşturmuşlardır.

Bizans egemenliğinin son döneminde, bu bölgelerde nüfus çok azalmıştı. Türk egemenliğiyle birlikte, Hristiyan nüfus daha da azaldı. Moğol istilasından sonra ise Hristiyanlar, neredeyse tükendi. Osmanlı egemenliği yeniden kurulduğunda, Ege kıyıları katışıksız Türk bölgeleriydi ve üç yüzyıl boyunca böyle kaldı. Ege kıyılarındaki, büyük Rum birikimi, özellikle 19. yüzyılda vuku bulan kitlesel göçlerin bir ürünüydü. Hristiyanlar oraya Ege adalarından, Mora'dan, Anakara Yunanistan'ından ve Balkanların çeşitli bölgelerinden gelip yerleşmişlerdi. Bunların arasında kayda değer sayıda Yunan uyruklularda vardı. Dolayısıyla 20. yüzyıl başlarında Ege kıyılarında ikamet eden Rumların kesintisiz bir süreklilik içinde eski lonların torunları oldukları iddiası, Yunan milliyetçiliğinin efsanesinden ibaret tamamen gerçekdişi bir iddiadır.

... Pontos kıyılarında Yunanlı kolonistler başlıca dört kent koloniye, yani Trabzon, Amisos (Samsun), Sinop ve Heraklla (Ereğli) yerleşmiş bulunuyorlardı. İç bölgelerdeki Pontuslular tümüyle Asya kökenli (İskitliler olmalıdır.) topluluklardan oluşuyordu."

Ege kıyıları ve Pontus üzerine hayal kuran milliyetçi Yunanlılar ve bu topraklar da hak arayanlar, bu Yunanlı yazarın sözlerine kulak vermelidirler. Etnisite olayı Anadolu, Batı Trakya ve Balkan coğrafyasında çok karışık bir durumdur. Bu olguya, kesin bir yakıştırmada bulunanlar kayaya çarparlar. İçinden çıkılamayacak bir sarmalın içinde boğulurlar.

LİKİYALILAR

Likyalıların, Anadolu'da M.Ö. 2500 yıllarında yaşamış en eski medeniyetlerden, Hint-Avrupa kökenli bir halk olan Luvilerin devamı olduğu bazı arkeologlarca iddia edilir. Bazı araştırmacılar da, Likya dili Likçe'nin Hititçe ile ilgisi olduğunu sorgular. Hitit dilinde geçen Lukka'nın Likya ile ilgili olduğu iddia edilir. Likya dili, Luvi diller gurubuna mensuptur ve uzun yıllar boyunca konuşula gelmiştir. Yayıldıkları alanlar, günümüz Antalya ve Fethiye'yi kapsayan bölgelerdir.

Tarihçi Heredot'a göre Likyalılar, Girit'ten göç etmişlerdir. En özgün sanat eserleri, Likya Kaya Mezarları'dır.

Pers kralı Darius'un İ.Ö. 490'da Kıta Yunanistan'a yapacağı saldırı için Persler, bu bölgelerden de asker toplamışlardır. Herodot, biraz abartmalı olduğu sanılan rakamlarla Anadolu krallıklarının, 1.700.000 kişi olarak sanılan rakamlarda Kserkes'in ordusuna asker verdiklerini anlatır. Pamfilya (bölge adı olarak kullanılmaktadır)lılar, bu savaşa Grek stilinde donanmış 30 parça gemi ile katılmışlardır.

Persler İ.Ö. 479'da Grekleri, Salamis ve Plataia'da, toplu kırım halinde yenmişlerdi. Bu olay, Ege'de ve Anadolu'nun batısında yaşayan bütün kentleri, Atina yönetiminde kurulan bir Attika-Delos Birliği'ne katılmaya zorladı. Bu birliğe güney kıyılarındaki Likya, Pamfilya ve Kilikya katılmadı. Çünkü sürekli Pers askeri birliklerini kentlerinde bulunduruyorlardı. Xerxes İ.Ö. 469'da Aspendos yakınlarında bir ordu toplamayı başarmış ve aynı yıl içinde Atina Komutanı Kimon ile güney sahillerinde başarılı savaflara girişmişti. Kimon, Karya ve Likya'da Persler'in ellerinde bulundurdıkları kentleri aldı ve onları buradan çıkardı.

Anadolu'ya kıta Yunanistan üzerinden gelen Dor istilasına karşı kendilerini koruyan bölge halkı, Lidya saldırılarına karşı da kendilerini korumuşlar fakat M.Ö. IV. yüzyılda Perslerin işgaline uğramıştır.

Perslerin Likya ve Anadolu'da egemenliğini kabul edemeyen Büyük İskender, M.Ö. 334 yılında Pers egemenliğini yıkmak ve onları kendi egemenlik alanına sürmek için Anadolu'yu baştan aşağı ele geçirir. Büyük İskender'in Batı Anadolu'dan başlayarak güneye doğru inen seferinde, savunmalarını kendi orduları ile yapan kentler fazla direniş göstermeksizin teslim oldukları için, Büyük İskender, büyük bir direnişle karşılaşmamıştı. Likya'ya kadar sokuldu. Teker teker kentlerin yönetimini eline aldıktan sonra, Pamfilya'ya vardı. Daha o devirde Antalya kenti kurulmadığı için Pamfilya içinde Perge'den başlayarak bütün kentleri (Termessos ve Sillyon hariç) fethetti.

M.Ö. 301 Likya bölgesi Selevkoslar'ın Asya Krallığı ile İskender'in komutanı Ptolemaisler arasında sık sık el değiştiren bir bölge olmuştur.

M.Ö. 190 yıllarındaki Magnesia Savaşından sonra imzalanan Apameia barışı neticesinde komşu Karya ile birlikte Rodos Krallığına bırakılmıştır. İşte Likya birliğinin kuruluş amacı Suriye, Mısır ve Rodos'a karşı korunma amacıdır. Yine bu yıllarda M.Ö. 168 yıllarında Roma İmparatorluğuna bağlı, fakat bağımsızdır. Bunun da nedeni bu yıllarda Roma İmparatorluğuna karşı Anadolu birliğini oluşturmak isteyen Mithridates'i desteklemeyip Romalılardan yana tavır koymalarıdır.

Bölge, bu yıllarda yapısının uygunluğu bakımından tam bir korsan yatağı olacaktır. M.Ö. 67 yıllarında bölgeye gelen Pompeius korsanları temizler. Yine Roma imparatorlarından M.S.43 Cladius komşu Pamfilya ile Likya'yı birleştirmiştir. Bu dönemlerde ulusal kimliklerini kaybetmeye başlayan Likyalılar, Bizans dönemiyle birlikte tamamen kaybolmuşlardır.

Likya, Anadolu'da demokrasinin ilk temellerinin atıldığı krallık olarak geçer. Yine bir Ege kenti olan Patara'da yapılan kazılarda, demokrasi bilincine ve Amerikan Demokrasisine örnek olduğunu, Patara Kazısı Başkanı Prof. Dr. Havva İskân Işık, dünyanın ilk parlamento binasının M.Ö. 200'de yapıldığını belirterek, **"Burada 1455 oturma grubu bulunuyor. Oturma gruplarının yarısı yıkılmış. Şu anda kalan kısımlarının onarıldığını, Antalya'nın Kaş İlçesine bağlı Gelemiş Köyü'nün antik adı Pataradır. İnce, uzun, aynı zamanda bakır kumsalıyla ünlü Patara, sürdürülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Likya Birliği Parlamentosunun bulunmasıyla daha da önem kazandığını açıklamıştır."**

New York Times Gazetesi de, **"Türkiye'nin kumiarına gömülmüş bir kongre merkezi"** başlığıyla verdiği haberde, 3 bin yıl önce Patara'da kurulu olan Likyalıların idari yapısının, ABD federatif sisteminin de temelini oluşturduğunu yazınca, tüm dünyanın gözleri Patara'ya çevrilir. Yazıda, yüzyıllar sonra ABD Anayasası taslağını yazarlara örnek oluşturan Antik Likya Federasyonu, türünün ilk örneği olarak gösteriliyordu. Gazete, 23 şehrin federatif bir yapıyla merkezi bir idareye bağlanmasından oluşan Likya Birliğinin, temsili demokrasinin Antik Çağdaki ender örneklerinden olduğunu ve bu modelin benzerinin ABD federatif sisteminde gözlemlendiğini yazdı. Likya Birliğinin Patara'daki parlamentosunun, ABD meclisine temel olduğu belirtilen yazıda, Patara parlamentosunun kalıntılarının dünyadaki ilk seçilmiş hükümet olduğuna inanıldığına yer verildiği ifadeleri Dünya Demokrasi ve Arkeoloji tarihine ışık tutmuştur.

Haberde, **"İhmal edilmişlikle geçen yüzyılların ardından, deniz kıyısındaki bu küçük kasabada Türk ve Alman arkeologlar, bu küçük Akdeniz kentinin hazinelerini keşfediyor"** ifadesi yer alır. Likya Birliği içindeki kentlerin önemlerine göre 1, 2 veya 3 oy hakkı bulunduğu, parlamentodaki koltuk düzeninin bile Likyalılardan esinlenerek yaptıkları Amerikan kongre merkezini de yarım daire şeklinde olduğu anlatılır.

Erken Hristiyanlık döneminde Myra, (Demre) yine eski itibarına kavuşmuştur.

Hristiyanlık döneminde bölge Arapların sürekli saldırılarına uğramış, 1207 - 1308 yılları arasında Anadolu Selçuklu egemenliğine girmiştir. Bu dönemde bölgeye yerleştirilen Teke Beyliği, Osmanlı'nın 1426 yılında bölgeyi ele geçirmesiyle sona ermiştir.

KARYALILAR

Karyanın, Güneybatı Anadolu'da Muğla ili çevresinde, kökleri M.Ö. 2500 yıllarında yaşamış Luvilerle ilişkisi olduğu kabul edilir. Tevrat'ta ve Mısır hiyeroglif yazıtlarında Karyalılardan bahsedildiğini bazı tarihçiler yazarlar. Hitit metinlerinde Karkiya, Babillilerde ise Karsa olarak zikredildiği açıklanır.

Herodot, Karya isminin efsanevi kurucu kralları **Kar**'dan türetilildiğini yazar. Bilge Umar, Karya dilinin, Likyalılarda olduğu gibi Luvi dilinden olduğunu kabul eder. Bazı dilciler, Karya sözcüğünün Luvi dilinde **"uç ülke"** anlamına gelen Karuva sözcüğünün Grekçe'deki ifade ediliş şekli olduğunu iddia ederler. Homeros, İlyada destanında Milet'in Troya Savaşları sırasında Karya kenti olduğundan bahseder. Strabon'da Batı Anadolu halklarından olan Leleglerle, akraba olduklarını kaydeder. Karya kralı Mausolous'un Halikarnassos'u (Bodrum) başkent yapmasından sonra adına yaptırdığı **"anıt mezar"**la daha da ünlenmiştir. Bu anıt mezar dünyanın 7 harika eseri arasında gösterilir.

Lidya ve Karya'nın tersine, Likyalılar, M.Ö. 333'te Büyük İskender'e karşı oldukça direndi. Ancak bu direniş büyümedi. Denizciliğe elverişli kıyıları olan komşu Pamfilya'nın ardından, Büyük İskender Karya üzerine yürüdü. Savaşmadan ele geçirdiği bu ülkeye Yunanlı olmayan yerel hanedanının bir temsilcisini naibi olarak bıraktı. Makedon egemenliği, Karya nüfusunun dilsel Helenleşmesini daha da hızlandırdı. Karyalılar da Lidyalılar gibi daha klasik çağda dil bakımından Helenleşmeye başlamışlardı. Yunancayı bozuk telaffuzla

konusmak anlamına gelen "karizein" (karlamak, Karyalı gibi konuşmak) diye bir deyim vardı. Karya kökenli önemli bir şahsiyet tarihçi Heredot'tur; onun babası Karyalı, annesi Yunanlıydı.

Strabon da Karyalılarından şöyle bahseder: "Troia Savaşlarından sonra Helenilerin ve Trerlerin göçleri, Kimmerlerin ve Lydialıların bundan sonra Perslerin ve Makedonluların ve son olarak da Galatların saldırısı her şeyi altüst etti ve karıştırdı. Sadece bu değişikliklerden dolayı değil fakat tarihçilerin anlaşılamamasından da belirsizlik doğmaktadır. Tarihçiler aynı konularda farklı yorumlar yapmakta, örneğin, tragedia şairlerinin söyledikleri gibi, Troialılara Phryglı ve Lydialılara da Karia'lı demek ve diğer halklar içinde aynı şeyi yapmaktadırlar. Fakat başlangıçta küçük bir ulus olan Troialılar gelişmesi ve krallarının -Krallar Kralı- unvanını alması, hem ozanın hem de yorumcuların Troia ve Troialılara çok önem vermesini sağlamıştır. Çünkü ozan Troia tarafında savaşan bütün halklara Troialı, karşı taraftakilere de Dananos ve Akhalos demektedir. Biz doğal olarak, ne Paphlagonia ne Karla ne de Karia sınırındaki ülke, yani Lykia'dan Troia'nın bir parçası olarak söz edeceğiz. Ozanın-Troialılar azametle ve kuşlar gibi öterek ilerliyorlardı ve karşı taraf için söylediği- fakat Akhalor sessizce ve öfke püskürerek ilerliyorlardı şeklindeki sözleri düşüncesini yansıtmaktadır. Durum böyle olmakla beraber ben tarafsız olarak gücümün yettiği kadar ayrıntıları açıklamaya çalışmalıyım." Diyerek İlyada destanından örnekle bize bilgi vermektedir. Troia Savaşları esnasında Kariyalıların tarih sahnesinde var olduklarını Strabon da belirtir.

M.Ö IV. yıllarına kadar bağımsız olan Karya, Pers saldırılarından sonra, Perslerin Satraplığı (eyaleti) haline gelmiştir. Karyanın önemli yerleşimleri, Halikarnasos(Bodrum), Heraclea (Bafa Gölü kıyısında Kapıkırı), Myndos (Gümüşlük), Laodicea (Pamukkale), Alabanda (Karpuzlu) dur. Büyük İskender'in bölgeyi fethetmesinden sonra da Afrodisias (Karacasu) önemli bir merkez olarak adını duyuracaktır. Heykelcilik okulları ile meşhur olup, felsefe okulunun ünüyle de anılır. Bizans döneminde Stavropolis adıyla anılacak olan Afrodisyas, bu dönemde önemli bir haç ve dini merkez olacaktır. Karyalılar ve bölgenin kuzeyinde yaşayan Mysialılarla (Balıkesir) akraba kavim olduklarını kaydederek. Frigya devletinin yıkılmasından halkının batıya yerleşen ardılları olduğu bilinir. Frigleri yıkan Kimmerler (İskitler) tarafından saldırılara uğradığı kayıtlarda vardır. Lidya devletine son veren Pers İmparatoru, "Kyros" olmuştur.

Bizans döneminde bölgeye epey Arap yerleşimi olmuştur. Bunlardan en önemlisi 941 yılında gerçekleşmiştir. O yıl Banu Habid aşiretinden Hamdani adıyla bilinen 21.000 Arap aileleriyle Bizans'a ve büyük olasılıkla Batı Anadolu'ya yerleşmiştir. Toplam olarak sayısı 50.000('lere) ulaşması gereken bu Arap nüfusun tümü Hristiyan ve Bizans vatandaşı oldu. Karya bölgesinde bu Arapların torunları olan bir "esmerler kolonisi"nden söz edilmektedir.

Bölge incir diyarıdır. Incirin en makbul olanını yetiştirir. Yetişen bu en makbul incire, Latince "Ficus Carica" ismi verilmiştir.

Heredot, Bodrum (Halikarnasos)ludur. Yazdığı tarih kitapları, günümüz arkeoloji dünyasına ve tarihine yön vermektedir. Hipokrat, Kos (İstanbul)'ludur. Tıp âlemine geçen meşhur tıp yemini, onun ismiyle anılmakta ve tarih boyunca da anılmaya devam edecektir.

LIDYALILAR

Antik dönem tarihçileri, Lidyalıların M.Ö. II. binden itibaren bölgede yaşamış Luvilerin soyundan geldiklerini kabul eder. Luvi tanrıçası Kuvava (Anadolu'nun baş tanrıçası Kubaba), Frigyalıların baş tanrısı Kybele'nin devamıdır. Lidya dininde en önemli kültleri ana tanrıça Artimu (Artemis) olmuştur.

Frig devletine son veren Kimmerler bu bölgeyi de istila etmişlerdi. M.Ö. 560 yılında Kimmer devleti ortadan kalktıktan sonra, Anadolu Medler (Persler ve Lidyalılar) arasında paylaşıldı. Lidya döneminde Kral Kroisos yönetiminde Lidya devleti, Sardes dışından geçen Paktolos (Sart Çayının)daki gümüş ve altın yataklarının işletilmesi sayesinde gerek politik gerekse ekonomik gücünün doruğuna ulaşmıştı.

Lidya devletinin ünü, işlettiği altın madenleri sayesinde tarihte ilk altın sikkeleri (paralar) basarak o yıllarda ticaretinde egemen olan takas usulüne son vermelerinden gelmektedir. Başkentleri Sardes'in içinden geçen Paktolos ırmağı alüvyonlarında doğal olarak bulunan altın-gümüş karışımı elektronlardan ilk altın paralar basılırdı.

Lidyalılar, Likya dönemi kaya mezarları gibi Frigler'den sonra ölümlerini, yaptıkları muhteşem Tümüls (yığma mezar)lere gömüyorlardı. Bu Tümülsler Salihli, Gölmarmara ve Turgutlu ovalarında büyük bir alanı kaplar. Bu alanlarda binlerce Tümüls vardır. Yine bu döneme ve Frigya dönemine ait Tümülsleri Anadolu'nun birçok yerleşmesinde görmek mümkündür. Bu döneme ait 355 mt. çapında ve 61 mt. yüksekliğindeki Tümüls, Anadolu'daki en yüksek yığma mezar örneğidir. Bölge Kalkolitik Çağ'dan itibaren iskân görmüştür. (Herodot kaynaklarında "Yunanlıların Lidya diye bildikleri ülkede eski yıllarda Maionlar adında Lidyalılardan farklı, fakat onlara yabancı olmayan başka bir halk da yaşırdı. Malonları yenip topraklarını işgal edince onlar da ya denizi aşarak batıya geçtiler ya da Lidya halkına karışarak yaşamlarına devam ettiler" bilgileri vardır.) Lidya krallığı Ön Asya dünyasının en ilginç kültürlerinden birisidir. Doğu ve batı medeniyetlerinin sentezi bir Anadolu medeniyetidir. Lidyalılardan bahsederken bölgeye o yıllarda yerleşen İskit boylarını da iyi tanımamız gerekir. Herodot, İskitleri şöyle anlatır: Historica 1-15 bölümde, "Gyges'in yerine geçen oğlu Ardys için tek şey söyleyeceğim. Priene'yi aldı ve Miletos üzerine asker yolladı. Göçebe Skythlerin yurtlarından kovdukları Kimmerler, Asya'ya geldikleri ve Akropol hariç, Sardes kentini aldıkları zaman burada hüküm süren oydu." O yılların Batı Anadolu kavimlerini anlatan Herodot İskitlerinde bu bölgede yaşadıklarını kaydeder. Herodot tarihinde devamla bu konuyu anlatmaya şöyle devam eder. "Kyaxares bunları geri istedi, ama Alyattes vermedi. Bu yüzden Lidyalılarla Medler arasında beş yıl süren bir savaş çıktı. Sık-sık Medler Lidyalıları dövdüler, sık-sık da onlar tarafından dövüldüler. Hele bir seferinde tuhaf bir gece savaşına da tutuştular; savaş denk koşullar altında sürüyordu ki, altıncı yılda, bir çarpışma sırasında ve ortalığın en çok karışmış olduğu bir anda gündüz, birden yerini karanlığa bıraktı. Bu ışık tutulmasını Miletoslu Thales, İonlulara daha önceden bildirmişti; yılını, gününe kadar. Ama Lidyalılar ve Medler gün ortasında gece olduğunu görünce, çarpışmayı kestiler ve hemen bir anlaşma, bir barış sözleşmesi yaptılar. Kilikalı Syennesis ve Babilli Labynetos'u kendilerine aracı seçtiler. Bunlar, barış yeminleri getirip götürmektense, iki kralı bir araya getirecek bir evlenme tezgahladılar. Alyattes, kızı Aryenis'i Kyaxares'ın

oğluna, Astyages'e versin, dediler; zira bağ sağlam olmazsa uzlaşma dayanıksız olur. Bu Halklar da yemin Yunanlılarda olduğu gibidir, ayrıca bir de kollarının derisini çizip karşılıklı kanlarını yalarlar.” Okuduğunuz gibi kan kardeşliği olayı, sadece Türk toplumlarında değil geçmişte ilk batı Anadolu toplumlarında da görülür.

Lidya'da üç ayrı kral hanedanı hüküm sürmüştür. Atyadlar, Heraklidler (Tylonidler) ve Mermnadlar. Bu ilk iki hanedan ve kralları hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Bu iki hanedan M.Ö. 2000 yılının ikinci yarısından sonra hüküm sürmüşlerdir. Lidyalıların en parlak dönemi M.Ö. 700-550 yılları arasında ki Mermnadlar dönemidir. Bu dönem, Lidya krallarının en ünlüleri Gyges. M.Ö. 680-652, Ardys M.Ö. 652-625, Sayattes M.Ö. 625-610, Alyattes M.Ö. 610-575 ve tarihte ilk defa parayı icat eden Kroisos (Krezüs) M.Ö. 575-546 yıllarında hüküm sürmüş krallardır. Lidya krallarından Gyges, Ionya yerleşimlerinden Smryna (İzmir), Miletos (Milet) ve Kolophon (Değirmendere)'a defalarca saldırmıştır. Yine Lidya krallarından Alyattes'in Smryna ve Klazomenai (Urla) kent devletçiklerine saldırdığını Herodot kaydeder. Herodot Alyattes'in Klazomenai kentine saldırısında yenildiğini ve Pers imparatoru Kyros yaptığı savaşta Miletos'lu ünlü bilgin Thales güneş tutulmasını doğru olarak tahmin etmiştir. Bu savaşla Persler yaklaşık 200 yıl Lidyalıları egemenliği altına almışlardır.

İdam edilmeden önce Kroisos'un **“Solon, solon!”** diye haykırdığı söylenir. Bağımsızlıklarını da kaldırarak tüm Anadolu'yu kendi devletine kattı. Kroisos, Solon'un o ünlü **“sonunu görmeden önce kimsenin mutluluğuna imrenme”** sözünü anımsamıştır. Kroisos, Lidya kraliyken Solon'a dünyanın en mutlu insanının kim olduğunu sormuştu. Ölçsüz zenginliklere sahip olduğu için Solon'un kendisini göstermesini bekliyordu. Solon da ona yukarda ki özdeyişle yanıt vermişti. Kyros bu öyküyü dinledikten sonra Kroisos'un canını bağışlamıştır.

Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden girdi. Biga yakınlarındaki Granikos (Kocabaş) çayı yakınlarında Anadolu'daki ilk savaşını verdi. Bu savaştan sonra güneye inerek Lidya'ya hiçbir direnişle karşılaşmadan girdi. Lidya'nın başkenti Sardes'te Zeus tapınağını kurdu.

Lidyalıların bahsettiğimiz doğu-batı sentezi bir medeniyet yanında yine doğu-batı sentezi dini inanışları vardı.

Dünyadaki
ilk para

İONYALILAR

M.Ö. 1200 yıllarında Yunanistan'dan gelen Akalar, bölgedeki yerli halkla karışarak lonyayı kurdular. Arkeoloji literatüründe ve tarih kitaplarında bu ifade(lon) geçer. Aslında M.Ö 545 yılında bölgeyi feth eden Perslerin bu adı, bölge de yaşayan halka ve bölgeye, lon adının ilk kez verildiğini Prof. Dr. Bilge Umar kaydeder. M.Ö. 1200 yıllarında bölgeye gelen bu kolonistler, Batı Anadolu'da ilk kurulan yerleşkelerin temellerinin atıldığı yıllardadır. Deniz ticareti ile ünlendiler. Karadeniz, Marmara ve Akdeniz kıyılarında koloniler kurdular.

İlkçağ, Anadolu uygarlıkları içinde en gelişmiş olanıdır. lonya şehir devletleri, krallar tarafından idare edilirdi. Halk zaman içinde krallık sistemini yıkarak, halk tarafından seçilen temsilciler tarafından yönetildiler. lonya, ilk demokrasi fikrinin filizlendiği bölgelerden biri olmuştur. Bu olay da, Ege kıyılarında Midilli adasında gerçekleşmiştir. Bölgede bulunan 12 lon şehirleri; Phokai (Foça), Klazomenai (Urla), Erythrai (Çeşme), Teos (Seferihisar), Kolophon (Değirmendere), Lebedos (Gümüşdüz), Ephesos (Efes), Priene (Güllübahçe), Symrna (İzmir), Miletos (Milet) Khios (Sakız adası), Sisam (Samos) yerleşimleridir.

Birleşik Pers devletinin lideri II. Kyros, Kroisos'un ordularını yendikten sonra Lidya devletini yıktı ve M.Ö 546 da lonya'daki Yunan kentlerinin bağımsızlıklarını da kaldırarak tüm Anadolu'yu kendi devletine kattı.

Strabon, bu bölge içinde kalan Klazomenai'yi şöyle anlatır. **"Klazomenai topraklarının bulunduğu Hypokremnos denen bir yer vardır. Khalkidels'in yukarısında Philippos oğlu Aleksandros (İskender)'a tahsis edilmiş olan kutsal bölge yer alır. Burada Aleksandrela denen ve lonların genel meclisi tarafından ilan edilen oyunlar oynanır."** İfadesinden o yıllarda yapılan Asya Oyunları (Olimpiyatları) kastedilmiş olmalıdır. Strabon, devamında: **"Hypokremnos'tan sonra, eski zamanlarda Klazomenai'nin bulunduğu yer olan Khytrion'a ulaşılır. Sonra kıyısından denize doğru uzanan ve üzerinde tarım yapılan sekiz küçük adasıyla bugünkü Klazomenal gelir. Ünlü bir kişi ve Miletoslu Anaksimenes'in arkadaşı olan filozof Arkhelaos'la şair Euripides onun bütün derslerini izlemişlerdir. Daha sonra bir Apolion Tapınağına sıcak kaynaklara ve körfeze ve de Smyrnalıların kentine geldiğini"** anlatır.

M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Efes, Miletos ve Samos ticarete atılımlar yaparak koloniler kuran yerleşimlerdir. Ege kıyıları Ön Asya'dan gelen ticari yolların uç noktasıdır. Ön Asya ve Akdeniz'in ticaret yollarının kesim noktasında olmaları kültür ve bilim alanında ilerlemelerine neden olmuştur. lonlar, sanat alanında çok ilerlemişlerdir. lonlar, lon nizamı denen mimari üslubun yaratıcısı oldular. Artemis Mabedi, tapınaklar, açık hava tiyatroları, agoraları vb. bu dönemin önemli yapılarıdır. Miletoslu Thales, felsefenin ve matematiğin kurucusu olarak bilinir. Anaksimandros, Thalesin öğrencisi (resmi kayıt ve kutsal kitaplar hariç) ilk kitap yazan kişidir. Yine Miletoslu Hekatatios tarih anlatımının ve ampirik coğrafyanın ilk önemli eserlerini, bilinen ilk dünya haritasını yayımladı. Yine Miletoslu Anaksagoras, lonya felsefe ekolünü Atina'ya taşıyıp Eflatun ve Aritoteles'in fikir babasıdır.

Bu dönemde Ege'nin batısında Efes'te gürleyen bir ses bakın o yılların insanına neler diyecektir. Herakletios,

**"Hep devinir. Hiç durmaz. Hep akar.
Neydi bu hep devinen, hiç durmayan, hep akan şey?
Durmadan herşey akmaktadır.
Bütün nesneler (evren) bir ırmak gibi akar."**

Efesli bilgin Herakletios, **"bir insan aynı nehirde iki kez yüzemez"** (Aynı suda iki kez yıkanılmaz) deyimini ortaya atan kişidir. Bir devlet içerisindeki kaçınılmaz fikir ayrılıkları ve bunların yapıcılığı üzerinde durmuştur. Anlaşmazlıkları, yani karşıtlıkların mantık yoluyla ele alınmasını, evrensel bir ilke olarak görmüştür. Bu zıtlıkların kaçınılmaz olduğunu, bunlardan sürekli olarak yenilikler doğduğunu, o günün insanlarına olduğu gibi, günümüz insanına da mesaj veriyordu. **Herakletios**, zorunlu tartışma ve mücadelelerin, ölçülülük ve adalet içinde yönlendirilmesi ve çalışmalar hakkındaki fikirleri, temel oluşturan niteliktedir. Ancak, onun fikirleri oldukça çetrefillidir. Bugün hala düşünürler ve siyaset bilimciler, onun fikirlerini incelemeye devam etmektedir.

On iki İon şehrinden, **Symrna-Efes** yolu üzerinde **Kolophon**'da yaşamış **Herakleitos**'un düşüncelerini daha net bir şekilde ifade ederek tek tanrıya inandığını o yıllarda açıkça ifade etmiş bir başka Anadolu bilgisi **Kolophon**'lu **Xenophanes**'tir. M.Ö. 569—477 yıllarında yaşamıştır. Onun da düşüncelerini en güzel dile getiren şu dizeler olmalıdır:

**"Tek bir tanrı... En ulu,
Ne kılığı benzer insanlara, ne düşündüğü...
Hep göz, hep düşünce, hep kulaktır.
Hep aynı yerde kalır, hiç kıpırdamaz,
...
Bir düşünüşte sarsar dünyayı."**

Xenophanes

Onun düşüncelerinden yaklaşık 500 yıl sonra Hristiyanlık, 1100 yıl sonra İslamiyet, tanrıyı Xenophanes gibi görecektir.

**"Hepimiz topraktan ve sudan doğduk; Zira.
Topraktan gelir bütün şeyler ve döner toprağa.
Xenophanes**

Bu tip felsefik düşüncelerin odaklandığı Batı Ege kıyılarından Urla (Klazomenai'li) Anaxagoras M.Ö. 499—428 yılları arasında Yunanlı düşünürlere diğer Anadolu bilgeler gibi yol gösterici olacaktır. Atinalılar, Anaxagoras'ı **"Güneş bir tanrı değil, kızgın bir maden külçesidir"** dediği için yargılayıp ölüm cezasına çarptırırlar. (Bunun üzerine Perikles'in yardımıyla Atina'dan kaçır. Yine bir Anadolu kenti olan Çanakkale yakınlarındaki Lampsakos (Lapseki) ona kucak açar ve ölümden kurtarır.)

Samoslu Pisagoras (Pythagoras), üçgenin açıları arasındaki ilişkiyi hesap eden kişidir.

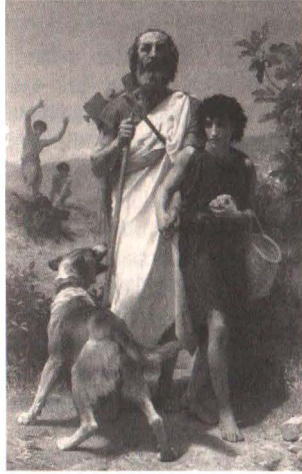
Ünlü ozan Homeros, bu bölgenin yetiştirdiği, dünya klasikleri arasında yer alan İlyada ve Odessa destanlarının yazarıdır. Homeros bile, Anadolu'lu olduğunu Destanlarında hep anlatmıştır. Homeros'a yedi kent, sahip çıkmak istemiştir. Bunların yalnızca üçünde, Homeros metinlerinin yazıldığı İon lehçesi kullanılırdı. İzmir, Kolophon ve Sakız. Ancak Halikarnas Balıkcısı'na göre İlyada ve Odyssea'da genel olarak İon lehçesi kullanılmış olmakla birlikte, yer yer Aiol lehçesine de yer verilmektedir. Bu üç kentin içinden yalnızca İzmir, İon olmadan önce Aiolyalıdır. Ayrıca Homeros'un lakaplarından en çok kullanılanı Melesigenes'tir. (yani Melesli), Meles suyu İzmir'de akar. Homeros'un İzmirli olması gerekir; hatta İzmirlidir. İzmirli, eserleri dünya klasikleri içinde yer almış bu ozanla gurur duyarlar.

Yine başka bir Anadolu kenti Seferihisar'da Teos'lu Demokritos'u günümüz Yunan halkı ödüllendirerek, Yunanistan şehirlerinden Gümölcine'de açılan bir üniversiteye Demokritos adı verilerek ölümsüzlüğüne ölümsüzlük katmıştır. Thales'in hemşerisi Miletoslu Leukpos'sa Trakya da, Abdera da o yıllarda açtıkları okula nazire, Yunanlılar Gümölcine'de Demokritos Üniversitesini açmış olmalıdırlar. Abdera o yıllarda Demokritos'u belki de uçuk buldukları için aptallar şehri olarak değil de abdal olarak düşünülmüş olmalıdır. Bu okulda geliştirdikleri, **"Atomculuk adını verdikleri kuramı öğretmeye başladılar. Buna göre, atom, maddenin bölünemeyecek denli en küçük parçasıdır."** Teos'lu Demokritos, gerçeği aramak için bilinen bütün dünyayı gezmeye kalkışır. Mimaride pencerelerin üzerindeki bir taş **"Kilit Taşına"** yüklemeyi bulmuştur. Sonra da aynı teknikle kubbe yapımı başarılmıştır. (İşte bu teknik, o yıllarda Bodrum-Halikarnasos'taki Mausoleum'da uygulanmıştır.) İşte bu Anadolu'lu bilge adamların düşünceleri artık Anadolu'yu aşarak o günün küçük dünyasına yayılacaktır. Ne var ki, Atinalı Sokrates, Platon ve Aritoteles'in birbirini tamamlayan düşünceleri, Anadolu'lu düşüncülerin tezlerine karşı bir anti tez olacaktır.

Urbanizm denilen modern şehircilik akımı onunla doğmuştur. Onun görüşleri, dünyanın yeni kurulan her modern kentinde yaşamaktadır. Dünya şehirciliğinin piri ve eskimeyen ustası Miletli Hppodamos'tur. Ona göre, bir şehrin oluşmasında evlerin birbirine eklenmesi, şehrin tarihsel süreç içinde kendiliğinden gelişmesi şart değildi. Şehrin mimari atomları, yapıları, meydanları ve sokaklarıydı. Eğer istenirse bu atomlardan oluşacak bir şehir, akılcı bir plan yapılarak, önceden tasarlanarak da inşa edilebilirdi. Miletli Hppodamos, bu görüşteki bilgileri yoğurarak olgunlaştırdı. Böylece bilimsel anlamdaki **"Urbanizm"**in kurucusu oldu. Memleketi, Milet kenti, M.Ö. 480 yılında Pers istilası ile yıkılınca, kısa bir süre içinde, o bölgeyi modern bir görünümle inşa etti. Sokaklar arasında kalan alanlara dikdörtgen ev blokları oturttu. Evlerin her biri, belli bir şemaya göre, akılcı ve işlevsel bir mimariyle kurulmuştu. Artık Milet şehri modern anlamda örnek bir şehir olmuştu. Atina'nın liman şehri Pire'yi de Hppodamos, 35.000 nüfusa göre yeniledi. Avrupa mimarlık tarihindeki ilk **"standart ev blokları"** yapımını gerçekleştirdi. Yine Milet kentinin komşu Priene'yi aynı anlayışla modern bir şekilde yarattı. Hppodamos'un **"ızgara plan"** dediğimiz meydana dik açılan caddeler, bu caddeleri paralel kesen sokaklar, bu sistemin özelliğidir.

O çağın Anadolu insanlarına, Anadolu artık dar geliyordu. Bu yüzden Anadolu'dan kalkıp Avrupa'nın Akdeniz sahillerine giderek yeni bir yaşam, yeni kentler kuruyorlardı. Örneğin, ünlü Marsilya kentini, Fokaialılar, yani Foçalılar kurmuşlardır. **"La Bela Napoli"**, yine bir Anadolu kenti olan Kyme'den gelen insanlarca kurulmuştu.

Yine Efes'ten yaklaşık 60 km. uzakta Milet'te o yıllarda yaşayan 3 bilge kişinin adı verilen Milet Okulu kurucularından Thales'in M.Ö. 624–548 yıllarında şu engin düşüncesini beraber okuyalım. **"Kefaletin yoldaşı felaket. Kötü yoldan zengin olma. Babadan da görmüş olsan, kötü şey yapma. Ana babana ne gibi yardımlarda bulunmuşsan ihtiyarlığında kendin de öylesini bekle, işsiz güçsüzlük üzücü bir şeydir. Kendine egemen olmana zararlı bir şeydir. Acınmaktan çok kıskanıl, ölçülü ol."** Yaklaşık 1500 yıl sonra Mevlevîlik felsefesini yaratacak bu düşünceler değil mi dir? Anlatılanlara göre, bir keresinde Thales Mısır'a gitmiş. Herkesin merak ettiği, ama çözümünü bir türlü bilemediği sorunu bir çırpıda çözmüş. O güne kadar piramitlerin boyunu kimse bilemiyormuş. Kimse, bir türlü ölçmeyi beceremezmiş, Thales, kendi gölgesi, boyuna eşit olduğu an, gitmiş piramitlerin gölgesini ölçmüş; herkesin şaşkın bakışları arasında, boylarını kolayca söyleyivermiş.

İonlar, Lidyalılarla pek çok savaş yapmıştır. M.Ö. 546 yılında bölge Pers (İran) İmparatorluğunun egemenliğine girmiştir. M.Ö. 502 – 496 yıllarındaki İonya isyanlarından sonra toparlanamamıştır. M.Ö. 133'ten sonra Roma İmparatorluğunun, Asia eyaletinin önemli kentlerinden olacaklardır.

İon Körfezindeki bu devlet, bütün Avrupa devletlerinden para geliri, diğer servet ve refah durumu bakımından epey ilerdeydi. Bununla beraber savaş kabiliyeti ve ordu kudreti bakımından İskitler'e (Skithler) göre çok geride, ikinci derece de kalıyordu. Herodot, İskitlerden şöyle bahseder. **"Gerçekten Skithler'le Avrupa devletleri mukayese edilmekten başka, teker teker ele alındığı takdirde, Asya'da dahi hepsi birleşmiş bir halde hareket edecek Skithler'e karşı durabilecek bir kavim yoktur"**

Yunan kelimesinin İon isminden türediği iddia edilir. Köklerinin M.Ö 2500 yıllarına dayandırılır. O yıllarda yaşayan Girit, Miken uygarlıklarıyla ilişkilendirilir. Doğruluğu günümüzde tartışılır. M.Ö. 545 yıllarına kadar Yunan kıtasında bir halkın ismi olarak kullanılmaz. Bu tarihlerde Anadolu'yu işgal eden Persler tarafından Ege kıyılarında bilhassa İzmir civarında yaşayanlara verilen bir isimdir. Yine Yunanlı olan tarihçi Paparigopolos gibi birçok tarihçi günümüz Yunanlıları için şunları söylemektedir:

"Gerçek Yunanlılar, M.Ö. 146 yılında gerçekleşen Roma işgali neticesinde yeryüzünden bütünüyle silinmişlerdir, Bugünkü Yunanlılar, M.S. 6. asırda, kuzeyden ve batıdan Mora yarımadasına akan Slav, Arnavut, Ulah, Kuman, İskit gibi ırkların bu topraklara yerleşmeleri ve melezleşmeleri sonucu oluşmuş bir ırkın torunlarıdır. 13 ayrı millet ve etnik gruptan oluşan bu halkın müşterek yanı Ortodoks oluşlarıdır." Aslında bu görüşün en sonunda yer alan İskitler gerek Balkanlara gerekse Anadolu'ya M.Ö. 2000 yıllarından itibaren yerleşmiştir. M.Ö. 1200 yıllarında ki göçlerde ise büyük guruplar halinde yerleştiği yerlerdeki halkları gerek sosyal yaşamda gerekse maden işleme sanatında etkilemiştir. Birçok Antik Çağ tarihçisine göre yerleşik halka madeni (demir ve altın) kullanmasını onlar öğretmiştir.

ISauria

İlkçağlarda Lykaonia'nın bir şehri olarak bilinir. Isauria halkı geçmiş yıllarda enerjik bir toplum, savaşçı ve talancı olarak bilinir. Doğu seferine çıkan Büyük İskender'in ordusuna karşı koyan Anadolu şehir devletleri içinde sayılı şehirlerden biridir. İskender'in ölümünden sonra komutanlarından Perdikas M.Ö. 365–321 ikinci kez Isauria üzerine yürür. Isaurialılar Makedonların eline geçmektense kendilerini evleriyle birlikte yakarlar yine de teslim olmazlar.

İskender en büyük direnişi Isauria'da görür. Bu nedenle bölgeyi işgal etmekten geçici olarak vazgeçti. Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarından bazılarının Selefkos Krallığının kurulmasında yardımları olup; Suriye devletinin kurulmasına da katkıda bulunmuşlardır. Ancak İskender daha sonra Selefkos'un emriyle öldürüldüğü zannedilir.

M.S. 266 yıllarında Trebullian dönemi ile en görkemli dönemini Galatia krallarından P. Servilius ile 474–491 yılları arasında Kral Zenon ile yine Zenon'un kardeşi 492–496 yıllarında hüküm sürmüştür. Bozkır (İsaura) Ortaçağ boyunca fazla değişime uğramamış bir yerleşimdir. İsmi o yıllarda Leontopolis olarak geçer. Konya'nın güneyinde bir kent devletçisi olarak hüküm sürmüştür. Tarih boyunca halkı içine kapanık bir toplum olarak kalmıştır. Kralları Zenon'un kardeşinin kral olduğu yıllarda bütün Anadolu'yu haraca bağladılar. Çevreden topladıkları askerlerle sayıları 150.000 bine ulaştı. Durumu fark eden Bizans kralı Anastasios hizmetindeki Goth askerlerinin takviyesi ile Isaurialıları yendiler. Elebaşları İstanbul'a getirilerek idam edildi, halkın çoğu da Balkanlara sürüldüler.

Ammianus Marcellinus döneminde Dorla Koniah'ın sancağı ve başkenti olmuştur.

Isauria Palea ile Isauria Nova adlarıyla ikiye bölünen yerleşimden başka Leontopolis (Arslanlar kenti), Tris (Maden) önemli yerleşimleridir.

Hristiyanlığa Anadolu da en çok sempati duyan ve ilk Hristiyanlığı kabul eden bölgelerden biride Isauria olmuştur. 6. yüzyıldan sonra Bizans egemenliği bölgede ağırlığını göstermiştir. Ünlü piskoposlar ve din adamları yetiştirmiştir. Bunların en ünlüleri Theophilus ve Sisamoas bu bölgenin yetiştirdiği din adamları olmasına rağmen, yine de 8. ve 9. yüzyılda Anadolu da yayılacak İkona kırıcılar içinde bu bölge ilk saflarda olacaktır.

Bölgeye 11. yüzyılda feth edecek Selçuklular zamanında önemli bir Türk yerleşimi olacaktır.

KİLİKYA

Strabon, Mersin ve çevresini Kilikya olarak tanıtır. Kilikya'yı Strabon iki bölge olarak ele alır. Manavgat çayından başlayıp Limonluk (Lamus) çayına kadar olan bölgeyi Dağlık Kilikya, Limonluktan Amanos Dağlarına kadar olan bölgeyi de Ovalık Kilikya olarak tanımlar.

Hitit mitolojisinde Toroslardaki Gülek Kapısına, o yıllarda "Kilikya Kapısı" deniyordu. Bu Kilikya Kapısı, mitolojiye göre boğanın boynuzlarıyla açılarak denize doğru ilerlemelerini Çukurova'ya açılmaları sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

En eski yazılı kaynaklarda, Luvi, Hitit, Asur ve Babil dönemlerinde içiçe bir yaşam olduğu anlatılır. Yerel krallık döneminde adı Kizzuwatna'dır.

Heredot ve mitolojik kaynaklar, Fenike kralı Agenor'un oğullarından Cilix'ten adını aldığını kaydeder. Yine Cilix'in boğa kılığına girmiş Zeus tarafından kaçırılan kız kardeşleri Europe'yi aramaya çıktığını, bulamayınca çok beğendiği bölgeye yerleştiği anlatılır.

M.Ö. I. binde Pers, Lidya, Selekos ve Roma'lılar tarafından işgal edilmiştir. İon ve Aiol'ler tarafından ticari koloni kurulmuştur. M.S. VII. yüzyıla kadar bölge önemli bir ticaret bölgesi olmuştur. Bu yıllardan sonra önemini İzmir ve İstanbul'a kaptırmıştır. O yılların merkezi Tarsus'tur.

M.Ö. 332 yılında İssos'ta Persleri yenen Büyük İskender bölgeyi egemenliği altına alarak Selekos'lu Nicator'a teslim etmiştir.

Roma kralı Septimus Severus'un 194 yılında Selekos'luları yenmesi üzerine Toroslarda açılan Kilikya Kapısına "**Quadruga**" dört atlı arabalı, bir "**Zafer Takı**" yapılmıştır. O yıllarda Kilikya'da her beş yılda bir "**Severa Olympla Epinelkia**" adında olimpiyat oyunları tertip edilirdi.

Romalıların ünlü hatibi Çicero'nun Prokonsül sıfatıyla Kilikya valisi olarak atandığı bilinir. M.Ö. 58 yılında da Julius Caesar'ın bölgeye gelmesiyle Kıbrıs adasının dahi Kilikya valiliği emrine alındığı bilinir. Yine bu yıllarda Marcus Antonius, Mısır Kraliçesi Cleopatra ile Tarsus'ta buluşması Tarsuslular için tarihi bir anı olarak geçer.

M.Ö. 19 yılında Roma İmparatoru Augustus, şöhretini çok duyduğu bölgeyi gezmiştir.

Hristiyanlığın yayılması ile bölge Tarsuslu havarilerden Aziz Paulos'la büyük bir önem kazanmıştır. Hristiyanlığın bu döneminden sonra Tarsus ve Antakya önemli bir merkez olacaktır.

M.S. 200 yıllarından sonra, bölge İsaoria ve Lykaonia devletçiklerinin eline geçer. 408 yılında İsaoria kralı Balbinos tarafından yakılıp, yıkılır. 525 yılında büyük bir deprem atlatan bölge, Bizans İmparatoru Iustinianus tarafından yenilenmiş ve şehir yeni kurucusu Iustinopolis'in adını almıştır. 561 yılında ikinci deprem bölgeyi tekrar yerle bir etmiştir.

Bu yıllardan sonra bölge Araplar, Abbasiler, Tulunoğulları, Ermeniler, Selçuk, Moğol, Haçlılar, Memlükler, Ramanoğulları, Karamanlılar ve XVI. yüzyılda da Osmanlıların eline geçmiştir.

Yine bölgeye ismini veren Cilicium denilen keçi kılından dokunarak imal edilmiş. Cilicium (Kilimin etimolojisi) çok önemlidir. Bugün Çukurova Türkmenleri bu sanat kolunu hala devam ettirirler.

MYSIALILAR

Strabon, Mysia'nın ismini kayın ağacından aldığı iddia eder. Alliano (Paşalıcısı), Daskyleion (Manyas Gölü yakınlarında Ergili), Kyzkos (Erdek), Pergamun (Bergama), güneyde Kula yakınlarında Yanıköre (Katakekaumene) ve Simav Dağı Temnos'a kadar uzanan bölgede yaşamışlardır.

Homeros da atlı birlikleriyle ünlü Mysialılardan Truvalılara yardım eden bir kavim olarak bahseder.

Krallarından, eski Yunan mitolojisinde geçen kahraman Telefus ve annesi Auges'in Arkadya'dan kovulduktan sonra kayıkla Caicos Nehri (Bakırçay) ağzına kadar sürüklenir. Burada tanıştığı Kral Teutras ile evlenir. Yukarı Bakır çay bölgesindeki Teutronia şehrinin de kurucusudur.

Mysia Krallığı'nın ikinci kralı Arnossos, kızı Tudo'yu Lidya Kralı Sadyattes ile evlendirir. Fakat taht kavgaları neticesinde Giges'in Sadyattes'e suikast düzenleyerek tahta geçmesi üzerine bu defa Tudo, Giges ile evlenir. Tudo'nun, kocasının katili Lidya Kralı Giges ile evlenmesi halk arasında tepki görmüştür.

Sefa Taşkın, **“Anadolu Kültürünün Gizli tarihi”** adlı eserinde, Mysia'nın Anadolu'nun ilk halklarından biri sayılabilecek **“Işık İnsanları”** Luvilerin yerleşim çevresi olduğunu anlatır.

M.Ö. 790 yıllarında Kyzikos ve Prokonnes'te Miletli koloniler kurarlar. Bölge, M.Ö. 680 yıllarında Miletos'dan gelen göçmenler sayesinde altın devrini yaşayacaktır. Yine M.Ö. VI yüzyılda bölgeye akın eden Pers istilacılarının egemenliğine girdiler. O yıllarda Daskyleion (Ergili) Pers satraplığının merkezi olur. Burada yapılan kazılarda bulunan Pers alfabesi ile yazılmış bir kitabe bulunmuştur.

M.Ö. 547 yılında bölge sınırları içinde Adramytion (Edremit)'da isyan çıkar. Bu arada Persler Atina tarafını tutan tüm Adramytionluları öldürür. Yine M.Ö 500 yıllarında Perslere karşı ayaklanan lonyalılar tarafında yer alırlar. Pers-Yunan Maraton Savaşında M.Ö. 490 yılında Ege kıyı devletleri ile Mysialılarda **“Attika-Delos Deniz Birliğine”** katılarak onlarla beraber Perslere karşı savaşır. M.Ö 410 yılında Persler tekrar Kyzikos'u kuşattılar. Bu kez Atinalı Alkibiades Bandırma körfezindeki bu savaşta Mysialıları Perslere karşı koruyarak kurtarır.

Büyük İskender'in doğu seferinde Çanakkale Boğazını geçerek Granikos çayı yanındaki Pegai (Biga) de Pers İmparatoru III. Darius'u yenerek topraklarını Perslerin elinden kurtarır.

Büyük İskender'den sonra bölge Romalıların egemenliğine geçer. Roma döneminde Asia eyaletinin bir şehri olarak varlığını sürdürür. Roma çağında, Romalıların karşı gelmiş, yine devirde **“sikkeler”** bastırmış bir bölgedir.

Mysia'nın en önemli yerleşimlerinden biri Bergama'dır. M.Ö. 282–133 yılları arasında krallığın merkezi olmuştur. Yazılı kaynaklar Bergama yerleşiminden M.Ö. IV. yüzyılın başlarından itibaren kurulduğundan bahseden kaynaklar yanında tarihi çok eski yıllara kadar iner.

Kentin koruyucusu olduğu kabul edilen akıl ve savaş tanrısı Athena adına Athena tapınağı yapılmıştır, Berlin'e taşınmış Zeus Sunağı, Galenos zamanında yapılan Asklepiyon ve 200.000 eseri bünyesinde barındıran zamanın meşhur kütüphanesi ve Akropolü ile ünlüdür. Bergama Müzesi ülkemizin ilk açılan müzeleri arasında yer alır.

Ksenophon "**Onbinlerin Dönüşü**" adlı eserde M.Ö. 400–399 yıllarında Pers Kralı Eretrialı Gonylos'un yönettiği anlatılır. M.Ö. 334 yılında İskender Bergama'yı Perslerden kurtarır. Bir anlatıya göre, İskender'in generallerinden Lysimachos 9000 Talentlik altını koruması için Bergamalı komutan Philetairos'a bırakır. Lysimachos'un ölümü üzerine Philetairos bu parayla şehri yeniden kurarak Helenistik Çağın önemli bir merkezi yapar.

Bergama Kralı I. Eumenes M.Ö. 263-241 yıllarında krallığın sınırlarını korur, fakat o yıllarda kuzeyden gelen Galatlara karşı koyamayarak onlara vergi ödemek zorunda kalır. Oğlu I. Attalos M.Ö. 241–197 Galatlara karşı başarılı olur. Attalos sanat ve kültüre çok meraklı idi. Kentin önemli yapıları onun zamanında yapılmıştır. II. Eumenes döneminde ise Roma İmparatorluğu ile kurduğu dostça ilişkiler sayesinde güçlü bir krallık haline geldi. Kentin kütüphanesi, Akropoldeki en güzel yapılar bu dönemde inşa edilmiştir.

Bergama, Roma çağında da önemli bir merkez olarak kalır. Kent Hristiyanlık döneminde bir piskoposluk merkezi olur. İncil'de sözü edilen yedi kiliseden biri bulunuyor.

PAMFİLYA

Pamfilya kelimesi "**ırkların ülkesi**" anlamına gelirmiş, bölgede karışık ırkların yaşamış olmasından dolayı bu adı almış olmalıdır. Bölgede Likya, Lidya, Karya gibi krallıklardan daha çok belli kral ve imparatorlukların egemenliğine girmiştir. Anadolu ve dünya arkeolojisinde önemli bir bölgedir. Hitit, Helenistik Roma, Bizans, Karamanlılar ve Osmanlılar döneminde önemli yerleşimlerin bulunduğu bir bölgedir.

Homeros'un, İlyada Destanında Plepolem ve Sarpedon arasında ki bir konuşmada Sarpedon, Likya'nın öğütçüsü olarak geçer. Bu destanda Tydeou, Diodemes ve Hippolokou Glaukos arasında geçen konuşmalarda Glaukos, Likya'da Bellerofontes'in Chimera adındaki doğaüstü bir yaratıkla giriştiği korkunç mücadelesinden söz edilir. Demek ki Truva Savaşlarının yaşandığı yıllarda bu bölgede yaşanmış bir olayda tarihi kayıtlarda yer alır.

O yılların (erken çağları) tarihini aydınlatacak vesikalar içinde Perge'de bulunmuş heykel kaideleri dışında başka belge yoktur. Strabon "**Kilikialıların birçok özelliklerini paylaşan Pamphyllalılar, ne korsanlık yapmaktan çekinirler, ne de kendileri Tauros'ların güney yamaçlarında yerleşmiş oldukları halde, sınırdaki insanların barış halinde yaşamasına izin verirler. Phrygia'nın ve Karla'nın sınırlarında Tabai, Sinda ve Amblada bulunur. Tıbbi perhizlerde kullanılan Ambla da şarabı buradan ihraç edilir**" diye bölgeyi tanımlar.

Grek kaynaklarında ise, Pamfilya isminin Mopsos'un kızı Pamphilia veya üvey kızı kardeşi Pamhyle'e verilmiş olduğu geçer. Plinus'ta, Pamfilya'nın eski adının Mopsopia olduğunu yazar. Bu anlatılanlar Kalchas ile Mopsos arasında yapılan bilgi yarışmasında kaybeden Mopsos'un kahrından Klaros'a giderek orada öldüğü anlatısının doğruluğunu ortaya koyar.

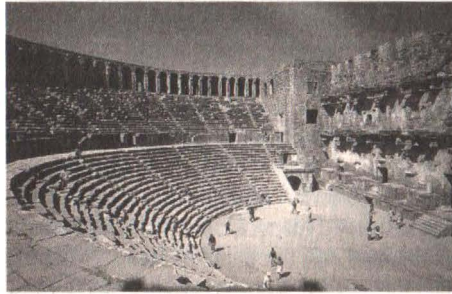
Bu yıllardan sonra bölgeye gelen Grek kolonistler tarafından Perge, Aspendos ve Side yerleşimlerinin kurulduğu anlatılır. Helen dilinin bölgedeki etkileri pek görülmez. Bilhassa Side şehrinde kendine has çözülememiş bir dil kullanılmıştır.

Pers İmparatoru M.Ö. 480 yıllarında Kserkes'in Yunanistan'a saldırdığı zaman Pamfilya kentleri asker ve 30 parça gemi ile destek vermişti. Bu savaş sonrası kurulan Attika- Delos Birliğine katılmaya zorlanan Batı Anadolu kent devletçikleri içinde Likya, Kilikya ve Pamfilya kentleri destek vermemişlerdir.

Bu yıllarda Pers egemenliği altında olan bölge yerleşimlerinden Side ve Aspendos kendilerine ait sikkelerini basmaya devam etmişlerdir.

M.Ö. 332 yılında Anadolu'yu Perslerden kurtarmak isteyen Büyük İskender bölge kentlerinden fazla tepki görmeden bölgeyi işgal eder. Yalnız Aspendosluların Perslere ödediği 50 Talent altını (bir Talent=30,2 kg) İskender'e ödeyecekleri taahhüt edilmesi üzerine Aspendos'a girilmez.

İskender bu anlaşma üzerine tekrar batıya yönelerek Sillyon'a saldırır. Bu defa Sillyonluların direnişle karşılaşır. Fakat bu arada Aspendoslular verdiği sözde durmazlar. Bunun üzerine Sillyon'dan geri dönen İskender Aspendos'u kuşatır. Karşı koyamayan Aspendoslular bu defa İskender'e 100 Talent altın, 4000 seçme at verecek ve İskender'in tayin edeceği valinin yönetimini kabul edeceklerdi.

Aspendos Tiyatrosu

M.Ö. 323 yılında Büyük İskender'in genç yaşta ölümü üzerine bölge Selefkosların egemenliği altına girer.

M.Ö. 189 yılında Romalı komutanlardan Manilius bölgeyi işgal ederek vergiye bağlar. Bu yıllardan sonra bölge Bergama Kralı II. Attalos tarafından ele geçirilir. Bugünkü Antalya şehrini ilk defa bulunduğu yerde kurar.

PAPHLAGONIA

Karadeniz kıyısında, Pontus, Bithynia arasında, güneyde ise Galatia ile sınırdır. Bazı kaynaklara göre bugünkü Çorum-İskilip o günkü Paphlagonia'nın merkezidir. Halkının, eski İskit boylarından olduğu sanılır. M.Ö. 330 yıllarında doğu seferiyle tüm Anadolu'yu işgal eden Büyük İskender, kuzey bölgelerine çıkamamıştır. Generallerinden Antiogenes bölgeyi fethetmiştir.

Helenlerden sonra M.Ö. 18 yılında bölgeyi Pontuslular egemenliği altına almışlardır. Daha sonraki yıllarda krallığın güney sınırları Galatlıların olacaktır. Yine Paphlagonia'nın batı sınırları da Marmara Denizi güneyinde yaşayan Bithynialıların egemenliğine geçer.

M.Ö. 64 yıllarında Bithynia ile Roma İmparatorluğu arasındaki savaş Bithynia'nın sonu olmuş, bölgeyi ele geçiren Romalılar, generalleri Pompei tarafından kurulan Pompeipolis'i (Taşköprü) merkez yapmışlardır. Paflagonyanın merkezi zamanla Gaggra (Çankırı) olmuştur. Bithynia ile Pontus arasında yer alan ve Anadolu'nun kuzey kıyılarını kapsayan Paphlagonia (Paflagonya) bölgesi Makedon ve Yunan kolonilerinin güvenmediği bölge devletleri olmuştur. Asya kökenli Paflagonyalılar, Helenistik döneme kadar kimliklerini korudular. Ankara'nın kuzeyinde Olgassos (Aydos) Dağı dolaylarındaki bölgede hüküm sürdüler.

M.S. 395 yılından sonra Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu sınırları içinde kalan Paphlagonia, 1100 yıllarında Anadolu Selçuklu beyliklerinden, Danişmendlilerin egemenliğine girmiştir.

KAPADOKYA

Arkeolojik Çağlardan Kalkolitik ve Eski Tunç Çağları dediğimiz M.Ö. 3500 yıllarından itibaren Kapadokya bölgesi tarihi ile ilgili bilgilere rastlarız. Hitit öncesi Kültepe-Kayseri, Alishar Hüyük-Yozgat ve Hattuşaş-Boğazköy-Çorum' da, kalıntıları vardır. Tabii aynı yerleşkelerde yine Hitit Çağının bütün sosyo-ekonomisini ve kültürünü ortaya koyan kitabe ve pişmiş toprak tabletler bulunmuştur. Kapadokya bölgesi tarihi çok eski yıllara dayanır. Bu bölge Eski Tunç Çağı ile birlikte anılmaya başlar. Mutlaka Kalkolitik ve Neolitik Çağ yerleşimleri de bölgede bulunmaktadır. Yapılan kazılarda henüz bu tabakalara inilememiştir. Hatti-Hitit Çağlarında zengin bir medeniyetin izlerine, bölgede birçok yerleşimde rastlarız. Bu çağdan sonra bölgede Geç Hitit Krallığı, günümüz Kayseri, Niğde ve Nevşehir illerini içine alan bölgelerde Tabal Krallığı kurulmuştur. Bu dönemi simgeleyen eserler arasında Gülşehir-Sivasa, Acıgöl- Topada, Hacıbektaş ve Karaburna Köylerinde Hitit hiyeroglif yazısıyla yazılmış kaya anıtları bulunmaktadır. Strabon, Kapadokya Krallığı döneminde bölgenin on ayrı valilikle idare edildiğini kaydeder.

Bölge Kimmerlerin (İskitler), Frig Çağını kapattıktan sonra M.Ö. 585 ve M.Ö. 547 yıllarında İran üzerinden gelen Perslerin egemenliğine girer. Perslerin tayin ettiği "Satrap" adını verdiği valilerce yönetilir. Kapadokya bölgesi bu yıllarda Pers diliyle "Katpatuka" olarak anılır. Hitit İmparatorluğu döneminden beri yetiştirilen cins atlardan dolayı "Cins Atlar Ülkesi" anlamına gelmekteydi. Perslerin inandığı Zerdüş dininde ateşin kutsallığı nedeniyle o yıllarda faaliyette olan Erciyes ve Hasan Dağı'nı kutsal saymışlardır. O yıllarda bölgeye egemen olan Persler Kapadokya'dan geçen "Kral Yolu"nu genişleterek Ege kentleri ile ilişkilerini arttırmışlardır. M.Ö. 333 yıllarında Anadolu'yu Perslerden kurtarmak isteyen İskender en büyük direnci İsaüara'dan sonra Kapadokya'da gördü. İskender'in komutanlarından Perdikas'a halk bir dirençle karşı koydu. Halk, bu tepkiye karşılığı Pers soylularından Ariarathes'i kral ilan ederek gösterdi. Bu olay karşısında Perdikas, Kapadokya krallığını Selefos'lara bağladı. Pers soylularının egemen olduğu Kapadokya halkı, nedense Makedonlara karışmadılar. Etnik kimliklerini M.Ö. 163 yıllarına kadar korudular. Bir diğer

anlatımla Helenleşme bu yıllardan Romalılar döneminde başlayacaktır. Kırsal kesimde bu Helenleşme olgusu halk tarafından benimsenmeyecektir. Halk, Kapadokya dilini daha 500 yıl koruyacaktır. Georgeis Nakracas'a göre, M.S. IV. yüzyılda Gregorios Naziansos ve Kayserili Basileos gibi Kilise Babaları aracılığıyla Hristiyan dininin yayılması sayesinde kendi dilsel Helenleşme dönemine girildiği, Yunan kaynaklarında geçer. İskender'in ölümüne kadar barış içinde yaşayan Kapadokya Krallığı, Romanın bir eyaleti olduğu M.S 17 yılına kadar varlığını korumak için Makedonyalılarla, Pontuslularla, Galatlarla ve Romalılarla mücadele etmişlerdir.

Kapadokya, Büyük İskender tarafından değil de Perdikas tarafından fethedildi. Perdikas, M.Ö. 322 de Kapadokya kralı Ariarathes'i yendikten sonra ülkenin güney bölümünü Selefos Krallığına kattı. İran kökenli Asyalı bir halk olan Kapadokyalılar, o döneme dek, hatta daha sonraki yıllarda, Yunan kolonizasyonu ile karşılaşmadılar. Kapadokyalılar etnik kimliklerini Kral V. Ariarathes'in hükümdarlığına dek M.Ö. 163'e kadar olduğu gibi korudular. Bu tarihten sonra kent sakinlerinin dilsel Helenleşmesi ciddi boyutlara ulaşmaya başladı. Fakat kırsal kesimde ikamet edenler, Kapadokya dilini 500 yıl daha korudular. İleriki bölümlerimizde Kapadokya halkından bahsedeceğiz.

Kapadokya'dan bir görüntü

Kapadokya bölgesinde Hristiyanlaşma yoluyla dilsel Helenleşme olayı VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar Yahudilerde de görüldü. Bilinen örnekler arasında, Hristiyan dinine geçen Yahudi kökenli Kapadokyalı Hagios Konstantin ve Ortodoks Hristiyan olan yine Antalya yahudileri vardır.

GALATLAR

M.Ö. 280 yıllarında Panonia'yı ve Yunanistan'daki Delphi kentini yağmalayarak, Bizans (İstanbul) önlerine geldiler. Galatlar bir tepede karargâh kurarak Bizans'tan haraç ve karşı yakaya (boğazı) geçme desteğini aldılar. Karagah kurdukları bu tepe günümüzde Galata olarak anılan yerdir. M.O. 277-274 yıllarında Ege kıyılanna gelerek Erytrai (İldin) ve Milet'e kadar olan bölgeleri ellerine geçirdiler. Aynı yıl Bergama Kralı Eumenes ve Selefos Kralı Antiokhos komutasındaki ordular Galatları ağır bir yenilgiye uğratarak Ankara (Orta Anadolu) yörelerine sürdüler.

Başka bir kaynak da bu olayı şöyle anlatır: "Bithinia Kralı Nikomedes, Bithinia tahtını ele geçirmeye çalışan Zipoltes'e karşı tahtını koruyabilmek için M.Ö. 275 yıllarında Lutarlus ve Leontalrus'un liderliğinde 25.000 paralı Galat askerini getirtti. Trokmios, Tektasog ve Tolistovogius yakınlarından olan bu Galatlar aynı yıl doğu Frigya'ya doğru ilerleyerek Kızılırmak dolaylarındaki o bölgeye adlarını vererek yerleştiler. Galatlar yerli Frig ve Kapadokları egemenlikleri altına alarak bu bölgeye yerleştiler."

Anadolu'da ara Roma dönemi, Romalılar Galat Kralı Amyntas'ın vasiyetnamesi uyarınca Galatya'yı ilhak etmeleri M.Ö. 25'te başlamıştır. M.S. 17'de, Anadolu'nun özgür son eyaleti Kapadokya'nın da Roma devletine ilhakıyla tamamlanmış olur. Romalı kolonistlerin Anadolu'ya yerleşmeleri Anadolu'nun soy yapısını etkilemedi. Anadolu'daki çok ulusluluk ve çok soyluluk, yarımada'nın yönetsel bölünüşüyle de kanıtlanmaktadır.

Visigotların Anadolu seferinden sonra önemli bir bölümü soydaşlarının İtalya'ya dönenlerine katılmayıp, bugünkü Türk kentleri Kütahya, Eskişehir ve Afyonkarahisar'la çevrelenen Batı Frigya bölgesine yerleştiler. Batı Frigya'ya yerleşen Visigotların sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bilinen tek şey, M.S. 399 tarihinde Batı Frigya'dan gelen 35.000 Got askerinin Bizans'a karşı bir ayaklanma çerçevesinde İstanbul'a yürüdüğüdür. Bu askeri güç, 100 bin ile 200 bin kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir

Galatya olarak bildiğimiz Ankara dolayları doğudaki Pers egemenliği döneminde Frigler ve Kapadoklar yaşıyorlardı. Kelt kökenli Galatların gelişile bu soy yapısı değişti. M.S. 279 yılında Trakya'daki Makedon egemenliği kalkınca yerini Tylis Galat Krallığını aldı. Anadolu'ya göç eden Galatlar Ankara civarına yerleştiler. Strabon **"Galatlıların ülkesi civarında kristal ve onyks plakaların bulunduğu; ayrıca belirli bir yerde renk bakımından fildişine benzeyen beyaz bir taşın olduğundan, bunlardan da küçük biley taşları ölçüsünde parçalar elde edildiğinden ve bu parçalardan küçük hançerler için saplar yapıldığından"** bahseder.

Bazı kaynaklar, M.S. I. yüzyılda Aziz Paulus'un çalışmaları sonunda Hristiyanlığı ilk kabul eden Anadolu halkının Galatlar olduğu belirtilir.

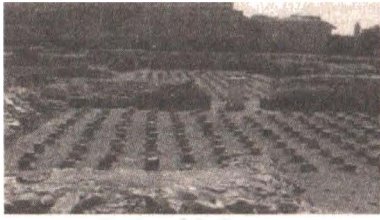
Yunan kaynaklarında ise şu bilgiler vardır. **"Galatla'da (Galatya)-Ankara dolaylarındaki bu bölgede, Pers egemenliği döneminde özellikle Frigler ve Kapadoklar ikamet ediyorlardı. Kelt kökenli Galatların gelişile bu soy yapısı kökten değişecekti."**

Trakya'daki Makedon egemenliği M.S. 279 tarihinde kalktı ve yerini Tylis Galat Krallığı aldı. Bu olay, Anadolu'ya göç eden Galatların nüfus kaynağını yaratmış oldu."

Galat toplumunun önde gelenleri, dilsel Helenleşme yoluna çabuk girdiler. M.Ö. I. yüzyıl ortalarından itibaren Amyntas, Kastor gibi Yunan adları kullanıyorlardı. Galat aristokrasisinin tersine, kırsal kesimdeki Galat toplulukları, ulusal kimlik ve dillerini 6. yüzyıl kadar bir süre korudular. Bu dilin yerini Yunan dili, ancak M.S. V. Yüzyılda aldı. Dil bakımından Helenleşmiş Galatlar, daha sonraları Grek Galatları adıyla anıldılar. Onların çoğu, yüzyıllar sonra belki de İslamlaşmış Türk kültürüne geçmiş olmalıdır.

M.S. 399 tarihinde Bizans kaynakları, Batı Frigya'dan gelen 35.000 Got askerinin Bizans'a karşı bir ayaklanma çerçevesinde İstanbul'a yürüdüğüdür. Bu askeri güç, 100 bin kişilik bir nüfusa tekabül etmektedir. Visigotların gelişile, Batı Frigya soy mozaiği, özellikle Gottlardan, onlarla birlikte sayıları bilinmeyen Frigyalılardan, ayrıca Lidyalı, Pers, Hristiyanlaşmış Yahudi ve Hristiyanlaşmış Romalılarından kuruldu. Bu bölgeye ilişkin bibliyografyada Yunan kökenli topluluklardan söz edilmemektedir. Gotlar, M.S. VIII. yüzyıla dek İncil dili olan Yunancayla birlikte Almanca konuşuyorlardı. Sonunda ana dillerini terk ederek dil bakımından tümüyle Helenleştiler.

Goth ve Friglerin bölgede var olan ardılları, dilsel Helenleşmesine ilişkin bir başka tanıklık da piskopos Selinas'la ilgili bibliyografik bilgilerde vardır. Babası Goth ve annesi Frig olan piskopos Selinas M.S. VI. yüzyılda İncil'i hem Yunan hem de Got dilinde yaymaya çalışıyordu.

Antik çağda Ankara

G. Nakracas'a göre "Galatlar yerli halkla karışarak 600 yıl egemenliklerini sürdürdüler. Galatların çoğu daha sonraki yüzyıllarda belki de İslamlaşıp Türk kültürüne geçtiler. Bugün bile bu bölgelerde Türkler, sarışın ve mavi gözlü olarak Asyalı olmayan nitelikler taşımakta olduğu Yunan kaynaklarında vardır."

BİTHYNİA

Büyük İskender'in Anadolu'yu fethettiği yıllarda kuzey Anadolu ve bu bölge bu fetihlerin dışında kalmıştır. Nüfusu Thrak kökenlilerden oluşan Bithynia Astakos (Sonraki adı Nikomedia, İzmit) Kios (Gemlik) ve Herakleia (Ereğli) adlı yerleşimler, bu krallığın dışında kalyordu. M.Ö. 297 yılından sonra Makedonlar tarafından Kral Zipotes'in hükümdarlığı altına giren bölge, bağımsız bir bölge olarak kaldı. Büyük İskender sonrası Bergama Krallığının en büyük düşmanı olarak anıldılar. Lysimakhos döneminde Makedon orduları, Astakos'u (İzmit) yakıp yıktılar. Aynı yere Bithynia Kralı Nikomedes, kendi ismiyle anılacak Nikomedia bugünkü İzmit'i tekrar kurdu. Bithynia Thrak karakterini M.S. III. yüzyıla kadar korudu.

Bugünkü Bursa, Nikomedia (İzmit) ve Nikonia (İznik) bölgesine denk gelen Bithynia Thrak kökenli topluluklardan oluşuyordu. Sınır bölgelerinde ise Frigler, Galatlar ve Gothlar yaşıyordu. Bithynia'da Yunan kökenli kolonistler önemsiz sayıda bir topluluk oluşturuyorlardı. Sadece kıyı bölgelerinde yaşıyorlardı.

Strabon, "Bithynia'lının güney sınırında, Mysia Olympos'u denem dağın etrafında oturan Mysialılar ve Phrygialılar vardır. Bu kabilelerin her biri ikiye ayrılmışlardır. Phrygla'nın bir kısmına Büyük Phrygia denir. Burada Midas hüküm sürmüştür. Bir kısmı da Galatlılar tarafından işgal edilmiştir. Hellaspontos üzerindeki ve Olympos'un etrafında ki kısım Küçük Phrygia yani Phrygia Epiktotes denen yerdur." olarak tanımlar.

Bithynia'nın demografik yapısı çok değişiktir. O yıllarda Bizans İmparatorları döneminde bölgeye Balkanlardan zorla göç ettirdikleri Avarlar da bölgeye yerleşmişlerdir. Bu yerleştirme olayı, Bizans İmparatoru II. Konstans (M.S. 642-668) zamanında gerçekleşmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken Bulgar devleti 680 yılında kurulmuştur. Kuranlar, Türk soylu Proto Bulgar kavimleridir. Bizans o yıllarda Arap akınlarına karşı koyabilmek için Balkanlardan yine 30.000 kişilik asker toplayarak sınır boylarına yerleştirmiştir. Bizans, Araplarla komşu olduğu sınır boylarına, İslamiyetin yayılmaya başladığı dönemlerden sonra devamlı Balkanlardan getirdiği Türk soylu kabileleri yerleştirmiştir. Konumuz içinde bundan sonraki bölümlerde bu konulara değineceğiz. İlginçtir, bu yerleştirilen 30.000 bin sınır koruyucusundan 20.000'inin Arapların saflarına geçtiği kaydı da vardır. Geriye kalan 10.000 kişilik sınır korumacıları aileleriyle birlikte Bizanslılar tarafından öç almak için öldürülürler. Bu ifade ile Balkanlardan gelenlerin Türk soylu oldukları düşüncemizi doğruladığı kanısındayım.

Theophanes de bu olayı şu ifadesiyle doğrular. Arapların Anadolu seferinde Bithinyalı 5000 Slav (Avarlar)'ın onların saflarına geçtiğini anlatır.

Bithinya'ya üçüncü bir göç dalgası da Yunan kaynaklarında şöyle geçer. Bölgeyi Slav yerleşimi olarak kaydeder. M.S. 765 yılında olur. Patrik Nikolaos'a göre o yıl İmparator IV. Konstantin, Bithinya'daki Artana Çayı yakınlarına 208.000 Slav yerleştirdiğini kaydeder. Görüldüğü gibi tüm Anadolu'da olduğu gibi o yıllarda bu bölgenin de demografik yapısı epey karışıktır.

İKİNCİ BÖLÜMÜN SONUCU

Anadolu 28 uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. O uygarlıkların oluşturduğu harmandan çıkan ürünler çok yüksek bir uygarlığı oluşturmalydı.

M.Ö. 4000 yıllarından günümüze kadar gelmiş, bilinen ilk yazılı destan Gilgameştir. Tarih boyu epik çalışmalar yapanların ilham kaynağıdır. Bu destan geleneği daha sonra Anadolu'ya geçecek Hititleri etkileyecek, daha sonra ki yıllarda, İzmirli Homeros'a ilham kaynağı olacaktır. Halikarnas Balıkcısı Cevat Şakir'e göre Homeros Odisseia'sında, Gilgameş'ten esinlenmiştir. Gilgameş Destanındaki tufan öyküsünü ve evrenin ilk insanı olan **"Adem ile Havva"** anamızın öyküsü M.Ö. 1300 yıllarında Hz. Musa'nın kitabı **"Tevrat"** ta yerini bulacaktır. Sümerler tanrıların gökte yaşadıklarına inanırlar, daha sonraki yıllardaki tek tanrılı dinler **"Ne yerdedir, ne göktedir. O inananların içindedir."** diyerek eller hep semaya doğru açılarak dua edilecektir. Tek tanrılı dinlerden İslamiyette bile Gilgameş Destanından esinlendiği ilahiyatçılar tarafından iddia edilir.

Sümer ve Anadolu Uygarlıklarının yanında bunların destanlarının benzerliklerinin bu dönem Yunan destanlarında ve sanatında büyük etkisi görülür. Hesiodos'ta Baştanrı Zeus'tan önce Kronos'un daha önceleri Uranus'un baş tanrı olmaları, Hititlerdeki Kumarbi, efsanesine benzerlikleri görülür. Anu, Kumarbi, Gök tanrısı biçimindedir. Kumarbi'nin Anu'nun erkeklik organını dişleyerek koparmış ve onun yerine geçmiştir. Benzer olayı Hesiodos'ta ise Kronos, Uranus'un erkeklik organını orakla biçerek, onun koltuğuna oturmasında yaşanmıştır. İki toplum arasında gördüğümüz olayların birbirini andırması yanında tarih boyunca Anadolu, Mezopotamya toplumlarının destanlarının benzerlerini adeta devamlı taklit edilmiştir.

Frigyalılar, Balkanlardan gelmiş bir Trak kavmidir. Yeri gelmişken belirtelim, Traklar genellikle Balkanlarda ve Trakya'da yaşamış bir kavimdir. Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın Hitit ve Hatti sanat ve medeniyetini özümsemiş bir kavim olarak Frigleri kabul eder. Helen medeniyetine Balkanlarda İskit medeniyetinin metal işlemede ve diğer sanatlarda ne kadar etkisi olmuşsa, Frig medeniyetinin de o kadar etkisi olmuştur. Kısaca Balkanlardan göç eden bu kavmi de Anadolu'lu olarak kabul ederek Hititlerle aynı hamurda yoğrulduğunu kabul ederiz. Bazı okuyucular Frig krallarının evliliklerini Orta ve Doğu Anadolu halklarıyla değil de Batı Anadolu kentlerinden Thelmessos (Fethiye) ve Kyme (Aliağa)'li gelinlerle yaptığını söyleyebilir. Yani bir anlamda bölgecilik yaptığından dolayı, acaba Frigler bir Yunan kavimidir düşüncesine kapılabilirler. Bizce bu yıllarda Batı Anadolu kentleri halkı safkan Anadolu halkıdır, gelenler kolonist olarak gelmişlerdir. İçlerinde işgalci olan çok azdır. Akalar yerli halkla karışarak Batı Anadolu İon halkını meydana getirmişlerdir. Homeros'un İlyada

Destanı bunun en güzel kanıtıdır. Güneybatı Anadolu halklarından olan Karya ve Likya halkları Yunan kavimleriyle pek karışmamıştır. Özgün Anadolu kavimleridir. İzmirli Şair Homeros İlyada ve Odessa destanlarında Anadolu'lu konusunu açık bir şekilde işler.

Eski Tunç Çağının sonlarından itibaren göreceğimiz. Kubaba, Kupapa ve daha sonraki yılların Kybelesinin, hatta Zeus'un proto tipidir. Zeus, başka bir isimle İskitlerde de baş tanrıdır. Hititlerden itibaren göreceğimiz Hattuşaş yakınlarında Yazılıkaya denen yerde Hitit tanrıları panteonu vardır. Yazılıkaya'nın girişi Hititler zamanında, bir tapınak binasıyla kapalıdır. Günümüze sadece temelleri kalmıştır. Kayalarla yapı bir bütün oluşturur. Kayaların arasında iki boşluk, tapınağın salonları olarak kullanılmıştır. Duvarları tanrı kabartmalarıyla süslüdür. Özellikle her iki salonda bulunan elleri oraklı, bir birbirinin eşi 12 tanrı Hitit tanrısıdır. Daha sonraki yıllarda Anadolu ve Yunan 12 Olympos tanrısına inanacak. Hristiyanlık'ta 12 havari ile İsa'nın öğretilerini yayacaklardır. Bununla da kalmayacak İslamiyet'te Alevilik 12 İmamla inançlarını yerine getirecektir. Bundan daha güzel bir esinleme olabilir mi?

Yine Hitit dönemi Tanrılarında Tarhunza'nın Konya Ereğli İvriz'deki, küçük bir su kaynağının güneye bakan kısmında kaya üzerindeki kabartmasında, bir elinde üzüm salkımı diğer elinde de başak demeti vardır. Tarhunza'nın elindeki bu üzüm ve buğday demetini 700 yıl sonra İsa'ya kaptıracaktır. Hristiyanlığın ekmek ve şarap ritüelinin esin kaynağı olacaktır.

Tek tanrılı dinlerin evriminde, öyle ortak noktalarda birleşmeler vardır ki; insanın inanası gelmez. Bunlardan bir tanesini Anadolu'lu Ozan Hüseyin Ferhad'ı okuyarak öğrenebiliriz. Arap, Ermeni ve Türkmenlerin yüzyıllardır Amik Ovasında bir arada yaşadıkları bilinir. Kısas-ı Enbiya'daki Hz. Ali'ye ilişkin söz konusu bilgileri yineleyen bir ihtiyar Sünni, bakın neler anlatır. **"Tanrının "aslanım" dediği bu yiğit insana kılıç vursan kesmez, ok atsan delmez, kargı savursan geçmez idi. Bedeni bir deri bir kemik idi, ancak, namazda secdeye vardığı zaman sağ ayağının topuğunda bir parça et oluşur idi. O da belli belirsiz. Bilirsiniz, namaz kılabilmek için bir zorunluluktan bu. (...) İbn-i Mülcem, camide birlikte namaz kılarırlarken cebinden çıkardığı ağulu bir hançerle Hz. Ali'yi topuğundan yaralar."** Sonuç bildiğiniz gibidir mübarek adam yüzyıllar önceki Homeros'un İlyada Destanını mı okudun? Bu denli benzerlik olabilir mi? .

Bu olayı yaklaşık 2000 yıl önce Homeros'un Truva Destanında bakın nasıl göreceğiz.

Truvalıların Paris'in batı kapısı üzerindeki surlardan attığı bir oku Tanrı Apollon alır, Akhilleus'un topuğuna saplar. Akhilleus, topuğundan başka bir yerinden vurulsa ölmezmiş. Anası Tanrıça Thetis, onu doğurduğunda, kendisi gibi ölümsüz kılamasa da **-çünkü babası bir ölümlüdür-** bedeni silah işlemez duruma getirmek için topuğundan tutmuş, Styks ırmağına batırmış. Ama kendi tuttuğu yeri ıslatmayı unutmuş. İşte Anadolu'lu Tanrı Apollon, Anadolu'ya düşman olan bu Hellen kahramanını yok etmek için Paris'in attığı oku alır, Akhilleus'un ölebileceği tek yere, topuğuna saplar. Böylece Hektor'ün öcü de alınmış olur.

Bakin bu yaklaşık 3000 yıl sonra bu olay kimlere örnek olacaktır. 26 Ağustos 1922 günü Dumlupınar Muharebesini kazanan Atatürk'ün esir Yunan komutana söylediği bir söz vardır. Nedense bu söz tarihçilerimiz tarafından pek bahsedilmez. Atatürk kendisini tebrik etmeye gelen esir Yunanlı komutanlara şöyle der; **"Hektor'ün intikamı alınmıştır."** Üç bin yıl sonra

Anadolu'nun emperyalist güçlerden kurtuluşunun sağlanması ile Helenlerin Batı Anadolu yakası olan Truva'yı yağmalamak istemesi arasında ne fark olabilirdi. Büyük Lider Atatürk'ün bu iki olayı bağdaştırması ne kadar ilgi çekicidir. Atatürk'ün o yıllardaki tarih bilgisine ne denebilir!

Tarihi kayıtlarda ki gerçekler örtülemez. O yılların onlar-bizler, Anadolulu- Yunanlı tartışmaları hep olmuştur. Ama bir gerçek vardır ki, yok edilemez ve değiştirilemez. Homeros bile Anadolulu olduğunu Destanlarda hep anlatmıştır. Homeros'a yedi kent, sahip çıkmak istemiş. Bu kentlerin yalnızca üçünde Homeros metinlerinin yazıldığı lon lehçesi kullanılırdı. İzmir, Kolophon ve Sakız. Ancak Halikarnas Balıkcısı'na göre Ilyada ve Odysseia'da genel olarak lon lehçesi kullanılmış olmakla birlikte, yer-yer Aiol lehçesine de yer verilmektedir. Bu üç kentin içinden yalnızca İzmir, lon olmadan önce Aiolyalı'dır. Ayrıca Homeros'un lakaplarından en çok kullanılanı Melesigenes'tir (yani Melesli). Meles suyu İzmir'de akar. Homeros'un İzmirli olması gerekir. İzmirlidir. İzmirli eserleri dünya klasikleri içinde yer almış bu ozanla gurur duyarlar.

Anadolu'nun batısı bilgiler diyarıdır. Yetiştirdiği Ozanlar, Felsefeciler, Tarihçiler, Coğrafyacılar, Matematikçiler ve Tıpçılar günümüz dünyasına örnek olmuşlardır. Yine bunlar içinde Kolophon'lu Mimnermos başlayan edebiyat çağı, İzmirli Homeros ile devam edecektir. Homeros unutulmaz yapan Odysseia ve Iliada'sıdır. Onun dünya klasiklerini yaratanlar arasında yer almasını bu iki eseri sağlamıştır. O yılların insanları bu iki eseri ezbere bilirdi.

Rönesans Çağında Homeros ve diğer yapıtlar tekrar ele alındı. Aydınlanma Çağı olarak bilinen bu dönemde bu klasiklerin ve Eski Çağ eserlerinin rolü çok önemlidir. O çağlarda pek çok kent Homeros'a sahip çıkardı. Ama Homeros şiirlerinde belirttiği gibi o Melesigenes (Meles Çayı) yani İzmir körfezine dökülen Meles çayının denize kavuştuğu topraklarda dünyaya gelmişti. Şimdi ikinci adı Melesli (Melesiegenes) anlamına gelen Homeros ile ilgili bir araştırmama göz atalım.

Homeros'u İzmirli olarak kabul edenler için kentin neresinden olduğu önemli değildir. İster Gaziemirli, ister Bornovalı isterse Halkapınar'dan olsun. Hiç önemli değildir. Yeter ki İzmirli olsun. Bu nedenle bu konunun araştırılmasının bazıları için önemli olmayacağını düşünürüm. Homeros'un yeter ki İzmirli olduğu herkes tarafından kabul görsün.

Homeros ile ilgili tüm yayın ve araştırmalarda ki bilgiler kesin değildir. Homeros'a birçok kent sahip çıkar. Tabii ki onun İzmirli, Kyme (Aliağa)li olamayacağını Strabon'da ifade eder. İster, Kolophon'lu, Smyrna Samos'lu olması o şehir için onur kaynağıdır.

Homeros'un anlattıkları da Anadolu halkının dilinde yeni biçimler kazanarak çağımıza kadar ulaşmıştır. Sözelimi Akhilleus'la Hz. Ali'nin benzerliğiyle Anadolu efsanelerinin ve Anadolu ezgilerinin benzerliği çok ince düşüncelerdir. Anadolu Türk halkının efsanelere olan derin saygısını gösterir.

Fakat daha da ilginç, Dede Korkut'un Tepegöz masalıyla Odysseus'un Kyklop'lar ülkesinde yaşadığı olayların şaşırtıcı benzerliğidir.

Homeros'un en büyük esin kaynağı kuşku yok ki Cevat Şakir'inde dediği gibi Gılgameş Destanıdır. Bu Sümer destanının en eski metinleri M.Ö. 2500 yıllarından kalmadır.

Ama Mezopotamya'da M.Ö. 4000 yıllarından itibaren dilden dile söylendiği sanılıyor. Anadolu'da da Gilgamesh Destanının anlatıldığı Hititçe tabletler bulunmuştur.

Bu arada değinilmesi gereken en önemli konulardan biri de bahsedeceğimiz, Latin alfabesi dediğimiz alfabeyi ilk ortaya çıkaran Fenikelilerden kısaca bahsetmekte yarar vardır. M.Ö. 800 yıllarında, maceracı ve cesur Yunanlı kolonistler, Antakya yakınlarında, Asi Nehri'nin oluşturduğu deltaya yakın bir yerde kurulu Al Mina'da ticaret kolonisi kurmuşlardı.

Bölgede pek çok yabancı dil kullanılıyordu. Dilin atomlarının, birbirinden farklı tınlar olduğu, yani ağızımızdan çıkan ünlü ve ünsüz nitelikteki çeşitli sesler olduğu sonucuna vardılar. Kendi dillerinin böyle 24 tane atoma ayrılabilceğini gördüler. Bu atomların her birini, bir şekilde eşleştirdiler. Bu işaretleri Fenikelilerin yazısından almışlardı. Ancak o yazıda ünlüler işaretlenmiyordu. Halbuki, Al Mina'da kiler, kendi dillerindeki ünlülere de birer işaret vermişlerdi. **"Bu durumda Anadolu'nun Suriye uzantısı bu kentte, insanlık tarihinin ilk yazısı yaratılıyordu. İşte ilk fonetik yazının meyveleri Anadolu ve Eski Yunan da artık, önce ticari amaçla muhasebe kayıtları tutuluyordu. Daha sonraları destanlar, şiirler, tarihi kayıtlar, yasa metinleri artık yazılı olarak günlük hayata gırıyordu. Fenike yazısından kaynaklanan yazı, M.Ö. 700 yıllarında Etrüskler de bu yazıyı kullanmaya başlayacaklardır. Etrüsklerden daha sonra bu yazı Romalılara geçecektir. Günümüz de yanlış bir isimlendirme ile -Latin Alfabesi- olarak anılsa da bu alfabe artık bütün dünyaya yayılmıştı."** 1928 yılında, Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk, Türkçenin yazılışı için bu alfabeyi yürürlüğe koymakla mantıklı bir tercih yapıyordu. Çünkü bol bol ünlü harf kullanan Türk Dili'ne sesli harfleri de dikkate alan bir kodlama sistemi gerekiyordu. Arap alfabesi bu konuda yetersiz kalıyordu.

Fenike alfabesinin Akdeniz çevresinde kullanılmaya başlanması ile bölge kültürü büyük gelişmelere tanık olacak ve adeta bölge kültür ve bilim ülkesi olacaktır. Bilhassa Anadolu ve Kıta Yunanistan bu birikimin lokomotifi olmuştur. Toplamların her katmanında yaşlısı, genci ve çocuğu tarafından tanınan fablı Ezop'u tanımamak mümkün mü? O Anadolu'nun bağrından yetişmiş **"bir fabi ustasıdır"** insanlara bilgelik aşlamış, eleştiri yeteneği kazandırmış büyük bir eğitimcidir. Eski Çağ geleneklerini örnek alan Aydınlanma Çağı Rönesansta, insanların ufkunu açmıştır. Ezop masallarının çevirisini yapmayan her dönem ve devirde herhangi bir toplum ve ülke kalmamıştır. Martin Lütther bile Ezop'un masallarının çevirisini yapmıştır. Ondan sonra gelen pek çok Protestan rahibi vaaz ve yazılarında Fransa da La Fontaine, yazdığı fabllarda 1688 yıllarında Ezop hikayelerinden yararlanmıştır. 14. Louis Fransa'nın toplumsal ve politik eleştirisini yapmak için onun fabllarından faydalanmıştır. M.Ö. VI yüzyılda yaşamış bu Anadolu bilge kişisine bütün dünya sahip çıkar. Ama o Anadoluludur, Kütahyalısı, Eskişehirlisi ve Bandırmalısa ona sahip çıkar. Benim hemşerim demek için can atarak, hemşerisi olmasının gururunu yaşamak ister.

Ege, bir uygarlık güneşidir. Bu güneş her zaman toprağının bereketi olmuş. Batı dünyasına güneş hep buradan doğmuştur. M.Ö. VI. Yüzyıl ortalarında Dünya uygarlığına yön verecek bilge kişilerin yaşadığı topraklar Ege olacaktır. Egenin batısında Efes'te gürleyen bir ses bakın o yılların insanına neler diyecektir.

**“Hep devinir. Hiç durmaz. Hep akar..
Neydi bu hep devinen, hiç durmayan, hep akan şey?
Durmadan her şey akmaktadır.
Bütün nesneler (evren) bir ırmak gibi akar.”**

Aynı ırmağa iki kez girilemez. (ırmağın suyunda iki kez yıkanılmaz.) Efesli Herakleitos işte böyle demiştir. Bir devlet içersindeki kaçınılmaz fikir ayrılıkları ve bunların yapıcılığı üzerinde durmuştur. Anlaşmazlıkları, yani karşıtlıkların mantık yoluyla ele alınmasını, evrensel bir ilke olarak görür. Bu zıtlıkların kaçınılmaz olduğunu, bunlardan sürekli olarak yenilikler doğduğunu, o günün insanlarına olduğu gibi, günümüz insanına da mesaj verir. Herakleitos, zorunlu tartışma ve mücadelelerin, ölçülülük ve adalet içinde yönlendirilmesi ve çalışmalar hakkındaki fikirleri, temel oluşturan niteliktedir. Ancak onun fikirleri oldukça çetrefillidir. Bugün hala düşünürler ve siyaset bilimciler onun fikirlerini incelemeye devam ederler.

On iki lon şehrinden, Symirna-Efes yolu üzerinde Kolophon'da yaşamış Herakleitos'un düşüncelerini daha net bir şekilde ifade ederek tek tanrıya inandığını o yıllarda açıkça ifade etmiş bir başka Anadolu bilgisi Kolophonlu Xenophanes'tir. M.Ö. 569-477 yıllarında yaşamıştır. Onun da düşüncelerini en güzel dile getiren şu dizeler olmalıdır.

**“ Tek bir tanrı (...) en ulu,
Ne kılığı benzer insanlara, ne düşündüğü...
Hep göz, hep düşünce, hep kulaktır.
Hep aynı yerde kalır, hiç kıpırdamaz,
(.....)
Bir düşünüşte sarsar dünyayı.”**
Xenophanes

Onun düşüncelerinden yaklaşık 500 yıl sonra Hristiyanlık, 1100 yıl sonra İslamiyet, Tanrıyı Xenophanes gibi görecektir.

**“Hepimiz topraktan ve sudan doğduk zira.
Topraktan gelir bütün şeyler ve döner toprağa.”**
Xenophanes

Bu tip felsefik düşüncelerin odaklandığı Batı Ege kıyılarından Urla-Klazomenaili Anaxagoras M.Ö. 499-428 yılları arasında Yunanlı düşünürlere diğer Anadolu bilgeler gibi yol gösterici olacaktır. Atinalılar, Anaxgoras'ı **“Güneş bir tanrı değil, kızgın bir maden külçesidir”** dediği için yargılayıp ölüm cezasına çarptırırlar. Bunun üzerine Perikles'in yardımıyla Atina'dan kaçır. Yine bir Anadolu kenti olan Çanakkale yakınlarındaki Lampsakos (Lapseki) ona kucak açar ve ölümden kurtarır.

Demokrasinin ilk adımları Ege'deki kent devletçiklerinde atılmıştır. Soylulara karşı orta sınıf halkla birlikte o dönemin ozanlarının lirik ve sert dizeleri halkın tepkisiyle birleşerek dönemin vali (Tryan) lerine olan tepki M.Ö. 7. yüzyılda demokrasinin ilk adımlarının atılmasına neden olmuştur. M.Ö. 7. yüzyılda Lesbos (Midilli) Tyranı Pittakos'un başlattığı demokrasi girişiminden sonra

politikayı kendi isteğiyle bırakması örnek bir davranış oldu. Böylece Ege Bölgesi demokrasinin gelişmesinde Yunanistan'a örnek olmuştur. İlk demokrasi girişimini Yunanistan da M.Ö. 594'de Solon gerçekleştirmiştir. Ancak yaptığı anayasa soyluları çok kızdırdı. Bu hareketin olumlu sonuçları M.Ö. 508 tarihinde ilk demokratik devlet Atina da Kleisthenes tarafından kurulmuştur.

Yine bir Ege kenti olan Patara'da yapılan kazılarda, demokrasi bilincine ve Amerikan demokrasisine örnek olduğunu, Patara Kazısı Başkanı Prof. Dr. Havva İskan Işık, dünyanın ilk parlamento binasının M.Ö. 200'de yapıldığını belirterek, **"Burada 1455 oturma grubu bulunuyor. Oturma gruplarının yarısı yıkılmış. Şu anda kalan kısımları onarıldığını, Antalya'nın Kaş ilçesine bağlı Gelemiş Köyü'nün antik adı Patara. İnce, uzun, aynı zamanda bakır kumsalıyla ünlü Patara, sürdürülen arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Likya Birliği Parlamentosunun bulunmasıyla daha da önem kazandığını açıklamıştır."**

New York Times Gazetesi de, **"Türkiye'nin kumlarına gömülmüş bir kongre"** başlığıyla verdiği haberde, 3 bin yıl önce Patara'da kurulu olan Likyalıların idari yapısının, ABD federatif sisteminin de temelini oluşturduğunu yazınca, tüm dünyanın gözleri Patara'ya çevrildi. Yazıda, yüzyıllar sonra ABD Anayasası taslağını yazarlara örnek oluşturan antik Likya Federasyonu, türünün ilk örneği olarak gösteriliyordu. Gazete, 23 şehrin federatif bir yapıyla merkezi bir idareye bağlanmasından oluşan Likya Birliğinin, temsili demokrasinin Antik Çağdaki ender örneklerinden olduğunu ve bu modelin benzerinin ABD federatif sisteminde gözlemlendiğini yazdı. Likya Birliğinin Patara'daki parlamentosunun, ABD meclisine temel olduğu belirtilen yazıda, Patara parlamentosunun kalıntılarının dünyadaki ilk seçilmiş hükümet olduğuna inanıldığına yer verildiği ifadeleri Dünya Demokrasi ve Arkeoloji tarihine ışık tutmuştur.

Haberde, **"İhmal edilmişlikle geçen yüzyılların ardından, deniz kıyısındaki bu küçük kasabada Türk ve Alman arkeologlar, bu küçük Akdeniz kentinin hazinelerini keşfediyor"** ifadesi yer alır. Likya Birliği içindeki kentlerin önemlerine göre 1, 2 veya 3 oy hakkı bulunduğu, parlamentodaki koltuk düzeninin bile tıpkı Amerikan kongresindeki gibi yarım daire şeklinde olduğu anlatılır.

Yine başka bir Anadolu kenti Seferihisar- Teos'lu Demokritos'u günümüz Yunan halkı ödüllendirerek, Yunanistan şehirlerinden Gümölcine'de açılan bir üniversiteye Demokritos adı verilerek onun ölümsüzlüğüne ölümsüzlük katılmıştır. Thales'in hemşehrisi Miletoslu Leukppos la Trakya'da Abdera'da o yıllarda açtıkları okula nazire, Yunanlılar Gümölcine'de Demokritos Üniversitesini açmışlardır. Abdera o yıllarda Demokritos'u belki de uçuk buldukları için aptallar şehri! Olarak değil de abdal olarak düşünülmüş olmalıdır. Bu okulda geliştirdikleri, **"Atomculuk adını verdikleri kuramı öğretmeye başlarlar. Buna göre, Atom, maddenin bölünemeyecek denli en küçük parçasıdır."** Teos'lu Demokritos, gerçeği aramak için bilinen bütün dünyayı gezmeye kalkışır. Mimaride pencerelerin üzerindeki bir taş **"Kilit Taşına"** yüklemeyi bulmuştur. Sonra da aynı teknikle kubbe yapımı başarılımıştır. İşte bu teknikle o yıllarda Bodrum-Halikarnasos'taki Mausoleum'da uygulanmıştır. İşte bu Anadolu'lu bilge adamların düşünceleri artık Anadolu'yu aşarak o günün küçük dünyasına yayılacaktır. Ne var ki, Atinalı Sokrates, Platon ve Aritoteles'in birbirini tamamlayan düşünceleri, Anadolu'lu düşünürlerin tezlerine karşı bir antitez olacaktır.

Urbanizm denilen modern şehircilik akımı onunla doğmuştur. Onun görüşleri dünyanın yeni kurulan her modern kentlerinde yaşıyor. Dünya şehirciliğinin piri ve eskimeyen üstadı Miletli Hppodamos'tur. Ona göre, bir şehrin oluşmasında evlerin birbirine eklenmesi, şehrin tarihsel süreç içinde kendiliğinden gelişmesi şart değildi. Şehrin mimari atomları, yapılar, meydanlar ve sokaklardır. Eğer istenirse bu atomlardan oluşacak bir şehir, akılcı bir plan yapılarak, önceden tasarlanarak da inşa edilebilir. Miletli Hippodamos, bu görüşteki bilgileri yoğunlaştırarak olgunlaştırmıştır. Böylece bilimsel anlamdaki **"Urbanizm"**in kurucusu olur. Memleketi Milet kenti, M.Ö. 480 yılında Pers istilası ile yıkılınca, kısa bir süre içinde, modern bir görünümle yeniden inşa eder. Sokaklar arasında kalan alanlara dikdörtgen ev blokları oturtur. Evlerin her biri, belli bir şemaya göre, akılcı ve işlevsel bir mimariyle kurulmuştur. Artık Milet şehri modern anlamda örnek bir şehir olmuştur. Atina'nın liman şehri Pire'yi de Hippodamos, 35.000 nüfusa göre yeniler. Avrupa mimarlık tarihindeki ilk **"standart ev blokları"** yapımını gerçekleştirir. Yine Milet kentinin komşu Priene'yi aynı anlayışla modern bir şekilde yaratır. Hippodamos'un **"ızgara plan"** dediğimiz meydana dik açılan caddeler, bu caddeleri paralel kesen sokaklar bu sistemin özelliğidir.

O çağın Anadolu insanlarına artık Anadolu dar geliyordu. Bu yüzden Anadolu'dan kalkıp Avrupa'nın Akdeniz sahillerine giderek yeni bir yaşam, yeni kentler kuruyorlardı. Örneğin, ünlü Marsilya kentini, Fokaialılar, yani Foçalılar kurmuşlardır. **"La Bela Napoli"**, yine bir Anadolu kenti olan Kyme'den gelen insanlarca kurulmuştu.

Yine Efes'ten yaklaşık 60 km. uzakta Milet'te o yıllarda yaşayan 3 bilge kişinin adı verilen Milet okulu kurucularından Thales M.Ö. 624-548 yıllarında şu engin düşüncesini beraber okuyalım. **"Kefaletin yoldaşı felaket. Kötü yoldan zengin olma. Babadan da görmüş olsan, kötü şey yapma. Ana babana ne gibi yardımlarda bulunmuşsan ihtiyarlığında kendin de öylesini bekle. İşsiz güçsüzlük üzücü bir şeydir. Kendine egemen olmama zararlı bir şeydir. Acınmaktan çok kıskanıl, ölçülü ol."** Yaklaşık 1500 yıl sonra Mevlevilik felsefesini yaratacak bu düşünceler değil midir? Anlatılanlara göre, bir keresinde Thales Mısır'a gitmiş. Herkesin merak ettiği, ama çözümünü bir türlü bilemediği sorunu bir çırpıda çözmüş. O güne kadar piramitlerin boyunu kimse bilemiyormuş. Kimse, bir türlü ölçmeyi becerememiş, Thales, kendi gölgesi, boyuna eşit olduğu an, gitmiş piramitlerin gölgesini ölçmüş; herkesin şaşkın bakışları arasında, boylarını kolayca söyleyivermiş.

Thales, 26 Mayıs 585 tarihinde Lidya-lonya arasındaki savaş esnasında ay tutulmasını çok önceden bilecektir. Bu ay tutulması olayını değişik bir şekilde yorumlayanlar savaşa hemen son vereceklerdir. Miletli üç bilge adam, o yıllarda dünya bilim tarihine büyük katkılar yapacaklardır. Batı felsefesinin kökleri, işte bu Anadolu topraklarında filizlenecektir. Anadolu'nun Ege kıyı kenti Milet'te yaşayan bu düşünürler, lonyalı filozoflar, muhakeme yeteneklerini kullanarak, tarihte ilk kez, mantık, ya da başka bir deyişle akılcılık, Anadolu'nun işte bu kentinde gelişerek filizlendi. Efesli Herakleitos bunu özlü biçimde, **"Tüm insanların ortak özelliği, düşünebilmektir."** Ya da **"Bütün insanlarda kendini tanıma ve aklını kullanma yetisi vardır"** diyerek ifade edecektir. Üç Miletli dediğimiz, Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes'i unutmamak gerekir. **"Mittlere dayanan yeni bir dünya görüşünün yanına, dikkatli gözlemlere ve akılcı yorumlamalara dayanan yeni bir dünya görüşünü koydular. Dünyaya devinim veren"**

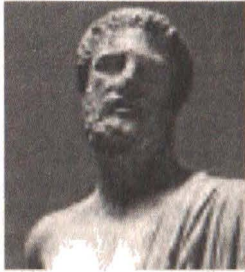
şey, tanrılar değil, doğa kanunlarıydı." Günümüz felsefecilerinin yürüttüğü mantıktan hala bu görüşler çıkmıyor mu? Tabii ülkemizin yeni anti Darvincileri hariç!

Ticari ve günlük alışveriş hayatı insanlık tarihi ile beraber başlar. İlk önceleri bu alışverişler takas dediğimiz sistemle yürümüştür. Ta ki yine bir Anadolu kenti Sart'ta yani Lidyalılarla beraber alışveriş hayatında ticaretle sisteme girdi. Artık belirli bir malın değeri, dayanıklı bir metalin belirli bir miktarıyla denk tutuluyordu. Paranın icadı ile mala malla karşılık vermek için zahmete girmeye gerek kalmayacaktı. Artık bir şey satan kişi, malına karşılık para alabilirdi. Paraları irili ufaklı çeşitli birimlerde basıldığı için mallara küsuratına kadar kesin değerler biçiliyordu. Paranın icadı, modern ekonomik sistemin işleyişini son derece kolay hale getirdi. Anadolu'da gerçekleşen bu buluş, dünyayı değiştirecektir. Kişilerin zenginliği artık elinde biriktirdiği para ile ölçülecekti.

HIPOKRATTES

Aşağıdaki sözlerimi ve yeminimi bütün gücüm ve kudretimle yerine getireceğime, hekim Apollon, Hygieia, Panakeia ve bütün tanrı ve tanrıçalar üzerine yemin ederim. Sözlerime tanık olsunlar. **"Hekimlik ustamı annemle babam gibi seveceğim. Mallarımı kendisiyle paylaşacağım. Gerekirse onun gereksinimlerini karşılayacağım. Çocuklarını kardeşlerim bilecek, isterlerse hekimliği onlara karşılıksız öğreteceğim. Kuralları, sözlü dersleri ve öğretimin geri kalan bütün inceliklerini, oğullarım, ustamın oğulları ve hekimlik yasalarına göre yemin etmiş ve söz vermiş öğrencilerden başka kimseye öğretmeyeceğim.**

Hastalarımın ilyleştirilme yöntemlerini, bütün gücüm ve düşüncelerimle onların yararına ayarlayacağım. Her türlü kötülükten ve haksızlıktan kaçınacağım. Benden istense bile hiç kimseye zehir vermeyecek, böyle bir telkinde bulunmayacağım. Aynı

Hipokrat

şekilde, hiçbir kadına çocuğunu düşürmeyi sağlayacak bir aracı teslim etmeyeceğim. Hayatımı namus ve saflık içinde geçirecek, mesleğimi bu yönde uygulayacağım. Girdiğim her eve, sadece hastaların yararı için gireceğim. Bozucu nitelikte olan ve isteyerek yapılan her çeşit kötülükten uzak duracağım, özellikle özgür olsun köle olsun, kadınları ve erkek çocukları aldatmaktan kaçınacağım. Mesleğimi uyguladığım sırada ya da bunun dışında toplum içinde gördüğüm ya da duyduğum açıklanması gerekmeyen hiçbir şeyi açıklamayacak ve böyle durumlarda ağız sıkılığını görev sayacağım.

Bu yemini hiç bozmadan yerine getirebilirsem, hayatımı ve mesleğimi mutluluk içinde geçireyim. İnsanlardan her zaman saygı göreyim. Eğer yeminimi bozar, yerine getiremezsem bütün bunların tersi olsun.

**HIPOKRAT
M.Ö 460-377**

Anadolu ve o yılların dünyasında insanlara şifa dağıtan büyücülük ve efsunculuk gelişirken, Anadolu'nun bağrından çıkan Bodrum-Istanköy (Kos Adalı) bir tıp adamı çıkıyor, **"Hastalık, insanlara verilmiş bir ceza değildir. Her hastalığın doğal nedenleri vardır. Bu nedeni bulmak için her şeyden önce insan bedeni incelenmelidir."** diyecek kadar müspet ilimlere ve mantığın gereklerine başvurarak insanları iyileştirmek için Sağlık Tanrısı Asklepios'un yeri anlamında Asklepon (sağlık ocağını), Kos adasında (Istanköy)'de açıyordu. Bölge insanları ona koşuyor ve ondan şifa buluyordu. Ünü bütün Anadolu, Yunan Adaları, Kıta Yunanistan ve Akdeniz boylarına yayılmıştı.

Unutulmaz aşk şarkılarının, içki alemlerinin içli şarkıları hep Teos'lu Anakreon'un o yıllarda adını taşır. İnsan yaşamının değişik olaylarını, alaycı, ironik bir tarzda karakterize etmiştir. Onun mısralarında aşka özlem, kıskançlık, aşk acısı ve ironiyi yakalamak onun tarzıdır. Avrupa edebiyatına katkısı olağanüstüdür. Romalıların en büyük şairi Horatius'a esin kaynağı olmuştur. Anakreon sayesinde Teos'un adı dünyaca tanınır olmuştur. Alman yazarlarından G.E. Lessing, Gothe, E. Mörike ve H.Von Hofmannsthal, ve Fransa kraliyet sarayı sanatçıları ondan esinlenmişlerdir.

Eski Çağlarda Sümer, Mısır ve Babil, matematikte çok ilerlemişlerdi. İonya ve Eski Yunan matematik öğretisini onlardan aldılar. Kendi yaratıcılıklarını da katarak büyük mesafeler kat ettiler. Matematik kurallarından felsefi bilgilerini geliştirdiler. Siracusalı Arşimed ile Öklid batı matematiğinin babaları oldular. Anadolu'dan da büyük matematikçiler çıkmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri Pergeli Apollonios M.Ö. 262-190 yıllarında yaşamıştır.

Çağınım en önemli matematikçisi ve gök bilimcisidir. Koni kesitleri hakkında bir temel eser yazmıştır. Pi sayısının tam hesabına Arşimed'den daha çok yaklaşmıştır. Esin kaynağı tabii ki Thales'tir. Arap alemleri de Halife Harun Reşid zamanında 786-809 Apollonios'un etkisinde kalarak önemli eserler vermiştir.

Anadolulu bilge kişileri anlatırken bu arada gözden kaçanlar olacaktır. Hemen aklıma gelen; M.Ö. 332 yıllarında Anadolu'dan Persleri kovmaya gelen Büyük İskender, Efes sokaklarında gezerken miskin kılıklı biri, ortalığı seyretmektedir. İskender'in durup ona bakarken, bu miskin kılıklı adama **"Dile benden ne dilerse"** diye sorar. O da ona **"gölge etme başka lisan istemem"** diyen kişi meşhur düşünür, günümüz insanların yakinen tanıdığı 2500 yıl öncesinin Sinop'lu Diyojen'dir. Yine bunlardan aklımıza gelen Miletoslu Brankhos'tur. Miletoslu olan Brankhos Apollon'un sevdalısı olarak ünlüdür. Apollon'un gönlü olması üzerine, Brankhos'a geleceği bilme yeteneği aşılarmıştır.

Yine bu dönemin yedi bilge kişisinden biri olan Priene'li Bias'ın bakın neler dediğini Hipponaks başka bilge kişiler ile kıyaslarken bakın neler demiştir. **"Davaların savunmasında Prieneli Bias'tan daha kuvvetli olmalıdır"** şeklinde söz eder.

Orta Çağ'da gerek batıda, gerekse doğuda hekimler eğitim ve öğrenimi Galenos'un eserlerini okuyarak yaptılar. Galenos M.S. 122-199 tarihleri arasında Bergama'da yaşamıştır. O dönemin Roma krallarından Marcus Aurelius ile Lucius Verius hekimliğini yapmıştır. Galenos tıp üzerine hazırladığı dev bir kitapla bu konuda ki tüm bilgileri bu eserinde toplamıştır. Bunu hazırlarken İstanköy (Kos) adasındaki hekimlik okulunun ve o

okula mensup Hipokrat'ın yazılarından faydalandı. İki tıp adamının yaşadığı yıllar arasındaki 600 yıllık süreçteki tüm bilgileri Galenos bu kitapta toplamıştı. Yıllar sonra yine Arap tıp adamları bu bilgilere yeni bilgiler katarak tıp ilminin babası olmuşlardır.

Avrupa'da 19. yüzyılda Galenos'un fikirleri hala geçerliydi. Brockhaus Ansiklopedisinde (Almanya'nın Meydan Larousse'u) şu görüşler yer alır. **"Galenos'un öğretileri, iki bin yıldan uzun bir zaman, hemen hemen hiç itirazla karşılaşmadan tıp dünyasına egemen olmuştur"**

Galenos'tan bahsetmişken onun kazandırdığı Bergama Sağlık Yurdu kapısı üzerinde ki **"Buraya Ölüm Giremez"** yazısının hikayesini anlatalım. **"Yurda, ününü lekelememek için, ölümcül hastalar alınmazmış. Derler ki, Bergama Sağlık Yurduna alınmamış ölümcül bir hasta umutsuz geri dönerken bir yandan kendini öldürmeyi düşünüyormuş. Bir ara bakmış ki köşede iki yılan bir tastan süt içiyorlar. Sonra içtikleri süte ağularını katıp yeniden tase kusuyorlar. Yılanlar işlerini bitirip gidince hemen koşmuş bir dikişte ağulu sütü ölmek için içmiş. Sonra da bir köşeye oturmuş, ölümü beklemeye başlamış.**

Ağrıları azalmış, sonra dinmiş. Bedeni yavaş yavaş uyuşuyormuş. Göz kapakları ağırlaşmış, kendinden geçmiş. Aradan ne denli zaman geçtiyse geçmiş yavaş yavaş kendine gelmiş. Önce Hades'te (öteki dünya) olduğunu sanmış. Ama bakmış ki bu dünyada... Üstelik ne ağrısı kalmış, ne sızısı ne de hastalığı..

Tastan süt içen yılanları Küçük Alan'daki sütunun üzerinde işte bu nedenle kazımışlar.

Üstelik bu öykü nedeniyle, yılan, hekimliğin ve sağlık tanrısı Asklepios'un ikinci simgesi sayılmış. Günümüzde de hekimliğin ve eczacılığın simgesi yılanıdır. Üçüncü simge ise yorgun hekimin dayanacağı bastondur. Hekimin ne denli yorgun olursa olsun hastasına ulaşmak zorunda olduğunu simgeler."

Bu öykü İslamiyet döneminde daha değişik bir anlatımla şöyle dilden dile geçmiştir. **"Lokman Hekim, hekimlerin pirlymiş. Dünyada ne bilgi varsa bilir, bütün otların, çiçeklerin, ağaçların dilinden anlarmış. Kara kaplı bir kitabı varmış ki içinde her derdin devası yazılıymış. Neyi bilmek isterse ona bakarmış. Şöyle bir kıra çıksa bütün otlar, bitkiler dile gelir, hangi hastalığa iyi geleceklerini kendiliğinden söylermiş ona. Her hastalığın ilacını bulmuşmuş. Öyle ki artık kimse hasta olmuyormuş. Günü saati gelen öyle kendiliğinden, hasta filan olmadan ölüp gider olmuş.**

Günlerden bir gün Lokman Hekim ölümün de çaresini bulmaya karar vermiş. Hemen Kara Kapıyı açmış, bakmış ki gerçekten böyle bir ot var ama ta Çukurova'da. Düşmüş yollara. Dere tepe dağ taş derken, aradığı ot tanıtmış kendini. Lokman Hekim, yavaşça koparmış, Kara Kaplının yaprakları arasına yerleştirmiş.

Adana'da Misis'te altından Ceyhan Irmağı akar bir köprü vardır. Koltuğunda Kara Kaplısı, Lokman Hekim tam köprünün üstünde durmuş ırmağı izlemiş. Tam o sırada köprünün bir yanından aksakallı bir ihtiyar yaklaşmış. İhtiyar;

- Kimsin, burada ne arıyorsun?
- Bana Lokman Hekim derler.
- Nasıl inanayım? Lokman Hekim kara kaplı kitabına bakar her şeyi bilir. Nerede senin kitabın?
- İşte burada.
- Öyleyse bak bakalım Cebrazil nerede şu anda?
Lokman kitabı açmış, karıştırmış, sonra bir daha karıştırmış, sonra da bir yeri okumuş. Kafasını kaldırmış ki kitaptan.
- Kitap yazıyor. Ne yerde ne gökte; su üstünde bir askıda duruyor. Hatta diyebilirim ki Cebrazil sensin.

Derler ki Cebrazil, Lokman Hekim'in bu kara kaplı kitabının gücünden ürkmüş, şöyle bir dokunmuş koluna, kara kaplı kitap darmadağın olmuş, yaprakların çoğu Ceyhan Irmağına savrulup gitmiş. Bu ara ölüme çare olan ot da birlikte yok olmuş.

Tam o sırada Ceyhan'ın suyu oralarda bir sarımsak tarlasını suluyormuş. O gün bugün sarımsak her derde deva bir ilaç olmuş."

Bu öykünün Eski Çağlarda Sağlık Tanrısı Asklepios için anlatılanını da buraya alarak bu olayın öyküsünde efsanelerin birbirinden esinlendiği konusunda kararı siz okuyuculara bırakalım. "Asklepos, Apolion'la bir ölümlü kadının oğludur. (...) usta bir hekim olarak yetişir, hekimliğin ve cerrahliğin bütün bilgilerini öğrenir. Ama bununla yetinmez, ölüleri diriltme yoluna sapar. (...) Zeus, doğal düzeni bozan hekimin bu aşırı gücünden kuşkulanmaya başlamış, bu haddini bilmezliği cezasız bırakmış, Asklepos'un üstüne bir yıldırım salmış, yakmış yok etmiş onu. Elindeki ölümsüzlük ilacı bir bitkinin üstüne dökülmüş. Her derde deva sarımsak böyle yetişmiş."

Tıp dünyasının birbirini tamamlayan, birinin olmaması halinde diğerinin olamayacağı bilim de eczacılıktır. Yine o çağların Anadolu'lu meşhur Eczacısı Anazarboslu, yani Anavazalı yani bugünkü Adanalı Dioskurides'tir. M.S. I. yüzyılda yaşamış, bu çağın tüm eczacılık bilgilerini beş ciltlik eserde toplamıştır. Günümüze dek yani 2000 yıl onun şifa yöntemleri her eczacının temel başvurusu olmuştur.

Günümüz ülkelerinin bütçelerine en büyük katkı, elbette ki turizmdendir. Kültür gereksinimlerimiz içinde insanoğlunun seyahat edip yeni ülkeler görmesi kadar güzel bir ihtiyaç olamaz herhalde. Günümüz dünyasında turistlerin yanlarından eksik etmedikleri, "Baedeker", "guide Bleu", "Blue Guide" ve tüm diğer modern gezi rehberlerinin temelinde bir Manisa (Spilli) Magnesia'lı, Pausanias'ın imzası vardır. Tarihsel ve turistik açıdan önemli yerleri, tıpatıp tarif etmektedir. M.S. II. yüzyılda yaşamıştır.

Karadeniz'e yolunuz düştüğünde şirin, şirinliği yanında eskiye saygılı ve gururlu bir kenttir. Eskiye ait olan her şey dimdik ayakta. Bu kent Antik Çağın büyük coğrafyacısının doğduğu kenttir. Batı dünyası coğrafya biliminin başı olarak Amasyalı Strabon'u kabul eder. Dünya edebiyatında İzmirli Homeros ne ise coğrafya alanında da akla gelen ilk isim Strabon'dur. Strabon M.Ö. 64 yıllarında dünyaya gelmiş Roma İmparatoru Tiberius zamanına dek M.S. yaklaşık 23 yıllarına kadar Tüm Akdenizi dolaştı. Strabon, hem etnografik hem tarihsel olan yaklaşımını benimsemiş ve onun izinden gitmiştir.

Yine tarih biliminin babası olan Bodrum (Halikarnasos)'lu Herodot M.Ö. 485-424 yılları arasında yaşamıştır. Yazdığı 19 ciltlik ilmi tarih bilimine ışık tutmuştur. Yunanlıların Perslerle yaptığı savaşları konu almıştır. Bu eserleri yazarken her türlü kaynaktan yararlanmıştır. Çelişkili bilgileri teraziye vurarak en doğrusunu yazmaya çalışmıştır. Sonraki çağlarda Çiçero onun bu özelliğini görerek ona haklı olarak **"Tarihin Babası"** unvanını vermiştir.

Tarih biliminin bilinmesi gereken iki ismi de yine Anadoluludur. Bunlardan birincisi Arrianos, bugünkü İzmit (Nikomedia) de M.S. II. yüzyılda doğmuş ve yaşamıştır. Büyük İskender hakkında en detaylı anlatım onun eserlerindedir. İkinci isimde yine o bölgeden İznik (Nikaia)'li Cassius Dio'dur. Roma Çağı dönemi tarihi bilgilerini bu denli güzel biliyorsak bunu ona borçluyuz. M.S. II. yüzyıl sonlarında dünyaya gelmiş, III. yüzyıl ortalarına kadar yaşamıştır.

Bu arada Anadolulu bilge kişilerden bahsetmişken günümüz bilgelerinin en önemlisi Harikarnas Balıkçısı Cevat Şakir'i de anmadan devam edemeyeceğim. Bakın Anadolu'yu onun kadar güzel anlatan başka kaç kişi çıkar. Dönemin Turizm Bakanlığı Müsteşarı yine Egeli (Aydın) Mukadder Sezgin'e yazdığı bir mektubu konu ile ilgili olduğu için satırlarımız arasında beraberce okuyalım. **"..... Orada vereceğim konferans Batı Anadolu medeniyetinin Avrupa'ya ve bilhassa Fransa'ya olan etkisi hakkında olacaktır. Akdeniz'den söz etmeye başlarım, sonra günümüz medeniyetinin kökü olan experimentalescience (deneysel bilim) tarihinde ilk önce nasıl Anadolu'da başlayacağından söz ederim. Bunlar uydurma şeyler değil. Yani propaganda değil sapsağlam gerçek. Sonra fennin çeşitli şubelerinin Anadolu'da nasıl geliştiğinden mesala, Hippokrattan, Gallen'den ya "tıp" medicineden. Başka yerde bunun gibi bir şey yoktu. Sonra M.Ö. beşinci yüzyılda Urbanizm (kentçilik) Anadolu'da nasıl başladığından, Fonctionnel Urbanizme (işlevsel kentçilik) Milet şehrinin yarısı, Prlenne'nin bütünü bu urbanizme göre yapılmıştır. Sonra Pergama'da Omamental Urbanizm (anıtsal kentçilik) icad edildi. El'an modern urbanistler bu iki Ecole'a ayrılmışlardır. Scientiflque Sanitaire (bilimsel sağlık) tertibat alınmıştı, lağımlarla, oysaki Atina'da lağım yoktu. Socrate kilotunu kaldırır "Cheo" der sokağın köşesine yestehlerdi. Onun için sık sık peste (veba) olurdu. Pestin durdurulması için insan kurban edilirdi. Tarihi devirde bile. Hatta Roma lağımı Anadolu'dan göç eden Etrüsklerden öğrendi onun için "Cloaca Maxima"yı (büyük kanalizasyon) inşa ettiler. Neyse bu babda söyleyecek çok enterasan şeyler var. Thales'le Heraklite'den bahs ederken projectin"coloured slides"la (renkli saydamlar) renkli resimler gösterebilir. Ephese, Milet, Prlene'den, ondan sonra Anaxgore-Ciazomene (Kilizman)'lı fennin başka şubelerinden de Miletli Thales, etc Lavoisier katındadırlar. Oysaki Heraklite günümüzün atomistleri- Heisenberg, Max Plank, Einstein seviyesinde,"Sciences Naturellesierde (doğal bilimler) bu adamlar anlatılır. Zaten Sciences Naturellesieri başlatanlar da onlardır. Atina Metaphyslique'e kaçıp fennî durdurdu. Sonra "Art"da (sanat) gelişmelerden bahs ederiz. Şiir, literatür, prose (düzyazı), histoire (tarih), architecture (mimarlık) etc. Poesie'de (şiiir) Homer, gelsin İzmir'in resimleri projectlonda. Anekreon (Anekreon adlı ozanın bulunduğu vezin), Hexametr'in (İtalya'nın vezni) orijini etc.Prose de Miletillilerin tarih babası Heredote, gelsin Bodrum resimleri. Anadolu'da kadınlar tahsil görürdü. Onun için kültür sahibi kadınlar hep Anadolu'dandı. İlk genç kadın amiral 20 yaşında Artemisia-Halikarnas Kraliçası- Salamis muharabesinde doğrudan doğruya kendi filosuna kumanda etmişti. Bir çeşit üstün Jean d'Arc. Perclesin Hetair'i, Miletli Aspasia, Pericles onunla evlenmek istiyordu. Evlenemiyordu, çünkü bir Atinalı erkek ancak bir Atinalı kadınla evlenebilirdi.**

Adam Atina konseyinin önünde ağıladı da, özel olarak müsaade ettiler evlenmesine. Sonra Lesboslu Sappho, bunlar hep Anadolu. Bunlar ve daha birçok olaylar tarih gerçekleridir. Sonra Hristiyanlıktan da bahsederim. İlk yedi kilise Anadolu'da kuruldu. (...) Bittabi Marsiglia'yı, Antibes=Antipoles, Agde=Agate daha birçok Fransız şehirlerini Anadolu'dan giden Foçalılar kurdular. Foçalılar Anadolu'dan ayrılmazdan önce hangi tanrıçanın protectionunda, himayesinde, gitmeleri gerektiğini Oracle'dan (billci) sordular. Oracle da, Ephese Artemise'inin deye cevapladi. Artemis bir trnite'dir, yani vierge, femme et mere (bakire, kadın ve ana). Bu anlayış Hristiyanlığa da geçti ve" Les trois Maries de Provence" (Provence'in üç Marie'si) ya da "Les trois Maries de lamor (Denizin üç Marie'si) oldu. Üçler sonradan Martha ve apocryph (kuşku) bir Sara ilavesiyle beşe çıkarıldı. Bu triad Hristiyanlıktan önce Arles'da Aliscamp'da bulunan mezartaşlarının epitapheların (mezartaşı yazısı) Hristiyanlıktan sonra Hristiyanlaşmasından gelmedir. (...) Alis = Elisee'dir. Aliscamps "Camp Elysees" dir. Elisee kahramanların götürüldüğü cennet'dir. Bir çeşit Alman Valhallası gibi. Orası kızıl ağaç ya da akça ağaçla gölgelenmiş cennet gibi bir yermiş. Şimdi bu ağacın adı Alis ya da Alisier'dir. Dauzat'ın Dictionnaire Etymologique'nde (etimolojik sözlük) Alis ya da Alise hoş gölgelik bir su kenarı demektir. Söz asıl Anadolu da Halys nehrinden, yani "Kızıl Irmak" nehrinden gelmektedir. Ve sözün origini çok prehelenikdir.(Helen öncesi döneme ilişkin) Elisee bizim Kızıl Irmak'dır. Bu kökten birçok şehir adları vardır. (...)

Anadolu Fransızların yabancıları değildir. Hatta Reine de Printemps denilen kraliçe, Anadolu Cybele'dir. Ağaç Attisdir. Çünkü Sangarius'un yani Sakarya Nehrinin peri kızı Nana'yı kışkandığı için Attis'i çam ağacına çevirmişti. Sonra gene diriitti onun için "Reine"nin yanındaki genç de Attis'dir.

(....) Girit'te Amari şehri vardı, işte bundan dolayı Marianne, "Göklerin çok doğurucu anası'dır". Bu söz Miriam, Marian ve bir de Mariandyn de olur. İlyada'da Myrrhine Amazon kraliçesinin adının da bağlantısı var bu söze, Myrrhine Myrina olur. Grekler bunun önüne "S" komuşlar. Olmuş Smyrina yani İzmir bir appellatıfdir (adlandırma) (...) resimler, yani projection için St Jean'in tepesinden ovanın görünüşü. İsa Bey Camii, Persecution (Eski Efes Kapısı) Kapısı, Ephese agorası bugünkü görünüşü Belediye binası, Odeondan aşağıya yani Celsius kütüphanesine giden yolun-ki mermerdir- görünüşü. Bir classique sokağın nasıl olduğunu her yerden ziyade orası verir. Ephese tiyatrosu, Meryem Ana-Miletten ne varsa hepsi. Prlene'den ne varsa hepsi. Didim, Bafa Gölü, Bodrum'dan ne varsa hepsi. Pergama Esclapion, Akropol, Serapis tapınağı, Foça, İzmir Spilos dağı ve Karşıyaka. İzmir de Meles nehri, Binbir Tepeler Sardis Akropolu. Bunlardan başka Antalya tarafından da resimler. Bir de Peri Bacaları, Eh konferans vermesek te, bu söz sana bu mektubu yazmama vesile oldu. Sevimli yüzünü öperim.

Cevat Şakir

İlk Çağ Anadolu'sunu anlatmıştık, konumuz olan Anadolu ırklarını, kavimlerini okumuştuk. M.Ö. 2500 yıllarından sonra Anadolu Alacahöyük buluntularını yaratmış olan Hattiler; Güneydoğu ve Kuzey Suriye yöresinde M.Ö. 2200 yıllarında yaşamış Huriler, Batı Anadolu (Truva, Ionya) halkının ataları olduğu kabul edilen Luviler. Kızılırmak yayı içinde büyük bir medeniyet yaşamış olan Hititler, Trakya'dan Anadolu'ya gelen Thraklar; M.Ö. I. Binden sonra Anadolu'sunu da şöyle gruplandırabiliriz.

Yukarda bahsettiğimiz Hurrilerin soyca ve kültürcü etkilediği topluluk Urartular olarak kabul edilir. Zaten bazı tarihçiler ve Ermeniler köklerini bu kavimde ararlar.

Eski Trak soyundan gelen a-) Traklar, b-) Bithynia'lılar, c-) Phrygia (Frig), Herodot tarafından Trak kavimleri arasında sayılan M.Ö. I. Bin ortalarında yaşamış Armenioslardır (Ermeniler).

Truva kenti çevresine yerleşen Illirya kavimlerinden Dardanlar da bölge halkı arasına karışan Balkan kökenli topluluklardır.

Yukarda M.Ö. 2000 yıllarda soyca ve kültürcü büyük çapta etkiledikleri, hatta bazı bilim adamları tarafından Luvili olduğu kabul edilen toplumlar şöyledir. a-)Lidyalılar, b-) Mysialılar, c-) Paphlagonialılar, d-) Karyalılar, e-) Lykialılar, f-) Pisidialılar, g-) Kilikialılar, h-) Kappadokialılar, (Pers soylu olduğunu iddia edenler vardır), i-) Lykaonialılar, bunlar içinde Helenlerin "Leleg" dediği toplumlar vardır.

Ksenophon'un Anabasis'inden bilgilendiğimiz, Güneydoğu, Kuzey, Doğu Anadolu halklarından da Karduklar, (Kürtler ataları olduğunu iddia ederler) Mariandynler, Khalybler, Partlar ve Skyth (Iskit) boyları ve akraba kabul edilen, Taokhlar, Phasisler, Makronlar, Kolkhlar (Kolkhis diye de anılırlar), Drilller, Moskhoslar, Tibarenoslar ve Mares toplumlarının adları geçer.

M.Ö. I.binde Anadolu'ya batıdan gelen kolonistler ki bunlar Helen soylu olduğu, eski yerleşik Anadolu halkları ile harman oldukları kabul edilir. Bilge Umar bunları Anadolu Helenleri olarak görerek şöyle sınıflar, a -) Aiolos ağız konuşanlar. b-) Ion ağız konuşanlar. c-) Dor ağız konuşanlar. d-) kendilerine özgü bir ağız konuşan Pamphylia Helenleri, e-). Helen diliyle Luvi dili kırması bir dil konuşan Side Helenleri olarak ayırır.

Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye arasında konuşulan semitik diller ailesinden gelen (Suryanice'nin atası kabul edilen) dille konuşan Aramiler (Aram) halkıdır.

Yine M.Ö. I. binin son çeyreğinde yani Helenistik Çağda göçlerle Orta Anadolu'ya gelip yerleşen ve burayı yurt edinen Galatlar (Kelt'ler).

M.Ö. 600'lü yıllardan sonra Pers'lerin egemenliği döneminde genellikle Kapadokya ve büyük pörçük de olsa Anadolu'nun çeşitli bölgelerine dağılan İranlı topluluklar ve M.Ö. 300 yıllarda Makedonyalı Büyük İskender döneminde Anadolu'ya gelip yerleşen Makedon göçmenler.

Yukarda bahsettiğimiz Anadolu halkıyla harman olmuş topluluklara unutmadan Gothları da mutlaka katmalıyız.

Üzerinde önemle durmak istediğim, bana göre önemli kavimlerden biri de gerek Balkanlarda, gerekse Anadolu da büyük nüfusa sahip topluluklardan biri de Skythler (Iskitler)'dir. Bazı tarihçiler onlardan Kimmerler olarak da bahsederler. Eski Çağ tarihçilerinden Ksenophon, Herodot ve Stabon'un isimlerinden sık sık bahsettiği Iskitlere daha sonraki bölümlerde de okuyacağınız gibi Hun, Avar, Hazar, Proto Bulgar, Peçenek ve Kuman Türk boylarının tamamını bazı tarihçiler Iskitler olarak bahsederler.

Anadolu'nun tek tanrılı dinlerden üçüne de merkezlik yaptığından bahsetmiştik. Bu dinlerden bahsederken tabii ki bu dinlere hizmet etmiş Anadolu aziz ve erenlerden bahsetmek gerekecektir. Erken Hristiyanlık Çağının en büyük din bilgini ve bu dinin o zamanlar yayılmasında etkili olmuş kişisi Tarsuslu Paulos'tur. Hristiyanlık dininin kutsal kitabı Incil'in dördüncü bölümünü yazan Havarilerden Yuhanna ve Meryem Ana da yaşamlarının bir kısmını ve son günlerini Efes'te geçirip orada ölmüşlerdir. Bu nedenle, Efes'teki Ayasuluk ve Meryem Ana kiliseleri, Erken Hristiyanlık çağında Hristiyanların en önemli Hac ziyaret mekanlarıydı. Katoliklerin kutsal saydığı azizlerin büyük bölümü Anadolu kökenlidir. Bunların en önemli ismi Myralı (Demreli) Aziz Nikolaos'tur. Aziz Nikolaos, denizcilerin koruyucusu, genç kızların hamisi, Rus Ortodokslarının da kutsal azizidir. İsmi tüm dünyada **"Noel Baba"** kişiliğinde anılmaktadır. Yine Kapadokyalı din bilginlerinin, Hristiyan dini üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Kayserili/Caisareia Basilios, Nyssia'lı Gregorios, Nazianzos'lu Gregorios'tur.

Noel Baba

Hristiyanlıktaki çeşitli tartışmalardan sonra son şeklini alması ve sınırlarının çizilmesi, beş ayrı ruhani meclis toplantısı sonunda gerçekleşen kararlar İznik (Nikaia), Efes, İstanbul (Kostantinopolos), Kadıköy (Halkeon) toplanmıştır. Hristiyanlıkta kullanılan şahadet cümlesi, İznik ve İstanbul ruhani meclislerinde kabul edilmiştir. Bu nedenle de, bu cümlenin adına **"Nikaia-Konstantinopolis Rumuzu"** denilmesi teolojik açıdan bu tamamen doğrudur.

KAYNAKÇA, KİTAPLAR, MAKALELER, İNCELEMELER

- Braudel.F. Akdeniz ve Akdeniz dünyası,çev. M. Ali Kılıçbaylmge yay. Ankara
- Brown, Peter. Geç Antik Çağda Roma-Bizans Dünyası. T.Vakfı Yurt. Yay. İstanbul 2000
- Dikici Radi. Şu Bizim Bizans.Remzi Kitabevi.İstanbul 2007.
- Bender, Çemşid. Kürt Tarihi ve Uygarlığı. İstanbul. 1995
- Doukas. Bizans Tarihi. Çev. Vi. Mirmiroğlu, İstanbul.1956
- Economic Orientation in Southeast Europe" journal Institute of Muslim Minority Affairs, 1992 July, Vol.13
- Erhat, Azra. Karya'dan Pamphilya'ya Mavi Yolculuk. İstanbul. 1979
- Erhat, Azra. Mavi Anadolu. Ankara. 1969
- Erhat, Azra. Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı. İstanbul. 1979
- Erhat Azra. Mitoloji Sözlüğü. İstanbul 1972
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. Tanrı Yaratan Toprak, Anadolu. İstanbul. 1973
- Gibbon, Edward. Bizans. Çev. Asım Baltacıgil 5cilt.İstanbul.1995
- Gülensoy, Tuncer. Kürmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma. Ankara. 1983
- Halikarnas Balıkçısı. Merhaba Anadolu. Ankara. 1981
- Homeros, İlyada Sander yayınları. İstanbul 1975
- Honigmann, Ernst. Bizans Devletinin Doğu Sınırı. Çev. Fikret Işıtan.İst. 1970
- Noyan, Bedri. Kürt Sözü ve Kürt Türkleri hakkında.Türk Kültürü. Eylül 1983
- Obolensky Dmitir, The Bogomils: a Study in Balkan Neo Manichaeism, Cambridge, The University Pres,1948
- Ostrogorsky, Georg, Bizans Devleti Tarihi. Çev. Fikret Işıtan. Ankara 1981

Procopius, Gizli tarih. Çev. Orhan Duru. İstanbul 1973
Roux, Jean-Paul. Türklerin Tarihi, Kabalıcı yayınevi, İstanbul. 2007
Umar, Bilge. Troia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İnkılap
Kitapevi. İstanbul 2002
Umar, Bilge, İonia. İstanbul, 2001
Umar, Bilge, Troia, İstanbul. 2002
Umar, Bilge, Türkiye Halkının Ortaçağ tarihi, İstanbul. 1998
Umar, Bilge. İzmir Savaşı. İstanbul. 2002
Umar, Bilge. Türkiye'deki tarihsel Adlar. İstanbul. 1993
Taşkın, Sefa. Anadolu Kültürünün Gizli Tarihi
Thomson, George. Tarih Öncesi Ege I- II Payel Yay. İstanbul. 1991
Tuncer, Ömer. İşte Anadolu. İstanbul. 1999

İSKİTLER

Yunan Yarımadasında, Balkanlar ve Trakya'da Trakların M.Ö. 1200 yıllarında varlığı görülür. M.Ö. 8-7. Yüzyıllarda, Yunan Yarımadasının kıyı bölgelerinde Anadolu'nun kuzeyinde Pontus ve Batı Anadolu'da İonlar olarak Yunan Kolonilerinin de kurulmaya başladığı dönemlerdir. Trak kavimleri yüzünden onların da pek varlık gösteremediği dönemlerdir. Bu yıllarda Anadolu, Trakya ve Balkanlarda, İskitler yayılmaya başladılar. Yunan Kolonileriyle anlaşılmayan Traklar, İskitler ile çatışmış olsalar da dostane ilişkiler içinde olmuşlardır.

İskitleri tanımak için iyi bilgi sahibi olmak gerekir. İskitler o yılların dünyasının en büyük (kalabalık) kavmidir. Orta Avrupa'dan Karadeniz kuzeyinde, Ukrayna steplerinde, Urallarda, Azerbaycan'da ve güneyinde Persia (İran) bölgesinde yaşamışlardır.

İskitlerin büyüklüğünü ve o yıllarda uygar olmayan Yunanlılar tarafından bile barbar olduğu kabul edilen Thrak kavmi karşısında ne kadar uygar olduklarını öğrenmekte yarar vardır. Bu kadar büyük bir coğrafyada o yıllarda yaşayan başka büyük bir kavim yoktur. O yıllarda uygar olmayan bir toplum olan Thraklara uygarlığı İskitler öğretmişlerdir. Madeni işlemlerini, sosyal ve kültürel yaşamda Thraklar kendilerinden bu konuda üstün olan İskitlerden çok şeyler almışlardır. Bunu bir tarihçi olmayan Hipokrat bile o yıllarda kabul eder. Yunanlıların meşhur hatibi Demostenes'in büyük anasının İskitli, İskitli hekim ve Filozof Anacharsis'in anasının Yunanlı olduğu bilinir. Hipokrat bile, uygarlığı Thraklar'ın, İskitlerden öğrendiğini anlatır.

Gelelim Yunan Panteonundaki tanrılara. İskitli Agathisos, Herakles'in oğludur. İskitli Api toprak tanrısıdır, bereketi temsil eder. İskitli Argimpasa, İskitlilerin göksel Afrodite ('idir). Gefenos, İskit dilinde ve İskit panteonunda Herakles'in diğer oğludur. İskitli Apollon da, Oitosyros'dur. İskit panteonunda Poseidon da Thagimassadoas'tır. İskitleri iyi tanımak için İran tarihini de bilmekte yarar vardır. Bu konunun araştırmacılar tarafından iyi irdelenmesi gerektiği kanısındayım. Bilgilerimize bilgi katacaktır.

Sümer ve Anadolu Uygarlıklarının yanında, bunların destanlarının benzerliklerinin bu dönem Yunan destanlarında ve sanatında büyük etkisi görülür. Hesiodos'ta Baştanrı Zeus'tan önce, Kronos'un daha önceleri Uranus'un baş tanrı olmaları, Hititlerdeki Kumarbi, efsanesine benzerlikler görülür. Anu, Kumarbi, Gök tanrısı biçimindedir. Kumarbi'nin Anu'nun erkeklik

organını dişleyerek koparmış ve onun yerine geçmiştir. Benzer olayı Hesiodos'ta ise Kronos, Uranus'un erkeklik organını orakla biçerek, onun koltuğuna oturmasında yaşanmıştır. Bu bilgileri vermekteki amacımız, diğer bölümlerde de gördüğümüz gibi Sümer ve Anadolu tanrılarına, Yunan tanrılarının proto tipinin kaynaklık etmesidir.

İki toplum arasında gördüğümüz olayların birbirini andırması ve benzemesi yanında tarih boyunca Anadolu, Mezopotamya toplumlarının destanlarının benzerlerini adeta devamlı taklit edilmiştir. Bu olayı yazmaktan kastım, Yunan uygarlık, edebiyat ve tanrılar Panteonunun nerelerden esinlendiğini anlatmak içindir.

Orta ve Doğu Avrupa'ya ilk göç eden Türk kabilelerinden İskitlerin Balkanlara gelişinden bir müddet sonra Persler M.Ö. 514 yıllarında Anadolu ve Balkanları kasıp kavurmuş, geçtiği her yerdeki kavimleri egemenliği altına almak istemişlerdir. Fakat enteresandır ki Rodoplarda "Ölmek İstemeyen Halk" adlı bir kavme rastlayacaklar, (bu kavme de Bulgar tarihçileri Thrak soylu demektedirler. Aslında İskit boylarını incelediğimiz zaman onlara Herodot'un Getailer dediğini ve İskit soylu bir kavim olduklarını görürüz.) onlarla savaşmadan geri çekilecektir. Rodoplardaki bu kavim, her dönemde varlığını gösterecektir. Tarihi kaynaklar Spartaküs'ün de bu kavmin mensubu olduğunu iddia ederler. Bu kısa bilgileri verdikten sonra, konuya girmenin yararlı olacağını düşünüyorum. İskitlerin tarihte iz bırakan boyları, M.Ö. VII yüzyılda Balkanlara gelmişlerdir. M.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda Yunan ve Azerbaycan tarihini inceleyenler, Anadolu, Kafkaslar ve Balkanlarda İskitleri göreceklerdir. İskitler, bu tarihlerde Karadeniz üzerinden Balkanlara inmişlerdir. M.Ö. 496 yılında bu dönemin(daha önce de M.Ö. 2 bin yılları başlarında ilk gurup göçmüştür.) İskitleri, Perslerin ülkelerine saldırmaları üzerine Balkanlara indiler. Trakya'da Khersonesos (Gelibolu)'a kadar geldiler. Savaşçı ve yaratıcı kimlikleriyle Balkanlar ve Makedonya'da yerli halkla hemen kaynaştılar.

İSKİT BOYLARI

- 1-) **Agathyrslar** Batı Trakya'da yaşayan İskit boyudur.
- 2-) **Agrianlar** Avrupalı İskitler olarak anılan İskit boyudur.
- 3-) **Amyrgla** İskitlerin, Amyrgia kabilesinden olup, Sakesler olarak da anılır.
- 4-) **Aukhadea** Yunanlılarla komşu olan İskit boyudur.
- 5-) **Bophoros** Kimmerlerle İskitler akraba kavimdir. Karadeniz kıyılarında Sinop civarında yaşayan İskit boyudur.
- 6-) **Budinler** Herodot bu İskit boyunun çöllük bir alanın hemen sonrasında ağaçlık bir bölge de yaşadıklarını. Palus-Maiotis'in körfezinde olduğunu kaydeder.
- 7-) **Getaller** Herodot bu kavme ölmek istemeyen halk adını vermiştir. Rodoplarda yaşamışlardır.
- 8-) **Halizonlar** Bu kavim Balkanlarda, Hypanis ırmağı boylarında yaşarlar.
- 9-) **Hyperboreler** Herodot bu kavmin kutsal altınlara bekçilik yapan Griffon'lardan ötede denize çıkan bölgede yaşadıklarını kaydeder.
- 10-) **Issedonlar** Balkanlarda yaşayan bir İskit boyudur.
- 11-) **Iyrkailer** Budinlerin kuzeyindeki bölgede yaşayan avcı bir İskit boyudur.
- 12-) **Kallipidaller** Balkanlarda Karadeniz kıyılarında yaşayan bir İskit boyudur.
- 13-) **Katirailer** İskit kralı Skoloti'nin kavmidir.
- 14-) **Maiotisler** Palus-Maiotis gölüne dökülen ırmakların boylarında yaşarlar.

- 15-) **Massagetler** Aral kıyılarında yaşayan bir İskit boyudur.
- 16-) **Melankhlen** Massagetlere komşu bir İskit boyudur.
- 17-) **Nauriler** Balkanların kuzeyinde çiftçi İskitler olarak anılan bir kavimdir.
- 18-) **Olbiopolitler** Çiftçi İskitlerin komşusu hayvancılıkla geçinen bir İskit boyudur.
- 19-) **Oneatlar** Pamphlia bölgesinde yaşamış, arkheiaoi(yönetici) olarak anılan bir topluluktur.
- 20-) **Paralatailer** İskit kralı Skoloti'nin akrabası olan bir kavimdir.
- 21-) **Sagartlar** İran halklarından fakat İskit boyundan gelen bir kavimdir.
- 22-) **Sauromatlar** Palus-Maiotis gölü kuzeyinde yaşayan bir İskit boyudur.
- 23-) **Skolotiler** İskit boylarından Traspiler olarak da anılan bir kavimdir.
- 24-) **Thyssagetler** İskit boyu Budinlerin kuzeyinde yaşayan kavimdir.
- 25-) **Traspiler** İskit kralı Skoloti'nin kavimidir.
- 26-) **Utialar** Güney İran halkından olan bir İskit kavmidir.

Yeri gelmişken ana temamız olan İskitlerin, Balkanların olduğu gibi Anadolu'nun en eski kavmi olduğunu göstermek için Herodot Tarihinde İskitlerin, Balkanlar ve Anadolu'daki yaşantılarına şöyle bir göz atalım. Bu konuyla ne ilgisi var diyebilirsiniz. Yunanlı tarihçiler ve araştırmacılar, tüm Anadolu halkını bu yıllarda Yunanlı olarak gösterirler. Hatta daha kuzeye çıkarak Kırım ve Moldavya'da yaşayan halkı da Yunanlı olarak kabul ederler. Gerçekleri görmeleri için kısa bilgiler vererek bu tezlerini çürütmek isterim. Herodot Tarihi Historica I.-15 **"Gyges'in yerine geçen oğlu Ardys için tek şey söyleyeceğim. Priene'yi aldı ve Miletos üzerine asker yolladı. Göçebe Skythlerin yurtlarından kovdukları Kimmerler, Asya'ya geldikleri (küçük Asya=Anadolu olmalıdır.) ve akropol hariç, Sardes kentini aldıkları zaman burada hüküm süren oydu."** Burada anlatılanlardan İskitlerin M.Ö. VI. yüzyılda Balkanlarda olduğu gibi özellikle Batı Anadolu'da Lidya şehirlerini ele geçişini görüyoruz. Yine Historica'da II. - I. 73, Pontus ve Kapadokya'da İskitilerin varlığı görülür. Bu bilgileri verişimizin özel nedeni bu bölgeleri eski Yunan halkı olarak gösteren Yunanlı ve bazı tarihçilere örnek olması içindir. Benzer bilgileri Strabon ve Ksenophon adlı tarihçilerin eserlerinde de görebilirsiniz. **"Kroisos, Kappadokia'ya sefer açıyordu, çünkü bir defa İmparatorluğuna yeni topraklar katmak isteyen bir fatih olma tutkusu vardı içinde, bir de asıl, Kyros'tan Astyages'in öcünü almak istiyordu, zaten orakle(kahinlerin verdiği müjde) de kendisine başarı ümidi vermişti. Bu Astyages, Kyaxeres oğlu, Kroisos'un kayını Medlerin kralıydı. Kambyses, oğlu Kyros tarafından devrilmişti. Nasıl olup da kayını olmuştu Kroisos'un? Şöyle bir parti göçebe Skyth, bir ayaklanmadan sonra gizlice Media'ya kaçmıştı, o zamanlar burada Phraortes oğlu, Deiokes torunu Kyaxares egemendi. Kyaxares İkkin bu yalvararak gelen Skythleri iyi karşılamıştı, o kadar ki, kendilerine büyük değer vermiş; genç çocukları, yay kullanmasını ve dil öğrensinler diye bunlara emanet etmişti. Zaman geçti. Bu Skythler düzenli olarak ava çıkarlar, her seferinde bir şeyler getirirlerdi; ama bir gün hiçbir şey getirmediler. Elleri boş dönünce Kyaxares ki, pek huysuz bir adamdı, bunları kaniarına dokunacak kadar hırpaladı. Bunlar, Kyaxares tarafından küçük düşürülmüş ve yüzlerine layık olmadıkları bir karaçalınmış saydılar kendilerini. Yanlarına verilmiş olan çocuklardan birini doğrayıp, avda yakaladıkları hayvanları her zaman yaptıkları gibi, güzel bir parça pişirip Kyaxares'in önüne sürmeyi karar verdiler. Bu armağanı sunacak ve sonra hemen kısa yoldan Sardes'e, Sadyattes oğlu Alyattes'in yanına gideceklerdi. Öyle yaptılar; Kyaxares ve konukları yediler bu eti ve Skythler bu marifetten sonra yalvarıp yakarak Alyattes'in**

yanına geldiler..." Historica II. - 74-) "Kyaxares bunları geri istedi, ama Alyattes vermedi. Bu yüzden Lydialılarla Medler arasında beş yıl süren bir savaş çıktı. Sık sık Medler Lydialıları dövdüler, sık sık da onlar tarafından dövüldüler. Hele bir seferinde tuhaf bir gece savaşına da tutuştular; savaş denk koşullar altında sürüyordu ki, altıncı yılda, bir çarpışma sırasında ve ortalığın en çok karışmış olduğu bir anda gündüz, birden yerini karanlığa bıraktı. Bu ışık tutulmasını Miletoslu Thales İonialılara daha önceden bildirmişti; yılına, gününe kadar. Ama Lydialılar ve Medler gün ortasında gece olduğunu görünce, çarpışmayı kestiler ve hemen bir anlaşma, bir barış sözleşmesi yaptılar. Kilikiali Syennesis ve Babilli Labynetos'u kendilerine aracı seçtiler. Bunlar, barış yeminleri getirip götürmektense, iki kralı bir araya getirecek bir evlenme tezgahladılar. Alyattes, kızı Aryenis'i Kyaxares'in oğluna, Astyages'e versin, dediler; zira bağ sağlam olmazsa uzlaşma dayanıksız olur. Bu Halklarda yemin, Yunanlılar'da olduğu gibidir, ayrıca bir de kollarının derisini çizip karşılıklı kanlarını yalarlar." Okuduğunuz gibi kan-kardeşliği olayı sadece Türk toplumlarında değil geçmişte Yunan toplumlarında da görülür. Historica.II.-104-) Yüğü hafif bir adam Maiotis Gölü'nden Phasis ve Kolkhis'e otuz günde yürür. Kolkhisten sonra Media'ya kadar aşılacak yol o kadar çok değildir. Zira bu iki bölge arasında bir tek ulus vardır. Bunlar Saspeirlerdir ve onlar arkada kaldıkları zaman artık Media'dır. Ama Skyth yayılması buradan gelmiş değildir. Bunlar çok daha uzun olan kuzey yolundan, Kafkas Dağlarını sağlarına alarak sapmışlardır. Medler Skythlerle savaşa tutuştular, yenildiler, güçlerini yitirdiler. Skythler bütün Asya'ya yayıldılar." İskitlileri sadece Balkanlarda ve Anadolu'da değil, o günlerde Kafkaslarda da görmek mümkündür. O yılların en kalabalık topluluğudur. Historica VI.-,84-)... Skythlerle fazlaca düşüp kalkması sonucu şarabı susuz içmeye alışmıştı. Çıldırmasının nedeni buydu. Gerçekten göçebe Skythler, yurtlarını Dareios istila ettiği zaman, öç almak istemişler, Sparta'ya elçiler göndererek antlaşma yapmak üzere görüşmelere girmişlerdi; şu maddeler üzerine anlaşmayı öneriyorlardı. Kendileri Phasis boyunca ilerleyerek Media üzerine yürürlerken, Spartalılar da Ephesos'tan başlayarak içerilere doğru çıkacaklar ve kendileriyle birleşeceklerdi. İşte o zamanlar derler, antlaşma yapmak üzere gelmiş olan Skythlerle fazlaca düşüp kalkmış, şarabı susuz içmeyi öğrenmiş ve bir daha da şaraba su katmamıştır. Spartalılara göre Kleomenes bu yüzden aklını kaçırmıştır. O zamandan beri kendileri de ne zaman şarabına pek su katmak istemezse, "Skythler gibi yapıyor" derler. Kleomenes için Sparta da böyle anlatılır. Bana kalırsa, ben Demaratos'a yaptıklarının karşılığını gördü derim." Bu konuları yazmamın nedeni İskitler hakkında bilgi sahibi olmak içindir. İskitler okuduğunuz gibi o yıllarda Balkanlar ve Anadolu'da yoğun olarak yaşamış ve bu bölgelere nüfus etmişlerdir. Balkan, Trakya ve Anadolu'nun yerli halklarındandır.

Grek tarihçileri yanında biz Türk tarihçileri de, kaynak olarak Heredot, Ksenophon, Strabon'u alırız. Ayrıca seyyah, şair ve rahip olan Aristes'ta "Arimaspen" adlı eserinde İskitlerden bahseder. Yine M.Ö. 460-400 yıllarında yaşamış Thukydides Peleponeslilerle Atinalıların Savaşı" adlı 3 kitaplık eserinin 2. kitabında "Sitalkes, Ordysler memleketinden kalkarak, ilk önce Haimos (Balkan) Dağları ile Rhodope (Rodop) Dağları arasında kalan bölgeden asker topladı. Getler ve çevrede oturan Skithler (İskitler) hudut komşuları olup, üstün silahlara sahiptiler. Savaş kabiliyeti ve ordu kudreti bakımından Skithlere göre çok geride kalıyorlardı. Asya'da dahi Skith kuvvetlerine karşı koyacak bir güç yoktu." diye bahseder. Devamında "İon Körfezi ile Karadeniz arasındaki bu devlet, bütün Avrupa devletlerinden para geliri, diğer servet

ve refah durumu bakımından epey ilerdeydi. Bununla beraber savaş kabiliyeti ve ordu kudreti bakımından Skithlerinkine göre çok geride, ikinci derece de kalıyordu. Gerçekten Skithlerle Avrupa devletleri mukayese edilmedikten başka, teker teker ele alındığı takdirde, Asya'da dahi hepsi birleşmiş bir halde hareket edecek Skithler'e karşı durabilecek bir kavim yoktu." Thukydides'in İskitler hakkındaki bilgilerini Prof.Dr. Halil Demircioğlu tarafından tercüme edilerek DTC Fakültesi yayınları arasında çıkmıştır.

Hippokrates, bir tıp adamı olmasına rağmen, yazdığı "**Hippokratous to peri aeron, hydaton, topon...**" adlı kitabında (Türkçesi, "**Havalar, Sular ve Mevkiiler**") İskitlerden bahsetmiştir. Sosyal ve kültürel yaşamda bu iki kavim birbirinden bazı konularda yararlandılar. Yunanlılar altın, gümüş ve maden işlemeyi İskitlerden öğrendiler. İskitler yemeyi içmeyi ve yaşamayı çok severlerdi. Eski Yunan tarihi, onlardan çok içkici bir kavim olarak bahseder. Orta Asya Türklerinde görülen kısırak sütünden yapılan "**kımız**" ve baldan yapılan keyif verici bir içki olan "**meth**" en çok kullandıkları içki türlerindendi. Bunlara ek olarak, bu tarihlerde Karadeniz'de Grek kolonilerinin kurulmasıyla İskit ülkesine ilk defa şarap geliyordu. İskitler sert şarapları su katmadan içmesini severlerdi. Eski Yunan halkı işte bu çok içki içen İskitlere "**POMA**" derlerdi. Yine Makedonya'dan M.Ö. 333 yılında Anadolu-Hint seferine çıkıp Perslere ders vermek isteyen Büyük İskender'in ordusunda "**Agaryan**" tabir edilen askerler vardır. İşte **Poma**'lar bunlardır. Enteresan olan günümüz Yunanistan'ının Batı Trakya'sında yaşayan bazılarınca Müslüman bazılarınca Türk, bazılarınca da Slav kökenli, Yunanlılarca da Trak kökenli. **Agaryanlara** günümüzde "**Pomaklar**" denmesi tesadüf olamaz. **Trak** kavimleri arasında yapacağınız araştırmada gördüğünüz gibi **Agaryan** isimli bir kavme rastlayamazsınız. Yunanlılar, **İskitlilerle** yalnız ekonomik alanda değil her alanda ilişkileri geliştirmişlerdir.

Hun İmparatoru Atilla'nın sarayında Bizans elçisi olarak görev yapan, Atilla'la ile sık sık görüşen Rhetor Prikhos, bu sarayda en çok Türkçe, daha az Gothça ve Latince konuşulduğunu kaydeder. Ancak R. Prikhos, bize sadece, içki adı olan "**Kamon**" ve bal anlamına gelen "**medos**" Hun, Türk kelimelerinden söz etmektedir. Burada araya girerek aynı kelimelerin İskit dilinde de aynı anlama geldiğini burada belirtelim. "**Kamon**" kelimesinin bugünkü Türkçe manası "**kımız**"dır. Kısırak sütünden yapılan bir içkidir. "**Medos**" kelimesinin ise birkaç dilde anlamı vardır. Eski Slavca'da "**medu**", bugünkü Slavca'da "**med**", bal anlamına gelmektedir. Eski Prusça'da "**meddo**", bal Keltçe'de "**medu**" bal şerbeti, Litvanca'da "**medius**", Sanskritçe'de "**madhu**" bal şerbeti, Yunanca'da "**methu**" şarap anlamındadır. Burada şunu da iddia edebiliriz, Slav kökenliler, İskitlilerin sosyal yaşamlarında çok etkisinde kalmışlardır. Yani Ksenophon'un askerlerinin Anabasis s.143 te Harpasos (Çoruh) ırmağı kıyısında içtikleri bal suyu, bize göre herhalde aynı içki olmalıdır.

Karadeniz üzerinden Balkanlara gelen Azerbaycan'ın güneyinde Hoy şehrinde yaşayan fakat Med saldırıları karşısında göçen halka Alban ve Atropatenler diyen Azeri kaynaklarıdır. Atropenler'in kurduğu devlet M.Ö. 331 Govgamel Savaşından sonra bölgeye egemen olmuştu. Daha sonraları güney Kafkasyalı kavimlerin bölgeyi egemenliğine katmasıyla bölge halkı daha öncekiler gibi Karadeniz üzerinden Balkanlara inerek, Arnavutluk ve Makedonya'ya yerleşen Albanlar bölgeye de "Albanya" ismini vermişlerdir.

Azeri kaynaklarında Albanların İskitlerle benzerliği şu ifadelerle anlatılır. "... **Plutarx** kıyılarında Albanları. an casur xaalğ kimi tasvir edir. **Strabon** Abianlar haggında- güzalliyi

ve boyunun ucalığı ile farglanır, Olonisi Perieget- dövüşkan Albanlar- Yevstrafiya -Albanlar dövüşkan xalğıdır.- Rufi Fest- coşkun Alban- ifadalarını ıslatmışlardır." Zamanın bu ünlü filozoflarının Alban halkı için söylediği sözler şöyledir. Plutarx, **"Alban halkı en cesur halktır."** Strabon, **"Albanlar güzel ve uzun boylu halktır."** Dionsi Perieget, **"Albanlar dövüşken bir halktır."** Tévstrafiya, **"Albanlar dövüşken bir halktır."** Rufi Fest, **"Albanlar coşkun bir halktır."** Burada anlatmak istediğimiz, Arnavut (Albanların) kavminin köklerini Azerbaycan'ın güneyinden giden bir topluluk olduğunu anlatmaktır.

E. A. Zachariadou'ya göre Hoy şehrinde giden bu Abla'nlar ile Arnavutluk'taki Bektaşî nüfusun yoğunluğuyla ilgi kuar. Yine aynı yazar Anadolu Erenleri dediğimiz Saru Saltuk Dede, Hacı Bektaşî Veli ve diğerlerinin de bu buradan Anadolu'ya geldiklerini yazar. Bu örnekleri İskitlerin daha sonraki yıllarda Anadolu'da karşımıza Türkmenler, Kırım ve Ukrayna steplerinde Urumlar, Batı Karadeniz boylarında ise Gagavuzlar, Rodop ve Batı Trakya'da Agaryanlar (Agrenler, Ahren), Bosna'da da Arentenler olarak karşımıza çıktığını göreceğiz. Bu kavimler üzerindeki ilişkisini anlatabilmek için veriyorum. Daha da ileriye giderek (Macar, Makedon ve Rus kaynaklarına göre), ilerki konularımızda, Hun, Avar, Bulgar, Hazar, Uz, Peçenek ve Kumanlara dahi Bizans ve Yunan tarihçilerinin de İskitli dediklerini okuyacağız.

İskitler hakkında önemli bilgilerin kaynağı **"Tarhın Babası"** olarak bilinen Herodot'un eserleridir. Herodot'un **"Historia"** adlı eserinde, her ülkenin gelenek ve göreneklerini, idari şekillerini ve dini inançları hakkında bilgi verir. M.Ö. 450 yıllarında Güney Rusya'nın bazı bölgelerine yaptığı seyahatte İskitlerin yaşadığı coğrafyayı anlatmıştır. İskitya'da yaşayan topluluklardan, gelenek ve göreneklerinden ve savaş yeteneklerinden, Darius'un İskit seferinden bahseder. M.Ö. 514 yılında Pers-İskit savaşından sonra Karpat Dağları ile Dobruca arasındaki Scythia Minör adı verilen bölgeye yerleşerek, bu bölgeye adlarını verdiklerini ve bölgede büyük bir gelişme göstererek üstün bir medeniyetin eserlerini verdikleri yazılıdır. Yine Bulgaristan sınırları içinde, Lofça yakınlarındaki ırmağın ismi Skit'dir. Homeros'un İlyada destanında topuğundan yaralanan Akhilleus'un ölümsüzlük kazanamasa da bedenine silah işlememesi için bir inanişaya göre anası Tanrıça Thetis'in oğlunu doğurduğunda yıkadığı Styks ırmağı burası olmasın! Yukarda da bahsettiğimiz gibi Yunan ve İskit tanrı panteonlarını inceleme neticesinde ilginç bilgiler çıkacağı kanısındayım.

İskitlileri, bazı Türk tarihçileri Ural-Altay ırkından kabul eder. Orta Asya'dan geldiği ve sonradan yaşadığı yerlerin Türk yurdu olması dolayısıyla Türklükle bağlantısı kurulur. Tarihçiler ve arkeologlar Sus çevresinde bulunan çivi yazılı metinler ve bazı İskit isimleriyle Türk dili arasında bağlantı kurarlar. Esik kurganından çıkartılmış olan yazının daha sonraları yaşamış Türklerin, yani Göktürklerin kullandığı Orhun yazısının proto tipi olduğu kabul edilir. Dilleri, dinlerinin, sanat ve göreneklerinin benzerlikleri Türk oldukları kanaatini uyandırmaktadır. İskit=Saka olarak kendini kabul eden Türk topluluklarının varlığı da bunu doğrular. Günümüz Yakut Türkleri kendilerini Saka soyundan kabul ederler. Bizanslı tarihçilerden Attaliat de **"İskitlerle (Sakalar) Türkler aynı ırktır."** demektedir.

Saka kahramanı Alper Tunga'nın da Oğuz boyundan olduğu kabul edilir. Kendilerini Saka kabul eden Yakut ve Altay Türklerinin yanı sıra, Hunların ilk dayandığı kabilelerden Sakaitler olduğu iddia edilir. Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin örf ve adetlerinin İskitlilerle benzerliği aynı soydan geldiğini belli eder. Kahramanlığıyla ünlü, Türk boyu Kuman (Kıpçak) başbuğunun adı da Saka'dır.

Grek, Pers ve Çin kaynakların da İskitler ile ilgili bilgilerden faydalanmayı özellikle tercih ettim. Çünkü her ulus kendi tarihini yazarken objektif olmanın ötesinde taraflı olmuştur.

Grek, Çin ve Pers kaynakları, İskitlerden bahseder. Makedon ve Macar tarihçileri M.Ö. 2000'lerden itibaren Balkanlara Kuzey Karadeniz üzerinden gelen bu akınların 800 ve 700 yıllardan sonra daha yoğunlaştığını, ilginç olanı daha sonraları aynı yolları takiben Balkanlara gelecek Hun, Avar, Hazar, Proto Bulgar, Peçenek ve Kuman Türk boylarının hepsine İskitler adını vermeleridir. Doğru mudur? tartışılacaktır. Aynı düşünceleri Bizans tarihçileri doğru kabul ederek yazarlar. Bunun doğruluğunu konumuz içinde Bizans, Yunan ve Makedon tarihçilerinin ifadelerinde göreceksiniz.

Ksenophon ve Strabon, genellikle Anadolu İskitlerinden bahseder. Pers kaynaklarında **"Saka Tıay Para Daray"** olarak geçen toplumun Grek kaynaklarındaki İskitler olduğu tartışılmazdır. İskitleri üç Saka toplumundan biri olarak kabul etmişlerdir. Pers kaynaklarında **"Saka Tıay Para Daray"** yani **"Qui Trans Mare Habitant"**ın Sakalarla aynı olduğunu bariz olarak kabul ettiklerini kaydederek. Yine bu kaynaklar da geçen Sus şehri ve çevresinden toplanan tuğlalar üzerine yazılmış çivi yazılı metinlerde Türkçe ile olan ilgisi, Sakaların Türk soylu olduğu tezini kabul ettirir.

Çin kaynakları, yakın çevresinde bulunan komşuları hakkında bilgiler verir. Bu kaynaklardan birisi Shih-Chi'dir. Burada eski devirlerden M.Ö. 120 yılına kadar cereyan eden olaylara ve komşu kavimlerden bahsedilmiştir. Diğer kaynak ise Han-Shu'dur. M.Ö. 206 yıllarından M.S. 20 yılına kadar olan olaylara yer vermiştir. Bu kaynaklardan Han-Shu'da konumuz olan İskitlerin doğu grubundan Sai olarak bahsedilir. Bu bilgiler kaynağın M.Ö. 206 - M.S. 20 yılları arasını ihtiva ettiği düşünülürse İskitlerin yalnız Orta Asya İskitlerinden bahsettiğini görürüz. Çin kaynakları Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlara yerleşmiş İskitlerden pek bahsetmezler.

Jean-Paul Roux adlı tarihçi **"Türklerin Tarihi"** adlı eserinde İskitlerden şöyle bahseder. **"M.Ö. 177-176 yıllarına doğru Yüe-çilleri ezip geçer, hükümdarlarını M.Ö. 170'te öldürüp, kafatasını İskitlerinde yaptığını Herodotos'tan öğrendiğimiz gibi kadeh olarak kullanırlar."** (bu adet Bulgar devleti kurulduktan sonra bir müddet görülecektir.) **"Çılgına dönen Yüe-çiller kaçarak dört bir yana dağılırlar. Çinlilerin Ta, "büyükler" adını verdiği ana öbekleri batıya doğru ilerler. Tarım havzasını istila eder, "Cungarya'daki Turfan geçidinden geçer ve sonunda İli Nehrine varır. Orada şanslarını gidip başka bir yerde, Sakaların (İskitlerin) arasında aramak zorunda bırakacak olan Vu-suenlerle karşılaşır. Bu olaydan yirmi yıl sonra Sakalar, Sogd ülkesi ve Baktriane'ye giderek yerlerini Talara bırakırlar ve orada Büyük İskender'in mirasçıları olan Seleukosları yok ederler."** Fransız tarihçi İskitlerin Balkanlara gelişleri esnasında geçirdikleri dönemi böyle anlatır.

Bosnalıların kökeni ile ilgili vesikalardan biri de tarihçi Porphyrogenitus'a aittir. Bosna'da yaşayan Sırp olmayan, Hristiyanlığın yayılma döneminde Pagan olan, daha sonraki yıllarda Bogomillliği kabul edecek **"Arentanlar"**dan bahseder. Bu kavmin isminin Rodoplar'da yaşayan **"Agaryanlar"** ile benzerlik göstermesi ilginçtir. Araştırmacı Osman Karatay'da bu düşünceyi destekler.

Osman Karatay, **"Balkanlar El Kitabı"** adlı eserinde şu bilgileri verir. M.Ö. IV. ve III. Yüzyıllarda Azerbaycan'ı oluşturan iki bölgeden Arrania ve Albania'dan bahseder. Zamanla Perslerin egemenliğine giren bu satraplıkta çok çeşitli diller konuşulmaktadır. Arnavutluk tarihini incelediğimiz de M.Ö. I. yüzyılda Makedonya ve Dalmaçya kıyılarında Arnavutluk (Albania) devletinin kurulduğunu ve Azeri tarihindeki Makedonya'ya göçen Albanların, Albania (Arnavutluk) topluluğunu oluşturduğunu M.Ö. I.yüzyılda kurulmasının denk gelmesi tesadüf olamaz. Bu iki ayrı kaynaktaki, iki devletin kurulmasının çakışması, Arnavutların kökenlerinin kimler olduğu konusunu aydınlığa çıkarmış olmalıdır. Yine bazı tarihçilere göre; Albanlar, 1-) **İndo-Kafkas** 2-) **Çeçen-İnguş**, 3-) **Sak, Saka (İskit)** boylarından biridir. Tarihçiler genellikle bu üçüncü tezi kabul ederler. Albania'nın kuruluşunda 20 civarında dilin ve etnik topluluğun krallığıydı. Tıpkı Kafkaslarda olduğu gibi ifadesini kullanırlar.

Anakara Üniversitesi DTC Fakültesi Romen Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi İffet Tosun'un **"Ulahların- Romenlerin Ortaya Çıkışı"** adlı makalesinde, Ulah ve Romenlerin köklerini ararken İskitlerden şöyle bahseder. **"Tarihin Babası"** Herodot'a ait olup, Pers Kralı Darius'un (muhtemelen M.Ö. 514 yılında Sçitlere (İskitlere) karşı savaşını anlatırken, diğer Trak kabilelerine nazaran Getler savaşarak karşı koymaya kararlaştırmışlardır. Fakat Perslerin çokluğu karşısında anında esir alınmışlardır. Ondan sonra, Getler Yunanlılarla karşılaşmışlar ve onların gelişmişliğini örnek alarak Karpat Dağları ile Tuna Nehri arasındaki ve Dobruca'daki (Scythia Minor) bölgelerde, medeniyet açısından önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Dolayısıyla İskitlerin bölgeye gelişi ve bir bölgeye ismini vermiş olmaları ile bilgi sahibi oluruz.

İskitler (Sakalar) hakkında araştırma yaparken **"Balkanlar El Kitabında"** Ahi Evran Üniversitesi, Yrd. Doç.Dr. İsmail Doğan'ın **"Sekeller"** adlı makalesinde "Kelimenin Romen ve Latin dilinde Ceicui (Seiykuy) şeklinde geçmesi bize Saka ile bir çağrışım yaptırmıştır. Bu coğrafya da Sakaların da uzun süre bulunduklarını dikkate almak gerekmektedir. Sakalara, Romen ve Bizans kaynaklarında Ceicut (Sikut=Sikit) dediklerini düşünürsek kelimenin fonetik olarak benzerliği görülmektedir. Ayrıca Sekellerin etnik yapılanmasında, kültürlerinde ve arkeolojik kalıntılarında Sakaların yoğunluğu göze çarpar. Kanaatimizce kelime Seicu(Saka)+lar=Sakalar=Sekeller şeklinde gelişim göstermiştir... Bugün Romanya sınırları içerisinde, Transilvanya bölgesinde yaşayan Sekeller, Romanya'da resmi azınlık statüsü taşıyan Macarlarla bir sayılmaktadır. 20 milyon olan Romanya nüfusu içerisinde Macarlar 1.600.000 nüfus ile en güçlü azınlık sayılmakta, meclis ve parlamentoda temsil edilmektedir. Romanya'nın bugünkü yapısı Sekellerin kim olduğu sorusuna verilen cevapları da değiştirmektedir. Bu hususta birkaç teori bulunmaktadır. Bunlar Sekellerin, Hun, Avar, Alman, Macar, Kabar, Romen, Peçenek ve Bulgar mahreçli oldukları hususundadır, diyerek İskit=Saka Türklerinden bahsedilmektedir. Konumuz içinde İskit Türkleri ile Macarların değişik ilişkilerini okuyacaksınız. Yine yazar devamla **"Umumiyetle Hun ve Atilla dönemi hakkındaki eserlerde geçen - Sekel ya da Sekeller-bugün Romanya'nın Erdel (Transilvanya) eyaletinde yaşayan Macar kabilesi Sekeller de kendilerin Hunların ahtadı sayarlar gibi ifade edildiklerinden bahseder. Tarihte İskit, Hun ve Avar Türklerini bazı tarihçiler birbirinin devamı akraba kavimler kabul edildiklerini"** İsmail Doğan'da kaydeder. Bu bölgeler bildiğimiz gibi tarih boyunca Türk kavimlerinin ortak yaşama alanı olarak bilinir.

Arap tarihçisi Taberî'nin bir yazısında "860'larda Arap Halifesi Mütevekkil'in Bizans İmparatoru III. Mhaylo'ya gönderdiği bir mektupta Selanik'in batısında yaşayan Sakalibler'in (Sakalar) Müslüman Araplardan bahsettiğini görmekteyiz." Bu yıllarda Balkanlarda Araplar ne arıyordu? Araplar içinde misyoner olarak gelenler vardı, ama hiçbir zaman bir topluluk olamamışlardı. Yine 1150 yıllarında Macaristan'ı ziyaret eden Arap seyyahı Abü Hamid Al Garnati (1080–1169) Macaristan Müslümanlarının din ve sosyo-ekonomik hayatıyla ilgili çok kıymetli bilgiler vermektedir. Yazar, Macarlar, Macaristan'da yaşayan Müslüman Bulgar, Hazar, Oğuz, Peçenek ve Kuman Türklerine Magrepliler, diğer Müslümanlara ise Saratsinler (Araplar), Böszömenyekler veya Bösörmeyekler adını vermişlerdi, diyor. Şimdi bu yazının bu kısmını iyi okumak gerekmektedir. Bu yazı Boşnak kaynaklarından alınmıştır. Burada bahsedilen Böszömenyekler veya Bösörmeyekler denilen Boşnaklardır. Saratsinlere de bazı tarihçiler Pomaklara Agaryan diyen Yunanlılar gibi, Boşnaklara Saratsinler diyen Sırp ve Hırvat tarihçiler vardır. Bu konu gözden kaçırılmamalıdır. Bazı araştırmacılara göre, Macaristan Müslümanları kendilerine İsmaililer (İsmailoğulları), Kalışler (Kalhisler olmalıdır, Kalhisler Kuzey Anadolu İskitlerine verilen isimdir.) veya Bösörmanlar diyorlarmış.

Panonya düzlüğüne ve de çevresine iskân edilen Kalisler hakkında bazı bilgiler de Bizans kaynaklarından alınmıştır. Bizanslı tarihçi Kinnamos 1165 yılında yürütülen Bizans-Macar Savaşını şöyle anlatmaktadır. **"Zemun'un civarında Kral yeni bir yerleşim yeri yaptırdı. Oraya Srem Macarlarını yerleştirdi. Bu yeni gelenlere Kalisler diyorlardı. Kalisler, Macarların inandıkları dine değil, İranlıların dinine inanıyorlardı."** Bu Bizans kaynağı, Slovenya ve Batı Srem Düzlüğüne yerleşen Kalisler'in Müslüman olduğunu göstermektedir.

Bu bilgileri Üsküp Üniversitesi Profesörlerinden Yusuf Hamzaoğlu'nun **"Balkan Türklüğü"** adlı kitabından aldık. Hamzaoğlu devamla Konstantin Feylozof adıyla da bilinen Kirillos (Bulgarların kullandığı Kiril alfabesinin ilk bulan kişi) İslamiyet hakkında ilk bilgileri bu Müslüman Türklerden ve Araplardan da almış olabilirler. **"Dönemin çarı III. Mihail bir gün yanına aldığı Kirilos'a Agrenlerin dinimize karşı söylediklerini duydun mu Feylozof? Demiş ve ondan Müslümanlara cevap vermesini istemiştir. Bir öğlen yemeği sırasında Agrenlerle beraber sofraya oturan ve İslamiyet-Ortodoksluk konusu tartışılır."** Bu notları neden aldım? Yukarda da bir ara okuduğumuz gibi Agrenler ve Saratsenler Boşnak ve Pomaklardır. Dolayısıyla İskittidir.

Sırp kronikleri ise İskitlerin tarih sahnesinden silinmesinden çok sonraları bile Bulgaristan da kurulan devlet ve yaşayan kavimleri hala İskitler olarak görmelerinden bölgedeki İskit egemenliğini iyi anlamamız gerekir. **"1330 yılında Çar Mihail (Bulgar)denen kral, İskit Tatarlar ve Besarabyalıları ile birlikte büyük bir güçle harekete geçti. Stefan Deçanski'nin ülkesini ele geçirmeye kalkıştı"** diye bahseder. Aynı düşünceleri Macar kaynaklarında da göreceğiz.

Yine Makedon kaynaklarında, XI. ve XII. Yüzyılların seyyahları bu topraklarda sadece **"İskit halkının sünnet olmuş haydutlarının yaşadığından"** bahseder. İskit Türkleri o yıllarda devamlı haydutlar olarak anılırlar. Bu kaynak Niş ve Tuna Irmağı arasındaki arazide yaşayan halkın Müslüman, Vilhelm Tirski ise bu halkın Peçenek Türkleri olduğunu söylemektedir.

Osman Karatay adlı yeni nesil tarihçileri, genellikle Balkan uluslarının kökleri üzerinde yaptıkları araştırmalar da fikirlerimizi doğrulayan görüşler ortaya koyuyorlar. Boşnak ve Arnavutlar ve Hırvatların kökleri üzerinde araştırmalar yapıyorlar. Günümüz tarihçileri için imkansız başarılar ilginç kaynaklar çıkarıyorlar. Osman Karatay ve arkadaşları, Henri Gregoire'nin zamanında eleştirilmiş ve çoklarıncı ret edilmiş Hırvat kelimesinin Türkçe oluşu hakkındaki tezini yineleyerek, yazdıkları **"Balkanlar El Kitabı"** adlı üç ciltlik kitaplarında Hırvatların İran asıllı değil, Bulgarlar gibi Türk asıllı olduğunu ileri sürdüler. Yayınlanmış kaynakları, destanları, dilsel ve antropolojik malzemeyi tahlil eden Karatay ve arkadaşları, Kafkasların kuzeyindeki bölge halklarının eskiden çoğunlukla İrani değil Türk asıllı olduğunu kabul ediyorlar. Doğru mudur? Elbette tartışılacaktır. Zaten günümüze kadar yapılan tartışmalarda İskit dediğimiz Sakalar bazıları tarafından İrani kavim olarak öne sürüldü. Ben bunu Balkanlarda yaşayan Türk soylu kavimlerin Arap soylu olarak gösterilmesine benzetirim. Balkanlara ve Dalmaçya kıyılarına gelen Arap misyonerlerini hep araştırmışım. Acaba kaç bin kişiydiler! Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Doç. Dr. Kadir Albayrak'ta Boşnakların kökeni ile ilgili, Macarların Peçenekleri **"Basenyö"** veya **"Bisenl"** diye adlandırdıklarını, bu adın Bosna adı ile benzerliğini işaret eder.

Burada yanıldığımız konu, bu isimler bu tarihten çok önceleri dahi kullanılıyordu. Bu ismi Bosna da akan Bösönya ırmağından alıyordu. Balkan kavimleri içinde yer alan Arnavut, Boşnak ve Pomaklar aslında İskit, Alban, Hun, Avar, Hazar, Peçenek ve Kuman Türklerinin devamıdır. Çünkü bölge uluslarından Macar, Hırvat ve Makedon tarihçileri bu boyların hepsine İskit Türkü olarak adlandırırlar.

Arnavutlar İllirya M.Ö. 1200 kökenli bir kavimdir. İllirya dili uzun zaman yaşamasına rağmen Arnavutlar İlliryalı kimliğiyle Azerbaycan'ın güneyinden M.Ö. 150 yıllarında göç eden Albanialar karşısında koruyamamışlardır. Bildiğimiz İlliryalıların Güney-Doğu Avrupa'nın en eski ırkı olmalarıdır. Helen olmayan bu ırk, zaman içinde tüm Balkanlılar olduğu gibi Helenlerin akrabası olmuşlardır. Tarih boyunca Yunanistan'da en büyük nüfus çoğunluğu Greklerden sonra Arnavutlardadır. Hatta Yunanlı yazar Georgios Nakracas göre Batı Yunanistan'da halkın çoğunluğu, 1830 yılları öncesi Atina'nın nüfusunun yarıya yakını Arnavut'tur. Sistemati olarak Yunanlılar tarafından asimile edile edile bugün nüfusları azalmıştır, nüfusları sadece Batı Yunanistan'da yoğunudur.

İlliryalıların, Geglerin yani kuzeyli Arnavutların ataları, Epirotlar'ın ise Toskların yani güneyli Arnavutların ataları olduklarına inanılmaktadır. Ünlü Coğrafyacı Strabon,'ın aynı zamanda Pelasgialı olarak adlandırıldıklarını ifade etmiştir. Bu gün bile anısı çağdaş Arnavutlarca tanrıya verilen isim **"ZOT"** olarak kalan Pelasgialı Zeus'a Antik Çağların en ünlü kahininin olduğu yer **"Dodona"** da tapılmıştır. Herodot'a göre bu kutsal yerin civarına Pelasgia denilmektedir. Arnavutların kökeni ile ilgili bir bilgi (de), Strabon tarafından verilmektedir. M.Ö. I. yüzyılda Azeri tarihinde geçen bilgilerde Albania adlı kavmin Kafkaslardan bölgeye göçtüğünü belirtir. Günümüzde Arnavutluk'a Albania denilmektedir. İskit, Hun ve Avar Türkleri ile yıllar içinde kaynaşan Arnavutlar bölgede Slav ve Sırp kavimleriyle tarih boyunca anlaşılamamıştır. Arnavutlar bugün Avrupa'nın en eski ve büyük kavimlerinden biridir. Kemal Karpat ve bazı tarihçiler Arnavutların İllirya kökenli olanları Yunan ve Slav kavimlerinden yaklaşık 1000 yıl daha eski bir kavim olduklarını iddia ederler.

Arnavutların kökeni etnologlar arasında tartışma konusu olmuştur. Kökleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Arnavut kelimesi bir Güney Arnavutluk (Toska) aşireti olan **"Arbanit"** lerin hicri 835 yılı Osmanlı kayıtlarında Arnavutluk Vilayetinin ismi **"Arvanlt ili"** olarak geçer. Yunanca'da **'b'** harfinin **'v'** olarak okunduğunu hatırlatalım. Arnavutlar ülkelerine, kartallar ülkesi anlamına gelen Şiptar derler. Bu bakımdan **"Şipira"**yı Arnavut bayrağında da görmektediriz. Arnavutlar Orta-Güney Avrupa'da yayılmış ve İtalya'ya dahi göç vermiştir. İtalya'ya göçen Arnavutlara **"Arberes"** ismini vermiştir.

Hristiyanlık öncesi ve sonrası Pagan olan Arnavutlar Aziz Paul zamanında Hristiyanlığı seçtiler. Yine de Arnavutların Hristiyan kimliği Ortaçağ boyunca huzurlu ve kararlı bir halde değildi. Sık sık şiddet yoluyla din değiştirmeden sonra, birçok Arnavut kilise öğretisine karşı 9. yüzyıldan itibaren Bogomillliği seçmişlerdir. Arnavut Bogomillere resmi kilise tarafından acımasız zulümler yapıldı. Her Bogomil gibi onlarda daha sonraki yıllarda Pomak ve Boşnaklar gibi Müslümanlığı seçtiler. Müslümanlığı seçenler bize göre genellikle Albanlardır. İllirya kökenli Arnavutlar ise genellikle Hristiyan olan Arnavutlardır. Hristiyan Arnavutlar içinde Osmanlı döneminde **-ihtida-** (kendi isteğiyle) yoluyla Müslümanlığı seçenler olmuştur.

İskit konusuna neden özellikle geniş ve detaylı temas ettiğimi kısaca anlatmak isterim. Yunan ve Slav tezlerine göre Anadolu ve Balkanlarda yaşayan halklar, Trak kökenlidir. Bu konuyu yıllardır tekrar ederek, burada yaşayan insanların kökleriyle özellikle oynamak isterler. Gerek Balkanlarda ve Batı Trakya'da, gerekse Anadolu'da yaşayan halkların kökenleri üzerinde bilgi sahibi olmak için bu konuyu biraz deştim. Yunan ve Bulgar tarihçilerinin Trak kökenli olduğunu iddia ettikleri birçok kavmin onların iddia ettiği gibi Trak kavmi olmayıp, İskit kökenli veya birbirleriyle harman olmuş topluluklar olduğu görülecektir.

İskit altın işçiliği

ETNİSİTE (İrkçılık)

Muralt, Malazgirt Savaşı esnasında Türklere karşı yapılan hazırlıklarda ilginç bilgilere rastlar. **"Selçukluların Kilikya ve Kapadokya'ya düzenledikleri akınlar sırasında 1068 yılı Mart'ında İmparatorun Blthinia temasında kamp kurup İskitli olanların, söz konusu ideolojiyi soğukkanlılıkla Irdeleyince, eski Yunan, bilinen Peçenek ve Kumanlılarla anlaşarak batıdan çekilen bir kısım orduyu Türklere karşı hazırlamakta olduğunu belirtirken, Peçenek mi yoksa Kuman mı olduğu açıkça belirtmemekle birlikte İskitlerin Kapadokya'nın yerlisi oldukları, yani Kapadokya'nın bir kısmını vatan tutmuş**

Bilhassa 1789 Fransız İhtilali ile birlikte ulusallaşma hareketleri hızlanır. Bu hızla toplumlar kendi ulusal kimliklerini ön plana çıkarma yarışı içine girerler. Avrupa devletleri içinde özellikle Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar ve Ruslar, bu konuda yarışırken Türkler önceleri bu yarışın dışında kalsalar da onlar da Meşrutiyetin ilanı, İttihat ve Terakki, Jön Türkler olaylarıyla artan ulusalcılık akımı neticesinde bu yarışa dahil olmuşlardır.

olduklarını vurgulamaktadır.” Genel olarak, Bizans tarihinde Karadeniz’in kuzeyinde bulunan tüm Türk boylarının İskit veya İskitlerin ahfadı olarak nitelendiği gerçeği, bahsedilen Kapadokya bölgesinde, XI. yüzyılda Peçenek veya Kuman birliklerinin yurt tuttıkları ve bu bölgede büyük ihtimalle thema sistemi dâhilinde Bizans hizmetinde bulunduklarını açıkça göstermektedir.

Yunanlı yazar Georgios Nakracas, **“Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni”** adlı eserinde Yunan etnisitesini şöyle anlatır. **“Onlar Fransa’da veya Almanya’da eğitim görürlerken etkilenmişlerdi bu akımdan. Başlıca örnek, Ulah kökenli Rigas Fereos’tur. 1757–1798 Yunan Aydınlanma Hareketi’nin ilk isimlerindendir. Osmanlı İmparatorluğuna karşı Balkan halklarını ayaklandırmaya çalışan kişidir. 1821 Yunan İhtilalinin öncüsü olarak kabul edilir. Eski Yunanlılar, Yunanca konuşan ve Yunan uygarlığını kabul eden herkes Yunanlıdır diye dahice bir ideolojik tutum benimsemişlerdi. Yeni Yunanlılar ise, Alman romantizminin etkisi altında kalarak tek ulus, tek soy, tek din üçlemesiyle dile getirilen ulusal bağdaşıklık ilkesini benimsediler”** demektedir. Balkan ve Anadolu ulusalcılığın başlangıcı işte bu şekilde başlayacak. İlk etnisite ateşi böyle körüklenecektir.

Anzerlioğlu da **“Karamanlı Ortodoks Türkler”** adlı kitabında **“Malazgirt Savaşı’ndan kısa bir süre önce Bizans ordusundaki Franklar ve İskit olarak tabir edilen Peçenekler ve Uzlar, Selçukluların işgal etmiş olduğu Ahlat’a keşif birliği olarak gönderilmişlerdir. Romanos Diyojen(’in) kendi muhafız birliklerini ise ‘Magistros Joseph Turkhaniote’ komutasında Malazgirt önlerine göndermişlerdir. Magistros Joseph Tarkhaniote’un adı oldukça ilginçtir. Murat’ın eserinde Tarkhaniote’nin kökeni hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte, Tarkhaniote’in ‘Tarkan’ adının Bizans’taki söyleniş şekli olduğu olup, olmadığı sorusu akla gelmektedir”** diyerek iki topluluğun ne denli iç içe yaşadığını, bazı halk kahramanlarının dahi ortak olarak anıldığını kaydeder.” Anadolu toplumları arasında o denli iç içe kaynaşmalar vardır ki çoğu ulusal kahramanların Türk, Rum ve Ermeni kaynaklarında aynı kişiler olduğunu görürsünüz. Bu Anadolu Etnisitesi için çok ilginçtir. Bazı araştırmacılar, Irene Melikoff, E. A. Zachariadou, I. Beldiceanu ve Alevi Aşıkların deyişlerinde, örneğin Aşık Beyhani ve Aşık Feyzullah Çınar’ın deyişlerinde adları sık sık geçer. Aslında etnisite zincirini Anadolu’da ilk kıran Alevi, Bektâşi Aşıkları olmuştur; fakat ne yazık ki Osmanlı 1528 yıllarındaki katı bir **“Arap İslam”** dayatmacılığı bu hoşgörü ve Anadolu İslam felsefesini ortadan yavaş yavaş kaldıracaktır. Daha ulusalcılığın başlamadığı dönemlerde Anadolu’da İslam demek Türk demektir düşüncesiyle Türk Hristiyanları dışlanmıştı. Hristiyanları ise Gâvur veya Ermeni gözüyle gördük. Aslında bu Gâvur dediğimiz Anadolu Rumlarıdır. Köken olarak bunlar, Balkanlardan getirilerek sınır boylarına yerleştirilmiş, Türk kökenli kişilerle kaynaşmış, Anadolu’ya ilk yerleşen İskitli ve Hun Türklerinin atalarıdır. Konumuz içinde sizin de okudukça fikir yürüteceğiniz gibi Rum diye adlandırdığımız toplumlar ise 3.000 yıllık Anadolu’lu ve Balkan kökenli Türk boylarıdır; fakat bunlar Hristiyanlaşmış Türk topluluklarıdır. Bu düşüncelerimi pekiştiren Beyhani’nin bir deyişini beraber okuyalım.

**"Kerbala çölleri kızıl kan oldu
Şah Hüseyin'e bütün dünya ağladı.**

...

**İmamlar düştüler böyle belaya
Haber veren yok mu Al-i Aba'ya
Feryadımız çıktı arş-ı a'laya
Topraklar iniedi sema ağladı.**

**Beyhani'yem bizi Esmâ'dan sorun
Çarmıh'a gerilmiş İsa'dan sorun
Bin bir kelam veren İmlâ'dan sorun
Hem Musa hem Tür'-ı Sina ağladı."**

Deyiş içinde Şah kelimesi geçtiği için bu insanları Acem veya Farisi olarak görenler olacaktır. Şah İsmail'in Türlüğüünü acaba hala tartışanlarımız var mıdır bilemem.

Yine Arapça ve Farsçanın kullanımını reddederek Türk kimliğini ön plana çıkaran Aşık İbreti'nin deyişiyle bu konuyu bağlamak ve daha fazla uzatmak istemiyorum.

**"Cennet irfanından remzini bildik.
Bari Bismillah'dan dersimizi aldık,
Cemal-i dilberi aşıkâr gördük.
Cennet'teki Huri Gilman gerekmez.**

**Bize lazım değil müftü fetvası
Ehl-i aşk olanın var aşinası,
Adem'i hor görüp olmayız asl,
İnsandan ar eden Şeytan gerekmez.**

**Ararız Mevlâ'yı vâcdanımızda,
Allah aşikârdır seyranımızda,
Türk dili okunur irfanımızda,
Arabî Farisî İlsan gerekmez.**

**Gelmışiz Canan'ın asitanına,
Sıdkıla sarıldık dost damanına,
Canla baş koymuşuz aşk meydanına,
Hayvan kesmek gibi kurban gerekmez."**

Hoşgörü ve sevgi üzerine kurulu olan İslamiyetin son zamanlarda geldiği nokta üzücüdür. Bu nedenle son dörtlükten birçok din bezirganının bu sözleri tekrar tekrar okuyarak ders çıkarması gerektiğini düşünürüm.

Etnisiteye fazla meraklı olanlar bu yarayı kaşırmaktan mutlu olurlar, Biz Türkler için de bu konuyu kaşıyanları biliriz. Yeri gelmişken belirtiyim ki bu satırları yazan kişi de bir Sunni'dir. Bu konuyu devamlı kurcalayanların, konumuz içinde aradıkları cevapları bulacaklarını sanıyorum.

Yine Yunanlı ve Avrupalı ırkçılara, bir Yunanlı araştırmacı Dr. Georgios Nakracas'ın kaleminden cevap vermek istiyorum. "Fransız İhtilalinden önce, Yunanistan'ın Anakara kesimindeki nüfusun çoğunluğu, belirgin ulusal kimlikler olmaksızın, Arnavutça, Ulahça ve Slavca (Makedonlar unutulmuş) konuşan sakinlerden oluşuyordu. Yunanca konuşan sakinlere gelince, onların da sırasıyla büyük bir oranı Flamanların, Katalanların, İtalyanların, Fransızların Almanların, Mora Slavlarının, Yahudilerin v.s Yunanlaşmış torunlarından oluşuyordu. Eski Yunanlıların torunlarına da yer yer rastlanıyordu. Örneğin; Çakonlarlarda (Moranın güneyinde Çakonya yöresinde yaşayan bir topluluk. Çakonya lehçesinde Eski Yunancadan birçok kalıntılar vardır) ve Patra'daki ve Argos bölgesinin batısındaki kimi kalıntılarda olduğu gibi.(...) Yeni Yunan ulusal kimliğini, Avrupa Aydınlanma Akımının etkisi altında kalarak, Diaspora Ortodoks Rumlarının orta kentsoylu sınıfından gelen çocukları yarattılar özellikle Eski Bulgar ve Eski Türk soylarının zaman içinde değişmez sürekliliğinin geçerli olmadığı sonucu kolayca ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Ortodoksluğun Yeni Yunan kimliğiyle asla özdeşleşmediği sonucu da çıkmaktadır. Nedeni çok basit; Ortodoks Milleti diye adlandırılan toplum, sonradan ayrılan Rus, Bulgar, Arnavut, Sırp, Makedon, Rumen ve Yunanlılardan oluşuyordu. Romalıların veya Rumların o dönemdeki lideri ve İstanbul Patriği, kendi ayrıcalıklarını korumak için 1821 Yunan İhtilalini aforoz etmiş ve her çeşit ilerici toplumsal hareketi engellemeye çalışmıştır... Papanastaslou (1876–1936 Yunanlı siyaset adamı İki kez kısa süreyle başbakanlık yapmıştır. Bu gibi kişilerin akılcı görüşlerine, pek tabii, kimse kulak asmadı. Anadolu felaketinden yıllar önce tanınmış sosyalist lider, görüşlerini şöyle dile getiriyordu. "Gerçek özgürlük ulusal eşitlik ve dayanışma yolu, Türkler için olduğu kadar Türkiye'de yaşayan Hristiyan halklar için de tek kurtuluş yoludur; onları yüksek bir yaşam düzeyine çıkaracak tek yoldur... "Bu halkların yüksek çıkarları, ulusal megalomanilerini ve İstilacı emellerini terk edip, Türkiye'de gerçek özgürlüğün yerleşmesi için insani çabalara katılmalarını gerektirmektedir. Hristodulos (Yunanistan başpiskoposu, Megali İdeacıdır.) ve Kallinikos'un (Pire piskoposu ve Hristodulos'un manevi babası) halk önünde dile getirdikleri görüşler, birçok ideolojik sapmaları açığa vurdu. Birincisi şöyle bir açıklama yaptı. 'Allah tarafından bana verilen emir önde yürümek, sizin de göreviniz dini liderinizin peşinden gelmektir' İkincisi ise daha da ileri giderek şu inanılmaz şeyleri savundu. "Fransız Aydınlanma Hareketi, Fransa'yı nasıl felakete sürüklemişse, Yunan Aydınlanma Hareketi de Yunanistan'ı aynen felakete sürükleyecekti." Yerel Ortodoks papazlar sınıfının ortaçağa özgü bu teokratik görüşleri, günümüzden 250 yıl önceki eski dönemlerde belki olağan karşılanırdı." Fakat Avrupa Aydınlanma Felsefesi bu görüşlere karşı savaşmış ve galip gelmiştir. Her iki toplum yanında Balkanlardaki ve Yunanistan'daki halkın ne kadar kozmopolit olduğu görülür. Bunun yanında kendilerini ari (saf) bir ırk olarak gören Yunanlıların da ne denli kozmopolit olduklarını bir Yunanlı araştırmacının kaleminden anlaşılmaktadır. Yunan halk önderlerinden bilhassa din adamlarının ne kadar dayatmacı oldukları görülür. Bu iki toplum arasındaki kozmopolitlik aslında gün gibi aşikardır. Türklük konusunu nasıl ki Türk'ten Hristiyan olmaz! Düşüncesi radikalleşmeyi getirmiş ise de Yunanlılarda aynı bağnazlığı din adamlarının tetiklediği görülür.

Bu son bilgileri özellikle satırlarımız arasına aldık. Daha sonra anlatacağımız konular içinde Urum veya Urumey adlı Kırım yarımadasında yaşayan konuşma dili ve ananeleri aynen Türk olan, Türkçeden başka dil bilmeyip, Hristiyan olan Türklerle tanışacağız. Yeri gelmişken bahsedelim. Hun Kralı Gordas (527–528) yılları arasında İstanbul'da vaftiz olarak Hristiyan

dinine geçmiştir. Fakat Hristiyan olan Gordas ülkesine dönünce yakınları tarafından öldürülmüştür. Bu konu her zaman tartışmaya açık olacaktır. Türkler içinde Hristiyanlığı kabul edenler ve daha sonraki yıllarda İslamiyet'e geçenler çoktur. Bu yıllarda inanarak din değiştirme olaylarından daha çok çıkar amaçlı din değiştirmeler olduğunu zannediyoruz. Bizans toprak sahibi olmak için ve fazla vergi vermemek gibi kayırmacı düşünce hep egemen olmuştur.

Etnisite olayına kısaca değinirken, biraz önce söz konusu ettiğimiz gibi gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'da salt bir ırkın üstünlüğü yoktur. Yönetenler yani iktidar ile koruyan(askerler) hep farklı topluluklardan olmuşlardır. Bu farklılık içinde ulusçuluk o yıllarda henüz yoktur. Toplumu yönetmede egemen olan düşünce sadece din birliğidir. Dinde de yönetimdekiler haricinde fanatik dindarlık pek yoktur. Bu fanatik dindarlık ancak 1300 yıllarından sonra Bizans ve Avrupa'da söz konusu olacaktır. O da göreceğimiz gibi Bizans'ın yok olmasına neden olacaktır. Avrupa devletleri bu fanatizmden Rönesans hareketiyle kurtulacaktır. Geçmişe dönük düşünüldüğünde, dini vatandaşına dayatma olarak kullanan toplumlarda ister Hristiyanlıkta olsun, ister İslamiyette olsun, tepki neticesinde yeni mezheplerin çıktığı da görülür. M.S. VII. yüzyıldan sonra Bizans'ta filizlenecek Paflikyanlık ile 900 lü yıllarda Balkanlarda yayılacak Bogomillik Hristiyan din bezirgânlarının halkın üstüne fazla gelmelerinden dolayı ortaya çıkacaktır.

Etnisite olayından themalara geçmemizin nedeni, bu sistemle zaten Bizans karışmış, çok göçler almıştır. Çünkü sınır boylarına yerleştirilen paralı askerler buralara ailelerini de getirerek yerleştiriyorlardı. Osmanlıda da bu sistem varsa da, Türkler kendi toplulukları içinden genellikle Bektaşî toplulukları yanında, Hristiyan Türk (Karamanlıları) topluluklarını sınır boylarına göndermiştir. Bu sınır boyu koruma güçleri(orduları) Bizans'ta ise farklıdır. Ücretli askerler veya toprak verilerek vergiden muaf tutulmuş genellikle Türk ve az da olsa Hristiyanlar nedeniyle nüfusu çok kozmopolittir. Themalar, Bizans'ın idari sistemine VII. yüzyılda girmiştir. XI. yüzyıla kadar eyaletlerden gelen birlikler Bizans ordusunun ana gücünü oluşturuyordu. Bu sistemin çökmesinin bir diğer nedeni de büyük toprak sahibi elit tabaka arasındaki mücadele ile ilgili olduğu kadar, fetihlerin yavaşlaması nedeniyle hazinenin dengesinin bozulması ve vergiden muaf tutulan Thema mensuplarının maliyetlerinin de artması olarak görülür. IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) masrafları kıstak için asker sayısını Themalarda düşürmüştür. XI. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu sistem çökecek yerine paralı askerlerin oluşturduğu birlikler alacaktır.

XI. yüzyılda Bağdat'ta İslam Halifesi oturuyordu. İşte bu yıllarda doğudan gelen Selçuklu Türkleri İslam'ın Başkenti Bağdat'ı almış, Bizans İmparatorluğu için sorunlu günler başlamıştı. Bizans ve Mısır'daki Fatimilerle komşu olmuşlardı. Alparslan komutanlığında Selçuklular 1065 yılında Ermenistan'ı da topraklarına katmışlardı. Aynı yıllarda Balkanlardaki Türklerin durumunu Eutathius şöyle anlatır. **"Selanik ve çevresi, Türklerle doludur. Buralarının yeni Türkiye veya Türklerin Avrupa'daki ülkesi"** olarak tanımlanabileceğini kaydeder. Yine Aydınoğlu Beylerinden Çaka Bey ve Gazi Umur Bey bu topraklara ayak bastığında onu karşılayan ve yardımcı olan Türklere Pomage (Türklere yardımcı olanlara Bulgarların verdiği addır.) adını verdiği Pomaklara rastlanır. Balkanlara ilk çıkan Osmanlı komutanlarından Lala Şahin Paşa ve Balaban'a yardımcı olan bu Pomaklardır.

Karadeniz kuzeyinde ve batısında yaşayan bu Türk boylarından başka XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'yu işgal etmeye başlayan Selçuklu Türklerinin de Bizans'ın batıdaki mücadeleleri arasında maddi çıkar karşılığında İmparatorluğun hizmetine girdiği bilinmektedir. Özellikle iç mücadeleler ve taht kavgalarında Bizans yöneticilerinin rakiplerini alt edebilmek için yüksek ücret karşılığında Anadolu'da faaliyetlerde bulunan Selçuklu Beylerinin yardımına başvurduğu bilinir. Bizans bu konuda çok bilinçlidir, zaman zaman çıkar karşılığında düşmanlarına karşı bu Türk boylarını kullanırken zaman zamanda onları birbirlerine kırdırmak için tarihte **"Bizans oyunu"** dediğimiz entrikalarla bu Türk boylarını birbirlerine kırdırmaktadır. Tıpkı 1081 Nisan'ında Kumanların Peçenekleri neredeyse tamamen imha ederek kalanları sürdürdükleri unutulmamıştır. Bir başka örnekte Anadolu kökenli Danişmentliler ya da Selçuklular üzerine düzenlenen seferler sırasında Bizans ordusunda yer yer diğer Türk boylarının yer alması gibi bilgiler kaynaklarda mevcuttur.

Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk boyları gibi, Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya gelen Türk boyları da vardı. Azerbaycan'dan gelen Türk boyları içinde de Bizans ordusunda paralı askerlik yapanlarında tarihi kayıtları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi VI. Mikhail (1056–1057) yıllarında beraberindeki kuvvetlerle Bizans hizmetine giren Hanoğlu Harun'dur. Harun Mikhail' den sonra I. İsaakios Komnenos 1057–1059 döneminde Bizans hizmetinde bulunmuştur. IX. Konstantinos Monomakhos'un başa geçmesinden sonra Harun'un bir suikast olayına adı karışması üzerine Diyarbakır bölgesindeki Türklere karşı savaşmak üzere görevlendirilir. Bu olaydan sonra Bizans topraklarına akınlar düzenleyen Türklere katılan Harun, 1068 yılında Membic civarında IV. Romanos Diogenes ile de savaşmıştır. Yine Selçuk Beylerinden olan Alparslan'ın eniştesi Erbasan Sultan ile arasında çıkan bir olaya kızarak, 1070 yılında Sivas yakınlarında askerleriyle birlikte karşısına çıkan Bizans Manuel Komnenos'u mağlup eder, Komnenos'u esir alır. Nedense onun isteği üzerine İstanbul'a giderek Bizans'ın hizmetine girerek Bizans saflarına katılır. VII. Mikhail 1078 yılında iktidarı ele geçirmek için harekete geçen Anadolu orduları komutanı Nikephoros Botaneiates'e karşı bu kez Süleyman Şahın desteğine başvurdu. İmparator ile anlaşılan Süleyman Şah, Nikephoros Botaneiates'i İznik yakınlarında sıkıştırdığında Bizans generalini kurtaran yanındaki Selçuklu şehzadesi Erbasan olmuştur. Süleyman Şah Erbasan aracılığıyla ikna edip kendi tarafına çeken Botaneiates, Selçuklu kuvvetleri ile İstanbul üzerine yürüyerek Bizans'ta iktidarı ele geçirmiş olur.

Yine Bizans taht kavgalarının birine alet olan Türk beyleri bu defa imparatorluk iddiasında bulunan Nikephoros Bryennios'a karşı da Botaneiates yine Bithynia'dan İznik'e kadar olan bölgenin egemeni, Türklerin Reisi Kutalmışoğlu Süleyman ve Mansur'u yardımına çağırır. Süleyman Şahın gönderdiği 2.000 kişilik kuvvet Trakya'daki Kalavria Savaşında önemli rol oynayarak savaşın kazanılmasını ve Bryennios'un esir edilmesini sağlamıştı. Bizanslı tarihçilerden Anna, burada bu konuya temas ederek, Bizanslı ve Makedon hatta Rus tarihçilerin o yıllarda dahi Peçenek ve Kuman Türklerini İskitler olarak kabul ettiklerini yazmaktadır. Anna'nın, **"Bryennios'un ordusunda ise sahip olduğu kalabalık kuvvetlerin dışında İskitlerin (Peçenek ve Kuman) bulunduğunu belirtmektedir. Bryennios, İskitlere savaş başlar başlamaz, düşmanı arkadan kesintisiz ok yağmuruna tutarak bunalıtma görevi verildiğini"** ifade eder. Görüldüğü gibi gerek Selçuklular içinde Hristiyan soylular, gerekse Bizans içinde Türk soylu Hristiyanlar, yanında az da olsa İslamiyet'i seçmiş, Türklerle halvet olmuşlardır.

Altıncı yüzyıldan sonra başlayan sınır boylarına yerleştirilen Türk boyları, X. yüzyıldan sonra artık Bizans ordusunun ana birlikleri ücretli asker dediğimiz paralı birliklerden oluşacaktır. O yılların Bizans, Ermeni, Latin ve İslam kaynakları da bunu doğrular. Artık Bizans ordusunda, İngiliz, Frank, Norman, Alman, Venedikli, Rus, Bulgar, Alan, Gürcü, Sırp, Ermeni, Peçenek, Kıpçak, Uz, **Türkopol** ve Selçuklu Türkleri gibi pek çok ulustan ücretli asker bulunacaktır. Paralı asker bulunması da zaman zaman fiyaskoyla bitmişti. Örneğin Selçuklulara karşı savaşmak üzere Anadolu yakasına geçirilen 15.000 kişilik Peçenek atlısı bu görevi kabul etmeyerek (veya ücreti yeterli bulmayarak) atların üstünden inmeden Boğazı geçmelerine rağmen geri dönerek Tuna sahillerindeki vatanlarına dönmüşlerdi. XI. yüzyılın sonlarında I. Aleksios Komnenos döneminde ücretli Türk askerleri konusundaki en önemli gelişmelerden birisi de **Türkopol** (**Türkogulları**) dir. **Türkopol** ismi XI. yüzyılın sonlarından itibaren Bizans ordusunda görev yapan Hristiyanlaştırılmış Türk paralı askerlerine verilen ad olduğunu Bizans kaynakları kaydeder. Yunanlı tarihçi Savvides, "**Tourkopouloi**" kelimesinin Bizans ordusundaki Türklerden oluşan birlik için kullanıldığını, bu birlik mensuplarının Grek kadınlarla olan evliliklerden doğan çocuklardan oluştuğunu belirtir. **Türkopol**lerin Karadeniz'in kuzeyinden geçerek Bizans'ın Balkanlardaki arazilerine gelen Peçenek, Uz ve Kuman Türkleri soyundan değil doğrudan Selçuklu Türklerinin soyundan geldiğini belirtir. I. Aleksios Komnenos'un oğlu ve halefi II. İoannes Komnenos döneminde gerek Anadolu gerekse Trakya'dan gelen Peçenek, Uz ve Kuman Türklerinin ordudaki faaliyetleri hakkında bilgi bulunduğunu da kaydeder. 1134 yılında II. İoannes Komnenos, Danişmentliler tarafından ele geçirilen Paflogonya topraklarından Kastamonu üzerine vardığında ordusunda Selçuklu Sultanı Mesud'un gönderdiği paralı askerler bulunuyordu. Danişmentli Muhammed'in mektup yazarak Sultan Mesud'u ikna etmesi üzerine Selçuklu askerler geceleyin Bizans ordusunu terk ederek onları güç duruma düşürürler. Bunun üzerine imparator kuşatmayı kaldırarak Kirmastı çayı kenarındaki müstahkem mevki ye sığınır. Danişmentliler üzerine çıktığı sefer sırasında Kastamonu ve Çankırı'yı tekrar Bizans sınırları içine alır. Bundan sonra 1136/37 yılında Ermenilerin Bizans çıkarlarına karşı komşularıyla işbirliği yapması üzerine Kilikya seferine çıkar. İmparator bu defa Paflogonya bölgesinden (Çankırı) civarından topladığı paralı Türk askerlerini yanına almıştır. Gerek Bizans içinde Selçuklu'nun elit zümresinden olan Hristiyanlığı kabul etmiş **Türkopol**ler, gerekse Selçuklular içinde İslamiyete geçmiş veya geçmemiş birçok Bizanslı elitler önemli görevlere getirilmiş veya Türklerle beraber Türk idari sisteminden yararlanarak yaşamışlardır.

Anadolu'daki Türk varlığına son verme kararında olan I. Manuel Komnenos (1143–1180) kendisine olan aşırı güveni, onu tekrar Malazgirt Savaşı akibetine uğratacaktır. Selçuklu tehlikesine kesin son vermek amacıyla büyük bir hazırlığa giren imparator, ordusunu Latinlerden ve Tuna Türkleri İskitlilerinden güçlü bir paralı ordu teşkil eder. Malazgirt Savaşında olduğu gibi Myriokephalon'da da Bizans ordusu pusuya düşürülür. Malazgirt Savaşında olduğu gibi karargâh etrafında dolaşarak "**yüksek sesle, daha önce Hristiyanlığı kabul eden Türkler uyarılarak Selçuklular saflarına davet edilirler.**" Bilindiği gibi savaşı Selçuklu Türkleri kazanır. Bu olaydan sonra hayatını kurtarma çareleri arayan imparator ertesi gün sultan tarafından önerilen beklenmedik barış teklifiyle hayatını kurtarır.

Türk boylarına ait paralı askerlerin Bizans ordusunda görev almasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlar İmparatorluğun Trakya'daki arazilerini devamlı yağmalayan Peçenek, Kuman ve Uzlari askeri güç olarak durdurmayı başaramayan Bizans genellikle

Osmanlı Uçbeyleri Balkanlarda.

arazi, para ve değerli hediyeler karşılığı onları yanına çekmiştir. Bunlar içinde bazılarını da vaftiz ederek onların din değiştirmesine sebep olmuştur. Bu yıllar da Anadolu mozaiği görüldüğü gibi çok karışıktır. Bu karışıklığı XIII. yüzyıl sonlarında Osmanlı'nın kurulduğu dönemlerde saf Türkmenlerin Rumeli'ye akıncı olarak veya az da olsa Anadolu Erenleri'nin Balkan Türklerini "ihtida" (kendi isteğiyle din değiştirme) ya davet etmek için geçtiğini göreceğiz. Daha sonraki yıllarda Osmanlı

kendine karşı olarak gördüğü Bektaşî, Celalîleri ve Karaman Türklerini uçbeyi olarak Rumeli'ye gönderecektir. Yani Bizans idari yapısındaki örgütlenme şeklini aynen Osmanlı'da da göreceğiz.

HUNLAR

Hunlar, M.S III. yüzyıllarında Orta Asya'dan önce Karadeniz'in kuzeyine, daha sonraları da, Karadeniz'in batısı üzerinden Güney Tuna yöresine yerleşmişlerdir. Hunlar, Balkanlara iki koldan gelerek, Belgrat, Niş, Üsküp, Köprülü ve Selanik ovasına, diğer kolda Sofya, Filibe üzerinden Trakya'ya yerleşmişlerdir. Trakya'ya inen Hunlar 9 Ağustos 378 yılında Bizans ordusunu mağlup ederler. Bizans devletini haraca bağladıktan sonra ülkelerine dönerler. Batı Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içinde olan Hunlar, Doğu Roma İmparatorluğu ile pek anlaşamıyorlardı.

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara gelen Hunlardan başka bir kolda Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmişlerdir. Bu tarihte Anadolu'ya gelen Hunlar Urfa, Antakya üzerinden Kudüs'e gidecekken vazgeçip, Orta Anadolu'ya, Kapadokya ve Galatia'ya kadar geldiler. 398 yılında Anadolu'ya ikinci bir Hun akını daha olmuştur.

Bu arada Hun İmparatorluğu, batıda Roma İmparatorluğu ile ilişkilerini hep iyi götürmüştü. Doğu Roma ile nedense anlaşamıyordu. Özetle Bizans'a Hun tehditlerinin eksilmediği hep görülmüştür. Hunlar, Roma İmparatoru Theodosios'un I. ölüm yılı 395 yılında yeniden harekete geçerler. Bu hareket iki yönlü olur. Hunların bir kısmı, Balkanlardan Trakya'ya inerken, diğer bir kısmı da Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yönelmişlerdir. Tarihi belgelerde ve yazıtlarla kanıtlandığı gibi, Anadolu'ya ilk giren Türk kavmi (olmuşlardır). Urfa, Antakya üzerinden Kudüs'e gidecekken vazgeçip, Antakya üzerinden Orta Anadolu, Kapadokya ve Galatia (Ankara yöresi) yaya kadar ilerlediler. 398 yılında da Anadolu'ya ikinci kez gelmişlerdir. Bu bilgileri okurken aslında Anadolu'ya ilk gelen İskitliler olduğunu daha önceki bölümde okumuştuk. Anadolu içlerine kadar hiçbir direniş görmeden gelen Hun Türklerini, Doğu Roma İmparatoru Arkadius sadece seyretmiştir.

Hunlar, Balkanlara da hiçbir direniş görmeden yerleşmişlerdir. Batı Hun İmparatoru Uldız Grek kaynaklarına göre, kendisiyle barış müzakereleri için gönderilen Bizanslı Trakya Umumi Valisine, (Magister Militum) "Güneşin battığı yere kadar her yerl zapt ederim." diyerek meydan okumuştur.

Uldız'dan sonra başa geçen Atilla'nın amacı ise dünya devleti kurmaktır. Atilla'nın ilk hedefinin önce Doğu Roma İmparatorluğunu ortadan kaldırmak olduğu biliniyordu. Bu nedenle önce İstanbul alınacak başkent yapılacak İstanbul'dan politikasını yürütecekti. Hun İmparatoru Atilla döneminde İmparatorluk Avrupa'nın batısına kadar dayanmıştı.

Atilla Uldız'ın savaşla yıldırma politikalarını aynen devam ettirdi. Doğu Roma ile yıldızı pek barışmamıştı. Atilla'nın Uldız'dan farkı devlet adamlığı yanında diplomat olması idi. 439 yılında Vandalların Kuzey Afrika'dan sonra Sicilya adasını ve Roma'yı yağma etmesi üzerine harekete geçti. 441 yılında İllirya bölgesi ve Belgrad'ı kuşatarak ele geçirdi. 447 yılında İstanbul'da vuku bulan büyük deprem ve öncesinde yaşanan salgın hastalık neticesinde ödemesi gereken vergi borçlarının, Doğu Roma'nın (Bizans) ödenmemesini bahane ederek İstanbul'a saldırdı. Bulgaristan'daki Gigen kasabası yakınlarında Vidin Irmağını geçerek Sofya, Silistre ve Filibe'yi zapt ettikten sonra Trakya ve Teselya'yı ele geçirdi. Khersones(Gelibolu) yakınlarında Bizanslıları yenmesi üzerine İmparator II. Theodosios Atilla'dan barış ricasında bulundu. Hunlara altın olarak yıllık vergi vermeyi kabul etmişti. Atilla bunlarla yetinmeyerek, II. Theodosius'tan taahhüt ettiği vergiyi iki katına çıkartmayı ve kendisine **"Magister Militum"** unvanı verilmesini sağladı.

441 yılında Tuna'yı aşan Atilla Sirmium ve Naisus'u (Niş) ele geçirdi. Konstantinopolis üstüne yürüdü. İranlılar savaşmakta olan II. Theodosius'tan alınan verginin üç katına çıkarılmasını istedi. Bunu kabul ederek Bizans'ı çok aşağılayıcı bir antlaşma imzalamak zorunda bırakır. 447 yılında Tuna'yı tekrar aşarak Moisia'yı yakıp yıktı.

İmparator Atilla'yı hoş tutmak isteyen Batı Roma İmparatoru Valentinianus III. ün kız kardeşi Honoria Atilla'ya nişan yüzüğü göndermişti. Onunla evlenmeyi kabul eden Atilla çeyiz olarak ülkenin yarısını veya Roma İmparatorluk idaresine ortak olarak iştirak hakkını ister. Bu arada bazı sorunlarında ortaya çıkmasını bahane ederek Roma üzerine yürür. 452 yılında yüz bin kişilik ordusuyla Roma İmparatorluğunun başkenti Ravanne'yi tehdit etmesi üzerine toplanan Roma senatosunun oluşturduğu heyetin başına geçen Papa Leo I. (Büyük Leo) 452 Temmuz ayında Hun İmparatoru Atilla'dan Roma'yı esirgemesini rica eder. Nasıl beş yıl önce Büyükçekmece önlerine kadar gelerek İstanbul'u fethetmeden vergiye bağlamışsa, Roma'yı da öyle bağışlar. Barbar denilen Atilla aslında ne kadar uygar bir insan olduğunu burada göstermiştir.

Atilla, Türk'ü milletlerinin hafızasında ölümsüzlüğe ulaşmış tarihin olağanüstü insanlarından biridir. Avrupa ülkelerinde uyandırdığı korkuyla, masallara ve operalara konu olmuştur.60 yaşlarında İtalya seferinden dönerken bir iç kanama neticesinde ağızdan burnundan kan gelmesi neticesinde ölmüştür. Atilla'nın ölümünü Jean-Paul Roux adlı tarihçi **"Türklerin Tarihi"** adlı kitabında şöyle anlatır. **"Atilla 453 yılının Mayıs'ında, sarışın Cermen İdilko'yla evlendiği günün gecesinde öldü. Belki de katledildi ya da onca seks taşkınlıklarından, oburluklardan ve içki alemlerinden sonra şiddetli aşk arzularının kurbanı oldu."** diye yazar. **"Atilla'nın İmparatorluğu bir anda parçalanır. Hunlar doğuya çekilirler. Neticede bağımlı olarak Roma toprakları dahilinde de ki Moseia ile Dobruca'ya yerleşirler."** diye bahsedilir.

Atilla'nın oğullarından İlek, Dengizek ve İrnek babalarının başarılarını devam ettiremediler. İlek Hunlara karşı ayaklanan Germen kavimlerine karşı Nedao (Avusturya) da hayatını kaybetti. Dengizek İmparatorluk sınırlarını koruyabilmek için Bizans'la yaptığı savaşta bir kılıç darbesiyle öldü. Dengizek'in ölümünden sonra İrnek ise akıbetinden

korktuğu için halkıyla birlikte İskitya (İskit ülkesi) olan Batı Karadeniz kıyılarını güvenli görerek oraya yerleşti. İrnek Orta Avrupa'dan ayrılmasından sonra Avrupa da kalan Hunlar Bulgarların ve Macar devletlerinin kurulmasında, devlet haline gelmesinde öncülük etmiştir. Bulgarların ve Macarların **"Türkia'nın mümin kralı"** atasıdır. Tarihi kayıtlarda Bulgar-Türk devletinin hükümdar ailesi olan Dulo (Doula) sülalesine mensup gösterilen İrnek, Macar geleneklerinde, Macar kabilelerini Tuna boylarına getirerek orada yerleştiren Arpad hanedanının atası olarak tanınmaktadır. Macar Krallığından yeri gelmişken kısaca bahsetmek isterim. Macar krallığında 1071 yılında krallık hanedanında yaşanan bir çekişme de, İmparatorun desteklediği Salomon hem Papa VII. Gregorius'un hem Bizans'ın yardımını alan I. Béla'nın oğlu Géza yeni Macar kralı olur. Macar kutsal tacının kasnağı, Bizans İmparatorunun I. Géza'ya hediyesidir. Kasnakta yazıya göre mümin Kral I. Géza dır. İlgincidir, Anadolu'ya **-Diyarı Rum-** denildiği yıllarda Balkanların bazı kısımları da **-Türk Ülkesi-** diye anılmaktadır.

Proto-Bulgar Türk devletinin kuruluşunda görev alan Dulo sülalesine ait hanların isimleri şöyledir. Asparuh Han, Tervel Han ve Sever Han birer Dulo'dur. Sayıları 45 varan ve çeşitli dil ve soydan gelen bu kavimler, yalnız siyasi yönden bir birlik teşkil etmekte, yabancı kavim ve zümreler, ancak reisleri, şefleri ve kralları vasıtasıyla devlete bağlıdır.442 yılında, Hun devlet meclisi başkanı ve başbakan olan Onegesios(isminin sonuna ios eki geldiği için bazı Yunanlı tarihçiler tarafından Yunan kökenli adlandırılır.) ile Atilla'nın büyük oğlu İrnek idaresinde Hun orduları Balkanlarda sükuneti sağladılar. Hunlar, Orta ve Batı Avrupa'da Germen guruplarını ileriye, uzaklara sürerek, hatta kısmen kendi içinde eriterek temizlemek suretiyle 900 yıl Türk göçlerine bu toprakları açmıştır. Netice olarak da sosyal yaşam, dil ve kültür karışımına uğrayan Hunlar da olmuştur. Hun komutanlarından Kubrat'ın ismine Bulgaristan da bir yerleşim yerinde rastlayacağız. **"Kubrat"** ismine başka bir şekilde Hırvatlarda sahip çıkarlar. Macarlar Hunları **"Kun"** olarak yazarlar. Hun olarak okurlar. Yani "K" harfi "H" şeklinde okunur. Yine "B" harfinin "V" olarak okunduğunu Grekçe'den biliyoruz. Bu nedenle Hırvatların da Kubrat ismini Hırvat yaparak sahip çıkmaları gayet normal karşılanmalıdır. Hırvatlar da kendilerini Hun Türklerinin torunları olarak görürler.

528 yılından itibaren İncil'i Hunca'ya çeviren Ermeni Papazı ve daha sonraları Bizans misyonerleri, henüz Gök Tanrısına inanan Hun Türklerini, Bulgar Türklerini, Kuman (Kıpçak) ,Peçenek, Uz, Oğuz gibi Türk boylarının bir kısmını etkileyerek Hristiyanlaştırdılar. Ama bu boylar Türkçe dillerini hiç terk etmediler. Bu ifadeyi koymamın sebebi Ermeni kaynaklarında Balkan Türklerinden bahsedilmesindendir.

Hunları o yıllarda genellikle Paganist olarak biliriz. Günümüz araştırmacılarından Yonca Anzerlioğlu ise bu konuyu şöyle anlatır: **"Hristiyanlığın, Hunlar arasında ne kadar taraftar bulabildiğine dair net bir bilgi edilemese de, incelenen kaynaklarda özellikle Ermenilerin Hunlar arasında Hristiyanlığı yayma girişimleri olduğuna dair bilgiler elde edilmiştir. Bu konuda Moravcsik ve Peter Golden, Ermeni kaynaklarında bilgiler bulunduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan Hunlara yönelik olarak misyon çalışması sadece Ermeniler tarafından değil, aynı zamanda Bizans kilise teşkilatı tarafından da yürütülmüştür. Moravcsik'in belirttiğine göre kilise tarhlçısı Theoderatos, İstanbul Patriği Chrysostomos'un misyonerlerini Hun topluluğuna gönderdiğini yazmaktadır. Yine aynı döneme ait başka bir kaynak olan Sozomenos'ta aşağı Don vadisindeki Hunların Roma tanrısı olarak isimlendirdikleri Piskopos Theotlomos'un Hunları Hristiyan öğretisiyle tanıştırdığından bahsetmektedir."**

Hun Türkleri, Rumeli'de M.S 454 yılında Avrupa Hun İmparatorluğunun yıkılmasıyla Orta Asya'ya dönmeyip artık Balkanlarda kalacaktır. Arkadan Avar Türk boyları da buralara gelecektir. Türk üniversitelerinde ki bazı tez çalışmalarında Anadolu'da Hunların yaşadığı bölgelerden bahsedilir. Türkiye de Hunların torunları olan Honamlı Yörükleri bulunmaktadır. Bunlar Aksaray, Konya, Ereğli, Karaman, Ayrancı ve çevresinde yaşamaktadırlar. Bu aşiretin isminin eski Türkçe uzmanlarınca **"Hunlu"** anlamına geldiği ifade edilmektedir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü Yrd. Doç. Dr. Mualla Uydu Yücel makalesinde, **"Balkanlarda Türk varlığı Avrupa Hunlarının bu toprakları ele geçirmeleri ile başlar. Osmanlı ile devam eder. Nitekim Avrupa Hunları, Avarlar, Sabarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar bu topraklarda varlıklarını XIV. yüzyıla kadar sürdürdüklerini"** bahseder.

Hunlar içinde o yıllarda halk belli bir inanışa yönelmemişti. Genellikle pagan olan halk içinde Hristiyanlığa inanan bir azınlıkta vardı. Bu coğrafyadaki Türk soylu kavimli içinde VIII. yüzyılda İslamiyet ve Hristiyanlık egemen din olacaktır. Daha sonra anlatacağımız konular içinde Urum veya Urumey adlı Kırım yarımadasında yaşayan konuşma dili ve ananeleri aynen Türk olan, Türkçe den başka dil bilmeyip, Hristiyan olan Türklerle tanışacağız. Yeri gelmişken bahsedelim. Hun Kralı Gordas (527–528) yılları arasında İstanbul'da vaftiz olarak Hristiyan dinine geçmiştir. Fakat Hristiyan olan Gordas ülkesine dönünce yakınları tarafından öldürülmüştür. Bu konu her zaman tartışmaya açık olacaktır. Türkler içinde Hristiyanlığı kabul edenler ve daha sonraki yıllarda İslamiyet'e geçenler çoktur.

Batı Hun İmparatorluğu

Bu yıllarda Anadolu topraklarına iskân edilen bu Balkanlı Hunlar, genelde sınır boylarına yerleştirilmişlerdir. Bunların sadakati o yıllarda tartışılmazdı. Yunanlı yazar G. Nakracas gibi, Yonca Anzerlioğlu da **"Karamanlı Ortodoks Türkler"** adlı eserinde konuyu şöyle açıklar:

“Bizans ordusundaki yabancılar ya müstakil birlikler halinde ya da Bizans birlikleri içinde yer alarak savaşmışlardır. Moravcsik’in belirttiğine göre bazı kaynaklarda yer alan savaş resim ve tasvirlerinde de Bizans ordusunda görev yapan Hunlara rastlanmaktadır. Justinien döneminde Bizans ordusuna dahil olan Hun ve Bulgarlar sayesinde ordunun asker sayısı önemli düzeye ulaşmıştı, (ki bu askerler gittikleri yerlere aileleriyle yerleşmekteydi). Bizans başkentinde Hunlar olarak bahsedilen ve vaftizlere katılan bu guruba asil payeler verilmiştir. 560 yıllarında Bizans’a gelerek vaftiz olan ve Bizans ordu komutanlığına atanan Sunikas ve bundan daha önce 538 yılında vaftiz olan Aküm da İlyricum’a askeri ateşe olmuştur. Bu vaftizlerde Bizans İmparatoru Justinien de bizzat yer almıştır. 577 yılında İmparator Justinien’in Pers Kralı Hüsrev’e karşı İskitlerin de dahil olduğu 150.000 kişilik yabancı askerlerden oluşan ordusu Kayseri-Kapadokya’da Hüsrev’i yenilgiye uğratmışlardır” Burada üzerinde önemle durulması gereken Yonca Anzerlioğlu’nun faydaladığı kaynaklar Bizans kaynaklarıdır. Burada ana konumuz olan Balkan Türklerinin Anadolu’ya getirilişi ve genellikle Türklerin tamamının ataları olarak kabul ettiğimiz İskitler adıyla anılmasıdır.

AVARLAR

Orta Avrupa’da Frank Krallığı ile Bizans İmparatorluğu arasında, Eski Hun, Sabar kalıntıları ve Okurlar (Bulgarlar) gibi Türk kitlelerinin desteği ile, kudretli bir devlet kurdular. Germen ve özellikle kalabalık Slav kabilelerini egemenlikleri altına almak suretiyle 250 yıl kadar (558–805) Doğu ve Orta Avrupa siyasetine yön verdiler. Grek ve Bizans tarihçileri “**Abarnoi**”lerin bahis konusu edildiği, hatta çok daha eski tarihlerde Grek efsaneleri ile karışık olarak “**Abaris**” adının geçtiğini yazarlar. (Bu arada Yunancada **-b-** harfinin **-v-** olarak okunduğunu hatırlatalım.)

558 yılında Bizans’a bir heyet gönderen Avarlar, Bizans’la anlaşmaya varırlar. Bu anlaşmaya göre Bizans her yıl Avarlara bir miktar vergi verecek karşılığında Bizans’ı düşmanlarından korumayı üstleneceklerdi. Sınırları içindeki diğer kavimleri egemenliğine alan Avarlar Tuna boylarına kadar yayılırlar. 559 yılında yapılan ikinci bir anlaşma ile Slav kabilelerinin Bizans’a yapacağı saldırıları önleyecektir. Buna karşılık Bizans’tan belli miktarda vergi almışlardır.

560 yılında Dinyeper ve Tuna boylarına egemen olan Avarların başında Bayan Han vardır. Bayan Han, sınırlarına Bizans’a ait komşu topraklarını katmak ister. Justinyen tarafından kabul edilmeyen bu tekliften sonra 565 yılında onun ölümü üzerine Avarlar harekete geçerler. Pannonia’yı (Macaristan) doğru akınlar yaparak buraları topraklarına katarlar. 570 yıllarında ise Don nehri kıyılarına kadar yaklaşarak Göktürklerle komşu olarak Kırım’a kadar egemenliğini genişletirler.

Avarlar ile ilgili ikinci bir tarihi bilgide şöyledir: Sasani Şahvaroz kumandasındaki ordu, bütün Anadolu’yu geçerek Boğazlara ulaştığı zaman, Proto-Bulgar kuvvetlerinden destekli Avar ordusu da Balkanları ve Trakya’yı aşarak İstanbul surları önüne gelmiş bulunuyordu. Kuşatma Avar ordusu tarafından 626 Temmuz-Ağustos aylarında yapılıyordu. İlk kuşatma ise 619 yılında yapılmıştı. Bizans kaynaklarına göre, Patrik Sergios ile Patricius Bonos tarafından müdafaa edilen başkentte büyük heyecan uyandıran bu

hareket, tarihi izler bırakmıştır. Bizans'ta kurtuluşu anmak üzere **"bayram"** ilan edilir. **"Büyük Perhiz"**de kiliselerde ayinler yüzyıllarca devam etmiş ve **"Akathietos ilahisinin"** bu Avar kuşatmasında Türklerden kurtuluşunu kutlamakla ilgili olduğu zannedilir.

621 yılında Bizans'ın başına yine Sasaniler bela kesilir. Zor durumda olan Bizans İmparatoru Heraklius, bu beladan rahat bir şekilde sıyrılmak için Avarlarla barış anlaşması yapar ve onlardan 50.000 kişilik Trakya ordusuyla destek alarak Sasanilerin üzerine yürür. Savaş tekniği konusunda hiçbir deneyimi olmayan Heraklius Avar askerleri sayesinde savaşı kazanır. Bizans İmparatorlarının Türk boylarıyla ilişkileri zaman zaman çok dostane ilişkiler içinde olmuştur. Yine bu tarihlerde Heraklius Azerbaycan'ın kuzeyinde yaşayan Hazar Türkleriyle işbirliği yapar. Bu işbirliğini akrabalık derecesine sokarak kızlarından birini Hazar hanedanına gelin olarak verir. Amaç düşmanı olmayan uzak komşu devletlerle dost kalarak onları düşmanlarına karşı kullanmaktır.

Makedon tarihçileri bölgede o yıllarda Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türk soylu Torbeşler (Türkbaşlar) için şunları yazarlar. Torbeşlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biri olan **"Jupa"** isminin etimolojisi ile ilgili şu açıklamayı yaparlar. **"Jupa kelimesi Avar Türklerinden kalan ve dönemin idare sistemiyle ligisi olan bir kelimedir. Adı geçen bölgeye bu adı çok büyük bir ihtimalle 568-803 yılları arasında oralarda ve Balkan yarımadasının diğer yerlerinde yaşayan Avar Türklerinin torunları olduğunu söylemek mümkün."** diye kaydederler.

Avarlar, Hunların boşalttığı Orta Avrupa topraklarına Hanlığın ilk yıllarda egemendi. Arnavutlukta yapılan arkeolojik kazılarda bulunan Prostavats hazine ve buluntuları Avarlara aittir.

Avarları, bazı tarihçiler Atilla'nın Hunlarıyla aynı kaynaktan geldiğini kabul ederler. Belki de bu yüzden eski kaynaklar onları Hunlardan pek ayırmazlar.

Bizans'a saldırılar hep Balkanlardan gelmiyordu. Bu yıllarda doğudan gelen saldırılar da çoğalacaktır. Saldırıları bilhassa İslamiyet'in yayılmaya başlaması ile daha da artacaktır. 626 yılında Sasani ordularının Üsküdar önlerine kadar gelmesi bu defa Balkanlardaki ittifaklar gibi Anadolu'dan gelecek saldırılara karşı yeni arayışlara Bizans'ı itti. Bu yüzden Karadeniz'in kuzey bölgesinde egemenliğini arttıran Göktürklerle, Bizans İmparatoru Heraklius Perslere ve Anadolu'dan gelecek saldırılara karşı ittifak yapar. Bu ittifak Avarlar ile yaptığı ittifak kadar yararlı olmaz onun için. Bu arada Balkanlarda Kutrigur'lar güçlenmeye başlamış, güçlü bir devlet kurmuşlardı. 791 yılında Franklara karşı verdiği savaşı kaybeden Avarların 795 yılında son Kağanı Hristiyanlığı kabul eder ve Avar halkı da Slav toplulukları ve bir kısmı da Bizans içinde eriyip kaybolur.

Avar Hakanlığı, 8. asır sonlarına doğru gittikçe kuvvetten düşer. 791 den itibaren 15 yıl aralıksız devam eden amansız bir din muharebesi yapan Frank Şarlıman (768-814) hücumları (Orta Macaristan'daki Avar başkenti 796 da Pepin tarafından zapt edilmişti.) sonunda ortadan kalktı. (805) Parçalanan Avar gurupları, Doğu Macaristan ve Balkanlara dağıldı.

BULGARLAR

Paganist olan Avarların bu yıllarda bir kısmı Hristiyanlaşmışlardır. Daha sonraları da bu topluluklar Bogomolizmin etkisine girmişlerdir. Zamanla yerli halk arasında kaynaşarak erimişlerdir. Avarların dağılmasıyla 850 yıllarında Hristiyanlaşanlar, Slavlaşarak bir kısmı Bulgarlara katılırlar.

Bu topluluklar ve eski Hun soyluları 680 yıllarında Türk soylu Bulgarlarla beraber bugünkü Bulgaristan'ın temelini atmışlardır. Balkanlarda Türklerin varlığı Hun ve Avarlardan sonra Proto-Bulgar Türklerin 680 yılında I. Bulgar Devletini kurması ile devam edecektir. Ataları Hun İmparatoru Atilla'nın oğlu İrnek'tir. Bu sülaleye o nedenle Dulo Dolo ailesi denecektir. Bazı tarihçiler Hunlar ile Avarların aynı kaynaktan geldiğini, bu yüzden onları birbirlerinden ayırmadıklarını ifade ederler. Bulgar ismi **"Bulgamak"** karıştırmak anlamına gelir. Kendilerinin de kabul ettikleri gibi bölgede yaşayan kavimlerle karışarak Hun kumandanlarından Kubrat 635 yıllarında büyük bir mücadeleden sonra Bulgar kavimler birliğini kurar. Bizans'la iyi ilişkiler kurarak Patrikios unvanını alır. Ölümü üzerine birlik 642 yılında Karadeniz üzerinden gelen Hazar Türk boyları tarafından dağıtılır. Oğullarından İşperik (Asparuk), Bizanslıların doğuda Araplar ile uğraşmasından faydalanarak Balkanlara yerleşir, Bizans İmparatorluğu ile komşu olurlar. Gelişen dostane ilişkiler neticesinde 680 yılında Bizans İmparatoru kendi toprakları üzerinde Bulgar Devletinin kurulmasını resmen kabul eder. Bu dostane ilişkiler içinde Bulgarlara kurdurulan bu devletin merkezi Pliska (Aboba) olur. Bundan sonra İşperik, kendisine bağladığı Slavları kendi sınır boylarını korumak üzere çeşitli bölgelere sürer.

Bu devletin başına geçenler Türk boylarında olduğu gibi Han lakabını alarak 864 yılına kadar bir Türk devleti olarak hüküm süreceklerdir. Bu Hanlığın önemli isimleri İşperik (Asparuk), Tervel Han, Sever Han, Kornisor Han, Umar Han, Toktu Han, Pagan Han, Telerig Han, Kardam Han, Kurum Han, Omurtag Han ve Malamir Han gibi krallardır. 864 yılında Bogoris Han döneminde Hristiyanlığa geçmelerinin nedeni Bulgar Türklerinin Bolyar denilen zenginlerinin etkisini azaltarak şahsi egemenliğini kurmalarıydı. Bolyarlar bu sebepten Bogoris Hana karşı geldiler. Bogoris Hanın gizli bir şekilde Hristiyanlığı kabul etmesi Bulgar Türk boylarlarından çok korkuyor olmasındandı. Bogoris'e karşı gelen 52 Türk boyunun onu öldürtmesi korkusu gösteriliyordu. Bogoris'in oğlu Vladimir, Bolyarlarla bir olarak Hristiyanlıktan vazgeçerek eski Türklerin taptığı Gök Tanrısı inancına tekrar döndü. Fakat babasının tepkisi üzerine diğer oğlu Simeon'u tahtta oturtturarak devletin devamını sağladı.

864 yılından itibaren Hristiyanlığı kabul eden Bulgarlar tamamıyla Bizans'ın etkisi altında kalmışlardır. Bulgarların Slavlaşmasının temelleri aslında bu yıllarda atılır. 893 yılında resmi dil olarak kullanılan Yunanca kaldırılarak yerini Bulgarca alır. Kilisedeki ayinler dahi Bulgarca yapılmaya başlanır. İşperik Han tarafından 680 yılında kurulan bu Bulgar Devleti 969 yılında Bizans tarafından ortadan kaldırılır. Bulgar Devleti kesintilerle devam edecektir. Bu kesintileri tarihçiler üç bölümde inceler. I. Bulgar Devleti. 681–969, II. Bulgar Devleti 1187- 1396, III. ise 1908 yılında kurulan halen devam eden Bulgaristan devletidir.

II. Bulgar Devleti 1187 tarihinde Kıpçak Türkü Asen'in öncülüğünde tekrar kurulur. Sınırları eskisi gibi aynı alanları kapsar. 1396 yılında Osmanlı'nın Balkanlara çıkması ile son bulmuştur.

Yaklaşık 500 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgarlar 1878 yani 93 Harbiyle beraber Rusların yardımıyla **"fiilen"** bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 5 Ekim 1908 gününde bağımsızlığını ilan ettiği gün, Bulgar Kralı Ferdinand, Bulgar ülkesünün devamcısı olduğunu belli etmek için Orta Çağ Bulgar Krallığının merkezi olan Tırnova'da **"Çar"** tacını giyerek III. Bulgar Devletini resmen kurmuş oldu.

Bulgar kimliğini incelediğimizde ilginç bilgiler yanında onların tarihlerinde sahip oldukları asıl kimliklerini inkarla geçtiğini görürüz. Radi Dikici'nin **"Şu Bizim Bizans"** adlı eserinde Avarları, İskitleri anlatırken okuduğunuz kafatasından içki içmek konusunu 800 yıllarında Bulgar Hanı (Han tabirinin Türklerde kullanıldığını hatırlatalım.), Kurum Hanın başından geçen başka bir olayı da şöyle anlatır. **"807 yılında Şarman'ın Avarları tarih sahnesinden silmesi üzerine Bulgarlar Avar boyunduruğundan kurtulmuşlardır. İki yıl sonra da Bizans'ın başına bela olurlar. Kurum yönetimindeki Bulgar ordusu, karşısına çıkan Bizans ordusunu yenerek İller ve ele geçirdikleri şehirleri yağmalarlar. Özellikle Sofya'yı (Serdika) ele geçirince, kaleyi baştan aşağı yıkar, garnizondaki 6.000 askeri kılıçtan geçirirler. Bunun üzerine I. Nikeforus büyük bir Bizans ordusuyla gerekli ders vermek üzere oğlu Stavrakius'la birlikte yola çıkar. Sofya'ya vardığında, Bulgar ordusunun geri çekildiğini öğrenir."** Bunun üzerine I. Nikeforus, büyük bir ordu toplayarak tekrar Balkanlara döner. Bulgar başkenti Pliska'yı yerle bir eder. Bizans imparatorunun amacı, Bulgar Devletini ortadan kaldırmaktır. Bulgar ordusunu ortalıkta bulamaz. Aslında Bulgar Hanı Kurum dağlık bir bölgede pusu kurmuştur. Pusuya düşürülen I. Nikeforus'un başı koparılır ve torbaya konarak saraya getirilir. Kafatası temizlenir gümüşle kaplanarak tas haline alır. Bulgar Hanı, Kurum sarayına gelen misafirlerini etkilemek için bu tası şarap kadehi olarak kullanır. İskitler de var olan bu geleneğin Bulgar Devletinin kurulduğu yıllarda da yaşanmış olması ilginçtir.

Bulgarların geçmişi hakkında ilginç bilgileri Selanik'te yaşamış, hatıralarını **"Elveda Selanik"** adlı kitapta toplamış Musevi asıllı yazar Leon Sciaky'nin kaleminde buluruz. **"Yine başka bir halk Tuna'yı geçmiş, kendilerine toprak edinmek üzere güneye doğru ilerlemişti. Ural Dağlarından gelen bir Tatar halkı olan Bulgarlar, güç ve siyasi varlık peşindeydi. Slavların aksine Bulgarlar, etrafı Doğunun ihtişamını taşıyan eşler ve cariyelerle çevrili olan, halkını bükülmez bir iradeyle yöneten Han'ın yüksek otoritesine tabi güçlü bir askeri teşkilat kurmuşlardı. Kuzenleri Hunlar ve Avarlar (İrnek ve Kubrat) gibi, Bulgarlar da düşmanları arasında korku uyandıran vahşi savaşıtlardı. Aşağı sınıf saydıkları kadınları, erkekler gibi potur giymelerine karşın peçe takar ve ayrı yemek yerlerdi. Kocası öldüğünde, kadın ormanın kenarında ölüyü yakmak için yığılmış odunların üzerine çıkardı. Burada düşmanın cılanmış kafatasları içinde kaliteli kırmızı şarap içlirdi.**

Bulgarlar, Slavlar ve Rumlar arasındaki üçlü mücadele asırlarca devam etmiş, savaşın kaderi de pek çok kez değişmişti. Ancak bir zamanların galibi olan Bulgarlar mağlup ettikleri Slavlara karışmış, onlarla evlenmiş, dillerini ve adetlerini benimsemişti. Bugün artık Bulgarca'da ataların dilini hatırlatacak hiçbir şey kalmadı." Bulgarları en iyi tahlil eden bu cümleler olmalıdır.

Bulgarlardan bahsetmişken Slavlıktan bahsetmemek olmaz. I.Bulgar Devletinin kuruluş aşamasında Slavlardan ülke arındırılarak, onlardan sınır boylarında koruyucu

olarak yararlanmışlardır. Tıpkı Bizanslıların Türkleri sınır boylarına gönderdiği gibi onlardan da sınır boylarında faydalanıyorlardı. Balkan Slavlığı üzerinde yaptığı çalışmalarla bir çığır açan yeni akım genç tarihçilerden Osman Karatay bu konuyu çok güzel tahlil ederek Slavlığı şu kelimelerle anlatır. **"Slavlaşmış, eski etnik yapılar kelimenin tam anlamıyla ortadan kaldırılmıştır. Ancak bu Slav kitlenin son derece ilkel ve devlet olgusundan habersiz oluşu sebebiyle hiçbir zaman Slav etnik bilincinde siyasi yapılar oluşmamış, hatta Slavların hemen tamamı yabancılarca örgütlenerek devletleşme eğitimini almışlardır. Bu devletler aynı zamanda sonrasının Slav milletlerine iz düşüm teşkil etmiştir. Böylece daha baştan bölünmeler gerçekleşmiş, Bulgar, Sırp ve Hırvat olguları ortaya çıkmıştır. Sırp ve Hırvatlığın erişemediği ara bölgede Boşnaklık, coğrafyanın daha baştan Sırplıktan kopardığı yerlerde ise Karadağlılık teşekkül etmiştir. IX. Yüzyıldaki Bizans karşı taarruzu, bugünkü Yunanistan arazisinde Slavlığı büyük ölçüde ortadan kaldırmış, Arnavutluk ise Slavlığın gerçek anlamda ulaşamadığı bir yer olmuştur. Böylece Balkanlarda etnik yapı oturmuş, herkes kendi sınırını çizmiştir."**

Tarih bilimi **-acabaları-** kabul etmez. Tarih biliminde acabalar ve fikir yürütmeler olmaz ama ben bu acaba yerine **"fikir imalatı"** diyerek olmazları biraz yumuşatmak isterim. Karatay'ın bu düşüncelerinden faydalanarak ileriki bölümlerde okuyacağımız Pomakların kökeni üzerine **"fikir imalatı"** yaparak şu neticeye varabilir miyiz? Güney-Doğu Avrupa ve Balkan kavimlerinden Illıryalılar ve Traklardan sonra bölgeye gelen Kafkasya orijinli kavimlerden İskitler ve Albanlar da bölgenin asli yerleşik kavimleri olurlar. **"Sırp ve Hırvatlığın erişemediği ara bölgede Boşnaklık nasıl teşekkül etmişse"**, Miladi yıllar öncesi Arnavut ve Pomaklıkta bu ara bölgelerde öyle teşekkül etmiş olmalıdır. Bende kendi düşüncelerimi Karatay gibi **"fikir imalatı"** düşüncelerim içine yerleştiririm. Yunan kaynakları Traklar ile İskitler arasında kurulan akrabalık ilişkileri içinde Yunanlıların Agaryanlar dedikleri Pomakları, anlatılan özelliklerinden dolayı onlara Yunan, Pomaklara Agaryanlıklarından dolayı Trak kavmi dese de ben İskit kavimliğini yakıştırırım. **"Tarihin Babası"** Herodot bile Orta Avrupa'da yaşayan İskitlilere Agrian demektedir. Demek ki Agaryan kelimesinin aslı Agrian'dan gelmektedir. M.Ö. II. yüzyılda yine Kafkasya'nın güneylerinden göçen Albanları da Arnavutluk devletinin kurucusu olarak görürüm. Bu kavimlerin çok dağınık yaşamış olmalarından dolayı, bölgede daha sonraları ortaya çıkacak boşlukları da Slavlar dolduracaktır. Makedon Devletinin, İskender'in komutanlarının egemenlik kavgalarından sonra zayıflaması bölgeye Arnavut ve Pomakların, batıda da Boşnakların egemenlik kurmasına sebep olacaktır. Bu saydığımız kavimler de tıpkı daha sonra bölgede var olacak Sırp gibi hiçbir zaman (Arnavutlar hariç) devlet haline gelemeyeceklerdir.

Yine 550 yıllarında Bizans İmparatoru Justinien zamanında 2.000 Kutrigurlu aile Trakya'ya yerleştirilir.

Bulgar devleti kurulmazdan yaklaşık 150 yıl önce yani 530 yıllarında Bizans Komutanı Mundus ile Proto-Bulgar kavimleri arasında olan bir çatışmada esir alınan Bulgarların Bizanslılar tarafından Anadolu'daki Armenia ve Lazkia bölgelerine yerleştirildiği kayıtlarda vardır. Bu örnekleri vermekten amacım, gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'nun kozmopolit yapısı içinde ortak bir kimliği oluşturan Proto-Bulgar kavimleri içinde o yıllarda ve daha sonraki yıllarda Anadolu topraklarına çeşitli nedenlerle göçler olmuştur. Bu konuyu her bölüm içinde

örnekler vererek göstermeye çalıştık. Bazı etnik milliyetçiler bu anlatımlarımdan memnun kalmayacaklardır. Anadolu'da pek çok bölgede Türklüğünü inkar etmeyen Bulgar boylarından kimselerin kurduğu köy, çiftlik ve yerleşim isimleri yanında dağ ve ova isimlerine de rastlarız.

Bulgar devleti 680 yılında kurulduğunu biliriz. Ama daha önce bu topraklarda yaşayan Türk soylu kavimler burada yaşıyorlardı. Ama bu topraklarda olduğu gibi İskit soylu pek çok kavim Balkanlara ve Anadolu'ya yayılmışlardı. Bazı kaynaklar genellikle bu konuyu hep karıştırmışlardır. Yine Proto-Bulgar kavimleri içinde Anadolu'ya gelip yerleşenler olduğundan bahsetmiştik. İşte bunlara vereceğimiz birkaç örnek daha vardır. Bugün Toros dağlarının bir parçası olan ve adı Bolkar şeklinde isimlendirilen dağın isminin etimologlar Bulgarlardan geldiğini ifade ederler. Mehmet Eröz'e göre Tarsus bölgesinde Bolkar olarak anlandırılan dağa, yöredeki yürükler Bulgar Dağı demektedirler. Yine Trabzon bölgesinde bulunan, Bulgar Dağı olarak geçen isim günümüzde artık kullanılmamaktadır. Aşık Paşazade Tarihinde Fatih Sultan Mehmet'in Uzun Hasan ve onun annesi Sara Hatun ile birlikte Trabzon'a giderken Bulgar Dağına çıktığından bahsedilmektedir. Yine örnek olması için verdiğim bir iki örnekte Anadolu'nun Bursa ili Kemalpaşa ilçesine akan Kirmasti çayı vardır. Bu çayın çevresindeki Zamantı yerleşiminde 1563 yılı Osmanlı kayıtlarında rastlanan isimler içinde bana ilginç gelen Bulgarhacı Oğlu Aydoğmuş Turak, Üveyisoğlu Barik, Kubatoğlu Hamza gibi isimler yanında Zamantı'nın birçok mezarları içinde Bulgaroğlu Çiftliği, Karamanlı, Hun Yürükoğlu, Balkanlı oymağı, Salu Tatarlı oymağına rastlanır. İlginç olan çok eski yıllarda buralara Azerbaycan'dan gelip yerleşen Türkmen boyları da vardır. Anadolu tam bir harmandır. Bu tabir aslında yerine oturmalıdır. Anadolu tam bir medeniyetler köprüsüdür. Ali Sinan Bilgili "Azerbaycan Türkmenleri Tarihinde" adlı makalesinde "Şeyh Haydar döneminde Maraş topraklarından bir kısım Türkmenlerin Azerbaycan topraklarına göçtüklerini kesin olarak ispatlamaktadır. Azerbaycan'ın Karaağaç, Gence, Cosri, Hoy, Arrani ve Dağıstan sınırında yaşayan Türkmenler Dulkadirli adıyla anılmaktadır. Burada bulunan Türkmenlerin adlarına baktığımızda bir kısmının da Zamantı bölgesinden göçmüş oldukları anlaşılmaktadır. Azerbaycan'a göçen Dulkadirli Türkmenleri arasında Kavurgalı, Söklü, Şemseddinli, Eymür, Hacılar, Sarı Şeyhli, Camuslu, Çiçekli adlarına rastlanmaktadır. Azerbaycan Türkmenleri incelendiğinde ise bizim bölgemizdeki Türkmenlerle aynı adı taşıyan birçok Türkmen oymakları ile karşılaşmak mümkündür. Ali Bey Avşarı, Gündüzlü Avşarı, İmanlı Avşarı, Kara Hasanlı Avşarı, Karakoyunlu, Karamanlı, Varsaklar ve Yüreğir gibi daha sıralayacağımız birçok isim hem Kayseri bölgesinde hem de Azerbaycan'da ortaktır." Bu ifadeleri doğrulayan bir yaşanmış olayda başımdan geçmiştir. Yaşadığım bir olayda 23 Nisan 2009 şenliklerinde İzmir-Gazîemir ilçesine gelen Azerbaycan ekibi içinde atalarının Maraş, Kayseri, Adıyaman yöresinden Azerbaycan'a göçtüklerini söyleyen Azerbaycanlı dostlarım oldu. Burada gözden kaçırmamak gereken bir isimden daha bahsetmek isterim Azerbaycan yerleşimleri içinde ismi geçen Hoy şehriden M.Ö. I. yüzyılda Balkanlara ve Arnavutluk'a göçen Albanlardan bahsedilir. (E. Çokbankir-Balkan Türklerinin Kökeni) İrene Melikof ve E.A. Zachariadou adlı Anadolu Bektaşiliği üzerindeki araştırmaları ile söz sahibi olan bu kişiler Sarı Saltuk Dede ile Anadolu Erenlerinin bazılarının Hoy şehriden geldiklerini kaydederler. Günümüz Arnavutluğunun yıllar önce Balkanlarda bir Bektaşî merkezi olduğu, en yoğun Bektaşîliğin Balkanlarda Arnavutluk'ta görülmesinin bir tesadüf olamayacağına da burada belirtelim. Yeri gelmişken yineleyelim evrende bu denli, toplumların üzerinde uygarca yaşadığı başka toprak yoktur.

İbni Bibi'nin bahsettiği Tarsus ile Karaman arasındaki bölge ise Haval-i Bulgar ve Gülnar adıyla geçmektedir. Yine H. 980 yılına ait Adana mufasssalında Cemaat-i Orduyu Bulgar, Cemaat-i Halil Beyli tab-i Bulgarlı, Cemaat-i Kıpçak tab-i Bulgarin, Cemaat-i Balcı tab-i Bulgarlı isimlerine rastlanmaktadır. Bu şekilde ki isimlere Ankara, Bursa, Balkesir yörelerinde Osmanlı kayıtları içinde pek çok sayıda Bulgar, Bulgarin, Bulgar Şeyhlü cemaatleri Türkmen yörük taifesinden gösterilmektedir.

HAZARLAR

Bizans İmparatoru Heraklius'un doğudan gelecek saldırılara karşı daha önceki bölümlerde okuduğumuz gibi her Türk boyu ile ittifaklar yapmıştır. Yine böyle bir ittifakı bu kez Hazar Türk Boyu ile yapacaktır. Bu defa ki ittifak, ittifak ötesinde büyük bir dostluğa dönüşecektir. Hazar Kağanı'nın bu ittifak çerçevesinde Tiflis'e giren İran kuvvetlerine karşı Bizans'a yardım ettiği kayıtlarda geçer.

Heraklius'tan sonra tahta geçen II. Justinien 695 yılında tahtan kovularak Kırım'a sürülür. Kırımda kendini güvencede görmeyen II. Justinien Hazar Kağanlığına iltica eder. Bu arada kağanın kızı ile evlenir ve Theodore ismiyle Hristiyanlığı seçen prensin bir de oğlu olur. Bu yıllarda Bulgar devletinin başında Terfel vardır. Terfel'in yardımıyla tekrar Bizans tahtına oturan II. Justinien'in oğlu Tiberius'la iktidarı paylaşır. İki ülke yöneticileri arasında kız alıp verme yani akrabalık ilişkileri daha da ileri gidecektir. Bizans İmparatoru III. Leon, oğlu Konstantin Kopromin'i de Hazar Prensesi ile evlendirir. Bu prenses 732 yılında İstanbul'da vaftiz olarak İrene adını alıp, Bizans tarihine geçerek birçok olaya karışacaktır. Hazarların Bizans elit tabakası ile ilişkileri devam edecektir. İstanbul'da Patriklik yapmış Photius'un babası Sergios, ressam ve diplomat Hazar Lazaros iki ulusun ilişkilerinin pekişmesinde ilk akla gelen isimlerdir. Bu ilişkiler sayesinde Bizans ordusunda paralı askerlik yapan Hazarlar çoğalacaktır. Hazarlar, düşmanlarına karşı da Bizans'ın desteğini yanlarında bulacaklardır. Bilinen tek gerçek Bizans'ın bu dostlarını diğer komşu ve aynı soydan gelen rakiplerine kırdırmasını tarih boyunca göreceğiz. Bizans entrikası veya Bizans oyunu denilen dalavereler hiç bitmeyecektir. Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan kavimlerle Bizans ilişkilerini hep sıcak tutmuşlardır. Bilirler ki eninde sonunda bu toplulukla Balkanlarda içli dışlı olacaktır. Daha önceleri örneğini gördüğümüz Hun, Avar ve Bulgar kavimlerinde de böyle olmamış mıydı?

Karadeniz'in kuzeyinde önemli bir yerleşim olan Bosporos, Hazar Kağanlarının yaşam merkezi olmuş kentlerden biridir. Bu bölgedeki Cherson kenti ise Bizans sınırları içinde kalmıştır. 806-815 yıllarına ait bir kilise kaydında Hazar Türklerinin bölgeye tamamen hakim olduğu bilgileri vardır. O yıllarda Hazar elit tabakasının Yahudi olduğu bilinir. Bizans'ın Hazar Türklerini Hristiyanlaştırma çalışmalarına 860-861 yıllarında Bulgar Filozofu Metodi Kiril'den yararlanılmıştır. Konstantin, Kiril Bizans'lı Patrik Photius'un öğrencisidir. Hazar Başkenti İtil'e giderek Hazar Kağanı'nın huzurunda 200 Hazarlı'nın Hristiyanlığa geçiş töreninde bulunur. Bizans kaynaklarına göre, Hazar kağanı İmparatora mektup yazarak, artık inançlı bir insan olarak vaftiz olabileceğini bildirir. Benzer bir olay da, Selanik yakınlarında Yunan Agaryanlarını (Pomakları) toplayarak onları Hristiyanlığa geçirmek isteyişinin fiyaskoyla bittiğini görürüz.

PEÇENEKLER

Çek arkeolog Şkorpil, "Peçeneklerin diğer Türk boyları, Deliorman ve civarına yayıldığını, Deliorman'da toplu olarak kalanların ise diğer boylarla karışarak Gacallar adını aldığını ve Gagavuzlarla Gacalların VII. yüzyılın ikinci yarısının başında Bulgar Türklerinin Hanı Asparuh tarafından bölgeye yerleştirildiklerini iddia eder". Bu incelenmeye değerdir. Çünkü Gacallar ve Gagavuzlar konusunu biz de araştırmış ve karşımıza ilginç sonuçlar çıkmıştır. Bu konuya çeşitli bölümlerde temas etmiştik.

Bir başka yazarda bu bilgileri kabul etmeyerek Gagavuzların Kuman ve Peçenek kökenli olduklarını iddia eder. A.İ. Monoff "Türk boyları ve ilk Bulgar kavimleri arasında yayılan Hristiyanlık, Deliorman ve civarında toplu olarak yaşayan Peçenekler arasında yayılamadı. Bunların Müslüman olarak kalmalarına ve Türk veya Gacal yahut Çıtak adlarını muhafaza etmelerine engel olamadığını" iddia eder. Devamla, "Gagavuz ve Gacallar bazı kişilerin iddia ettiği gibi Anadolu'dan değil Kuzey Karadeniz üzerinden gelip Deliorman ve Dobruca yöresine yerleşen Peçenek ve Kumaların torunlarıdır." diye yazar. Bunun aksini iddia eden bazı tarihçiler Gagavuzların İzzeddin Keykavus döneminde Balkanlara geldiklerini iddia ederler. Biz ise bu iki tezin haricinde Gagavuzların bölgeye geliş tarihleri çok daha eski olduğunu iddia ederiz. Bulgaristan Türkleri üzerine araştırmaları bulunan M. Türker Acaroğlu da "Bulgaristan Türkleri I." kitabında Gagavuz Türklerinin köklerinin çok eskilere dayandırı ve bizim de bilgilerimizi doğrulayan bilgiler verir. Gagavuzlar miladi yıllardan önce Balkanlara gelen İskit kavimleri ile ilgili olmalıdır.

Peçenek kaynaklarında 860-880 yıllarında Volga'yı geçerek Macarların boşalttığı bölgeye yerleştiğini yazarlar. Peçeneklerin, Bizans, Kuman ve Macarlarla sanki göbeği beraber kesilmiştir. 914 yılında Bulgarlar Edirne'yi alarak Trakya'yı baştanbaşa yakıp yıkar. Bunun üzerine Bizans Peçeneklerden yardım ister. Fakat Peçenekler meşhur Bizans hileleriyle kandırıldıklarını zannedince geri dönerler. Bu güven kaybı olayından sonra Bizanslılar Peçenekleri çeşitli hediyelerle avlayarak dostluklarını devam ettirirler. Bu arada 970 yıllarında Don Nehri havalisinden gelen Uz'ların baskısıyla Macarların topraklarına yerleşirler. Bu yıllar Karadeniz'in kuzeyi üzerinden Türk boylarının bölgeye akın akın göç ettiği yıllardır. Peçenekler, Doneç nehri civarında "Etelköz"de yaşıyorlardı. Arpad adlı başbuğ tarafından idare edilen Macarlar şu anda yaşadıkları topraklara gelirler. Bu topraklarda daha önce yerleşmiş olan İskitlerle kaynaşırlar. Bu arada Peçenekler 8 uruğdan, (kavim) Ertim (Erdem), Çor, Yula, Kulbay, Karabay, Tolmaç, Kapan ve Çobanlardan oluşuyordu. Bizans'la 972 yılında yaptıkları bir anlaşma neticesinde I. Bulgar Devletinin topraklarının savunmasını üstlenirler. Bizans sınırları içindeki halkın vergilerden ve baskılardan bunalarak isyan etmesi üzerine Peçenekler durumdan istifade ederek bazı bölgeleri eline geçirir. Bu ara Peçenekler içindeki egemenlik kavgasında Turak ile Kegen adlı iki Bey anlaşamazlar. Kegen, Bizansa sığınır ve Hristiyanlığı kabul eder, yanında 20.000 askeri vardır. Kegen'i Peçeneklere karşı kullanan Bizans, Turak elçiler göndererek Kegen'in teslim edilmesini ister. Kışın gelmesini bekleyen Turak buz tutan Tuna nehrini aşarak Bizans'a saldırır, Bizans ülkesini yağmalar. Bizans'ın Tuna valisi İmparatorluktan yardım ister. Kegen'in

ordusuyla birleşen Bizans ordusu başta Turak olmak üzere Peçeneklerin önemli başbuğlarını esir alırlar. Ancak Bizans Peçenek askerlerinden faydalanmayı düşündüğü için onları yerleşik hayata döndürerek Niş ile Sofya arasındaki bölgeye yerleştirir. Kegen'e bağlı Peçeneklerin bir kısmı Bizans'la dostluğa devam etmiştir. Kegen yanında bulunan 3 Peçeneklinin suikast teşebbüsünden sonra Peçenekler tekrar birleşirler. Birleşen Peçenekler Bizans'a saldırarak her tarafı yağmalarlar."

914 yılında Bulgar Kralı Simoen'in Bizans topraklarını ele geçirmesi ve İstanbul için büyük tehlike arz etmesi üzerine o günün Türk boylarından Peçeneklerle ilişki kurması, yine o yıllarda Bizans'ın Kırım Komutanlarından Bogas Peçeneklerle dostluk kurarak onları Bulgarlar üzerine yönlendirmesi unutulmamalıdır. Devrin imparatoru Konstantin Porhyrogennetos'un oğluna hitaben kaleme alınan mektup, Bizans siyasetinin el kitabı olarak De Administranto Imperia (Devlet İdaresi) adlı altında Bizans yönetimlerinin ilk müracaat yeri olmuştur. İmparator, Peçeneklerle sulh içinde olmanın yararlarını şöyle anlatır. **"Peçeneklerle barış içinde, olmak onlarla, dostluk anlaşmaları imzalamak, her yıl hediyelerle birlikte diplomatik heyetler göndermek Roma İmparatorluğu'nun lehinedir. Aynı şekilde onlardan gelen heyetleri tanrının konduğu bu şehirde denetim altında tutmak ve İmparatorluğun yararınadır. Roma İmparatorluğunun İmkânlarından ve hediyelerinden yararıandırmak da İmparatorluğun yararınadır. Roma İmparatorluğu Peçeneklerle barış içinde olduğu sürece ne Ruslar ne de Türkler (Macarlar) Roma topraklarına saldıramazlar, barış bedeli olarak, büyük miktarlarda para alamazlar; çünkü onlar Roma İmparatorunun kendilerine karşı çevirebileceği bu milletin gücünden korkarlar. Çünkü Peçenekler eğer imparatorla barış içindeyseler ve imparator tarafından mektuplar ve hediyelerle kendi tarafına kazanılmışlarsa, Rusların ve Türklerin (Macarların) ülkelerine saldırıp kadın ve çocukların esir edip ülkemi harabeye çevirebilirler."** demektedir.

Bizans'ın elinde askeri gücün hazır olmaması üzerine Turak'ı serbest bırakarak kendisine bağlı kalacağı sözünü alırlar. Fakat kavimdaşları arasına katılan Turak verdiği sözden vazgeçecektir. Bunun üzerine Frenklerden yardım alan Bizans Peçeneklere saldıracak ama başarılı olamayacaktır. 1050, 51, 53, yıllarındaki savaşlar sonrasında Bizans 30 yıl sürecek bir barış anlaşması yapmıştır. 1059 ve 65 yıllarında yapılan savaşları da kaybeden Bizanslılara 1067 yılında saldıran Peçenekleri bu defa Bizans İmparatoru Roman Diogenes başarı ile durdurarak onları daha sonra Türklerle yapacağı savaşa katılmaya ikna etmiştir. Nitekim Peçenek güçleri Malazgirt'e kadar gitmişlerdir. Anadolu'da Bizans'ın paralı askerliğini yaparak savunmasını üstlenirler.

Bölgede Peçeneklerin boşalttığı yerleri bu defa Uzlar dolduracaktır. Uzlar kısa sürede Tuna'ya inince Bizans'a saldırmaya başlamıştır. Tarihçi Muralt'ın yazdıklarına göre sayıları 600.000'i bulan Uzlar Bizans sınırlarına tecavüz edince, çıkan savaşta Bizans Kumandanı Nikephore Botaniates Uzlara esir düşmüştür. Uzlar daha da güneye inerek İllirya'yı içlerine girerek Selanik ovasına kadar ilerler. 1064 yılları dolaylarında gerçekleşen bu olaylardan yine Bizans'ı Peçenekler kurtarmışlardır. Uzların çoğu da o yıllarda çıkan bir salgın hastalık neticesinde telef olmuşlardır. Salgın hastalıktan kurtulan Uzlar Kuman korkusuyla Rus Knezlerinin himayesinde sınır boylarına, her dönemde her ülkede olduğu gibi sınır koruyucusu olarak yerleşmişlerdir.

1067 yılında Bizans İmparatoru X. Konstantin Dukas ölmüş, eşi Eudocia Kapadokyalı General Romanus Diogenes ile evlenmişti. Peçeneklere karşı verdiği savaşlarda yeteneğini ispatlamış olan Romanus Diogenes, 1068–1069 yıllarındaki sınır çarpışmalarında Peçenek, Uzlar, Normanlar ve Franklardan oluşan ordusuyla Selçuklulara karşı başarılı olmuştur.

Tarihçi Muralt, Selçukluların Kilikya ve Kayseri yöresine düzenlediği akınlarda 1068 yılı Mart ayında Bithinya Themasında kamp kurup İskitler olarak nitelenen Peçenek veya Kumanlarla anlaşarak batıdan çekilen ordu birliklerini Selçuklulara karşı hazırladığı orduda askerlerinin Uz ve Peçenekli olduğunu açıklar. Bu askerlerin Balkanlardan mı geldiği, yoksa Kapadokya da yaşayan Kapadokya yerlisi olan İskitlerin Kapadokya ve Karadeniz'in birçok bölgesinde mi yaşadıklarını Muralt pek bilemez. Muralt **“İskitlerin, Karadeniz'in kuzeyinde bulunan tüm Türk boylarının İskit veya İskit boylarının ahtadı olarak kabul eder.”** Yine bu boyların da Kapadokya bölgesini vatan tuttuklarını kaydeder. Bu İskit olarak kabul ettiği Türk boylarını, Ahlat'a 1071 öncesi keşif birliği olarak gönderir. Yine Vryonis Anadolu da bulunan Attalies'e göre şu bilgileri verir. **“İmparator orduları önüne katıp düşmana doğru ilerlerken ortada kimsenin olmadığını görerek, kampa geri döner. Gece Uzlar kampın dışında, tüccarlarla alış veriş ederken Türkler (Selçuklular) kampın etrafında dolaşarak kampı ok yağmuruna tutarlar. Bunun üzerine Uzlar kampın içine doğru çekilirler. Gökyüzünde o gece ay yoktu ve karanlık bir geceydi. Eğer bu karmaşada Türkler kampa gırselerdi, kovalayan ve kovalanan birbirinden ayırt edilemezdi. Fizik olarak birbirlerine çok benzeyen Uzlar ve Selçuklular gece boyunca kampın etrafında dolaşan, gürültü çıkartan ve ok atan Selçukluların bu hareketleri sonucu sabah birçok Uz'un başlarındaki liderleri Tavus ile birlikte Selçuklu safiarına geçtiğini”** kaydeder. Vryonis, **“Uzlara güvenilmeyeceğinin Bizanslılarca bilindiğini belirtir.”** Daha önceleri de IX. Konstantin zamanında Selçuklulara karşı savaşmak üzere Balkanlardan getirilen Uzların İstanbul Boğazını geçmelerine rağmen Selçuklulara karşı savaşmamak için geri döndüklerini hatırlaması gerektiğini belirtir.

Malazgirt Savaşında Bizans sayıca Selçuklulardan çok üstündür. Başka kaynaklarda Peçeneklerin de Uzlar ile birlikte saf değiştirdiğini yazarlar. Bu durumda Bizans sayısal üstünlüğü Selçuklardan yana olacak ve savaşı kazanmasında elbette etkisi olacaktı. Malazgirt Savaşı sonrası Bizans'ın ezilen halk tabakası idari tercihinin ilginçtir Selçuklulardan yana yapacaktır.

Malazgirt Savaşından bir asır sonra 1176 yılı sonbaharında, Türk araştırmacılarından Yonca Anzerlioğlu Miryakefalon Savaşını şöyle anlatır: **“Bizans, Selçuklu Sultanlığına karşı bir sefer düzenleyecektir. Bizans İmparatoru Manuel'in komutasında özellikle Latinler ve Kumanlardan oluşan ordu birlikleri Konya üzerine yürüyüşe geçtiğinde İmparatorun amacı ve planı Konya surlarını bizzat yıkıp sultanlığa son vermektir. Bizans ordusu Miryakefalon önlerine geldiğinde yol boyunca geçtikleri tüm mera ve su kaynakların Türkler tarafından tahrip edildiğini görmüşlerdir. Bu durum Bizans ordusunu oldukça zora sokmuştur. 17 Eylül tarihinde İmparator Miryakefalon'dan hareketle geçilecek olan ve Tzibritze olarak adlandırılan geçide ordularını sokmuş ve Türklerin kendisini bu dar geçitte sıkıştırmasına meydan vermiştir. Yaşanan kanlı çatışmanın ardından Bizans ağır bir yenilgiye uğramış ve binlerce askerini**

kaybetmiştir.” Miryakefalon yenilgisini Bizanslı tarihçi Niketas Khoiates ise şöyle anlatır: **“Karanlık, savaşı durdurunca herkes başını ellerinin içine alıp devam eden tehlikeli göz önünde bulundurarak şaşkın şaşkın baka kaldı. Herkes her şeyden önce barbarlar ordugâhın etrafında çepeçevre dolaşıp yüksek sesle daha önce Hristiyanlığı kabul ettikleri için veya ticari çıkarları yüzünden Bizanslılara katılmış olan soydaşlarının kendi taraflarına geçmeye davet ederek, soydaşlarına bu gece içinde Bizans ordugâhını terk etmelerini, çünkü gün ışıır ışımaz ordugâhta, bulunanların tümünün mahvödleceğini bildirmekteydiler.”** Khoiates'in de verdiği bilgiler savaş sırasında Bizans askerleri arasında yer alan Kumanların varlığını bir kez daha ortaya koyarken onların bir çıkar uğruna Bizans'a katıldığını kabul eder. Selçuklu Türklerinin Kumanların Bizans ordusundaki durumlarını daha önceden bildiklerini gösterdiğini anlatır.

1084 yılında Bizans'a karşı isyan eden Anadolu Paflikyanlarının (Hristiyanlığın, Bogomillîğe benzetilen şekli) yardımına Peçenekler koşar. Peçenekler Bizanslıları büyük bir bozguna uğrattılar. Rodoplar üzerinde egemenliğini pekiştiren Peçenekler bir müddet rahatlar. Ordusunu yeniden toplayıp başına da bir Türk olan Tatik'i geçiren Aleksî Komnenos tekrar Peçeneklere saldırır. Fakat iki orduda birbiriyle savaşmaktan çekinerek çekilirler.

1087 yılı ilkbaharında Macar Kralı Solomon ile Kumanlar birleşerek Bizans'a saldıracaklardır. Peçeneklerde başbuğları Çelgü'nün idaresinde bu savaşa katılırlar. Fakat savaşa hazırlıklı olan Aleksî Komnenos Peçenek başbuğu Çelgü ve Macar Kralı Solomon olmak üzere pek çoğunu öldürerek bozguna uğrattır. Meşhur Bizans entrikaları karşısında şaşkına dönen Peçeneklere Silistre'yi savunan başbuğları Tatuş'u mağlup etmek istiyordu. Kumanların desteğini almak isteyen Tatuş'a yardımda Kumanlar gecikir. Buna rağmen Tatuş, Bizans'ı ağır bir yenilgiye uğrattır. Fakat Bizans'tan kalan savaş ganimetlerinden pay isteyen Kumanlarla anlaşamazlar, araları bu sebepten bir daha düzelmemek üzere bozulur.

1081 yıllarında Balkanlara çıkan İzmir Beyi Emir Çaka bölgede yaşayan Agaryanlara rastlar. Bu Agaryanlar, Emir Çaka Bey'e yardımcı olurlar. İskeçe, Gümülcine civarında yaşayan Agaryanlar İzmir beyine yardımcı oldukları gibi bölgeyi ele geçirmesine destek verirler. İşte bu nedenle Emir Çaka'ya yardımcı olan Agaryanlara (Slavcada Pomagaç=Pomage) anlamına gelen Pomaklar denmiştir. Bu yerli halktan bölgeye yeni yerleşen Kuman, Peçenekler ile daha önceden yerleşmiş olan İskit, Hun ve Avar Türk boylarıyla hemen halvet olmuşlardır. Bu tarihten sonra kendilerine çok rastlayacağımız bu Türk boyları ve Pomaklar Balkanlarda ve Makedonya'da nüfusun çoğunluğunu teşkil ediyorlardı.

Bizans İmparatorluğu ile bazen dostça yaşayan Peçenek Türkleri bazen de Bizans'ın entrikalarına kanarak onlarla savaşıyordu. **“Parçala Yönet”** taktiğini o yıllarda başarıyla uygulayan Bizans,1091 Lebunion Savaşıyla Türk topluluklarını birbirine kırdırıyordu. Bu savaştan önce büyük bedeller karşılığında kendine bağladığı Kuman Türklerinin yardımıyla, Aydınöğlü döneminin denizcilerinden İzmirli Emir Çaka Beyin gelmesini bekleyen ve gelmesi geciken Peçenek Türklerini yenilgiye uğrattır. Burada Peçenek Türkleri ile Aydınöğlü Beyi Emir Çaka Beyi işbirliğine iten neden nedir? Bunlar konu üzerinde araştırma yabanların dikkat etmesi gereken konular olmalıdır. Bizans bu savaşta on bin Peçenek Türkünü kılıçtan geçirir. 1078–1091 yılları arasında kısa bir dönem hüküm süren

Kuman-Peçenek Türk devletini ortadan kaldırır. O zamanın geleneğine göre Peçenekler savaşa aileleriyle katılırlardı. Bu sebepten tüm Peçenekliler savaşta katledilir. Kalanlarda esir olarak Bizans ordusuna katılırlar.

Peçenekler bu arada İzmir Beyi Emir Çaka Bey ile ilişki kurularak Bizans'a saldırı hazırlıkları yapılır. İşte bu dönemde de Bizans'ın yardımına yine Kuzeyden gelen Kumanlar yetişecektir. Bu defa da Peçeneklere karşı Kuman boylarının desteğini alacaktır.

Bu savaşı başka kaynaklarda şöyle anlatır. Normanlarda 1090 yılında Bizans'a saldırır. Bu saldırıyı fırsat bilen İzmirli Emir Çaka Bey de denizden saldırıya geçer. Çaka Bey Nikeforus Botaniates zamanında Bizans sarayına girmiş, orada yaşamış ve Grekce'yi gayet iyi konuşan bir Türk'tür. İstanbul'u almak için kara tarafından surların aşılamayacağını, Bizans'a deniz tarafından saldırmanın daha mantıklı olacağını Bizans'ta yaşadığı yıllarda görmüştü. Güçlü bir donanmayla yola çıkan Emir Çaka Beyin esas amacı Bizans tahtını ele geçirmektir. Güçlü bir donanma ile denizden İstanbul'a saldırır, ama başarılı olamaz.

Peçenekler bu savaşta yenilir, Peçeneklerin bir kısmı Tuna boylarına ve Macaristan'a göçerler. Bizans'ın eline esir düşenler ise Makedonya ve Balkanlara yerleştirilmişlerdir. Literatürlerde Makedonya'daki Moglena civarına yerleşenlere de **"Moglena Peçenekleri"** diye anılırlar. Bizans'a yerleşen Peçeneklerden de Bizans ordusu vurucu güç olarak faydalanmıştır. Tuna'nın doğusunda kalan Peçenekler ise Kumanlarla birleşmişlerdir. Leunion savaşından önceleri Peçenekler tarafından dağıtılan Uzların bir kısmı Bizans'ın egemenliğini kabul ederek yerleşik hayata geçmiştir.

Peçeneklerle aynı yıllarda Balkanlara göç eden Kumanlar Ruslarla çok iyi komşuluk ilişkilerinde bulunmuşlardır. Bu ilişkileri birbirlerine kız alıp verecek derecede ilerletmişlerdir. Rus Knezleri, aralarındaki iç kavgalarda Kumanlara başvurmuşlardır. Önemli başbuğlarının isimleri Bonyak, Tugorkan, Saruhan, Altunapa'dır. Moğolların istilasından dolayı Balkanlara gelen Kumanların önemli bir kısmı Macaristan'a yerleşmişlerdir.

Peçeneklerin gücünden faydalanan Bizans çeşitli hilelerle onları kendine bağlamayı başarmıştır. Bizanslılar kurdukları dostlukla Peçeneklerin kendisine saldırıda bulunmasını da bu dostluk nedeniyle engellemektedir. Burada dikkatten kaçırılmaması gereken nokta Türkler nerede yaşamaktadırlar? O yıllarda Türklerin yaşadığı bölge Macarların şu an yaşadığı bölge ve hinterlandıdır. Macarlar bu yıllarda Türklerle iç-içe yaşamaktadırlar. Bulgarlar da o yıllarda bir güçtür. Bulgarlara karşı kullanılacak tek güç o yıllarda Peçeneklerdir. Peçenekler ile Bizans sınırı o yıllarda Tuna Nehridir. 1036 yılından itibaren Peçenekler, Kuzey Karadeniz'den gelen Uz baskıları neticesinde sınırın güneyine doğru inerler, bu durum Bizans'ın pek hoşuna gitmez. Varılan anlaşma neticesinde Peçenekler'in Tuna'nın güneyinde kalmalarına Bizans razı olur. Tabii bunun neticesinde Peçenekler Bizans'ı Uzlardan koruyacaklardır. 1081-1091 yıllarında Peçeneklerin sürekli güneye sarkmalarından rahatsız olan İmparator Aleksius Komnenos ile Peçenekler arasında ciddi çatışmalar olacaktır. 1050 yılında Balkanları yağmalayan Peçenekler, Edirne çevresi ve Trakya'nın Marmara sahillerine kadar inmişlerdir. 1091 yılı 29 Nisan'ında Meriç Irmağının aşağı kesimlerinde Leunion ovasında bu defa kuzeyden gelen Kumanlar, Peçenekleri perişan edeceklerdir.

Peçenek isimli yerleşimlere bugün dahi, gerek Balkanlarda gerekse Anadolu ve Suriye'de rastlamak mümkündür. 1927 yılında Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan **"Köylerimizin Adları"** isimli eserde Ankara'ya bağlı Beçenek, Şebinkarahisar'da Peçene, Hamit sancağında ise Beçenek Boğazı olarak geçen isimlere rastlarız. Yine Güney Anadolu bölgesinde, eski Osmanlı kayıtlarından Hazine-i Evrakta ve Defter-i Hakanî'de veya tapu sicillerinde Hamman Vilayeti Muarra karyesinde Beçine, Vilayeti Elbistan Horman kazasına tabi Küçük Beçenek, Büyük Beçenek olarak adlandırılan mezralar vardır. Halep vilayetinde Karye-i Beçene isimli bir yerleşim bulunur. Geçen yıl Bosna ziyaretim esnasında Goradze şehrinin yakınlarında Peçenaki adlı bir yerleşime rastlamıştım. Peçeneklerin çoğu bu savaş sonrası Orta Tuna boylarında Macarlar arasına ve Rodoplar'da Moglena adlı yerleşimlere sürüldükleri bilinir.

KUMANLAR

Rus kaynaklarına göre Kumanlar, 1030–1060 yıllarında Güney Rusya bozkırlarına gelmişlerdir. İlk yerleşimleri bu bölgelere olmuştur. Buradan Lehistan(Romanya) ve Macaristan topraklarına göçmüşlerdir.

Kumanlar, 12. yüzyılın sonlarına doğru, Lebunion savaşında Peçeneklere destek verecekken geç kalmaları üzerine Peçenekler bu savaşı kaybetmişlerdir. Bu savaştan sonra Kumanlar da yerleşik hayata geçmişlerdir. Örneğin, Makedonya, Sofya, Tırnova bölgesine, Vratsa civarına, Vidin ve Kotel'e, Vit nehri yakınlarına ve Silistre bölgesine yerleştiklerini görürüz.

Yukarda da değindiğimiz gibi Kumanlar 1100 yıllarından sonra, Balkanlarda Rodop bölgesine yerleşirler. Balkanlarda bu dönemlerde Kumanca isimli yerleşim adlarına bol miktarda rastlayacağız.

Kumanlar, II. Bulgar Devletinin kuruluşunda rol oynamışlardır. Kuruluştan başta bulunan hanların çoğu Kumanlıdır. II. Bulgar Çarı Kaloyan'un (1197–1207) İstanbul'u kuşatmasında, Trakya'yı ve Selanik'i almasında Kumanların büyük desteği olmuştur. Bunun nedenlerinin başında Kaloyan'ın Kuman prensi ile evli olmasıdır. 1218–1241 yılları arasında II. İvan Asen döneminde üç denize sınır olmaları ile gurur duymuşlardır. **"Bulgarların ve Yunanlıların Çarı"** unvanını alan II. Asen, Bulgar Patrikhanesini 1255 yılında yeniden kurmuşlardır.

1227 yılında Kuman ülkesine gelen Borç'u vaftiz ederler. Halkın bu yıllarda Hristiyanlığı tercih ettiği bilinir. Moldovya topraklarını başbuğları Borç Han'la zapt eden Kumanlar, **"Cumanla"** denen bölgeyi ellerine geçirerek Hristiyanlığı kabul etmişler ve 1233 yılında bir piskoposluk kurmuşlardır.

Macaristan'a yerleşen Kumanlar Macar Kralı II. Stefan(İstvan) tarafından kabul edilirler. **"Rex Cumanie"** unvanını alan Macar kralı onları ülkenin çeşitli yerlerine yerleştirir. Bu yıllarda Macaristan'a yerleşen Kumanların hepsi Hristiyanlığı benimseyerek Katolik mezhebini kabul ederler. Türk tarihçileri içinde Kumanların, İslamiyet'i seçtiğini yazanlar varsa da aslında Kumanlar içinde İslamiyet'i seçenler azınlıktadır.

1239 Paskalyasında Kumanlar Randa geçidinden Macaristan'a girerler. Kral merkezi idareyi güçlendirmek için gelen Kumanları merkeze yakın yerlere yerleştirerek onlardan faydalanma yollarını açar.

1242 yılında Moğol İstilasına karşı Papalık ve Germenlerden yardım isteyen Macarlar, Tuna ovalarında bulunan Kumanları davet ederek yardım talebinde bulunur.

1278 yılında Macar kralı etrafında Kumanlar bir güç olarak toplanıyorlardı. Pagan olan Kumanları Katolik yapmak için Papa, Fermo piskoposunu göndererek Kumanları vaftiz ederek onları yerleşik hayata döndürür. 1358 - 1381 yıllarında Macar Kralı I. Layoş "**Kutsal Tacın**" sınırlarını genişletmek ve Katolikliği yaymak için çalışır. Onun bu çalışmaları ise ters teperek Bogomil olan halkın Türk egemenliğini yaymasına sebep olur.

Macar devletinin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen Kumanlar, II. Bulgar Devletinin kurulmasıyla beraber onlara da büyük çapta destek vermişlerdir. Kuman asıllı I. Georgi Terter (1280–1292) döneminde Bulgar Devleti'nin her kademesinde Kumanlara rastlarız. Bu sülale 1323 yılına kadar iktidarda kalacaktır. Bu tarihten sonrada yine Kuman soyundan gelen Şişman sülalesi hüküm sürecektir.

1303 yılında Kırım'da İtalyan, Alman misyonerler tarafından hazırlanan "**Codex Cumanicus**" adı ile bilinen Kumanca- Almanca ve Kumancai Latince- Farsça sözlük ve gramer kitabı çok meşhurdur. Balkan Dilleri uzmanı Hayriye Süleymanoğlu Yenisoğlu, 1930 yıllarında Danimarkalı K. Sandfeld'in Türk –Balkan dil ilişkilerini konu olarak seçtiğini, yazdığı eserde Balkanoloji'nin başlı başına bir dalı olarak gelişmesinin başlangıcını oluşturduğundan bahsetmiştir.

Romen devletini kuranlarda Kuman asıllı Türklerdir. Bu topraklarda yaşayan Romenler'in 1331 Moğol İstilasından sonra sayıca Kumanlardan az olduğunu Romen ve Türk tarihçileri kaydeder. Kumanların yaşadığı coğrafyada belirttiğimiz gibi o dönemlerde "**Kumanla**" veya "**Cumanla**" olarak adlandırılırdı. Romen Devleti'nin de kuruluşunda Kumanların rolü çoktur. Romanya'nın bir bölgesine ismini veren "**Basaraba (Besarabya)**" Kuman Tokdemir Hanın oğlu olabileceği veya Moğol soylu bir Türk olduğu iddia edilir. Yeni nesil Türk tarihçilerinden Osman Karatay ve arkadaşlarının da bu konuda ilginç görüşleri vardır.

Türk tarihçilerden Prof.Dr. Bahattin Ögel, Kumanları kuzey Türklerden kabul eder. Ona göre Kuzey-Batı Sibirya da İrtiş nehri ile Ural nehri arasında yaşayan Türklere genel olarak Kuman (Kıpçak) adı verildiğini yazar. Kumanlar üç dine, Müslümanlık, Hristiyanlık ve Museviliğe ilgi duymuşlardır. Paganist olanlar da mevcuttur. Üsküp yakınlarında Kumanova, Sofya'da Kumantsi, Nevrokop'ta Kumanca, Kesriye'de Kumaniçevo, Vidin'de Kumani adası, Niğbolu'da Komana, Lofça'da Kumanitsa gibi yerleşimlerin onların eserleri olduğunu kaydeder. Anadolu'da karşımıza Kumanca yerleşim isimleri çıkmaktadır. Kırşehir'de Toklu Kuman, Kaman, yerleşim birimleri yanında, yine yakın bir yerleşim olan Ankara'ya bağlı Şereflikoçhisar ilçesinde Koman adında bir köyün bulunması, Ankara'da Kamanlar, Kayseri'de Kiman adlı yerleşimlerin Kumanlardan isim aldığı kabul edilir.

Türk tarihçileri ve araştırmacıları Pomakların, Kuman kökenli olduğunu iddia ederler. Onların mavi gözlü, sarışın olmalarından bu kaniya vardıklarını açıklarlar. Burada büyük bir yanlışlığa düşmüş oldukları kanısındayız. Çünkü Kumaların Balkanlara geldiği tarihe bakmak yeterli olacaktır. Kumanlar 1050 yıllarından sonra Balkanlara gelmişlerdir. Rodoplara geçmeleri ise 1100 yıllarından sonradır. 1081 yıllarında Anadolu'dan Balkanlara gelen Aydınoğlu dönemi komutanlarından Emir Çaka Bey, Rodoplarda ona yardımcı olan Türklere rastlamıştır. Orada Slavca da yardımcı anlamında Pomage denilen Türkçe de konuşan insanlara rastlar. Yine 1070 yıllarında yazılmış Kaşgarlı Mahmud'un "**Divan-ı Lügat-ül Türk**" adlı eserinde bölgedeki Pomaklardan bahsedilir. Bu anlattığımız nedenlerden dolayı Pomak Türkleri Kuman değil, daha eski yıllarda bölgeye yerleşmiş Türk kavimlerinden olmaları iddiasında bulunuruz.

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ve Tuna boylarına inen başka bir Türk kavmi de Kıpçaklar Kumanlar olarak adlandırılırlar.

Hazar Devleti'nin yıkılmasına sebep olan Kumanlar, Kuzey Kafkaslara, Kuban ve aşağı Don çevrelerine ve Dinyeper nehri civarına kadar yayıldılar. Kafkaslardaki diğer kavimlerle de temas kurdular. Atrak isimli liderlerinin öncülüğünde Ruslarla yaptıkları savaşı kaybedince Gürcü Kralının himayesine girmişlerdir. Dağıstan, Terek ile Kuban çevresindeki Türk boylarının çoğunun Kıpçak kökenli olduğu bilinir. Bazı araştırmacılar Balkanlarda yaşayan Pomakların atası olarak Kumaları gösterirler. Zeki Velidi Togan "**Umumi Türk Tarihi**" adlı eserinde Kür ırmağı güneyinde Ani'nin doğusunda Elegez Dağı eteklerinde Kıpçak-Ayank adında bir manastırın bulunduğunu kaydeder. Bu nedenle Kıpçak boylarından bazılarının Hristiyanlığı kabul ettiklerini yazar. Kumanlar 1060 yıllarından sonra Uzları takip ederler onları zorlamaları üzerine Uzlara Tuna'nın güneyine inmişlerdir. Pannonia ovalarına doğru ilerlemişler ve Macaristan düzlüğünde kalıcı olmuşlardır. Bu durumda Karadeniz'in kuzeyindeki tüm bozkırlar Kumaların egemenlik alanına girmiştir. Türk kaynakları bu nedenle Dest-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırları) olarak anılmıştır. Kumaların Dobruca ve kuzeyindeki bölgelerde kalanları 1239 yılları sonunda Cengiz Han'ın torunu Batu Han'ın Kırım'ın kuzeyindeki bozkırları egemenlik sahasına katmaları üzerine Kumaların çoğunluğu bu toprakları tamamen terk ederek Macaristan istikametine göç etmişlerdir.

1089–1125 yılları arasında Gürcü Kralı Agmasenebeli zamanında Kuman askerlerinin Gürcü ordusu içinde Kuman askerleri görev yapar. Bunun nedeni de Gürcü kralı kızı ile Kuman Komutanı Etrck'in evliliğidir. Bu yıllarda krallar arasında yardım adında başlayan diyalogların ardından hanedan mensupları arasında evliliklere sık sık rastlanır.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Bizans'ın kurulduğu günden itibaren uyguladığı saray kâtipliği sisteminde komşuları ve düşmanı olan devletler ile bilgi kütüklerinde her devletteki belirli kişilerin zaafı tek tek kaydedilirdi. Bunlara çeşitli hediyeler verilir; her türlü zaafı Bizans davetlerinde yerine getirilirdi. Bu Hun Prensleri olmak üzere Kuzey Afrika barbarlarından tutun Avar, Bulgar, Slav, Hazar, Göktürk, Uz, Rus, Macar, Peçenek ve Kuman kavimleri için uygulanmıştır. Komşu ülkelerdeki taht kavgaları yakinen takip edilir, Bizans politikasına uygun düşecek kişiler iktidara getirilmeye çalışılırdı.

BIZANSIN SOSYAL DURUMU

Bizans devletinin kuruluş yıllarında pek benimsenmeyen din olgusu, daha sonraki yıllarda devletin olmazsa olmazı olmuştur. Devletin bütün kurumlarına din yerleşmiştir. İmparatorlardan sonra din adamları ilk sırada yerlerini almışlardır.

325 yılında İznik'te toplanan ilk Ekümenik Konsil Hristiyan kilisesinin doktrinini benimsemiştir. Bu doktrine göre imparator kilisenin başıdır. Konsül İskenderiye temsilcisinin görüşünü kabul etmeyerek, oğlun babayla aynı özden olduğu görüşünü kabul etmiştir. 381 yılındaki ikinci konsülde İmparator Theodosius döneminde konsül İstanbul'da toplanmıştır. İlk konsül görüşleri temel prensip olarak kabul görmüştür. Roma İmparatorluğunun devlet-kilise işbirliği her iki taraftan yararına olmuştur. Hristiyanlık, devlete ilahi güçle destek olurken, devlete her türlü ekonomik desteğini kiliseye bonkörce vermiştir. Bundan sonraki yıllarda artık Hz. İsa'nın kişiliği üzerinde uzun yıllar sürecek tartışmalara sahne olacaktır. Bu konulara daha fazla girmeden Hristiyanlık dönemi Bizans'ında kiliseler arasında devamlı fikir mücadelesi olduğunu belirtelim.

İlk yıllarda İskenderiye Kilisesi ile Antakya Kilisesi arasındaki çekişmeler sürekli olmuştur. 449 yılında Efes'te toplanan konsülde monofizitlik egemen olmuştur. 451 yılında İmparator Mardan'ın Kadıköy'de topladığı konsülde **"Hz. İsa'nın iki mükemmel ve birbirinden ayrılmayan, fakat aynı iki cisim teşkil eden iki doğası olduğu"** görüşü benimsenmiştir. Bu görüşle İskenderiye Patrikliğinin görüşüne karşın, Roma'nın da desteği alınarak üstünlük kazanılmış oluyordu. Ancak bu görüşle Doğu kiliseleri ile Bizans'ın merkez kiliselerinin arasının açılmasına sebep olacaktır. Suriye Kilisesi bile Kadıköy öğretisini reddetmiştir. Diofizitliği savunan İstanbul ile Monofizitliği savunan Doğu kiliseleri imparatorluk tarihinde her zaman çekişmişlerdir. İmparator Zenon'un iki görüş arasında ortak görüş sağlamak için yayınladığı deklarasyon dahi iki kutup arasında görüş birliği sağlayamamıştır. Neticede, Papalık İstanbul Patrikliğini aforoz etmiştir.

VII. yüzyılın başlarında Bizans'ın yeni bir dönemi başlamıştır. Bu tarihlerde Roma İmparatorluğu'nun eski imperimin fikri artık terk edilmiştir. Artık Bizans ismi ön plana çıkmaya başlayacaktır. Bu yıllarda İstanbul'da toplanan yeni bir konsül de Monofizitlik bir kez daha reddedilir. 754 yılı Şubat ayında toplanan konsülde, Hz. İsa'nın hiçbir şekilde tasvir edilemeyeceği kararı üzerine İkonoclast, yani ikona kırıcılığı dönemi başlamış oluyordu. V. Konstantin'in imparatorluğu döneminde, tüm İkonalar toplanarak tahrip edilmiştir. Eşi Hazarlı Prens Irene ise İkonalara olan saygıyı tekrar başlatmıştır. Fakat Kraliçe Irene bile bunun önüne geçemeyecektir. Anadolu artık İkona kırıcıları tarafından adeta işgal edilecektir. Bu olaylardan sonra Papalık ile İstanbul arasındaki tüm köprüler yıkılır. Sürekli devam eden çekişmeler, çeşitli düşünceleri ortaya çıkararak aradaki uçurumlar artıyordu. Slav dünyasının İstanbul kilisesine olan bağlılığı karşılığında Papalığın evrensel kilise kavramını devamlı sürütüşme yaratmış, karşı fikirlerin benimsendiği bir merkez haline gelmiştir. Rus ve Balkan kiliselerinin İstanbul Patrikliğinin yanında yer alması ile Bizans kilisesinin üstünlüğü o yıllarda korunmuştur.

Anadolu'da bu yıllarda başlayan İkona kırıcılığından dolayı Paflikyanlık ile Bizans kilisesi çıkmaza girer. Paflikyanlara karşı verilen mücadele yetersiz kalınca bunların İstanbul kilisesi tarafından Balkanlara bilhassa Filibe çevresine sürülmesi kabul edilir. IX. Yüzyıl başlarında yine Balkanlarda başlayacak Bogomolizm sapkınlığı Hristiyanlık içinde büyük bölünmelere neden olacaktır. Artık İstanbul kilisesi ile Papalık arasındaki sorunlar daha da büyümüştür. İş sen ben kavgasına kadar Bulgar kilisesi ve Rus kiliseleri de istiklallerine kavuşma mücadelesi içine girmiştir. Binli yıllardan sonra ise artık kiliseler ekonomik bakımından iyice güçlenince kilisenin toplum ve siyasi otorite üzerindeki baskıları artmaya başlamıştı. Bu tip çatışmaları anlatmaktansa bu çatışmanın toplum üzerinde açtığı sosyal patlama ve yaraları anlatmakta yarar görürüm. İstanbul'un fethinden önce gerek kilisenin baskısı gerekse küçülen koca imparatorluktan kurtulmak isteyen halk, kurtarıcı olarak Anadolu'ya kim sahip olacaksa ona destek vermeye hazırlanıyordu. İslamiyet'le beraber başlayan yayılma politikası neticesinde 300 yıl Anadolu ve İstanbul'u fethetmeye çalışan Araplardan başka, Balkanlardaki Türk kavimleri Peçenek ve Kumanlarda parçalanmış, o bölgelerde yayılmış olan Bogomolizm de iflas noktasına gelmiştir. Bu yıllardan sonra Anadolu Erenlerinden Sarı Saltuk Dede ve müritlerinin gayretleri ile İslamiyet Balkanlarda tekrar canlanmaya başlayacaktır. Sarı Saltuk Dede ve müritleri sayesinde Balkanlar o yıllarda bir Bektaşî merkezi olacaktır. Bogomiller toplu olarak Balkanlarda İslamiyeti seçtikleri gibi Arnavutluk, Bosna ve Makedonya da İslamiyete geçiyorlardı. Bu Bogomilliliğin dejenerasyona uğramaya başlaması ile Bizans İmparator hanedanının elit tabaka ve yandaşlarını kayırma yarışında fakir halkı eziyor, fakir hakta kendi kurtuluşunu din değiştirmede veya dinden kaçışta buluyordu. Balkanlarda Hristiyanlık Anadolu'da olduğu gibi, zor günler yaşıyordu. Anadolu da aynı olayları yaşıyor. Halkı yeni bir yönelişe itiyordu.

Koca İmparatorluk Bizans artık o hale gelmişti ki kendi ordusuna güvenemiyor, artık sınır boylarına yerleştirecek Türk veya Slav boyları bulamıyordu. Ordu içinde başlayan huzursuzluk hat safhaya çıkmıştı. Artık her şey bir tarafa bırakılmış, senden benden kavgası hanedan ve yönetim kadrosu içinde yoğunlaşmıştı. Büyük çiftliklerde ve kilise topraklarında yapılan üretim her çeşit vergiden muaf tutulurken küçük üreticilere %90'lara varan oranlarda ağır vergiler konuyordu. Bu ezici vergiler yüzünden özgür üreticiler kendi başlarına yaşamını devam ettiremeyenler topraklarını zengin kişilere satarak, onların yanında köle olarak çalışmayı daha uygun buluyordu. Ordu dediğimiz gibi için için kaynıyor, birlik tesis edilemiyordu. Bizanslılık ve Hristiyanlık ruhu, halkı bölmüştü. Kilise ve papazlar arasında meleklerin dışı mı erkek mi, olabileceği tartışılıyordu. Kısaca eski tabirle **"abesle iştigal ediliyordu"**. Ordu içindeki huzursuzluk karşısında yönetim toplumun ve askerinin yozlaşması karşılığında, daha önceki yıllarda da örneklerini gördüğümüz gibi Anadolu'daki Bizans ordusunu güvenmeyen üst yönetim 1303 yılında Türk akınlarına karşı koymak amacıyla 6.500 paralı Katalan askerini getirtmişti.

İbn Batuta, Bizans'taki toplumsal bozulmanın nedeniyle Osmanlı sınırları dışında kalan Bithinya kentlerinden 1326 yılında kendi isteğiyle Osmanlı'ya teslim olduğunu, İznik, Darıca çevresindeki köyler de 1331 yılında Osmanlıya kendi rızalarıyla teslim olduklarını kaydeder.

Yine Yunanlı Araştırmacı Yazar Georgios Nakracas "Anadolu ve Rum Göçmenleri'nin Kökeni" adlı kitabında, 1071 yılı sonrası ve öncesi Anadolu'yu şöyle anlatır. "1071 tarihinde Kapadokya ve Konya bölgelerine Selçuklu Türkmen orduları girince, o yerlerin budunsal mozaikle yeni bir soy ögesi daha katıldı. Bu yeni öge büyük bir olasılıkla yerli nüfus içinde azınlıkta kalıyordu. Son bilgiyi kaynaklar da doğrulamaktadır. Marco Polo, 13. yüzyılda bölgeden geçişi sırasında kentlerdeki nüfusun çok sayıda Hristiyan içerdiğini anlatmaktadır. Aynı dönemde bir başka gezgin, Rubruke, bölge nüfusunun %10'unun Türk ve geriye kalan bölümünün Ermeni ve Romalı olduğunu yazmaktadır". Burada büyük bir çelişki olması gerekir. Daha önceki yıllarda Balkanlardan İslamiyetin yayıldığı bölgelerdeki sınır boylarına yerleştirilen Türk fakat Hristiyanlığı sonradan kabul etmiş topluluklardan bahsedilir. Bunlar o yıl Anadolu'sunda Malazgirt savaşında dengeleri bozacak miktarda bir Türk toplumu olduğunu yazarın kabul etmesi gerekir. Aslında bunu konu içinde yazar anlatmaktadır. Burada örnek verdiği gezginler bu durumu bilmemiş olmalıdırlar. Ama onlar Türk deyince sadece İslamiyeti kabul ettikleri için belki de bu düşüncededirler. Nakracas'a göre "Askeri ve siyasi bakımdan egemen olan Türkmen ögesinin bölgedeki varlığı, yerli nüfusla evlilikler nedeniyle Konya'da yeni bir -Türko-Romen- nesiinin ortaya çıkmasına neden oldu. Selçuklu ordusunun bir bölümünü oluşturan bu Türko-Romenlerden kaynaklarda -Miksobarbarlar- olarak söz edilir. Bu neslin tipik bir temsilcisi, babası Türk ve annesi Gürcü kökenli bir Hristiyan olan Çausis (Çavuş) adlı Selçuklu Sinop vallsidir.

Selçuklu devletinde Yunanca konuşan nüfusun gittikçe azalması, Hristiyanların özellikle kendi isteğiyle Müslüman omlularına bağlanmaktadır. İslamlaşmayı bir yere dek şu etken de kolaylaştırmıştır. Kapadokya Hristiyanları, büyük ölçüde Ortodoks olmayıp Heretikler; yani Paulusçu, Maniheizm, Monofizit v.b, İstanbul'daki Ortodoks Bizanslılara karşı büyük bir kin besliyorlardı. Bu tutumları, 1071 Malazgirt Savaşı'nda istilacı Selçuklu Türklerine karşı hiçbir askeri direniş göstermemeleriyle de ortaya çıkmıştı.

Kendi isteğiyle Müslüman olan Bizanslılar, tarihte Gulam sıfatıyla bilinir. Onlar çoğunlukla Abdullah adını alıyorlardı ve artık bu ad -din değiştirmiş kişi- anlamını kazanmıştı. Binlerce Hristiyan'ın kendi isteğiyle İslamlaşmasında Mevlevi tarikatı önemli rol oynadı. Mevlevi tarikatının kurucusu Celaleddin Rumi, 18.000 Bizanslıyı İslamlaştırdığını söylüyordu. 1320'de onun torunu Amir Arif'in cenaze töreninde yeni kitlesel İslamlaşmalar oldu.

... İsaakios ve Ioannes Komnenos, İmparatorun kardeşi ve yeğeni, Türkleşen Bizanslılardan en tanınmışlarıydı. İkincisi, Sultan I. Kılıç Arslan'ın kızıyla evlendi ve Müslüman olduktan sonra Konya'ya yerleşti. Çok tanınmışlar arasında Pontoslu Gavraslar da vardı... Sultan II. Kılıç Arslan bir Hristiyan kadınla evlendi ve oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı, İslamlaşmış Mavrozomes ailesinin bir kızıydı. Öbür sultanlarda da benzeri evlilikler görülür. Hristiyanları zorla İslamlaştırma istisnai bir olaydı; böylesi bir İslamlaştırma, Komana ve Horum kentlerinde, bu kentler Danişmentliler tarafından fethedildikten sonra uygulandı." Bu tip örnekleri Yunanlı yazar birkaç örnekle yetinmiş, biz konu içinde bunlara tekrar değineceğiz.

Hacı Bektaşî Veli ve Celaleddin Rumi(Mevlana Hazretleri) engin hoşgörölü düşünöeleri 1071 Malazgirt Savaşıyla beraber Balkan Türklerinin Anadolu'ya gelen yeni Türk kavimleriyle kaynaşması ile güçleniyordu. Bizans'ın vergi politikasından bezmiş Anadolu halkı, zaten Malazgirt Savaşı esnasında barbar adı verilen Türk kavimlerini halkın gözünde adeta bir kurtarıcı yapmıştı.

Kiliseler arasındaki çekişme ve yarışı anlatırken konumuz içinde daha sonra bahsedeceğimiz konulara da girdik. Aslında bu konu çok uzun uzadıya anlatılacak bir konudur. Bu konu Balkanlardan gelen Türk boyları içinde Hristiyanlığı Anadolu'da kabul edenler yanında, Hristiyanlığı kabul etmiş Anadolulu çok eski yıllarda yerleşmiş İskit ve Anadolu'ya Kafkasya üzerinden gelmiş birçok Türk boyuna mensup Türklerde vardır. Biraz önce Georgios Nakracas'tan alıntı yaptığımız bölümde birçok Türk tarihçisinin kabul edemediğı 1071 yılı hemen sonrası, Rubrique'ye göre %10 olan Anadolulu Türk sayısı birden bire nasıl o denli büyük rakamlara çıkacaktır. Bunun tek izahı Anadolu'nun eski halkları içinde çok sayıda köklerini yeni-yeni anımsayan Türkler olduğunu gösterir. Etnisite olayı gerçek bir dipsiz kuyudur. Dibini kolay kolay bulamazsınız.

GAGAVUZLAR

Bizans'taki taht kavgaları kadar Selçuklularda da taht kavgaları oluyordu.1264 yılında Selçuklu Beyi İzzeddin Keykavus, Hristiyanlığı kabul etmişti. Bunun üzerine Keykavus, kendi topraklarını terk ederek Bizans'a sığınır. Bazı tarihçiler Gagavuz Türklerini Keykavus ile ilişkilendirirler. Gagavuzların -ataları- hakkında birçok görüş ortaya atılır. Bu görüşler içinde Gagavuzların Bulgar kavimlerinden olduğunu iddia edenler de vardır. Bulgar tarihçilerinden İ.Ivanov, A. Zaşuk, G.Zanetov, Gagavuzların Bulgar kökenli olduğunu savunurlar. Osmanlının baskısı neticesinde dillerini, diğeri bir gurup Bulgar tarihçi de Pomakların dinini Osmanlının baskısı neticesi değıştirdiğini iddia ederler.

Yine bu dönem üzerine araştırmalar yapmış tarihçilerden Wittek, Balaşcev, Zajaczkowski, Kemal Karpat, Halil İnalçık ve Osman Turan ise Selçuklulardan, yani Keykavuz'dan isimlerini almış bir Türk boyu olduğunu kabul ederler.

Bazı Türk tarihçileri yanında, Z.V.Togan, “KaKa-Uz” veya “Aga-Uz” isimlerinden kaynaklanabileceğı, H. Namık Orkun, Baykurt Cami, Ömer Lütfi Barkan, Yaşar Nabi Nayır ve S. Mladenov ise, Gök-Türk kelimesinden gelmiş bir adlandırma olabileceğı fikri üzerinde dururlar.

Bunun yanında değışik görüşleri ortaya atan araştırmacılar olduğunu da metin içinde göreceksiniz. Genellikle Selçuk, Kuman ve Oğuz Türklerine dayandırılan soy ağaçları yanında, Bulgar ve Yunanlılara dayandıran Bulgar ve Yunan araştırmacılar da vardır.

Örnek vermek gerekirse Boşnak ve Pomaklar üzerine fikir yürütenlere bir örnekle ben de katılırım. Bazı Avrupalı ve Yunanlı tarihçiler, Pomakların, İskender'in ordusunda savaşmış, “Agaryan” denilen Thrak soylu bir kavimin ataları olduğunu iddia ettikleri bilinir. Bu iddiaya sahip çıkmak için daha da ileriye giderek Batı Trakya'da bir üniversitede Pomak

kürsüsü açmışlardır. Selanik Üniversitesi Pedagoji bölümünde Pomakça'nın ders olarak okutulduğu bilinir. Amaç, burada Türkler kadar karışık olan Yunan etnisitesi içinde, Pomakları kendilerine çekebilmektir. Örneklerini Kırım civarında yaşayan Urumlarda, Gagavuzlarda ve Anadolu Rumlarında da göreceğiz, bu toplulukların hiçbiri onların iddia ettiği gibi özellikle Thrak kavmi değildir. Herodot tarihini ciddi bir şekilde inceleyenler, "Agrian" kelimesinin "Avrupa'da yaşayan İskitler" olarak karşılık bulunduğunu görecektir. "Agrian"ın, Herodot tarafından o yıllarda Avrupalı İskit topluluklarına verildiği gibi Yunan ve Bulgarların Trak kavmi olarak gösterdiği pek çok kavmin aslında İskitli olduğunu görecektir. Konuyu daha fazla uzatmadan konumuza dönelim.

Yeri gelmişken belirtelim, araştırmamız esnasında bölgede VII. yüzyılda Gagavuzlara rastladık. Hatta daha da ileriye giderek M.Türker Acaroğlu "Bulgaristan Türkleri I." adlı kitabında, Homeros'un İlyada destanında Gagavuzların –Atası- Agav kavmine rastladığını yazar. Agavların Yunanlıların Trak kavmi olarak kabul ettikleri Agaryanlar ile aynı tarihlerde Balkanlara geldiği zannedilmektedir. M.Türker Acaroğlu, "Bulgaristan Türkleri I." kitabının 185 sayfasında bu güne kadar gözden kaçan, bizim de ısrarla üzerinde durduğumuz, Arnavut, Boşnak ve Pomakların kökenleri ile ilgili konuya yardımcı olacağı için altını önemle çizerek iddia ediyoruz. Bu saydığımız Türk boyları gibi bakın Gagavuzlar da Kafkasya kökenlidir. Her ne kadar Homeros onu daha önceleri olduğu gibi Thrak soyundan Gotların bir kolu olarak gösterse de, yine iddia ediyoruz, Gagavuzlarda İskit boyundan gelirler. Bu toprakların en eski sakinleri olan bu insanlardan Pliny de, Katuzlar diye söz eder. Yine başka bir tarihçi de, "buraları gezip gören Apostol Andrey de bunlara Agavlar" der. Gagavuzlar, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Moldavya, Ukrayna, Kırım, Kazakistan Kırgızistan, Özbekistan da belirli bölgelerde yaşamaktadırlar. Sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte 1989 nüfus sayımına göre Sovyetler Birliğinde ki nüfusu 197.164 kişidir.

Yine başa dönerek bu defa da Karaman Türkleri üzerine ciddi araştırmalar yapan Yonca Anzerlioğlu'nun bu konu üzerindeki fikirlerini alalım. "Gagavuzlar kendilerini Uz Türkü olarak nitelendirdiklerini Bugün Gagavuz Türklerinin, köken olarak Anadolu Türklerine mi, yani Keykavus'a mı, yoksa Peçenek, Kuman ve Uz Türklerine mi?" kaydeder.

Wittek adlı araştırmacı da Türk kaynaklarından Yazıcıoğlu adlı tarihçinin fikirlerini kabul ederek şöyle demektedir. "Rumeli'de Dobruca'da yaşayan bazı Müslüman Türklerinde Halil Ece adında biri Selçuklu Türklerine katılıp Karesi'ye geldiklerini, Rumeli'de kalanların ise, ünlü Sarı Saltuk'un ölümünden sonra sahip oldukları inançlarını unutmuş olduklarına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Karaferya ve Zikhna olarak adlandırılan yerlerin de Dobruca dışında Gagavuzların yaşadıkları yerler olduğunu vurgulayan Wittek, Dobruca'da kalan Türklerin Müslümanlıklarını kaybederek Hristiyan olduklarının altını çizmektedir." diye anlatır. Aslında Bogomolizm sonrası İslamlaşmayan bir Türk boyu olmalıdır.

Bu yıllarda Bizans İmparatorluğunun en büyük düşmanı, Kırım civarında hüküm süren Altınordu Devletidir. Bizans'ın bu toplulukları düşmanı olan Bulgarlara karşı kullanmış olduğu ilk akla gelen düşüncedir. Dobruca'dan Kırım'a çıkan bu Türk boylarının tekrar Dobruca'ya dönmeleri kafalarda soru işaretleri bırakmıştır.

Gagavuzlar, vaktiyle Bulgaristan, Romanya ve bugün Moldavya dediğimiz ülkede yoğun olarak yaşamışlardır. Yaşadıkları bölge hala bu topraklardır. Ana dilleri Türkçe olup, Ortodoks kilisesine bağlı Hristiyan'dırlar. Geçmiş dönemlerde yaşadıkları ülkelerde hep asimilasyona uğramışlarsa da Türklüklerini muhafaza etmişlerdir. Türk asıllı Proto-Bulgarlar (ilk Bulgarlar), Peçenekler ve diğer Türk kavimleri arasına karışmışlardır. Bunlardan kopan bir diğer kol ise, Karakalpak adıyla Rus uyuşuna geçerek oralarda sınır muhafızlığı yaptıkları iddiasında bulunurlar. Bu nedenle Kala-Uz adını almışlardır diye bahsedilir. Rus kaynakları da Gagavuzların ismini buradan almış olabileceklerini iddia ederler. Manov ise, haklı olarak Kala-Uz ile Gaga-Uz sözcüğü arasındaki bağlantıyı sorgular. 1224 yıllarında Rus-Kuman ordularının Moğollar tarafından bozguna uğratılması üzerine Balkanlara göçerek Peçeneklerin yaşadığı bölgeye gelmiş olduklarını iddia eder. Bunlardan Hristiyan olanlar Silistre, Mankalya, Kavurna, Balçık ve Varna'nın iç bölgelerine yerleşirler. Bu bölgede yaşamışlar, dilleri Türkçe'yi korumuşlar; ancak Hristiyanlığı kabul edip Gagavuz adını almışlardır. Çek arkeolog Şkorpil ise, "... Bir söylentiye göre Müslüman Gacallarla, Hristiyan Gagavuzlar arasında akrabalık ilişkilerinin var olduğunu, birbirleriyle kız alıp verdikleri, sadece dinlerinin farklı olduğunu" kaydeder. Şkorpil'in Gacallar dediği, yine bazı Bulgar tarihçileri tarafından Osmanlının zorla Müslümanlaştırdığı, hatta Türkleştirildiğini iddia ettikleri bazı bölgelerde yaşayan Pomaklara verilen ad Gacal'dır. Şkorpil, burada her ne kadar Müslüman Gacallar derse de güya bunları Osmanlı zorla Türkleştirmiş ve İslamlaştırmıştır.

Araştırmacı Ciachir, Gagavuzların, Osmanlı alfabesini öğrenmediklerini ve Osmanlı yazılı edebiyatını okumadıklarını ifade etmektedir. (Ciachir.1934. 6) Çeşitli kaynaklarda da Gagavuzların Osmanlı döneminde ve ondan sonra, uzun zaman Grek alfabesi ile yazılmış kitapları Türkçe(Karamanlica) kullandıkları, Karamanlica kitapların hem Besarabyalı Gagavuzlar arasında hem de Bulgaristan'da yaşayan Gagavuzlar arasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Yalnız bu Grek alfabesi ile yazılanların dini kitaplar olduğunu belirtelim. (Mollova1979–1980.220; Nayır 1936,82; Manof 1939, 106–111, Zajackowski.1965)

Bazı tarihçilere göre 18. yüzyılın başlarında Besarabya da 70.000 kadar Gagavuz vardır. İslam Ansiklopedisine göre, bütün Gagavuzlar 100.000 kişiyi aşarlar. 1938 yılında Besarabya'da Gagavuzların sayısı 150.000'e Romanyada ise 300.000'e yaklaştığını yazan kaynaklar da vardır. Gagavuzlar Türklüklerine hiçbir zaman söz söyletmemişlerdir. Din konusunda da çok katıdırlar. Bu konu onlarda Türklüğün de önüne geçmektedir. Çünkü 1821 Yunan isyanında göreceğimiz gibi Pomaklar, Osmanlı ordusunun yanında isyanı bastırmaya çalışırken Gagavuzlar, Ortodoks Rumların yanında yer aldılar. Fakat buna rağmen Yunanlılar tarafından asimile edilememişlerdir.

Yaşlı Gagavuzlar, ayrı bir ulus olduklarını hala iddia ederler. Önemli günlerinde hala al bayraklarını asmayı ihmal etmezler. Bir farkla, onların al bayrağının ortasında horoz vardır. Horoz onlarda cesaret, zindelik ve gururun simgesidir. Onlar bu bayrağın Kavurna yakınlarında Çarıkman (Çırağlık) tepesinde dalgalanacağı günlerin umudunu taşırlar. Onlara göre, bütün Gagavuzlar toplanacak, Oğuz ya da Gagavuz devletini yeniden kuracaklardır. Gagavuz Türk ulusuna yakınlığını açıklamak istediğinde M.Türker Acaroğlu Bulgaristan Türkleri I. kitabında "**Biz Türkmeniz der, yanl Eski bir Türk kavmiyiz demek ister. Yine bizim aramız Türkler bir sovan zarı kadardır.**" derler. Türkleri kendilerinden sayarlar. Aslında Gagavuzları en iyi anlatan aşağıda ki şu satırlar olmalıdır.

**Ben bir Köroğlu'yum dada gezerdim
Çalıya çırpıya kelle dizerdim
Esen (rüzgârdan) izler seçerdim
Kimsem yoktu Balkanlarda yalnız gezerdim
Demir topuzlan kelle ezerdim
Ben yedi daya hıkm ederdim
Geçenden başını isterdim.**

Gagavuz Türklerine ve edebiyatından alınan aşağıdaki dizelere yer vererek onların kimlikleri hakkında bilgi sahibi olalım.

SULTAN AZİZ

**Bir kuş olsam uçsam girsem
Sultan Aziz penceresine konsam,
Penceresi siyah perde
Şimdi düştüm ben bu derde
Ben bu dertten ölecem
Nasıl yatacam kara yerde?**

**Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ayleyor sana cihan**

**Penceresi siya boya
Saramadım doya doya
Mail oldum selvi boya**

**Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ayleyor sana cihan**

Bu dizeleri söyleyen Gagavuzların Türklüğü üzerinde söyleyecek başka söz olmaması gerekir.

Geçmiş yıllarda Türk siyaset adamlarından Süleyman Demirel Gagavuz Türklerini ziyaret eder. Bu ziyaret esnasında ilgisini çeken konular hakkında bilgi alırken sorar. "...çok güzel Türkçe konuşuyorlardı. Türk ve aynı zamanda Hristiyan rahibe, nasıl oluyor da bu kadar güzel Türkçe konuşuyorsunuz? diye sordum. Cevabı şaşırtıcı idi. Rahip bana (10. yüzyılda Karaman da bulunan Türk ve Hristiyan rahipler tarafından gönderilen Türkçe İncil'e borçluyuz.) dedi" diye anlatmıştır. X. Yüzyıl dediğimiz 900 yıllardır. O yıllarda Anadolu'ya gelen Oğuz ve diğer boylarından çok Balkanlardan gelen Hun, Avar Türkleri ile İskitlerin ardılları olmalıdırlar. Karaman tarihini incelediğimiz de Osmanlı-Karaman Beyliği savaşlarında Karaman Beyinin mektupla Macar Banından askeri destek isteği kayıtlarda olması tesadüfî değildir.

I.Eckmann, Anadolu dışında da Karamanların yaşadığını iddia eder demiştik. Bu iki toplum arasındaki ilişkiyi sorgulayarak, yakınlığı anlatacak nedenleri ortaya koyan Gagavuz yerleşimleri içinde Karaman adında yerleşimlerin olmasına dikkat çektiğini kaydeder.

URUMLAR ve URUMEYLER

Anadolu halklarından bahsederken Karadeniz kıyılarında Kırım ve çevresinde yaşayan Urumlar veya Urumeylelerden bahsetmemin nedeni Anadolu yaşayan akraba kavimlerle ilgi kurabilmek içindir. Çünkü bu halklar sürekli olarak -Ulusculuk- yapan Yunan, Bulgar ve Türkler içinde bizden, sizden tartışmaları içinde kimliksiz kalmış kavimlerdir.

Karadeniz'in kuzeyinde Kırım ve civarında yaşayan Urumeyle ve Urumlar hakkında bugüne kadar yayımlanmış pek eser yoktur. Urum ve Urumeyle, Karadeniz'in kuzeyinde Kırım ve Ukrayna civarında yaşayan Türk soylu, Türkçeden başka dil konuşmayan topluluklardır. Onlara Kırım ve Ukrayna dışında komşu ülkelerde de rastlarız. Dilleri Türkçe olup, dinleri ise Hristiyan (Ortodoks mezhebindedir)'lıktır.

Urumlar konusunda araştırma yapan Yonca Anzerlioğlu ve birkaç akademisyen dışında başka isme rastlayamadım. Bu nedenle bu konu hakkında detaylı araştırmalar yapan Anzelioğlu'nun araştırmalarına satırlarım arasında zaman zaman yer vermeye çalışacağım. **"Köken konusunda ciddi anlamda sorun yaşayan Urumlar ve Urumeyle üzerine akademik çevrelerde yapılan çalışmalara bakıldığında bugüne kadar bu konuda tek isim denebilecek olan Dr. Alexander Garkavets'in adına rastlanmaktadır. Aslen bir Ukraynalı olup, şu anda Kazakistan'da Avrasya Araştırmaları Merkezinin Başkanlığını yürüten Garkavets, 1973 yılından bugüne Urumlar üzerine dil ve folklorik incelemeler yapmış ve bu anlamda birçok eser kaleme almıştır. Türkçe konuşmakta olan Urumların köken itibarıyla Helen olduklarını iddia eden Garkavets, Urum tabirinin Türkler tarafından Romalılara verilen bir adlandırma olmasının ötesinde bu iddiasını destekleyecek ciddi anlamda tarihi bir veri ileri sürmemektedir. Diğer taraftan, konu ile ilgili olarak bugüne kadar Türkiye'de herhangi bir bilimsel çalışmanın bulunmaması da üzerinde durulması gereken bir diğer önemli gerçektir. Sonuç olarak, 1999 yılından itibaren bugüne kadar gerek Karamanlılar gerekse Urumlar ile ilgili gerçekleştirilen saha çalışmaları ve yapılan literatür taramaları sonucunda ulaşılan verilere dayanarak Türk tarihi açısından oldukça önemli olan ve bugüne kadar haklarında detaylı çalışmaların yapılmadığı Bizans hizmetindeki Hristiyan Türklerin konumlarının ve Selçuklu tarihinin özellikle XIII. yüzyıldaki Selçuklu Sultanlığını idare eden iki kardeş, Rukneddin Kılıçarslan ve İzzeddin Keykavus, arasındaki taht mücadelesine"** dikkat çeker. Bende aynı düşünceden yola çıkarak, İzzeddin Keykavus'un önce Dobruca'ya gitmesi, oradan Altınordu Hanı Berke'nin daveti üzerine Kırım geçmesinin önemine dikkat çekmiştik. Gagavuz Türkleri ile olan yakınlığı nedeniyle "Acaba aynı kişiler mi?" düşüncesiyle de baştan bizi tereddüt etmemize neden olmuştu. Fakat yapılan araştırmalar bilhassa yeni araştırmacıardan Yonca Anzerlioğlu ve Erdoğan Altınkaynak, adı geçen bu akademisyenler bu konunun önemle araştırılması gerektiğini anlatırlar. Bu düşünceden yola çıkarak baktık ki Gagavuz Türkleri ile Urumeyle, Urumlar arasında Türkçe konuşmak ve Hristiyan olmaları dışında folklorik, görenek ve gelenekleri ile çok ortak noktaları olan bu topluluklar ilginçtir, Karaman Türkleri ile bu saydığımız özellikleri tıpa tıpa aynıdır. Urumlar hakkında ki bilgilerimizi şöyle özetleyebiliriz. Gagavuz Türklerinin bir zamanlar Kırımda yaşamış olup ve şimdi, geçmişten bugüne dilleri ve kültürleri

konusunda hiç taviz vermemişlerdir. Ukrayna topraklarında yaşamakta olan Urumların, 1922 yılına kadar Türkiye topraklarında Rum Ortodoks nüfustan çok Müslüman Türk toplumu ile büyük benzerlikler gösteren, Türkçe isimler taşımış olan Karamanlılar arasında tarihi bir bağın var olduğunu gösterir. Başka bir ifadeyle, en büyük desteği Anadolu Türkmen beyliklerinden ve bu arada Karamanoğullarından alan Sultan Keykavus ile birlikte Bizans'a sığınan ve yine onunla birlikte Kırım Hanlığı topraklarına giden Türklerin varlığı yanında, adı geçen Kırım Hanlığı topraklarının tarihte Dest-i Kıpçak olarak adlandırılan ve yüzyıllar boyunca Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçakların hüküm sürdüğü sahanın bir parçası olması ve bu sahada Roma Katolik Kilisesi ve Bizans Ortodoks Kilisesinin misyon faaliyetlerine sahne olması ve adı geçen Türk boylarına mensup binlerce Türkün Hristiyanlığı kabul etmesi gerçekleri, konuştukları dil ve sahip oldukları kültürel özellikleri açısından Karamanlıların ve bugün kendi üyeleri arasında köklerini Oğuz-Kıpçak Türklerine dayandıran ve Urum olarak adlandırılan bu iki Ortodoks Hristiyan topluluğun Türklük ile bir bağlarının olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yukarda ifade edildiği gibi Türkler tarafından Romalılara (Rum, Urum ve Urume) verilen isim olduğu, özellikle Yunan ve Bulgar araştırmacılar tarafından belirtilir. Benimde anlayamadığım, bu tanımlamanın doğruluğunu kabul edersek peki Orta Asya'da günümüzde Çin sınırları içinde kalan Urumçin'liler acaba Çin içindeki Romalılar mıdır? Bu sorunun cevabını bir türlü bulamıyorum. Bu isimlendirmenin üzerinde durulması gerekir sanırım.

Günümüzde başta Ukrayna'nın Donetsk eyaleti, Manguş, Starokırım, Graritnaya, Starolaspa, Staroignatovka, Mirna, Staromolinovka, Starobeşevo, Komar, Ulaklu, Bagatin köyleri ve Maripoi şehrinde yaşayan ve resmi belgelerde Grek olarak adlandırılan bir Ortodoks topluluğu yaşamaktadır. Topluluğun en önemli özelliği Türkçe konuşuyor olmalarıdır. Dil dışında gelenek ve göreneklere açısından da ilginç bir yapı sergileyen bu toplum kendilerine Urum adını vermektedirler. 1989 yılı Sovyet nüfus sayımına göre Ukrayna topraklarında 45.000 civarında Urum yaşamaktadır. Fakat onlar nüfuslarının 60.000 civarında olduğunu iddia ederler. Valeri Kiör Urumlar üzerine yaptığı araştırma ile tanınır ve Ukrayna sınırları içinde 300.000 Grek yaşadığını, bunun yarısının Urumların oluşturduğunu söyler. Urumların asıl yaşadıkları yerin Kırım olduğunu 1778 yılına kadar Kırım Hanlığına bağlı yaşarlarken II. Katherina tarafından Ukrayna'nın Donetsk eyaletine ve civarına sürüldüğünü söyler. Burada sadece Urumlar, Urumeyle değil Grekler ve Ermeniler de Kırımdan sürülürler. Kiör, sürülen Urum, Grek ve Ermenilerin hava şartlarından dolayı yarısının yollarda telef olduğu anlatılır. Bu konuda çalışmalar yapan akademisyenlerden Donetsk Üniversitesi Matematik Profesörü Stephan Kalayerov ve Kazakistan Almata'da Dest-i Kıpçak ve Urumlar ve Urumeyle üzerinde araştırmalar yapmakta olan Dr. Alaxander Garkavets, Ermeni, Grek, Urume ve Urumların sürülmesinin amacının ekonomik olarak Kırım hanlığının çökertilmesi olduğunu kabul ederler. Bu olaydan yedi yıl sonra Kırım Hanlığının Rusya'ya bağlandığı bilinir. Kırım Türklerinin de bölgeden sürülmesi bu tarihten itibaren başlar.

Greko-Tatarlar üzerine de yaptığı araştırmalarla tanınan Dr. Alexander Garkavets,2 Mayıs 2002 yılında yaptığı açıklamayla, Ukrayna'da yaklaşık 300.000 Grek adı verilen bir nüfus yaşadığı iddia edildiğini bunun yarısının Greko-Tatar nüfus olduğunu iddia ederek

Valeri Kiör'ün düşüncelerini doğrular. Garkavets'in Urumlar üzerine yayımlanmış **"Urumca-Ukraince sözlük"** ve Urum Türklerinin tarih ve Folklarıyla ilgili **"Urumi Nadazovya"** adlı iki kitabı bulunmaktadır.

Urumlar hakkında eski bilgilerden biri de, 1861 yılında yazılan bir dini metinde Urumca yazılan duadır. Bu metin daha sonraları Alman General Otto Blau ve V.J. Grigoroviç tarafından yayımlanmıştır.

Bu sürgün olayından sonra Ermeniler 5 yerleşim, Urumeş, Urum ve Grekler de 22 yerleşim kurmuşlardır. İlginçtir ki, Greklerle beraber yaşayan örf ve adetleri Türklerle aynı olan Urumlar ve Urumeşler nedense Türkçe konuşmayı ve Türk örf ve adetlerini terk etmemişlerdir. Bu sürgün olayı dahi onları dillerinden koparamamıştır. Bu denli baskıya rağmen, hiçbir zaman Türklüklerini unutmamışlardır. Ukrayna tarihi üzerine doçentlik tezi hazırlayan Valeri Kiör'ün açıklamalarını Anzerlioğlu çok ilginç bulur. Kiör'ün fikirleri ilginç olması ve benim de bu konu üzerindeki yazdıklarımı doğrulaması bakımından (önemli olduğu için) dikkatle incelenmelidir. Konunun başından itibaren Gagavuz, Pomak, Boşnak ve Arnavut kimliklerinin iyi irdelenmesi fikrini ortaya atmışımıdır. Örneğin Pomakların birçok Türk araştırmacı Kuman Türklerinden olduğunu iddia ederek bu iddianın savunucusu olmuşlardır. Ben de tam aksine, Kumaların Balkanlara inme tarihi 1150 yıllarından sonra olduğunu, Pomakların ise 750 yıllarında Balkanlarda var olup İslamiyeti seçtiklerini örneklerle açıklamıştım. Şimdi gelelim Valeri Kiör'ün görüşlerini okumaya; **"Urumlar yüzyıllar boyunca Hunlardan itibaren Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz ve Kıpçak (Kuman) Türklerinin egemen olduğu Dest-i Kıpçak ismiyle anılan bu coğrafyada yaşamışlar ve yaşamaktadırlar. Bunun yanında, dil olarak hem güney hem de kuzey Türkçesinin özelliklerini taşımaktalar. Aşağıda örneklerle görüleceği gibi adet, gelenek ve görenek olarak da Greklere değil, Türklere benzemektedir. Sonuçta Kiör'e göre Urumlar köken olarak Kıpçak-Oğuz Türklerinin bir karışımıdır. Diğer taraftan, Kiör'ün bahsetmiş olduğu Dest-i Kıpçak sahasının yüzyıllar boyunca Roma Katolik Kilisesi ve Bizans Ortodoks Kilisesinin misyon faaliyetlerine sahne olması ve bu faaliyetler sonucunda bu Türk boylarına mensup binlerce Türk'ün Hıristiyanlığı kabul ettikleri bugün bilinen tarihi bir gerçektir. Ayrıca başta konuştukları dil ile Greklerden tamamen ayrılan Urumlar, sahip oldukları gelenek ve görenekleriyle de Greklerden farklı bir yapı sergilediklerini, ayrıca gelenek ve göreneklerini unutmamak gerekir."**

Urumlar hakkında XVIII. yüzyıl, yani Kırımdan II. Katherina döneminde sürülmelerinden önceki döneme ait pek bilgi yoktur. Bir toplumun varlığını devam ettiren dil vurgulanmaktadır. Din zaman içinde değişebilmektedir. Bir toplumu ayakta tutan önemli kaynak kültürdür. Urumeş ve Urum toplumunun her türlü baskı ve mutlak olan asimilasyon olayına rağmen ayakta kalabilmişlerse çok sağlam bir dayanışma ve birliktelikten olduğu kanısındayım. Bugün hala devam ettirdikleri gelenek ve görenekleri içinde yer alan düşün, ölü gömme adetlerinin hala Türklerle aynı olması ne denli inançla adetlerini devam ettirmek istediklerini göstermektedir. Bu konunun araştırmacısı ve uzmanı olan bölgede saha çalışmaları yapan Anzerlioğlu benzer adetleri şöyle anlatır. **"Eski Kırım'da (Stara Kırım) yaşamakta olan Feodora Mihaeliç geleneklerinin Greklerden farklı olduğunu altını çizerken bir Urum düşüncesini şu şekilde tarif etmektedir. İlk gün süslenen iki at**

ile gelinin evine gidilir ve gelinin vaftiz annesi geline damat ile paylaşacağı bir yastık satar. Gelinin vaftiz annesi ön sırada yeri alır ve gelinin temizliğini simgeleyen kırmızı bir bayrak taşır. İkinci gün köy meydanında gelinin anne ve babası ile damadın anne ve babası oluşturulan bir çember içinde davul, klarnet, kemençe eşliğinde oyunlar oynarlar. Bu iki ailenin birbirine saygısı için yapılan bir uygulamadır. Üçüncü gün ise gelinin çeyizi alınmaya gidilir ve sonrasında düzenlenen eğlence ve törenle evlilik, gerçekleştirilir. Bu arada çalınan gelin havası ile gelin ağıtıtmaya çalışılır. Yeni bir çocuk dünyaya geldiğinde ise aile, kendilerine göz aydına gelen misafirleri için göz aydın sofrası hazırlamaktadır. Ayrıca, bebeğin kötü ruhlardan korunması için de yatağa istavroz-haç konur. Bu arada yeni doğan bebek-balanın kırklanması gerekmektedir. Loğusa kadın ise 40 gün dışarıya çıkmamaktadır. 40 gün ise banyoda iyice yıkandıktan sonra kiliseye giderek dua eder Loğusanın dışarı çıkmamasının sebebini geçmişte Urumlar arasında yaygın olan bir inanca bağlamak mümkündür. Bunun temelinde yeni doğum yapan bir kadının bastığı yerde ot bitmeyeceği inancı vardır. Düşün ve doğum kadar ölüm olayı karşısında da Urumların sahip oldukları inanç ve uygulamalar dikkat çekicidir. Her şeyden önce cenaze töreni düzenlenmeden cenazenin bir gece evde yatması gerekmektedir. Cenazenin bulunduğu odada mum yanarken cenazenin ayakları ve çenesinin bağlanması gerekmektedir. Karnının üzerine ise mknatis konulmakta eline de haç verilmektedir. Bu arada evde yaşayan kedi ve köpekler kapatılmalıdır. Ertesi gün düzenlenen cenaze töreni ile defin işlemi gerçekleştirilir. Cenazenin defnedilmesinden sonraki 8. ve 40 günleri önemlidir ve ölen kişinin akrabalarının tıraş olmaması adeti vardır. Urumlar arasında var olan bir diğer inanç da nazar değmesidir. Mihaeliç nazar değmesinin esneme ve baş ağrısı ile ortaya çıktığını belirtirken, bazı insanların gözünün değebileceğini vurgulamaktadır. Nazara karşı İncil'den dua okunduğunu belirtirken bu duayı da herkesin okuyamayacağını altını çizmekte ve kendi ailelerinde bu özelliğin büyük annesinin elini sürüp sırtını sıvazlamasıyla kızı Ludmlla'ya geçtiğini belirtmektedir. Çocuk oyunlarına bakıldığında ise koyun ayağı kemiği ile oynanan aşık oyunu, dip düştü, elçi geldi, çaka oyunu, çelik çomağın geçmişte çocuklar arasında oynanan oyunlar olduğu anlaşılmaktadır. Bugün dahi yapılan yemeklerine bakıldığında, kavurmanın sızık ismiyle, ayrıran aryan, kaymağın haymah olarak, pekmezin bekmez olarak telaffuz edilmesi dışında yoğurdun süzme yoğurt hali ile, köbetenin ve kolbasının var olması ilgi çekicidir. Sahip oldukları gelenekleri ve adetleri ile ve bugün dahi taşıdıkları Arabacı, Keçeci, Yağmurci, Nalça, Karasakal, Kör (Kiör) gibi Türkçe soy isimleriyle Grek olarak adlandırıldıkları Yunanlılardan tamamen farklı olduklarını ve aralarında hiç de iyi bir ilişkinin bulunmadığını dile getiren Urumlar, resmi literatürde Grek olarak adlandırıldıkları halde neden Greklere benzemedikleri, neden onlarla anlaşamadıkları ve en önemlisi de neden Türkçe konuştuklarını sorgulamaktadırlar." Anzerlioğlu ve Erdoğan Altınkaynak, Urum halkına mensup bir akademisyen olan Valeri Kiör'ün (Kör) Urumların tarihi üzerine yapmış olduğu bir araştırmasında, Urumların yüzyıllar boyunca Türklerin egemen oldukları Dest-l Kıpçak ismiyle bu Coğrafyada yaşadığını ve halen de yaşamakta olduğunu belirterek, Urumların Kıpçak- Oğuz Türklerinin karışımından kök aldığını ileri sürüyor. Kıpçakların tarihte Hristiyanlığın tesiri altında kalması ile ilgili tarihi bilgiler de bu tezi destekliyor. Kiör, Urumların dil olarak hem güney ve hem de kuzey Türkçesinin özelliklerini taşıdığını söylüyor. Kiör'e göre Urumlar adet,

gelenek ve görenek olarak Yunanlılardan farklı bir yapıya sahip olduğunu kaydederek. Erdoğan Altıncaynak adlı araştırmacının Kiör'ü Anadolu'ya davet edip, gezdirmesinden sonra tanıdığı Karadeniz halkı ve İstanbul'daki Türk Hristiyanlarından Sevgi Erenol ile görüşmelerinden sonra fikirlerinin değiştiği ifade edilmektedir.

Topluluk üyeleri açık ve sade bir biçimde Türkçe konuşuyor olsa da, kendileri dillerini Türkçe olarak değil de, Greko-Tatar ve Urumca olarak adlandırmaktadırlar. Greko-Tatar adlandırması bugün batı literatüründe yer alan bir adlandırma olup Urumlar arasında da bu isimlendirme kullanılmakta ve kendilerinin Yunanlılardan ayrı olduklarını belirtmek için **"Biz Helen değiliz Greko-Tatarız, Helen başka Greko-Tatar başka"** şeklinde ifade etmektedirler. Bunun dışında ayrıca yaşlı kuşak özellikle Urum tabirini kullanmaktadır. Ukrayna'da yaşayan Urumlara ve Moldavya'da yaşayan Gagavuzlara sahip çıkmak için Yunanlılar; kurdukları çeşitli dernekler ile bölge Urumlarını da Helenleşmişlerdir. 1789 Fransız ihtilali ile başlayan ulusçuluk akımıyla Anadolu Rumlarını da Türk'ten Müslüman olur, siz Hristiyan olduğunuza göre Greksiniz, Türk olamazsınız tanımlaması ve bu yıllarda Anadolu'da açılan Robert, Talas, Tarsus, Merzifon ve İzmir Amerikan kolejlerindeki misyoner çalışmalarıyla ikna ederler. Bu okullardan seçtikleri Rum gençlerini Avrupa ve Amerika'ya göndererek onların biraz önce değindiğimiz gibi Türk'ler Müslüman'dır. Siz Hristiyan olduğunuza göre Helen olmalısınız fikriyle yetiştirilerek tekrar Anadolu'ya getirilmiş, Helenlik ulusçuluğu Rumlara aşılanmıştır. **"Helen soyundan gelmekte oldukları ve Türklerin baskısı sonucu Türkçe konuşup, onlara benzedikleri"** şeklinde propaganda yürütülmüştür. Urum toplumunun Yunanca öğrenmelerine yardımcı olmuşlardır. Urum gençleri eğitim ve iş gerekçesiyle Yunanistan'a getirilerek eğitilmektedirler. Hatta Yunan vatandaşlığına geçmeleri için yardımcı bile olunmaktadır. Bu çalışmaların boşuna gittiği söylenemez ise de Anzerlioğlu'nun belirttiği gibi, Staroignatovka'da yaşayan Syvetlana Konstantinova, Maria Sağırova ve Evdokia Tırnaksız'ın söylediklerine bakılırsa Yunanistan'a giden Urumlar tıpkı 1924 mübadelesinde Anadolu'dan giden Karamanlı Rumlar gibi Yunan toplumu tarafından kabul görmemekte ve toplumdan dışlanmaktadırlar. Aynı olayın Gagavuz halkı içinde yapıldığı bilinir.

Bu konu üzerinde çalışmalarını bildiğimiz bir diğer bilim adamı da Giresun Üniversitesi öğretim üyelerinden Erdoğan Altıncaynak'tır. Onun görüşüne göre, 1780 sürgününden sonra gidenler bir daha dönmemiş, kalanlar ise dağınık olarak yaşamışlardır. Yunanlıların bu insanlara sahip çıkarak Kırım Özerk Cumhuriyeti merkezi Akmesçit (Simferopol) de bir federasyon vakıf kurarak çalışmalar yaptıklarını belirtir. Bu çalışmaların organizasyonunu da Tavriya Üniversitesinden bir bilim adamının yapmaktadır.

Altıncaynak, Urumey ve Urumlar üzerinde Ukrayna Donetsk eyaleti Mariupol şehrinde kurulan başka bir federasyon başkanı Aleksandra Paçacı vasıtasıyla Urum ve Urumey yerleşimlerinde **"Elenika"** adıyla Yunanca dersler verilerek finansmanı Yunanistan hükümetleri tarafından karşılandığı belirtilir.

Yine Kazakistan'da Kentav şehrindeki birliğin başkanı Dimitri Karaközidi organizasyonu yanında Gürcistan'da da başkanlığını bir tıp doktorunun yaptığı organizasyon gençlerini Güney Kıbrıs ve Yunanistan'a öğretim ve iş için göndererek

onların Yunan asıllı olduklarını öğretmektedirler. Tselka'dan göçerek Kırım'a yerleşen ve Özerk Cumhuriyette Milletvekilliği yapan Malgazi Arudov'da, bu halkların tamamının iki dilli olduğunu açıklarlar.

Urum ve Urumey halklarının Yunanca'dan bir şey anlamadıkları ifade edilmektedir. Bazı Urum aydınlarının kendilerine Yunanca öğretilmeye çalışılmasından oldukça rahatsız oldukları ifade edilmekte olduğunu açıklayan Altıncaynak yetkililere verdiği raporda bu konunun ihmale gelmediği anlatılmaktadır. Bu duyarlı ilim adamımızın ilgililere duyurmakta zorlandığı anlaşılan mektup ve çalışmalarını onun kaleminden satırlarım arasına koymak isterim. **"Urum halkı Yunanca'dan bir şey anlamamaktadır. Hatta bazı Urum aydınları, kendilerine Yunanca öğretilmeye çalışılmasından oldukça rahatsızdır. Ne var ki, Urum halkı, özellikle gençler, Ukrayna'nın içinde bulunduğu ekonomik durumdan dolayı, yurt dışına çalışmaya çıkmak zorundadır ve bu durumdan da Yunanistan faydalanmakta, onların çalışmalarına Yunanistan'da imkân sağlamaktadır. Ancak, Ukrayna, Gürcistan ve Kazakistan'dan Yunanistan ve Güney Kıbrıs'a çalışmaya giden Urumları yerli halk istememektedir. Yunanistan'ın gözünde Urumlar, kendi yaşadıkları yerde Grek ve ancak Yunanistan'a geldiklerinde, yerli halk tarafından Türk ilan edilmektedirler. Çünkü onlar, eskiden olduğu gibi, günümüzde de tek kelime Yunanca bilmemekte, Yunan kültürüne de oldukça uzak yaşamaktadırlar. Urumlar ve Yunanlılar birbirleri için ötekidir."**

Yunanlılar bütün bunları yaparken, bu dini farklı ama genetik ve kültürel olarak Türk olan topluma karşı Türkiye ne yapıyor? E.Altıncaynak düşüncelerini şöyle yazar. **"Urumlar arasında iki yıldan fazla kaldık ve onlar ile ilgili çalışmalarda bulunduk. Bu çalışmalarımızın akabinde oluşan bilgilerle Gazi Üniversitesine sunduğumuz bir taslak proje hazırladık. Proje uygulamaya konuldu. Urumlar arasına gönderilen araştırmacılaran hiçbirisi konunun uzmanı değildi.**

Urum aydınları ve ileri gelenleri ile yaptığımız görüşmeler neticesinde, yine Urumların isteği doğrultusunda, Ukrayna Grek Federasyonunun muhalefetine rağmen, Urum köy okullarına Türkçe öğretmeni gönderilmesi kararına vardık. Türkiye'den istedikleri, sadece dört öğretmendi. Bu öğretmenler de Türkiye'den gitmeyecek, Kırım'daki, Kırım Devlet Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi'nden, TİKA Türkoloji projesi çerçevesinde kurulan Türkoloji Araştırmaları Merkezi mezunlarından Kırım Tatar öğrencileri olacaktı." Bazı Urumlar, **"Biz bunların maaşlarını veremeyiz, ama onlara ev ve barınacak yer verebiliriz. Bunların maaşlarını da TİKA karşılasın."** diyordu. **"Bu dört öğretmenin toplam maaşı 400 dolardı. Durumu koordinatöre ilettik. Bu sayede hem Urumlar ile aktif diyalog kurulmuş olacak, hem TİKA Türkoloji projesinde eğitim almış insanlara iş kapısı açılacak ve hem de Urumlar ana dillerinde eğitim almış olacaktı. Ne oldu ne bitti haberimiz yoktur.**

Ukrayna Urumları, kendi dillerinde bir gazete çıkaracaktı. Hatta başlamışlardı da... Maddi imkânsızlıklar nedeniyle akım kaldı. Yetkilileri uyarmamız ve çok küçük bir yardımla bu gazetenin devam ettirilebileceği, bunun için gerekli yardımı, Ukrayna'daki bir Türk iş adamının bile bir günlük masrafı dahi olmadığı, teşvik edilmesi gerektiği hususunda istemimiz hiç duyulmadı.

Dora Teyze, Urum Türkçesi alfabesi hazırlamıştı. Ayrıca her köye bir müze kurma girişimi vardı. Akim kaldı.

Urumların varlığı ve kültürel akraba olarak kendilerini Kırım Tatarlarını görmeleri, Kırım Tatar Türklerinin de menfaatine olacaktı. Bu konu ile ilgili olarak Kırım Tatar Türkleri Türkiye derneklerinden kişilerle görüştük ve fikirlerimizi ilettik. Acaba ne yaptılar ve ne yapmaktalar çok merak ediyoruz.

Gürcülü Köyü sakinleri, rahmetli Kemal Sunal'ı çok iyi biliyor ve filmlerini de zevkle izliyorlarmış. Çünkü bu insanlarla Anadolu insanının nükte anlayışı da, komiklik unsur taşıyan jest ve mimikleri de aynı. Zevk ve estetikleri aynı olan bu insanların küfürleri de aynı. Bizden ricada bulundular -uydu antenimizi tamir ettirln- diye, yapamadık. Bu çanak anten sayesinde Türkiye ve Türkçe ile tek iletişimlerini ve kültürel bağlarını devam ettiriyorlardı. Bir çanak anten dediğiniz nedir ki?

Urum ileri gelenlerinden Valeri Kör'ü, masrafları tarafımızdan karşılanarak Doğu Karadeniz bölgesine getirip gezdirdik. Giresun'u gördü, tanıdı, Giresunlular ile birlikte horon tepti, atma türkü söyledi, erkekler arası eğlenceye katıldı. İstanbul'da Türk Ortodoks Patrikliğine gittik ve Sevgi Erenerol Hanım ile tanıştırdık. 1475 yılında Kefe'den gelen Siyah Meryem İkonu hatırasına yaptırılan kilisede fotoğraflar çekildi. Urum Türkçesiyle İncil hazırlanması ve din adamı yetiştirilmesi hususunda görüşler beyan edildi. Valeri'nin geri dönüşte, memleketi Eski Kırım'daki Urumlara Türkiye'yi anılatışını görseydiniz şaşardınız.

Hoca Ahmed Yesevi Üniversitesi'ne, Kazakistan Urumları ile ilgili bir proje hazırlayıp takdim ettik. Yine bir sonuç çıkmadı. Gürcistan'a Anadolu'dan yapılan göçler üzerinde bir çalışma önerisini değişik kurumlara ilettik, bir sonuç çıkmadı. Velhasıl ne kadar uğraştıksa bir neticeye varamadık. Tamamen kişisel gayretlerimizle ve kaynaklarımızla yaptığımız geziler, çalışmalar ve araştırmalar, yayınlar; kurduğumuz iletişimler maddi olarak artık boyumuzu aşar oldu.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, misyonerlik ve lobcilik faaliyetlerinde Türkiye'nin kat etmesi gereken çok mesafesi vardır. Urumlar örneğinde olduğu gibi." Araştırmacının çalışmalarına katkı koymayan kurumlar, Yunanistan'ın bu işe nasıl önem verdiğini görmelidir. Yine konumuz içinde Bulgar misyoner ve bilim adamı Metodi Krill'in yaşadığı yıllarda Selanik Pomaklarını Hristiyan yapamayınca Gürcistan'a gelerek bölge halkını nasıl Hristiyanlaştıklarını geçmiş sayfalarımızda okumuş olmalılardır.

Yunanistan'ın Karadeniz kuzeyindeki Urume ve Urumlar üzerindeki düşüncelerin de etnisite yatar. Onlar hakkındaki düşünceleri bu konunun uzmanları tarafından açıkça bilinir. Yunanistan, Batı Trakya'daki Türkleri nasıl günümüzde Müslüman Yunanlılar olarak tanıtıyor, Kırım ve Balkanlardaki Gagavuzları da Helen olarak dünyaya tanıtıyorlar. Bununla da yetinmeyerek Kırım ve Ukrayna'da yaşayan Urume ve Urumlar kendilerinin Türk kökenli olmalarını iddia etmelerine rağmen Yunanlılar bu topluluklar üzerinde çalışarak onlara öğretim ve iş, aş konusunda destek olmaktadır. Buna rağmen Urum ve

Urumeyler kendilerini Yunanlı olarak görmeyip, onlardan dini inanç dışında ortak bir yanlarının olmadığını iddia ediyorlar.

Burada Kırım'ın asli halkları arasında sayılan Tatarları kısa da olsa iyi tanımak gerektiği kanısındayım. Bu nedenle kimdir, Tatarlar? Konu içinde göreceğiniz gibi Rus kroniklerinden faydalanan Tatar araştırmacıların araştırmasını özet bilgilerle tanıyalım. Rus kroniklerinde, Karadeniz'in kuzeyinde Kırım'ın tarih boyunca bilinen sakinleri M.Ö. XI. yüzyılda bölgeye yerleşen İskitli oldukları bilinen Kimmerlerdir. M.Ö. VII yüzyılda doğudan gelen İskitler Kırım'ı 1000 yıla yakın egemenliği altında tutmuştur. Kırım, yine M.Ö. II. yüzyılda bir İskit boyu olan Sarmatlar ve Alanların, M.S. III. Yüzyılda da Gothların istilasına uğramıştır. Konumu itibarıyla Milet, Roma ve Bizanslı kolonistlerin uğrak yeri ve zaman zaman yerleşimlerine uğramıştır.

Hunlar M.S. IV. yüzyılda Kırım'ı ele geçirmişler, sonraki yıllarda Göktürkler, Ongurlar ve Kutrugurlar da bu güzel yarımada da yaşamışlardır. Hazârlar, İdil ile Kafkaslar arasında imparatorluk kurmuş, Musevi dinli Türklerin bulunduğu bir kavimdir. İçlerinde Hristiyanlığı ve İslamiyeti seçen Türkler de vardı.

Yine Peçenekler Kırım topraklarında yaşamış, oradan Balkanlara ve Orta Avrupa'ya yayılmış köklü bir Türk kavmidir. Kırım'ın etnik ve kültürel yapısında en kalıcı etkiyi Kıpçak (Kuman) Türkleri bırakmışlardır. Genelde Hristiyanlığı kabul eden Kumanlar içinde Pannonya ovalarına (Macaristana) inenler Katolikliği kabul eden Hristiyanlar olarak bilinir. Kırım Türkleri bu kavmin kültür mirasını hala korumaktadırlar. Kumanların XI. yüzyılda İslamiyeti kabul eden boyları vardır.

XII. yüzyıldan itibaren bölgede Selçuklu Sultanlarının etki ve yaşantısını görürüz. İzzeddin Keykavus'a sahip çıkan Kırım Türk boylarıdır. Bir müddet onu Kırım'da misafir etmişlerdir. Bu yıllarda pek çok Selçuklu ticaret adamı bölgeye gelerek ticari ilişkilerde bulunduğu bilinir.

Moğol İmparatoru Cengiz'in ordularının Kırım'ı 1223 yılında işgal ederek egemenliği altına aldığı bilinir. Cengiz'in imparatorluğunun dağılmasından sonra bölge de Altın Ordu Hanlığı kurulmuştur. Altın Ordu Hanlığı Kırım'ın etnik yapısı ve kültürünü belirlemiş bölgenin Türkleşmesini pekiştirmiştir. XV. yüzyıldan sonra da Kırım Hanlığı egemenliğini sürdürmüştür. Kırım Hanlığı döneminde Osmanlı egemenliğine girerek 300 yıl Osmanlı ile iç içe yaşamışlardır. 21 Temmuz 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı'dan kopmuştur. Bu yıllarda Kırım'da Türk nüfusunun %98 olduğu iddia edilir. Fakat yaklaşık 100 yıl sonra 1897 yılında Türk nüfusunun %35'lere düştüğü görülür.

Kırım Kazan ve İdil bölgelerindeki halk, tamamıyla Türk olduğu halde köklerinden koparılmak için bilhassa Ruslar tarafından kendilerine Tatar adının verildiğini iddia ederler. Aslında Tatar ismi, gerek Anadolu'da gerekse Rusya ve İslam dünyasında Moğolların egemen olduğu alanlarda yaşayanlar için kullanılmıştır. Mevlana Hazretleri bile Divan-ı Kebir'de Anadolu'yu tehdit eden Moğollardan Tatar olarak bahseder. Bu eserinde bakın Tatarlar için şöyle ifade kullanır.

“Sen Tatar’dan korkuyorsun, Çünkü Tanrıyı tanıımıyorsun, Oysaki, ben Tatarlardan iki yüz iman bayrağı yükselteceği herkes tarafından bilinmelidir.” diyerek Tatar kimliğini kısaca özetler.

PAFLİKİYANLIK

Anadolu’da, bilhassa Ermenilerin yaşadığı bölgelerde M.S. IV. yüzyılda Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra bile, pagan inançlar kaybolmamıştı. Hıristiyanlık öncesi dahi var olan Zerdüştlük ve Manihaizm çok yerde halkın tercih ettiği inanışlardı.

Ermeni Kilisesi 285 yılında kurulmuştu. Bu tarihten itibaren ruhban sınıf ile halkın alt tabakaları arasında bir uyumsuzluğun başladığı bilinir. Bu nedenle de inananlar arasında ilk yıllardan itibaren başlayan tutucu dindarlık bu kişileri tarikatlara yönlendirecektir. Maniciler, Messalianlar, Montanistler, Tondraklar, Borboritler ve Paflikyanlar, kendi düşüncelerine bu mezhepleri yaratmıştı.

Arayış içinde Anadolu insanları bu yıllarda Paflikyanlık, Manicilikten türemiş düalist sapkın bir Ermeni tarikatını tercih ederler. **“Aziz Pavlus’un öğrencileri”** anlamına geldiğini iddia edenler olduğu gibi, **“Samsatlı Pavlus’un İzleyicileri”** ile Paflikyanların hiçbir bağlantısı olmadığını iddia edenler de çoğunluktadır. Bu düşünce de olanlar, Yine Samsatlı Kallinice adlı Manici bir kadının Pavlus ve Yohan adlı iki oğlunu bu öğretiyi yaymak için Ermenistan’a göndermesi ile başladığı belirtilir. Paflikyanlık adı işte bu Pavlus’tan gelmektedir. Konunun uzmanı olan kişilerden Ter- Mkrtschian, Paulician adının Ermenice de **“Küçük Pavlus’un İzleyicileri”** anlamına geldiğini belirtmektedir. Paflikyan adı ilk kez 719 yılında Ermeni Kilisesinin **“Duln Sinod’unda”** kullanılmıştır.

Paflikyanlık’ta iki din adamının etkisi ile bölünmüşler, dolayısıyla Vahanitler ve Sergitler olarak ikiye ayrılmışlardır. Bizans İmparatorlarından IV. Konstantin ve II. Justinian döneminde Paflikyanlara şiddet had safhaya varır. III. Leo ve onu izleyen diğer Bizans imparatorları zamanında çıkan **“İkona Kırıcılığı”** (Iconoclast), denen İmparatorlar zamanında ise Paflikyanlığa sempati ile bakılmıştır. I. Nikephorus Paflikyanları Lykonía (Konya) ve Frigya (Ankara) yöresinde asker olarak kullanmak istemiştir. Bundan sonraki yıllarda ise Paflikyanlıklara karşı şiddet uygulaması başlatılacaktır. Müthiş bir Paflikyan avına çıkılacaktır. Paflikyanlar Müslüman bölgelerine kitleler halinde sürülmüşlerdir.

Bu arada Bizans’ın kanlı düşmanları haline gelen Paflikyanlar, Müslümanlar tarafından destekleneceklerdir. Sivas yakınlarındaki Tephrike (Divriği) civarı adeta Paflikyanların kurtarılmış bölgesi olacaktır. 871 yılı Paflikanlar için kara bir yıl olarak tarihe geçmiştir. Bizans imparatorlarından V. Konstantin ve I. Johannes, Paflikyanları Balkanlarda Filibe civarına sürerek Slavlarla sınır olan bölgelerde onlardan faydalanmışlardır. Balkanlarda o yıllarda ortaya çıkacak Bogomilliğin Paflikanlığın devamı olduğu görülecektir.

Anadolu Bektaşiliği üzerine araştırmaları olan İrene Melikoff Paflikyanlık üzerine şunları yazar. **“Bu cemaat ve örf dışı (hétérodoxe ve non-conformiste) öğelere,**

Anadolu'nun belli bölgelerinde, Kilikya'da, Ege'de, kıyılarda, fakat özellikle Sivas-Erzincan-Divriği arasında ve eski Tephrike, bugünkü Divriği'nin uzun süre merkezi bulunduğudur. Erzincan yöresini kuşatan eski Mani dini temelli Manihalizm, o güne kadar var olan Budizm, Paganizm, Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyetten aldığı öğeleri harmanlayıp oluşturdukları yeni bir inanış olarak bilinir. Paulician mezhebinin yayılma alanı Kapadokya'da, rastlandığını başka sebeplerle de belirttik. Demek, daha eski bir aykırı mezheplilik (hérésle) üzerine konmuş, yeni bir aykırı mezheplilik bölgesi önünde bulunuyoruz. Ve bu bölgenin, her zaman örfe karşılığın ve başkaldırmaların kaynağı olarak dikkati çektiğini görüyoruz" diyerek, bölgenin insanları 1176 yılında Türkler- Bizanslılar arasındaki Miryakofolen Savaşında Bizans ordusunu değil de Selçuk Türklerini desteklediklerini unutmayalım. Yine 1922 yılı, Türk Kurtuluş Savaşı öncesi Ortodoks Hristiyanların İstanbul Patrikliğinden koparak yeni bir oluşum içinde Papa Eftim etrafında toplanarak Atatürk'e büyük destek sağladıklarını hatırlatalım.

Ivanov, ise "Paulicienlik dinle ilgili olarak, onun gnostik bir inanış olduğu, müritlerinin dini ve dünyevi güçlere karşı, VIII. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar Bizans İmparatorluğunun temelini sarsan başkaldırıcı bir cemaat oluşturduğunu ortaya atar."

Paflikyanlığın temel görüşü, maddi dünyayı yaratan ve yöneten tanrı ile tapılması gereken, ruhları yaratan göklerin tanrısı arasındaki ayırmadır. Paflikyanlığın temel öğretisi içinde Maniheizmin etkisi fazladır. Paflikyanlar eski Ahit'i kabul etmezler. İsa'nın da yeniden doğacağına inanmazlar. Meryem'in İsa'nın annesi olduğunu kabul etmezler, gerçek annesinin göklerdeki Kudüs olduğuna inanırlar. Bogomillikle benzer bir yönü de Haç'ça inanmazlar. Tüm resim ve heykellere karşıdırlar. Evrendeki maddi, her şeyin sadece simgesel bir değeri olduğunu kabul ederler. Ayrıca kiliseyi ve kilisenin geleneklerini, doğmalarını, kurumlarını, ruhban sınıfını da reddederler.

Paflikyanlık öğretilerinin vücut bulduğu yıllardan itibaren bazı Bizans imparatorları tarafından himaye görmüşse de daha sonraki yıllarda IX. Yüzyıldan itibaren eski himayeyi göremeyecektir. Neticede Bizans İmparatorları ve İstanbul Patrikliğinin baskısı neticesinde Balkanlarda Filibe civarına sürgün edilerek Slav-Bizans sınırına gönderileceklerdir.

BOGOMİLİZM

İlk Bulgarlar, (Slav demiyorum, Slavlıklarına 864 yılından sonra kavuşacaklardır.) 681 yılında Bulgar Devletinin bölgede kurulmasından çok sonra 864 yılında Boris döneminde Hristiyanlığı da kabul ettiler. Bulgar Devletinin zaman içinde süreklilik kazanmadığını, yani tarih içinde kopukluklar yaşayacaklarını göreceğiz. Bu arada Bulgaristanda Hristiyanlıktan başka Hristiyanlığa ve İslamiyet'e benzer düşünce ve inanışları olan bir dinle tanışacağız. Bulgar papazlarından bazıları, Bogomilizm diye bir hareket başlattılar. Ohri Gölü civarında Babuna Dağı eteklerinde 930 yıllarında Bulgar Papazı Bogomil tarafından ortaya atıldı. Çok çabuk da taraftar toplayarak yayıldı. Bu harekete katılanlar Frank Kralı Şarلمان'ın Hristiyanlığı yayma politikalarına katılmayan eski Türk boylarından taraftar toplamıştı. Genellikle bölgeye daha önceden yerleşen İskit, Hun ve Avarların yaşadığı bölgelerde yayılıyordu bu Hristiyan mezhebi.

Bogomolizme gönül verenlerin ortak yanları eski Türk boyları ve Arnavut, Boşnak ve Pomaklar olduğunu belirtmiştik. Dikkat edilmesi gereken, Bogomilizmin yayıldığı bölge ve bölge insanları genellikle Arnavut, Boşnak ve Pomakların yaşadığı bölgeler yanında Hristiyan din adamlarının yaptırımlarından kaçan bazı Hristiyan guruplardır. Hristiyanlığın yeni bir mezhebi olması dolayısıyla da Hristiyanlar arasında da, daha radikal düşünelere sahip olmalarından dolayı taraftar topluyordu. O günlere kadar Hristiyan olmayan toplumlardan İskit, Hun, Avarların Hristiyanlık hareketine ortak tepkileriyle Bogomillği seçmeleri bu toplumların ortak tarafları oluyordu. Aslında bu Hristiyanlık mezhebi bölgeye Bizans tarafından Filibe yöresine sürülen Anadolu Ermenilerin tercih ettiği Paflikyanlıktan dolayı biliniyordu. Ernst Honigman. **“Bizans Devletinin Doğu Sınırı”** adlı eserinde **“Paflikyanlığın Anadolu’da başladığını, Bizans imparatorları tarafından bu mezhebe inananların Anadolu’dan Balkanlara sürüldüğünü, Paflikyanlıkla Bogomillğin birbirini tamamladığını”** iddia eder.

Paflikyanlık, Anadolu ve Balkanlarda önceleri dinde İkona kırıcılık sapmalarıyla başlamıştır. İkona kırıcılığın temeli Ermeni asıllı Filippikus Bardanes zamanında başlar, bu inanışta olanların Anadolu’dan sürülmelerine kadar devam eder. Denilse de Anadolu’da XI. Ve XII. yüzyılda Sivas yöresinde devam ettiği görülür. Bu yıllarda Filibe şehri ve Makedonya’da Ohri çevreleri Bogomil harekâtının merkezi olur. Taraftarları bu yıllarda Bizans’a karşı çıkarılan her isyan harekâtına destek verirler. Bogomillerin daveti üzerine Peçenekler Filibe’yi alıp Bulgaristan’a sahip çıktığını Peçenekler bahsinde okumuştuk.

Bogomillik X ve XIII asırları arasında Bizans İmparatorluğunun Anadolu ve Avrupa yakasında yayılmıştı. **“Bu gelişen köylü hareketi karşısında Bizanslılar önde gelen Bogomilcileri yargılayarak hapsederler. Önderlerini de halk önünde yakarlar. Batıda ise Paterene, (Bosna İnancı) adını alan ulusal bir harekete dönüşür.”** Dimitri Obolenski Bogomolizmin başlangıç dönemin, böyle anlatır. **“Bosna Paterenleriyle ilişki kurarak Bulgaristan Bogomillerinin Hristiyan yöneticilerinden çok daha hoşgörülü olduklarını kabul ettikleri Türklerle bu nedenle tercih ettiklerini yazar.”**

Türkler Bogomilleri, her zaman Hristiyanlardan daha yakın görmüşlerdir. Nasıl ki Hristiyan ve Ermenilerin Bektaşî ve Alevileri kendilerine yakın gördükleri gibi. Bu arada Müslümanlık Balkanlarda taraftar arıyordu. 751 yıllarından sonra Arapların bölgeye gönderdiklerini iddia ettikleri misyonerlerden haber alınamıyordu. Orta Asya’da Horasan’da Türkler arasında yayılmaya başlayan İslamiyet bölgeye göç eden ilk Müslümanlar tarafından sıcak karşılanıyordu. Yugoslavya sahillerine gelen Arap denizcilerde bölgeye Müslümanlığı sokmaya çalışıyorlardı. Müslümanlığın bölge halkı arasında yayılmasından daha çok, yeni yayılmaya başlayacak Bogomolizm Müslümanlıktan esinlenerek bazı inanç ve ibadet şekillerini benimsiyordu. Selanikli Eustathius’a göre X. yüzyılda **“Selanik çevresinde Türk nüfusun ‘Yeni Türkiye veya Türklerin Avrupa’daki toprağı’ diyebilecek”** kadar yoğun olduklarını belirtir. Bölgede büyük bir Pomak (Agaryan) yerleşim söz konusudur.

Makedonya da dilleri alınmış Türk topluluğu için en çok **“Torbeşler”** tabiri kullanılıyor. Sırbistan ve Arnavutlukta bu Türk gurubuna **“Goranlar”**, Bulgaristan ve

Yunanistan'da ise "**Agaryanlar**" diyorlar. Makedonya'nın merkezi Jupa bölgesinde yaşayan Türklere de "**Torbeşler**" diyenler vardır. Dimitri Obolenski, Pomakların tamamıyla Bogomillîği tercih ettiklerini ileri sürer. O yıllarda Bogomilleri, Torbeşi olarak isimlendirildiğini o da kabul eder ve Orta Makedonya'da Pomaklarının saf etnolojik manada Torbeşi ismiyle anıldığının altını çizer. Pomak diye isimlendirilen bu gurupların yanında, Arnavut ve Boşnakların da Müslümanlığı henüz kabul etmemiş olanlarının Bogomillîği kabul ettiğini görüyoruz. Arnavutlar içinde Bogomilizmin dağılmasından sonra bir kısmının Hristiyanlığı seçtiği görülecektir.

Bogomillik ismini bir Bulgar papazından aldığını yazmıştık. Bulgarca olan Bogomile kelimesi, **Bog**=Tanrı ile **Mile**=Dost kelimelerinden oluşmuştur. Hristiyanların İsa Aleyhisselam'ı Allah'ın (C.C) oğlu olarak ilan etmelerine ve onu Yüce Allah ile aynı seviyeye çıkarmaya çalıştıklarına karşı gelerek, İsa Aleyhisselam'ın da Allah'ın sadece bir kulu ve bir peygamberi olduğuna inanıyorlardı. Onlar Hristiyanlığın sembolü olan haçı attılar. Haç yerine kendi inanç simgesi olarak ay yıldızı kullandılar. Bogomiller, Hz. Meryem'e inanmıyorlardı. Onun ve diğer ikonaların karşısında ayın yapmıyorlardı. Din sınıfını tanımıyorlardı. Vaftiz etmeyi de yasakladılar. Ayinlerini Müslümanlar gibi diz çökerek günde beş kez bazen de daha fazla ibadet yapıyorlardı. Bu yüzden Hristiyanlardan büyük tepki gördüler. Bu tepkiler yüzünden de yüz binlerce Bogomil zamanla İslamiyeti seçti.

Bogomilizm konusunu biraz daha açmak istiyorum. Bogomillik, feodaliteye baş kaldırış, her dönemde olduğu gibi tanrıyı yeniden arayıştan doğan bir düşüncedir, dindir. Bogomillere göre dünya kötü idi. Kötü yönetiliyordu. Çünkü Bogomolizm yeşermesine sebep Ortodoks kilisesinin tembelliği, savurganlığı, papazların başka işler peşinde koşması idi. Toprak ağası Senyörlerin de halkı ezmesi halkı bir arayışa itmişti. Aynen Hristiyanlığın ilk doğuşunda olduğu gibidir. O yıllarda ezilen halkın ilgisini çeken bu dinin ilginç inançları vardı. İkonalar ve kutsal eşyalar anlamsız ve yararsızdılar. Fakat ilginçtir, Anadolu "**İkona Kırıcıları**" da sürüldükleri bölge de bu Hristiyanlık mezhebi Bogomolizmi destekliyorlardı. Bogomiller haçtan ise nefret ediyorlardı. Çünkü Hz. İsa haçın üzerinde işkence çekmişti. Ama Hz. İsa'nın annesi Meryem'i tanımıyorlardı. Ayrıca yeryüzünün tüm mallarını ve zenginliklerini reddediyorlardı. İnsanları iyiliğe yönlendiren bir tanrı nasıl olurda kötülükleri insanlara çektiriyordu. Bogomolizm ana teması bu idi. 927-928 yılındaki müthiş kıtlık veba salgını Senyörlerin fakir halkın elindeki mallarını da ucuza kapatmalarına sebep olması, bu akımın halk arasında yayılmasına neden olan en büyük sebepti. Bu dinin yayılması Bulgar köylü sınıfın toprak sahiplerine ve Bizans işbirlikçilerine duyduğu nefretten kaynaklanıyordu. Bogomiller ne et yiyorlar, ne de şarap içiyorlardı. Evliliğe de karşıydılar, aynı Şeyh Bedreddin felsefesinde olduğu gibi. Bu sosyal anarşizm Ortodoks Kilisesinin gücünü kırıyor, halkı Bogomilizm taraftarlığına itiyordu. Bu orta çağda Komünizmin bir çeşit uyanması idi. Gönüllü yoksullukla birlikte çalışmanın Bogomiller tarafından hor görülmesi, gezgin keşiş tipini ortaya çıkarmıştı. Bogomillerin edilgin tutumları, onları Paflikyanlardan ayıran en önemli özellikleri olsa da en büyük destekçileri onlar olmuştur. Bogomillere verilen diğer bir adda torbacılardır. Türkçe "**Torba**" sözcüğünden türemiş olan Torbeşi, gezgin Bogomil keşişlerinin omuzlarına astıkları sadakaları koydukları torbadan kaynaklanmaktadır. (Daha sonraki yıllarda göreceğimiz Müslüman dervişler gibi) Mistik bir anlayışla sırtlarında torbalarıyla gezgincilik yapıyorlardı. Dünya işlerini bir tarafa

birakıp ahirete çalışan Müslümanlar benzeri. Günümüzde Torbeşi ismi, Makedonya'nın Müslüman Pomaklarına (Torbeş) verilen addır.

Bazı yazarlarda **"Bir tarafta Roma, Hırvatistan ve Macaristan'ın, diğer tarafta Bosnalıların bulunduğu, Katolik ve Bogomil dinlerinin mensupları arasında çok eskiden beri yaşanan çatışmanın bu İslamlaşma sürecine önemli ölçüde katkıda bulunduğuna işaret etmektedir. İslamiyet'le Bogomillik arasındaki benzerliklerin bu süreçte önemli bir rol oynadığı üzerinde de durulmaktadır. Kilisenin daha Osmanlı fethinden önce çökmüş ve halkın desteğini kaybetmiş bulunduğuna işaret etmekte."** olduğundan bahsetmektedirler.

Bogomiller tarafından Bizans İmparatoru II. Basil'in 1018 yılında Bulgaristan'ı fethinden hemen sonra İstanbul civarı ve Doğu Balkanlarda güçlenen Bogomilizm ikiye ayrıldı. Şeytani İsa'nın iyi kardeşi olarak görenler **"Dragovitsa Kilisesi"** (Makedonya ile Trakya arasında bir köy), şeytani İsa'nın kötü kardeşi olarak görenler ise Bulgarlar olarak ayrıldılar.

Bir başka kaynakta bu olayı daha değişik bir yorumla anlatır. Keşiş Kozma'nın yazdığı **"Bogomillere Karşı Söyleşi"** adlı eserinde Dindar Petro döneminde Bulgar topraklarında Bogomil (Tanrının sevdiği) daha doğrusu Bogonemil (Tanrının sevmediği) adında ortaya bir Papaz çıkmıştı. Bulgaristan'da Heretikliği telkin etmeye başladığından, dolayısıyla Bogomillik yol ayrımının fitili ateşlenmiş oluyordu.

Bu ayrılanlar içinde elimizde belge, doküman olmasa da bize göre Gagavuz Türkleri de bu gurup içinde idi. Bulgaristan'a yerleşen kavimler (Proto Bulgar kavimleri, Türkler ve Bulgarlar) arasında ilk kopmalar burada başlıyordu. Bu dönemlerde Bogomilizm Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Bosna ve Balkanlarda hızla yayıldı. XII. yüzyılda Bogomilizm Ban Kulin (1180-1214) yıllarında Bulgaristan ve Bosna'da resmi din oldu.

Bu arada ilginç olaylar yaşanır. 4. Haçlı Seferi Müslümanlara karşı yapılır. Nedense yol üzerinde olan Bogomillliği kabul etmiş Orta Avrupa'da Macar, Sırp, Bosna, Makedon ve Bulgarlardan hiçbir destek alamazlar. Müslümanların üzerine değil de, 1204 yılında Bizans'ın üzerine yürüyerek İstanbul'u işgal ederler. Haçlılar çoğu seferlerinde bölgede yaşayan Bogomillliği kabul etmiş Boşnak, Arnavut ve Pomaklardan destek göremezler. Yalnız kurnaz bir siyasi olan Ban Kulin, papaya haber göndererek Katolikliği kabul ettiğini bildirir. Bu bir siyasi manevra mıdır? Pek bilinmez. Keza, Bosna'da toplanan kurultayda Bogomillliği koruma konusunda karar aldıklarını deklare ederler. Sırp Kralı I. Stjepan Kotroman bile Bogomillliği seçmiştir. Kotroman, Ban Kulin'in ölümünden sonra tahta geçmiştir. II. Stjepan döneminde de Sırbistan'a bağlı Hersek'te de Bogomillik iyice güçlenmişti. Bu arada Sırp Kilisesinin Roma'dan kopması, papalığın etkinliğini bölgede tamamen kaybetmesine neden oluyordu.

Bogomillğin var olduğu yıllarda Ortodoks ve Katoliklerin şiddetli baskısına maruz kalmıştır. Balkanlar, Makedonya, Bosna ve Arnavutluk'ta halkın sempatisini kazanan bu dine Fransa, İtalya ve Almanya'da görülen Katarenliğin de Bogomillğin bir kolu olduğunu iddia edenlere rastlanır.

Diğer taraftan bu yıllarda Anadolu'dan gelecek Türk boylarının Müslüman olmaları onlar üzerinde büyük etki bırakacaktır. Tabii ki bu etki ve Sarı Saltuk Dede ve diğer Bektaşî Erenlerinin bölgeye yerleşmesi bu süreci hızlandıracaktır. Roma'nın ya da İstanbul'un **-katı Ortodoksluğundan-** kurtulmak üzere İslamiyet'i kabul etmiş olan Bogomiller-**Bosnalı Müslümanların ataları-örneğinde** böyle olmuştur. XIII. yüzyılda Bogomilizm, Paganizm, büyü ve batıl inançların etkisine iyice girerek zayıfladı.1393 yılında Osmanlının Bulgaristan'ı fethetmesinden ve 1463 yılında Bosna'nın fethinden sonra Bogomillerin büyük çoğunluğu Müslümanlığı seçtiği görülecektir.

Bölgeye yerleşmiş olan İskit, Hun ve Avarların yerleştiği Arnavutluk, Makedonya ve Balkanlarda Bogomillliği kabul edenlerin fikir birliği yapmışçasına bu Kafkasyalı kavimler olduğu size de ilginç gelmiyor mu? Soyları bir, dilleri bir insanların 12. ve 13. yüzyılda topluca Bogomillikten sonra Müslümanlığı da kabul etmeleri tesadüf olamaz ve olmamalıdır. Balkan uzmanı Eran Frankel'e göre, **"Makedonyalı Müslümanlar hiçbir zaman Makedonyalılık adına İslamı geri plana atmış veya reddetmiş değildirler. Aksine çoğu kez kendi Slavlıklarını reddetmişler ve Slav olmayan bir İslam kimliğini benimsemişlerdir."** Burada daha önceki yıllarda Anadolu'dan gelen dervişlerin, Bektaşî dedelerinin rolü çok büyüktür. Müslümanlığı seçen Türk boyları Bektaşî dedelerinden çok etkilenmişlerdir.

Bogomilizm konusunu bitirmeden bir iki eklenti yapmak istiyorum. Pomaklık ve Boşnaklık, Balkanlara ve Makedonya ya İskit olarak gelmiş yerleşmiş, arkadan gelen Hunlar ve Avarlar ile kaynaşmış ve Şamanizmin etkisiyle M.S. III. yüzyılda bölgede başlayan Hristiyanlık bu Türk boylarında etkili olamamıştır. Şamanizmin etkisi onları Hristiyanlığın değişik bir modeli olan Bogomilizm de buluşturmuştur.

İslamiyet, Orta Asya'nın batısında yaşayan Türk aleminde 751 yılından sonra yayılmaya başlamıştı. Bazı Türk boyları haricinde genelde bu tarihlerden sonra İslamiyet, Türk aleminde taraftar bulmuştu. Ama asıl yayılma Bogomilizmin iflas etmesinden sonra olmuştur. Makedonya da Osmanlı döneminden önce bu yörelere egemen olmuş Avar Türkleri, Kafkaslardan gelen Oğuz, Kuman ve Peçenek boylarıyla kaynaşmışlardır. Balkanlara İslamiyeti getiren Peçenek ve Kuman Türkleriyle göç eden bazı Müslüman kabilelerdir. Daha önceleri görülmeye başlayan İslamlaşma hareketleri ise yine Proto-Bulgar dediğimiz İsperik (Asparuk) Türkleriyle beraber münferid olaylar şeklinde başlamıştır.

O yıllarda Bulgaristan'ın yönetimi İsperik(Asparuk) Türk boylarının elinde idi. Genelde Peçenek ve Kuman Türk kabileleri Şamanist ve Hristiyan idiler. İslamiyet ise, Bogomilizmin dağılmasından sonra yayılmıştır. Çünkü bu yörelerde Hristiyanlığın yayılması da 850 yıllarından sonradır. Kafkasya'da da Çerkez, Abaza, Tatar ve diğer Türk boylarında İslamiyetin kabulü aynen böyle olmuştur. Ana dilleri Slavca ile karışmış, Pomak ve Boşnak olan Hun, Avar, İskit, Oğuz, Peçenek, Kuman dediğimiz Türklerdir. İslamiyetin Bulgar Türkleri üzerindeki etkisi aslında Bogomillğin dağılmasından sonra yoğunlaşmıştır.

KARAMANLILAR ve KARAMANİLER

Türkçeden başka dil bilmeyen, kutsal kitapları İncil'i dahi Türkçe okuyup yazan, binlerce yıl Anadolu toprağında harman olan bu insanlar kimdir? Onlar Türkçeden başka dil bilmiyorlardı, onların Yunanlılıkla Hristiyan olmaktan başka hiçbir ortak yanları yoktu. Onlar Anadolu'nun eski halkları arasında sayılıyordu. Fakat onlara Rum deniyordu. Kimdi bu Rumlar?

M.S. VII. ve VIII. yüzyıllarda Anadolu Diyar-ı Rum, Orta Avrupa'da Pannonya düzlükleri ise bugünkü Macaristan civarı Türkiye (Türk ülkesi) olarak anılıyordu. V. yüzyılda Hunlardan başlamak üzere Bulgar, Peçenek, Uz, Kuman Türklerinin Hristiyanlığı kabul etmeleri şartı ile Bizans İmparatorluğu'nda başta ordu olmak üzere çeşitli dini, hatta idari ve diplomasi mekanizmalarında birçok göreve getirildikleri bilinmektedir. Diğer taraftan, yukarda da değinildiği gibi adı geçen bu Türk boyları dışında Anadolu Türkmenleri de ön koşul olarak Hristiyanlığı kabul ile benzer hizmetlerde bulunmuşlardır. Burada Balkanlardaki Türk boyları dışında Bizans'a hizmet eden Anadolu Türkmenlerinin farklı bir isimlendirmeye anıldığıнын altını çizmek gerekir.

Horasan Erenlerine XII. yüzyıllarda **"varın gidin Urum illerine"** diye söyleyen Erenler vardı. Müritlerini Horasan illerinden Anadolu topraklarına gidin değil de niye Rum diyarına diyorlardı. Horasan Erenleri Anadolu ve Balkanları herhalde daha iyi biliyorlardı ki Balkanları da Urum ili olarak algılıyor, müritlerini Balkan illerinde arıyorlardı.

Anadolu topraklarında o yıllarda Bizans Themaları (İdari sistem) içinde Anatoliken denilen bölgede vardı. Mevlana Hazretleri Celaeddini Rum-i olarak bu topraklarda ömür tüketiyor, Rum topraklarında Sema ayinleri yapıyordu. Binlerce müriti yanında yine binlerce Rum müritlerini **"İhtida"** (kendi isteğiyle) İslamlaştırıyordu. Bu İslamlaşan Rumlar kimdi? Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan anadilleri Türkçe olan İncil'i dahi Anadolu'daki Rumlar gibi Türkçe okuyan Urumlar vardı. Anadolu toprakları Rum toprakları ise orada da kardeşleri yaşadıkları için, Rum diyarı niye değildi? Oralara da Urum veya Urumeyley diyorlardı. Bu konu hassas bir konu olup üzerinde detaylı bir araştırma gerekiyordu.

Karamanlılar, bazı kaynaklara göre Selçuklular döneminde Bizans'la yakın ilişki (paralı askerlik) sonucunda (çoğunluğu) Hristiyanlığı benimsemiş Türklerdir. Bizans kaynaklarında ise, Karamanlı (Karamanie) olarak adlandırılan bir topluluğa rastlanır. Edouard de Muralt Essai de Chronographie Byzantine pour Servir a l'Examen des Annales du Byzantine Empire et particulierment Des Chronographes Slavons adlı eserinde **"İstanbul şehrinin Latin egemenliği altında olduğu dönemde Edirne'ye 1205 yılında bir saldırının olduğu bu saldırı da Efflak (Uiah) ve Karamanle krallarının Edirne'yi zapt ettikleri görülür. Haçlılardan katbekat üstün sayıdaki Kuman, Bulgar ve Ulahlardan (120.000 kişi) meydana gelen ordunun başındaki Johannes Edirne'yi kuşatırken, Kumanlar meşhur savaş taktikleri ile Haçlıları ikiye bölmüş ve onlara arkadan vurarak yenilgiye uğratmıştır. Haçlı orduları komutanını da esir alarak Tırnova'ya götürmüşlerdir."** Devamla Muralt'ı iyi okuyup, değerlendirmek ve dikkate almak gerektiği düşüncesindeyim.

1071 yılında Anadolu'ya ayak basan Türkler, ne çabuk derlenip toparlanarak Balkanlardaki Türk boylarıyla ittifaklar kurarak Haçlılara karşı bir araya geliyorlar. Bu yıllar içinde Anadolu'ya ayak basan Türk boyları yerlerine daha tam olarak alışıp, yerleşmemişlerdir. Bu ittifakları iyi gözetlemek ve okumak mecburiyetindeyiz. Muralt, 1205 yılında Edirne'deki savaşa katılan, Ulah kralı ile Karamanie kralının kim olduğu üzerinde önemle durmak zorunda olduğumuzu açıklar. **"Alaşehir (Philedelphia)'in 1304 yılında Türkler tarafından kuşatılması üzerine, bu kuşatmayı yapan Anadolu Türkmenlerinden gelecek takviye güçlerini engellemekle görevli Alişir'in emrindeki Karamanielerden"** bahsedilmektedir. Burada bahsedilen Alişir'in emrindeki Karamanielerin kimler olduğu ve adlarının neden Bizans safında geçtiği ve Edirne kuşatmasında bahsi geçen Karamanie ülkesinin neresi olduğu sorusu Bizans İmparatorluğu hizmetinde çalışan binlerce Peçenek, Uz ve Kuman Türkleri ve en az onlar kadar Bizans'a hizmet etmiş bulunan birçok Anadolu Türkmen'i ile ilgilidir.

Semavi Eyice ise bu konuyu şöyle açıklar, **"Kiimentİdis'in şiirlerinden anlaşıldığına göre duyguları iyice Türk olan bu insanlara, Rum oldukları hissini vermeye çalışılmaktadır. Bilhassa son makalede bu durum kuvvetle açığa çıkmaktadır. Bu Hristiyanları Türkçeden uzaklaştırılarak Grekçe'yi benimsetmek için yüzyıllardır sürdürülen belirtileri bu sayfalarda görülür."** (Eyice 1977, 96)

Speros Vryonis'e göre, Anadolu'nun iç, batı, kuzey kısımlarında yaşamış olsalar da Karamanoğlu beyliği sınırları içinde yaşayan ana çekirdek topluluktan dolayı bu ad, genelde de kullanılır olmuştur. Hatta bu sınırları aşarak bu Karamanlı denilen topluluğa Baserabya, Kırım ve Balkanlarda da rastlarız. Robert Anhegger'de dilleri Türkçe olan bu Hristiyan topluluklara Rumeli'de, Teselya, Makedonya, Baserabya, Tuna'ya kadar uzanan bölgede rastlanıldığını kaydeder. Daha da yukarıya çıkarak Odessa ve Mariopol'de izlerine rastlanacağına dikkat çeker. Bu konu üzerine bilgi veren Arap tarihçi Raşid-al-din Rum Türkmenleri, Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve diğer Türkmen boylarının 20.000 çadır kadar kalabalık bir gurup halinde Tuğrul Bey ile Anadolu'ya geldiklerini ve burada kaldıklarını yazmaktadır.

Eckmann'ın belirttiğine göre; **"Karaman cemaati, İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesinin buyruğuna girmişti. Müslüman Türkler onlarla ilgilenmediler."** Karaman edebiyatının müstakil bir edebiyat olmadığı, ürünlerin çoğunlukla Yunanca eserlerden tercümeler ve derlemeler olduğu ve dünyevi sanatın hemen hemen hiç rastlanmadığı bu eserlerde dini ve ahlaki konuların ağır bastığı görülmektedir. 18. yüzyılda yazılan bütün eserler dini edebiyata aittir. Mütercimler ve derleyenler büyük gayretle okuyucunun eline Türkçe yazılmış soru-cevap şeklinde dini bilgiler, dua metinleri, ilahiler, mezarlıklar, azizlerin ve şehitlerin biyografilerini, vaaz koleksiyonlarını, mukaddes şehirlere ve ünlü manastırlara ait rehberleri vb. vermeye çalışmışlardır. Bu seri Hristiyan dininin bir el kılavuzu olan Mesih dininin gül bahçesi adlı eserle başlamıştır. Kitap 1718'de muhtemelen İstanbul'da basılmıştır. (Sonraki baskıları 1743'te Amsterdam'da, 1803 ve 1883'te İstanbul'da). Eserin elde mevcut bulunan Eski Türkçe tercümelerini bir araya getirerek derleyen, muhtemelen Naupaktos ve Arta metropolü başkiposu Neophytos Mauromates (1656-1740)'dır. Kitabın giriş bölümünde yer alan Karaman diline ait ilgi

çekici açıklamalar şöyledir. “Toplumumuzun başlangıçta sahip olduğu fakat şimdi Allah'ın inayetiyle kaybettiği sayısız zenginliklerin içinde en önemlisi Yunan lehçesi idi. Bu bilgi Avrupa'da kısmen, Asya'da ise tamamen kaybolmuştur. Bu sebeple Asya'da yaşayan Hristiyanlar, yalnız bilgiyi değil, kendi ananevi dillerini de unutarak böyle bir barbarlığa düşmüşlerdir. Onun yerine Yunanca alfabe ile yazdıkları Türk dilini kullanıyorlar; o dili okuyor ve anlamını kavriyorlar. Buna karşı Yunanca okuduklarında yalnızca anlamını anlamakla kalmıyorlar, okumada da güçlük çekiyorlar. Bunun tabii sonucu olarak da manevi ilerleme açısından yararlı pek çok bilgiden mahrum kalıyorlar.” (Eckmann. 1964, 23 – 24) Bu konulara girmeden önce Bizans'ın idari yapılaşması içinde Thema sistemi iyi bilinmelidir. Witthow adlı araştırmacı da, “Bizans'ın göçebe komşuları Türklerin savaş kabiliyetlerinden haberdar olduğundan 10.000 kişiden oluşan ve Türk boylarının Tümen adını verdikleri askeri birliklerle alakalı olabileceğini” belirtir. Bu birimlere yerleştirilen askerler genelde aileleri ile birlikte konuşlandırılır. Onlardan vergi alınmayarak sınır boylarının güvenliği onlara teslim edilirdi. Witthow kelimenin başlangıçta askeri bir birliği ifade ederken, X. yüzyıldan itibaren bu askeri birliğin yerleştiği yerleri ifade etmeye başladığını belirtmektedir. Bu yüzden sınırlara asker yerleştirme anlamına gelen sistem, neticesinde yabancı olan askerler aileleriyle birlikte kendi mülklerinde oturduklarından sahip oldukları toprakları korumak öncelikli görevleri olurdu. 7. yüzyıldan itibaren Thema sistemi Anadolu'da yerleşecekti. 7. 8. 9. yüzyıllardan itibaren Anadolu'da azalan nüfusa karşılık bu Themalara yerleştirilmek üzere Balkanlardan Hun, Avar, Bulgar ve Hazar boylarından aileler getirilecekti.

Tuz Gölü'nün güney-batısına yerleşmiş olan Doğu Ordusu Anatolikon Theması adını almıştır. Armenia ordusu da Yukarı Fırat bölgesinden çekilerek Kuzeydoğu Anadolu'ya yerleşmiş ve Armeniakon Theması adıyla anılmıştır. Balkanlardaki eski “Magister militum per Thracian” olarak bilinen Batı birlikleri de Trakya'dan çekilerek Batı Anadolu topraklarına kaydırılarak Thracian Theması oluşturulmuştur. Diğer, son Thema ise Opsikion olan İstanbul'a yakın, Kuzeybatı Anadolu'da ve imparatorluk muhafız birliklerinin 6. yüzyılda merkezi ordudan kalan birliklerden oluşan Themadır. X.yüzyıla kadar sadece Anadolu'da var olan Thema sistemi o yıllardan sonra Balkanlarda da oluşturulacak ve Anadolu'daki Thema sayısı da arttırılacaktır.

Bizans'ın Thema sistemini anlatmamın nedeni, Anadolu'ya yerleştirilen Balkan kökenli Türk boyları yanında, Anadolu'da yerleşik Türk boylarının olduğunu göstermek içindir. Sadece Anadolu mu böyledir? Bahsettiğimiz gibi Atatürk'ün Türk Tarih Kurumunun açılması çalışmaları yapılırken işaret ettiği gibi Türk Tarihi 1071 yılında Malazgirt Savaşıyla Anadolu'ya adım atan Selçuklulardan önce Balkanlarda yaşayan Türk boylarının varlığını bilmesidir. Sadece Balkanlarda değil Orta Asya'dan göç eden Türk boylarının Karadeniz üzerinden Balkanlara inerken konakladıkları ve yerleştikleri Kırım civarı Türk Yurdu olarak bilinir. Bu bölge konusunda Kırım ve civarında yaşayan Urumlar'ı iyi bilmek ve tanımak gerekir. Kırım ve civarında yaşamış, Urumlar, fizik, din dil ve diğer özellikleriyle de Anadolu'da yaşamış Karamanlılar arasında büyük benzerlikler göreceğiz. Urumlar hakkındaki bilgileri daha önceki bölümlerde vermiştik. Örf, ananeleri yanında, din, dil birliği içinde olan bu iki toplum arasında akrabalık ilişkilerinden öte kardeş toplumlar

olduğunu, Gagavuz Türkleri vasıtasıyla biliyorduk. Gagavuzlarla, Urumları karıştırmamak gerekir. Bu konuları okuduğumuz bilgiler içinde anlattık.

Karadeniz'in kuzeyine tekrar değinmeden önce Anadolu'nun 1071 sonrası, yerleşim durumunu iyi bilmek gerekir. Halil İnalçık Hocamız bu konuyu şöyle anlatır. **"1261 tarihini, Anadolu'da Moğollara karşı geniş Türkmen hareketinin başlangıcı saymak yerindedir. Bu hareket, Türkmen beylerinin, bu arada Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu sürecini başlatmıştır. Bu tarihten başlayarak Anadolu iki siyasi bölgeye ayrılmıştır. Biri, İran İhanlı Moğol Devletinin ve onların kuklası Selçuklu sultanlarının egemen olduğu doğu kısmı, öteki uç Türkmenlerinin egemen olduğu batı kesimi: Selçuklu batı sınır bölgesinde kurulmuş beyliklerdir. Bunlar Eşrefoğulları, Hamidoğulları, Sahip Ataoğulları, Germiyan (Aiişir) oğulları ve Çobanoğulları (Kastamonu) ve Selçuklu sınırları ötesinde Bizans toprakları üzerinde fetihle kurulmuş Batı Uç Beylikleri (Menteşe, Aydınolu, Saruhan, Karesi ve Osmanlı Beylikleri) Türkmen egemenliğinde yarı bağımsız Anadolu'yu temsil ediyorlardı. Orta Toroslar bölgesinde, Kilikya-Çukurova'daki Küçük Ermenistan'a karşı Memlük Sultanları ile beraber sürekli gaza yapan Karaman Türkmenleri vardı, onların Konya'ya karşı ilk saldırıları 1261 yılına rastlar. Aynı yılda Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, Moğolların destek verdiği rakibi karşısında yenilerek yandaşları ile birlikte, uç Türkmenlerin yanına sığındı ve sonunda Bizans'a kaçmak zorunda kaldı. Keykavus'un batıya kaçıışı ile ilgili bir olay, Balkan tarihi ve Balkanlarda İslamlaşma ile yakından ilgilidir"**

O yıllar Anadolu Erenlerinden Sarı Saltuk Dede (Baba) müritleri ile birlikte Sinop civarındaki Çepni boylarını da yanına alarak Balkanlara çıkmıştır. Dobruca'ya çıkan Sarı Saltuk Baba burayı üs olarak kullanacak, Dobrucadaki zaviyesini heterodoks dervişlerin merkezi olarak kullanacaktır. Balkan Türklerinin destanı **"Saltukname'de"** Sarı Saltuk Baba, Balkanlarda İslamiyeti yaymak için savaşıyan bir Alperen Gazi olarak anlatılır. Selçuklu sultanlarından II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'a sığınma üzerine yandaşlarından 40 kadar Türkmen obasının Dobruca'ya yerleşmelerine izin verilir. Paul Wittek'e göre ise, bu Türkmen gurubu, Keykavus'a bağlılıkları dolayısıyla Keykavus (Gagavuz) adını almışlardır. Halil İnalçık Hoca'da bu görüşü destekler. Bu görüşü doğru olarak kabul edersek Bulgar Türkleri ve Bulgaristan tarihi üzerine araştırmaları olan Türker Acaroğlu da VII. yüzyılda Balkanların kuzeyinde yaşayan, Gagavuzlara rastladığını kaydeder.

Gagavuzlar, vaktiyle Bulgaristan, Romanya ve bugün Moldavya dediğimiz ülkede yoğun olarak yaşamışlardır. Yaşadıkları bölge hala bu topraklardır. Ana dilleri Türkçe olup, Ortodoks kilisesine bağlı Hristiyanlardır. Geçmiş dönemlerde yaşadıkları ülkelerde hep asimilasyona uğramışlarsa da Türklüklerini muhafaza etmişlerdir. Türk asıllı Proto-Bulgarlar (ilk Bulgarlar), Peçenekler ve diğer Türk kavimleri arasına karışmışlardır. Bunlardan kopan bir diğer kol ise, Karakalpak adıyla Rus uyruğuna geçerek oralarda sınır muhafızlığı yaptıkları iddiasıdır. Bu nedenle Kala-Uz adını almışlardır diye bahsedilir. Rus kaynakları da Gagavuzların ismini buradan almış olabileceklerini iddia ederler. Manov ise, haklı olarak Kala-Uz ile Gaga-Uz sözcüğü arasındaki bağlantıyı sorgular.1224 yıllarında Rus-Kuman ordularının Moğollar tarafından bozguna uğratılması üzerine Balkanlara göçerek Peçeneklerin yaşadığı bölgeye gelmiş olduklarını iddia eder. Bunlardan Hristiyan

olanlar Silistre, Mankalya, Kavurna, Balçık ve Varna'nın iç bölgelerine yerleşirler. Bu bölgede yaşamışlar dilleri Türkçe'yi korumuşlar ancak Hristiyanlığı kabul edip Gagavuz adını aldıklarını yazar. Çek arkeolog Şkorpiol ise, "... **Bir söylentiye göre Müslüman Gacallarla, Hristiyan Gagavuzlar arasında akrabalık ilişkilerinin var olduğunu, birbirleriyle kız alıp verdikleri, sadece dinlerinin farklı olduğunu**" kaydeder.

Bizans tarafından bir ara gözaltında tutulan Keykavus, Kırımdaki Altınordu Hanı Berke Hanın devreye girmesiyle Kırım'a yerleşir. Berke Han bundan sonra yalnızca sultanı yanına almakla kalmamış Dobruca'daki Keykavus yandaşlarını da topraklarına getirtmiştir. Bu göç olayına da çok dikkat etmek gerekecektir. Bu yıllarda bu bölgede yaşayan Urumlardan bahsedeceğiz. Bazı araştırmacılarca, Türk olduklarından şüphe dahi duyulmayan fakat Müslümanlıktan farklı dini benimseyen bu topluluk değindiğimiz gibi örf, gelenek, görenek ve dil bakımından Türk olduklarını kendileri de kabul ederler. Urumlar olarak adlandırılan bu Hristiyan topluluk 1783 yılına kadar Kırım'da yaşamışlardır. II. Katherina tarafından Kırım'dan çıkarılarak, günümüz Ukrayna topraklarında, Donetsk bölgesine yerleştirilmişlerdir. Keykavus 1280 yılında ölümünden sonra oğlu Mesud, babasının tüm görevlerini üstlenir. Wittek, Yazıcıoğlu'nu kaynak göstererek Mesud'un gemiyle Anadolu'ya geçtiğini kaydeder. Keykavus'un yandaşları Berke Han'dan izin alarak tekrar Dobruca'ya dönerler. Keykavus kardeşlerinin olurunun alarak Bizans Sarayında görev yaparken vaftiz edilir ve Hristiyan olur. Hatta bazı kayıtlarda keşiş olduğu bilgisi geçerse de daha sonraları Dobruca'daki Türklere katılarak tekrar İslamiyet'e geçer. Kardeşlerden diğeri de Karaferya'da valilik yapmıştır. Yonca Anzerlioğlu "**Karamanlı Ortodoks Türkler**" kitabında Karaferya'daki Müslümanlardan bazılarının Anadolu'ya geçtiklerini. Ancak prens ve oğlunun Karaferya'da kaldığını ve Müslüman olarak öldüğünü yazar. Fakat prensin torunu Basileus'un emriyle vaftiz edilmiştir. Hionidi, Keykavus'un çocukları ve torunlarından ünlü olanların isimlerini şu şekilde belirtmektedir. Konstantin, Melik ve özel olarak arazi sahibi olduğu ve Veria halkının temsilcisi olduğu vurgulanan Aslrapiris veya Astrapiris Melikis, bunun haricinde Hionidi, Bizans kaynakları ve Yazıcıoğlu arasında yapmış olduğu bir mukayeseye dayanarak Kumaniçi arazilerinin sahibi Atanasios Sultan Dimitrios, Konstantin Melik'in Keykavus'un aile bireyleri olduğunu belirtmektedir. İsimleri zikredilen Keykavus ailesi mensuplarının hepsinin Hristiyanlaştırılmış toprak sahipleri olduğu üzerinde duran Hionidi, Veria'nın sembolü haline gelen üç Keykavus'dan daha bahsetmektedir. Balkanlara göçen Keykavus ailesi bireylerinin bir kısmı Anadolu'ya dönmüşse de kalanların durumları budur. Bu yıllarda İslamiyet, Balkanlarda yerleşmeye başlarken diğer taraftan dan da Hristiyanlık Türk ileri gelenler arasında taraftar toplamaya çalışıyordu.

Karamanlı isimlendirmesi ilk kez 1553–1555 yılında Anadolu'yu ziyaret eden Alman seyyah Hans Dernschwam, tarafından yazılan "**İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**" adlı eserinde geçer. Dernschwam'a göre Karamanlılar İstanbul'da Yedikule yakınlarında bir mahallede oturan ve Karamanos denilen ve Karaman'dan geldiği bilinen kişilerdir. Ortodoks Hristiyan oldukları halde hiç Yunanca bilmeyen sadece Türkçe bilmekte olan bu insanları Osmanlı Padişahı I. Selim getirtmiştir. Bu insanlar genellikle zanaatkârdırlar. Bu zanaatkâr Karamanlılar; taşçı, duvarcı, sıvacı ustalarının çoğu Büyük ve Küçük Karaman denilen mahallede otururlardı. O yılların İstanbul'un da usta gerektiğinde, "**gidin birkaç nefer Karamanlı usta getirin**" denirmiş. Ustanın iyisi Karamandan çıkarmış. Bu

tanımlama gerek Avrupalı gerekse (Anhegger, 1979–1980;149) Türk tarihçiler (Ekincikli,1998,124) tarafından da kullanılır. Semavi Eyice, Karamanlı isimlendirmesi ile ilgili olarak dilleri dışında aralarında Türkçe adlara da rastlanan bu Ortodokslara Orta Anadolu'nun Karaman bölgesinde rastlandığından dolayı "Karamanlı Rumlar" adı verildiğine dikkat çeker. Karamanlıların her ne kadar Anadolu'nun pek çok yerinde (Trabzon, Toros, Silifke, Kayseri, Nevşehir, Niğde ve Konya) yaşadıkları gibi, Balkanlar ve Kırmıda Teselya, Makedonya, Tuna, Besarabya, Odessa ve Mariupol (Zdanov) yaşadıklarını Anhegger ve Semavi Eyice'de kabul eder. İzzeddin Keykavus'un Balkanlara sürülmesinden sonraki Sultanlar döneminde Karaman kültür ve sanatının Selçuk kültür ve sanatının devamı olduğu kabul edilir. Bu fikri Uzunçarşılı ve Claude Cahen de kabul etmektedir. Bu toplumlar birbirleriyle akrabadır. Kültür, örf ve gelenekleri birbirinin aynıdır.

Kardeşleriyle taht kavgası neticesinde İzzeddin Keykavus'un saflarında yer alanların Anadolu'yu terk etmelerine sebep olan nedenler yüzünden, çıkan isyanları Türk-Moğol kuvvetleri bastırır. Karaman Beyi kardeşleriyle birlikte harekete geçtiyse de 1261 yılında Karaman Bey'in ölümü üzerine Moğol egemenliğine Karamanlıların karşı koyması devam etmiştir. Selçuklu Sultanlığı'nın, İlhanlı idaresi altına girdiği dönemden başlamak üzere adına devamlı rastlayacağımız Karamanlılar, Osmanlıya da sürekli problem çıkaran bir beylik olmuştur. Osmanlı devletine karşı Haçlılar ile bile işbirliği yapan Karamanlılar bir ara Macar banlarından dahi Osmanlıya karşı destek isterler.

Bu düşünceden çıkarsak Gagavuz Türklerine X. yüzyılda Karamanlılar tarafından hediye edilen Türkçe yazılmış İncil'i nasıl açıklayacağız? Bu konu üzerinde Gagavuz Türkleri bölümünde açıkladığımız düşüncelerimizde ve Urum Türkleri bölümünde Valeri Kiör'ün Urumların köklerini açıkladığı düşüncelerine ne diyeceğiz? Bize göre, yeni nesil araştırmacıları içinde yer alan Yonca Anzerlioğlu, Erdoğan Altınkaynak ve diğerlerinin düşüncelerini bir kalemde silip atacak mıyız? Bu araştırmamın tek gayesi zaten budur. Karaman Türkleri, Rumlar, Urumlar, Urumeyley, Gagavuzların kökenlerini araştırmaktır.

Karamanlı Hristiyan Türklerin yaşadığı bölgelerde, Karamanlıların genellikle Türkçe isimler taşıdığı görülür. Genellikle fanatik dindar kesimde Türkçe dışında isimlere rastlansa da ilginç olan Ermeniler arasında Türkçe isim kullananlara da rastlanmaktadır. Osman Turan'ın Selçuklu Devri vakfiyeleri üzerine yaptığı araştırmada yine ilginç isimlere rastlanır. Bunlar içinde en önemlisi **Celaleddin Karatay** tarafından XIII. yüzyılın ilk yarısında Kayseri ve Elbistan arasında İlbashi (Zamanti) nahiyesine bağlı **Karatay** (Karadayı) Köyü sınırları içinde yaptırılan Kervansarayın vakıfları arasında yer alan köylerden bazılarında Türkçe isimler taşıyan Hristiyanların varlığı dikkat çeker. Bunlar genellikle Ermeni soylu Osmanlı vatandaşlarıdır.

Yine ilginç olan öz be öz Türk aşiretlerinden Yüregir ve Çepni'lere ait köylerde Hristiyan ve Grek Ortodoks isimleri taşımaktadırlar. Çepni nüfusunun Müslüman ve Hristiyan nüfus olarak ikiye ayrıldığı görülür. Fakat Hristiyan isimleri, Karamanlılarda da olduğu gibi Türkçe'dir. Müslüman ve Hristiyan nüfus olarak ikiye ayrıldığı görülür. Hristiyan olanların ise isimleri genelde Türkçe'dir.

Bizans kaynaklarında ise, Karamanlı (Karamanie) olarak adlandırılan bir topluluğa rastlanır. Edouard de Muralt **"Essai de Chronographie Byzantine pour Servir a l'Examen des Annales du Byzantine Empire et particulierment Des Chronographes Slavons"** adlı eserinde değerlendirmelerini dikkate almak gerektiği düşüncesindeyim. 1071 yılında Anadolu'ya ayak basan Türkler ne çabuk derlenip toplanarak Balkanlardaki Türk boylarıyla ittifaklar kurarak Haçlılara karşı bir araya geliyorlar, bu konu çok ilginçtir.

Anzerlioğlu **"V. yüzyılda Hunlar'dan başlamak üzere Bulgar, Peçenek, Uz, Kuman Türklerinin Hristiyanlığı kabul etmeleri şartı ile Bizans İmparatorluğunda başta ordu olmak üzere çeşitli dini, hatta idari ve diplomasi mekanizmalarında birçok göreve getirildikleri bilinmektedir. Diğer taraftan, yukarda da değinildiği gibi adı geçen bu Türk boyları dışında Anadolu Türkmenleri de ön koşul olarak Hristiyanlığı kabul ile benzer hizmetlerde bulunmuşlardır. Burada Balkanlardaki Türk boyları dışında Bizans'a hizmet eden Anadolu Türkmenlerinin farklı bir isimlendirmeye anıldığının altını çizmek gerekir"** diye kaydeder, Eckmann'ın belirttiğine göre Karaman cemaati, İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesinin buyruğuna girmişti. Müslüman Türkler onlarla ilgilenmediler. Karaman edebiyatının müstakil bir edebiyat olmadığı, ürünlerin çoğunlukla Yunanca eserlerden tercümeler ve derlemeler olduğu ve dünyevi sanatın hemen hemen hiç rastlanmadığı bu eserlerde dini ve ahlaki konuların ağır bastığı görülmektedir. 18. yüzyılda yazılan bütün eserler dini edebiyata aittir. Mütercimler ve derleyenler büyük gayretle okuyucunun eline Türkçe yazılmış soru cevap şeklinde dini bilgiler, dua metinleri, ilahiler, mezarlıklar, azizlerin ve şehitlerin biyografilerini, vaz koleksiyonlarını, mukaddes şehirlerle ve ünlü manastırlara ait rehberleri vb. vermeye çalışmışlardır. Bu seri Hristiyan dininin bir el kılavuzu olan **"Mesih Dininin Gül Bahçesi"** adlı eserle başlamıştır. Kitap, 1718'de muhtemelen İstanbul'da basılmıştır. (Sonraki baskıları 1743'te Amsterdam'da, 1803 ve 1883'te İstanbul'da). Eserin elde mevcut bulunan eski Türkçe tercümelerini bir araya getirerek derleyen, muhtemelen Naupaktos ve Arta Metropolu Başkiposu Neophytos Mauromates (1656-1740)'dır. Kitabın giriş bölümünde yer alan Karaman diline ait ilgi çekici açıklamalar şöyledir. **"Toplumumuzun başlangıçta sahip olduğu fakat şimdi Allah'ın inayetiyle kaybettiği sayısız zenginliklerin içinde en önemlisi Yunan lehçesi idi. Bu bilgi Avrupa'da kısmen, Asya'da ise tamamen kaybolmuştur. Bu sebeple Asya'da yaşayan Hristiyanlar, yalnız bilgiyi değil, kendi ananevi dillerini de unutturarak böyle bir barbarlığa düşmüşlerdir. Onun yerine Yunanca alfabe ile yazdıkları Türk dilini kullanıyorlar; o dili okuyor ve anlamını kavıyorlar. Buna karşı Yunanca okuduklarında yalnızca anlamını anlamakla kalmıyorlar, okumada da güçlük çekiyorlar. Bunun tabii sonucu olarak da manevi ilerleme açısından yararlı pek çok bilgiden mahrum kalıyorlar."** Eckmann. 1964, 23-24) Karamanlılar hakkında geçmişten günümüze uzanan tarihi süreçte Türkçe konuşan Ortodokslarla ilgili olarak ilk bilgilere XV. yüzyılda batı kilise tarihine ait bir raporda rastlanmaktadır. 1437 yılında Basle konsülüne sunulan ve bugün doğruluk derecesi konusunda her hangi bir şüphe bulunmayan Latince bir raporda ilk defa Türkçe konuşan Rum Hristiyanlardan bahsedilmiştir. Vryonis'e göre bu konsüle sunulan raporu hazırlayan kişi Anadolu'nun birçok yerinde din adamlarının, piskoposların ve başpiskoposların Türk kâfirlerin kıyafetlerini giymekle kalmayıp, onların dilini de konuştuklarını vurgulamaktadır.

Yunanca sadece ibadet sırasında ilahiler, İncil ve Resullerin mektupları okunurken kullanılmaktadır. Vaaz ise, Türkçe verilmektedir.

Bu ifadeler, bu konuda araştırma yapanlara, bu konuyu merak edenlere çok şey anlatmalıdır. Biz bu ifadelerden Anadolu, Kırmılı ve Balkanlı Türk Ortodokslarının hiçbir baskı taraf olmadıkları dönemlerde dahi Rumların Türkçe konuşup, Yunan alfabesiyle Türkçe yazıştıkları anlamını çıkarıyoruz. Kısaca Rumlar Anadolu'ya yerleşmezden öncesi ve sonrası hep Türkçe konuştukları kanısındayız.

Şimdi bu düşünceye karşı Semavi Eyice de bu tezi çürütmek isteyen, Sofokles Hüdaverdioğlu (Teodotos)'nun düşüncelerine değinir. **“III. Bizans kongresinde Anadolu Rumların Türkçe konuşmazlarsa dillerinin kesileceği tehdidinde maruz kaldığı kaldıkları ve dolayısıyla Türkçe konuşmaya zorlandıklarını iddia ettiyse de, böyle bir şeyin doğru olmadığı bugün bilinmektedir. Yine, Anadolu, dışında yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı İdaresi altındaki birçok farklı coğrafyada hiçbir zorlamaya maruz kalmadan Türkçe konuşan Ortodoksların var olduğu da bilinen bir gerçektir.”**

S. Hüdaverdioğlu'nun bu düşüncelerine en güzel cevap, onun yaşadığı yıllarda Kırm Osmanlıdan ayrılmıştı. Kırm'da Hristiyanlara baskı yapılmadığı zamanlarda bile onlar niye Türklüklerini korumuş ve Türkçe konuşmaya devam etmişlerdi. Bu sözlerin söylendiği XVIII. yüzyılda Osmanlıda Hristiyan olmak bir ayrıcalıktı. Çünkü o yıllarda Kırm'da Grek, Ermeni, Urumlar ve Müslüman Türkler beraber yaşıyorlardı.

Bu konuda toplumun baskı altındaydı, değildi tartışmalarına en güzel cevap 1913 yılında Nevşehir'de yayınlanan bir salname ile ilgili tartışmalar olmalıdır. **“Yılıktta Nevşehirli üyelerin on kişilik yönetim kurulu adına önsöz yazan J. Joananidis, 1913 yılığına gösterilen rağbetten cesaret alarak yeni bir yıllık çıkardıklarından bahsederken; ‘Bizim Anadolu lisanı’ demekte ve şöyle devam etmektedir. ‘Hemşerilerimiz bazıları, Anadolu dilini terk etmemizi ve bu salnameyi Yunanca yayınlamamızı tavsiye ediyor. Onlara şu soruyla cevap veriyoruz. Yunancayı yeterince bilenler yüzde kaçtır, bilmeyenler kaç? Bu türden bir eseri anlayabilmek içinse iyi Yunanca bilmek gerekir. Vaktiyle okullarımızda Yunanca öğrenmiş olanlardan hangisinin aklındandır bunlar?’”**

Nevşehir'de yaşananların aynısı İstanbul'da da yaşanacaktır. Aynı şekilde, kendi dillerinde ayin yapmak isteğı Karamalılar tarafından da sürekli dile getirilen bir durumdu. İstanbul'da yaşayan Karamanlılardan Kum Kapı ve Langa semtlerinde oturanlar yine Kumkapı ve Kadirga arasında bulunan Aya Kiriaki Kilisesi'nde, Anhegger'in deyimiyle **“avazlarının yettiğince Türkçe ayin yapılmasını”** ve Kayseri'ye Türkçe konuşan bir metropolitin atanmasını istemelerini sağlayacak kadar güçlülerdi. Bu durum karşısında olayların çıktığını belirten Anhegger, 28 Mart 1870 ve 10 Mayıs 1871 tarihlerine ait İstanbul'da yayınlanan 'Pravo' isimli Bulgar gazetesine dayanarak Türk güvenlik güçlerinin müdahalesiyle ortamın yatıştığını belirtmektedir. Burada şunu anlatmakta yarar vardır. Bu yıllar Anadolu'da değil tüm Avrupa'da ulusalcılık akımlarının arttığı bir dönemdir. Bu dönemde Türk toplumu ve Osmanlı yönetiminin gizli veya açık bir baskısı olmuyorsa bundan önceki yıllarda asla böyle bir baskı söz konusu olamazdı.

Hüdaverdioğlu'nun dile getirdiği şikâyetlere en güzel cevap, yine o yıllarda Rum halkının çok kullandığı şu dörtlükte olmalıdır.

“Gerçi Rum isek de Rumca bilmez Türkçe söyleriz.

Ne Türkçe yazar okuruz, ne de Rumca söyleriz

Öyle bir mahludl haddi tarikatımız vardır

Hurufumuz (harflerimiz) Yunanice, Türkçe meram eyleriz.

SELÇUKLULAR

Selçuklular, 1065 yılında Kayseri ve Kilikya'yı Ermenilerden almışlardı. Yeri gelmişken tekrar tekrar söylemek isterim; yapılan savaşlardan daha çok savaşları yaşayan toplulukların sosyolojik yapısını araştırdığım için, amacım o yılların Anadolu halkını iyi tanımak ve kim olduklarını bilmektir.

Selçuklular, Anadolu'da kurulan Türk devletinin ilkidir. Aslında 1065 yılında Kuzey Anadolu'da Ermenilere karşı yaptığı savaşı kazanan Selçukluların 1071 yılında Malazgirt Savaşından sonra tüm Anadolu'ya yayılarak kurduğu devlettir. Oğuz Türklerinin Üç oklu Kınık boyuna mensup Selçuklu Komutanı Kutalmışoğlu Süleyman Şah, fetihlerini Batı Anadolu içlerinden Marmara Denizi yakınlarındaki Iznik'e kadar yayarak, 1075 yılında Iznik'i alarak, başşehir yapmıştır.

Selçuklu Türklerini Osmanlı ve Türk kaynaklarından önce Bizans, Yunan ve Avrupalı tarihçilerin kaleminden okuyalım. Selçukluların 1065 yılında Doğu Anadolu da Ermenileri yenerek Doğu Anadolu içlerine yayılmaya başladığı dönemlerde, Balkanlarda Peçenek ve Kumanlar sorun çıkarırken, Kuzey Karadeniz, Kafkaslar ve Balkanlarda etkinliğini artıran Uzlar da Bizans'a ve Ruslara problem olmaya devam ediyordu. Bilhassa Uzlar Bizans'a kök söktürüyordu. Bizanslı komutanlardan Nikephoras Botaniates'i ve Basileios Apolapes'i esir almışlardı. Bu ara başlayan bir hastalık nedeniyle Uzlar Tuna boylarına çekilirler. Bizans tarafından bu bölgede toprak sahibi olan Uzlar, bu arada Hristiyanlaşırlar. Uzlar sadece Tuna boylarında değil, Güney Rusya'da Tork olarak adlandırılan Uzlar Torçesk, Torçin, Torkin, Torskoye, Torkçisi adlı yerleşimlerde ikamet ediyorlardı. Görüldüğü gibi bu yerleşim isimleri, sadece Tork adını taşıdığı için örnek olarak verilmiştir. Anadolu her zamanki gibi karışık toplumların yaşadığı bir köprü olması ötesinde yeni yeni Türk boylarının da İranî kavimlerden ve Moğol baskıları neticesinde batıya göçleri devam ediyordu. Kafkas toplumlarına Uzlar tehlike yaratırken, biraz güney dede Selçuklular önce Ermenilere biraz daha batıya gidince de Bizans'a sınır olmuş ve tehlikeli olmaya başlamıştı. Biraz daha güneye inerek halifenin oturduğu başkent Bağdat'ı ele geçirerek Mısır Fatmi Halifesi'yle de sınırdaş oluyordu. Yine bu yıllarda 1065 de Kayseri ve Kilikya'yı da Ermenilerden almışlardı.

1067 yılında Bizans İmparatoru X. Konstantin Dukas'ın ölümü üzerine dul kalan eşi, Kapadokyalı ve Bizans içinde nüfuzlu bir general olan Romen Diyojen ile evlenecektir. Bilhassa, Peçenek ve Kumanlara karşı verdiği mücadelelerde ün kazanmış bir komutandı. O yılların yayılmacı Selçuklu akınlarına karşı verdiği (1068–1069) mücadele ile tanınan Romen Diyojen, 1071 yılında Selçuklulara karşı yapılan Malazgirt Savaşını kaybetmesi ile

X. Konstantin Dukas'ın eşi Eudocia ile evlenip, imparatorluk makamına oturması arasında geçen dördüncü senede esir düşünce imparatorluk koltuğu da altından gitmiş olacaktı.

Yine tarihçi Mural'ta göre, Selçukluların Kayseri, Kilikya seferleri ve daha sonra 1071 yılındaki Malazgirt Savaşları için hazırlanan Bithinya temasından oluşan askerlerin ve Kapadokya temasından oluşturulan diğer paralı askerlerin İskit kökenli oldukları, Kapadokya'yı vatan tuttuklarını vurgulamaktadır.

Mural't, Karadeniz kuzeyinde bulunan tüm Türk boylarının İskitli veya İskit kavimlerinin ahfadı olduğunu belirtir. Bu yıllar ve Bizans üzerinde araştırma yapan tüm yabancı tarihçiler tüm Türk topluluklarını İskitli veya İskitli kavimlerin ardılları olarak kaydederek. Onun için Hun, Avar, Proto-Bulgar, Hazar, Uz, Peçenek ve Kuman boylarının hepsi İskit soyundan gelen akraba topluluklardır. Benim de üzerinde önemle durduğum konu budur. Gerek Anadolu Türk soylu toplulukları, gerekse Orta Avrupa ve Balkanlardaki Türk soylu topluluklar İskitli veya İskitlilerin ardılları olan topluluklardan oluşmaktadır.

Anadolu halklarını incelerken Malazgirt Savaşı öncesi yaşanan olaylar Anadolu'nun etnik yapısını ortaya koymaktadır. Malazgirt Savaşının 29 Ağustos gecesi, Bizanslı tarihçi Attalies'e göre gelişen olaylar şöyledir: **"İmparator orduları önüne katıp düşmana doğru ilerlerken, ortada kimsenin olmadığını görerek, kampa geri dönerler. Gece Uzlar, kampın dışında, tüccarlarla alışveriş yaparken Türkler (Selçuklular), kampın etrafında dolaşarak kampı ok yağmuruna tutarlar. Bunun üzerine Uzlar, kampın içine doğru çekilirler. Gökyüzünde o gece ay yoktu ve karanlık bir geceydi. Eğer bu karmaşada Türkler kampa girselerdi kovalayan ve kovalanan birbirinden ayırt edilemezdi."** Attalies'in anlatımına dayanarak Vryonis, Selçuklular ile Uzlar arasındaki fiziki benzerlik nedeniyle Uzlar ile Selçukluları ayırt edemeyen Bizanslılara, karşın Uz liderlerinden Tavus'un adamlarının Selçuklular saflarına geçmesiyle panikleyen Bizanslılar, diğer Uzların da Bizans saflarına geçmesinden çekinirler. Çünkü daha önce de böyle bir olay vukuu bulmuş IX. Konstantin döneminde, Selçuklulara karşı savaşmak üzere Anadolu'ya geçirilen Uzlar, aldatıldıklarını anlayınca boğazdan geçmiş olmalarına rağmen tekrar Balkanlara geri dönmüşlerdir.

Malazgirt Savaşıyla Türklere kapılarının açan Anadolu artık günümüze kadar Türk yurdu olarak kalacaktır. Selçuklu Sultanı Süleyman Şah, Selçuk Bey'in oğlu, Aslan Yabgu'nun torunudur. Anadolu'ya Alpaslan'ın tersine Antakya üzerinden girerek, 1074 yılında Konya havalisini yerel Rum despotlarından alarak, İznik önlerine kadar ilerlemiştir. 1075 yılında da İznik'i zapt eder. Arapların 300 yılda alamadığı Anadolu topraklarını Selçuklular 10 yıl içinde teslim alırlar. Bizans tekfurları arasındaki çekişmeden faydalanan Selçuklular fethettikleri topraklar üzerindeki halkı İslamlaştırma politikalarında çok başarılı olurlar. İznik'te bir Türk devletinin kurulması, bölge Türk ve İslamlarını Anadolu'ya çekecektir. Bizans'ın iç işlerinde çekişmeler, ekonomik durum ve halktan alınan vergiler alt Bizans tabakalarını perişan ediyordu. Bu nedenle de Selçukluların Anadolu'ya yayılması kolaylaşmıştı. Bu hareket Fırat ve Kilikya bölgelerine egemen olma mücadelesi veren Ermenilerin işine gelmeyecekti. 1082 yıllarında bu adı geçen bölgeleri zapt eden Süleyman Şah, 1084 yılında da Antakya'yı fethetti. 1086 yılında Suriye Selçukları, Meliki Tutuş'la yaptığı savaşı kaybetmesi sonrası vefat etti.

Selçuklularla baş edemeyeceğini gören Bizans imparatorları umutlarını artık Haçlı ordularına bağlamışlardı. 1096–1099 yılları arasındaki Haçlı orduları, Balkanları yağmalayarak, İstanbul'a kadar gelmişlerdi. Hatta bazı kayıtlarda İstanbul'un dahi Haçlı ordusu tarafından talan edildiği kayıtlarda vardır. Haçlı Orduları, Selçuklular karşısında yenilince tekrar İstanbul'a dönerler. Bizans imparatorunun vereceği desteği de yanlarına alarak İznik ve Batı Anadolu kıyılarına saldırılır. Buraları ellerine geçen Haçlı ve Bizans orduları Antakya istikametinden Kudüs'e doğru yürüyüşe geçerler. 1098 yılında Antakya'yı ele geçirirler. Kendi aralarında anlaşmazlığa düşen Haçlılar bu arada Bizans güçleri ile de anlaşamayarak geri dönerler. Haçlı kuvvetleri içindeki Normanlar, Antakya'da Haçlı Ordularından ayrılarak istiklallerini ilan ederler. 1099 yılında Kudüs haçlıların eline geçer. Burada yeri gelmişken Haçlılara eşlik eden Türkopollerden Strategos unvanlı Taükios Vardar'lı Türk birliklerinin başında Bizanslılarla birlikte İznik Savaşı'na katılmış, oradan da Haçlı kuvvetleri ile birlikte Antakya'ya kadar Haçlılara eşlik etmiştir. Yine bu kayıtlarda Taükios'un 1099 yılında Kepimle Periphanestate unvanı ile Bizans deniz kuvvetlerinde amiral rütbesine yükseltilir. Taükios İmparator, İoannes tarafından esir alınmış bir Selçuklu Türkü'dür. Başarıları bununla da kalmayıp Aleksios'un tahtta geçmesinden sonra Megas Pn İkarios (eşi dolayısıyla şeref görmüş) unvanı almış, Taükios Makedonya'nın Ahrida bölgesinde yerleşik olan Türklerin de önderliğini yaparken, Arnavutluğu Normanlara karşı koruyan Bizans kuvvetlerinin başında savaşmıştır. Yine 1086 yılında Peçeneklere yenilen Bizans kuvvetlerini toparlamak üzere Edirne'ye gelmiştir. 1098 yılında Haçlılara Antakya'ya kadar refakat eden bir Türkopoldür.

Spccros Vryonis'e göre, Bizans idari sistemindeki paralı askerler ve bu dönemde başlayan Türkopol adı verilen Türk soylu fakat Hristiyanlaşan askerler Bizans'a sorun oluyordu. Türkopollerden olmasa da bilhassa sınır boylarına yerleştirilen Türk soylu paralı askerler Bizans'ın çöküşünde rolleri çok vardır. 1071 Malazgirt ve 1176 Miryakefalon savaşlarını kaybetmeleri bunun en açık kanıtı olarak gösterilir.

Yine bu yıllarda, günümüzde dahi ayakta kalan Yunanistan'ın Athos Dağı'ndaki manastırlar arasında ayakta kalmış, Selçuklu Kutalmış'ın adını taşıyan Manastır, adından da anlaşılacağı gibi Selçuklu Türkü Kutalmış (Kutlumuş)'a aittir. Türklerin, Malazgirt Savaşı yıllarında Hristiyanlaşan Kutalmış (Kutlumuş)'un Hristiyan olarak buralara geldiğinin, buradaki Türkleri Hristiyanlaştırma çalışmaları içinde olduğunu gösterir. Bizanslılar tarafından Koutlounmousios olarak adlandırılmıştır. Yine edebi çalışmaları içinde birçok tarihi bilgiler de veren Selanikli Eustathius'a göre X. yüzyılda **"Selanik çevresinde Türk nüfusun 'Yeni Türkiye veya Türklerin Avrupa'daki toprağı'"** diyebilecek kadar yoğun olduklarını belirtir.

Selçuklu Sultanlığı Süleyman Şahın sefere çıkarken yerine bıraktığı vekil Ebü'l- Kasım tarafından yönetildi ise de bu uzun sürmemiştir. Selçuklu Sultanı Melik Şahın da 1092 yılında vefatından sonra Kılıç Aslan, Anadolu Selçuklularının başına geçer. Selçuklu devletinin idari yapılanması onun döneminde tamamlanır. Marmara sahilleri Bizans güçlerinden alınır. 1096–1099 yılları arasındaki Haçlı kuvvetlerini vur kaç taktiğiyle geriye püskürterek imha eder. Konya'yı başkent yapar.1103 yılında Doğu seferine çıkarak önce Malatya, daha sonra da Musul'a kadar olan toprakları ele geçirir. Kılıç Aslan Suriye Selçukluları ile Habur Irmağı dolaylarında yaptığı savaşta nehre düşerek boğulur. Oğlu da

bu savařta esir dűřer. Bu haberin Anadolu'da duyulması űzerine dűřmanları bunu fırsat bilerek saldılar. Kayseri Emiri Hasan Bey ve tahtını geri dűnerek tekrar ele geçiren řehin řah Batı Anadolu Tűrkmenlerinin geri çekilmesini durduramaz.

1081–1118 yılları arası Bizans'a esir dűřen bir ailenin 9 yařındaki çocuęu, Aksukhos adıyla Bizans sarayında yetiřecek, orduya hizmet edecektir. 1118 yılından itibaren 32 yl (II. Ioannes Komnenos dűneminden) Bizans ordusuna I. Manuel Komnenos dűneminde kadar Megas Domestikos(Bűyűk İmparator'dan sonra gelen komutan) unvanıyla gűrev yapmıřtır. Doęu ve Batı Bizans orduları komutanı olarak hizmet etmiřtir. űnlű Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates ondan řűyle bahseder. **"Aleksios Komnenos'un űlűműnden sonra tahtta çıkan 1118 Ioannes'in hizmetinde yer alan ve imparatorun  n bűyűk teveccűhűnű kazanan bir kiři olan Ioannes Aksukhos bır Tűrk'tűr."** Taűkios ile birlikte bűyűműř Bizans sarayında yetiřmiřtir. Bizans İmparatorluęuna çok hizmetleri dokunműř bir kiři olarak kayıtlarda geçer. Saray entrikalarına karıřacak kadar imparatorluk ailesinin içinde olan birisidir. 1118 yılında imparatorluk sarayında Anna'nın kocası Sezar Nikephoros Bryennios'un tahtta çıkarmak amacıyla İmparator II. Ioannes'e karřı tertiplenen komployu bastıran Aksukhos'tur. İmparator II. Ioannes, ablasının servetini Aksukhos'a vermek istemiřtir. Aksukhos, bunu kabul etmeyip ablasına iade edecek kadar da tok gűzlű birisidir. 1119 yılında Bizans'ın Denizli (Laodikeia) seferine katılarak burayı Bizans sınırlarına katmıřtır. 1122 yılında da Trakya'daki Peçenekler űzerine yűrűműř onları bozguna uęratmıřtır. 1134 yıllarında İmparator Ioannes kuvvetlerinin bařında ankırı'yı Bizans'a katar. Halkın Hristiyanlařtırılmasında bařrolű oynayan kiři olur. 1137–1138 ve 1142–1143 yıllarında Haçlılar ile birlikte İmparator Ioannes ile Antakya'ya kadar ordunun bařında bulunmuřtur. Manuel Komnenos'un tahtta geçmesinde önemli derecede rolű olmuřtur. 1147 yılında da Fransa Kralı VII. Louis ile Alman Kralı III. Konrad'ın idaresinde dűzenlenen II. Haçlı Kuvvetlerine eřlik etmiřtir.

Ioannes Aksukhos,  lűmű űzerine oęlu Aleksios Aksukhos, tıpkı babası gibi sarayın önde gelen kiřileri arasında yer almıřtır. İmparatorun seçtięi kiřilerden atanan Protostrator, (en yűksek rűtbeli asker) yűksek rűtbelilerden biri olmuřtur. Bu gűrevlerinin dıřında bařarılı bir diplomat olarak da bulunmuřtur. Bizans ile Sicilya Krallıęı arasındaki anlařmaya o da katılmıřtır. Hatta bu bařarılı çalıřmaları yanında 1165 yılında Kilikya valisi olarak gűrev yaptıęı gibi, Bizans ile Ermeni kilisesi arasındaki sorunları giderici çalıřmalarda da önemli rolű olmuřtur. Bizans'ın 1167 yılında Macaristan'a dűzenlenen seferine katılan Aleksios Aksukhos, Sofya yakınlarında belirlenemeyen bir nedenden tutuklanır. Orada bir manastıra kapatılır, bu kapatıldıęı manastırda kendini dine adanarak burada keřiř olarak gűrev yaparken vefat eder.

şehzade Mesud'un Batı Anadolu politikasından huzursuz olan Bizans İmparatoru Manuel, ordusuyla Konya űzerine yűrűr. şehzade Mesud, oęlu II. Kılıç Aslan ile birlikte topladığı orduyla Bizans imparatorunu 1145 yılında ağır bir yenilgiye uğratır. Bu arada ikinci kez Anadolu'ya saldıran Haçlıları tekrar bozguna uğratan Selçuklular, tekrar toparlanma dűneminde girerler. Sultan Mesud Selçukluların başında 40 yl sűren sultanlığı dűneminde Selçuklular kalıcı birçok eser bırakır. Oęlu II. Kılıç Aslan da babası gibi başarılı olacak ve Selçukluların Anadolu beyleri arasında siyasi birliği sağlaması ile Bizans İmparatorluğu'nu zor durumlara sokacaktır. Selçuklu ordusu Doęu Anadolu önlerine kadar sınırlarını genişletir.

Aradan geçen yaklaşık bir asır sonra, bu defa Konya civarında Bizans'ın bu defa Latinlerden ve Kumanlardan oluşturduğu ordu, Konya surlarını yıkıp amaçları Konya'yı almaktı. Konya yolu güzergâhındaki tüm mera ve su kaynakları tahrip edilir. 17 Eylül 1176 gününe rastlayan günde Tzibritze olarak adlandırılan geçitte Bizans ordusunu sıkıştıracağını hesap eden Selçuklular için her şey hesap ettikleri gibi olunca Bizans ordusu bu dar geçitte sıkıştırarak Bizans ordusuna büyük kayıplar veririrler.

Bu savaşla Anadolu Türklüğünün önünü açan Selçuklu Sultanlığı, işlerini yoluna koyunca Batı Anadolu seferine çıkacaktır. 1182 yılında Denizli, Kütahya ve Eskişehir'i ele geçirir. Danişmend arazisi ve Çukurova, Selçuklu topraklarına bağlanır. Bu savaş ile ilgili bilgileri de Niketas Khoiates şöyle anlatır: **"Karanlık, savaşı durdurunca herkes başını ellerinin arasına alarak tehlikeye karşı şaşkınlıkla olacakları beklemeye başladı. Herkes her şeyden önce barbarlar (Türkler) ordugâhın etrafında çepre çevre dolaşarak soydaşlarını kendi tarafına çekmek için gün ışıyınca kadar kendi taraflarına çekmeye davet ederler. Aksi takdirde tümünün mahvedileceğini duyururlar."** Neticede Kılıç Aslan bu defa da Bizans İmparatoru Manüel'i yener. Yapılan anlaşma sonucunda Frigya bölgesindeki Dorylaion ve Sublaion kaleleri yıkılır bu bölge Selçukluların sınırları içinde kalacaktır.

Bizans'ın elinde esir bulunan Türklerden 2.000 kadarının Ege adalarına yerleştirildiği Bizans kayıtlarında geçer.

Bu olaylar neticesinde panikleyen Anadolu Türkmen Beylerinden Danişmendoğulları Şehin Şahı tahtından indirerek yerine Şehzade Mesud'u geçirir. Şehzade Mesud Danişmendoğullarının tahakkümünden kurtulmaya çalışarak, Bizans baskısından kurtulmak için Selçuklu Sultanlığı içindeki birliği öncelikle sağlamaya çalışmıştır. 1182 yılında batıya sefer yaparak Türkmen beylerine moral vermeye çalışır.

II. Kılıç Aslan bu başarılarından sonra merkez Konya'ya çekilerek saltanatını sürdürür. On bir oğlu arasında idareyi dağıtarak kendisi Konya'ya çekilir. Her vilayetin başına bir oğlunu geçirir. Bu arada Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü ele geçirmesi üzerine tekrar başlayan Haçlı Seferlerinde haçlıları yine yenerler. Fakat haçlılar o denli kalabalıklardır ki bir kısmı Anadolu'yu aşarak Filistin önlerine varırlar. Bu arada II. Kılıç Aslan 1192 yılında vefat eder. Yerine büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev geçer. Kardeşler arasında başlayan taht kavgaları neticesinde, Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah 1196 yılında Konya önlerine kadar gelerek şehri zapt eder. Sultanlığını ilan eder. Birliği sağlar ve Bizans'ı tekrar vergiye bağlar. Bu ara güçlenen Ermeniler hudut tecavüzlerine başlaması yüzünden onları da cezalandırarak vergiye bağlar. Fırsattan istifade eden Gürcüler, Saltuk oğullarının da zayıflamasından istifade ederek Erzurum önlerine kadar dayanırlar. Doğu seferinde Gıyaseddin Keyhüsrev, 1201 yılında Saltukoğulları Beyliğine son verir. Bu defa güneydeki, Artuk oğulları ve Mengüçüklerden aldığı destekle Gürcistan seferine çıkar. Sarıkamış yakınlarında Gürcü-Kıpçak kuvvetlerinin baskınına uğrayarak mağlup olur.

Gıyaseddin Keyhüsrev, sultanlığın sınırlarını güvence altına alabilmek için ilk önce Bizans ve Ermenilere savaş açar. Bu arada başlayan dördüncü Haçlı Seferi'nde 1204 yılında İstanbul Latinlerin egemenliğine geçer. Bizans hanedanı Anadolu içlerine kaçarak, İznik ve Trabzon'da iki devletçik kurarak hükümlerine devam etmek isterler. Trabzon'dan başlayan ticaret yollarını ellerine geçirmeleri üzerine Gıyaseddin Keyhüsrev, 1206 yılında Karadeniz seferine çıkar. Bizanslıları yenerek yolların güvenliğini tekrar sağlar. 1207 yılında da Akdeniz sahillerine inerek Antalya'yı fetheder. 1211 yılında da Alaşehir yakınlarındaki savaşta Bizans'ı yenerek onlara karşı büyük bir başarı kazanır. Savaş alanını teftiş eden Gıyaseddin Keyhüsrev, bir düşman askerinin hançeri ile hayatını kaybeder. Yerine oğlu İzzeddin Keykavus geçer.

İzzeddin Keykavus, saltanatının ilk yıllarında ekonomik konuları halletmesi sonrasında kültür çalışmalarına büyük önem verir. Camiler ve medreseler inşa ettirir. İzzeddin Keykavus, o yıllarda verem hastalığına yakalanarak, 1220 yılında Viranşehir'de vefat eder. Yerine geçen Alâeddin Keykubat dönemi, Anadolu Selçuklularının en kudretli ve parlak devridir. Konya, Sivas ve Kayseri şehir surları bu dönemde tahkim edilir. Askeri ve ticari önemi çok büyük olan Kolonoras Kalesini muhasara ederek, alır. Buraya sultanın ismine armağan olarak Alaiye adı verilir. Moğol istilasına karşı tedbir olarak da Moğollara elçi göndererek anlaşmaya varır. Alâeddin Keykubat, 1 Haziran 1237 yılında Kayseri'de vefat eder. Yerine, veliaht olarak İzzeddin Kılıç Aslan'ı bırakmasına rağmen, büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev tahta geçer.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237–1246) yıllarında hüküm sürmüştür. 1243 yılında, Moğollara, Köseadağ Savaşı'nda yenilince 1243–1308 yılları arasında Selçuklular için artık Moğollar bir kâbus olacaktır. 1259 yılında Kızılırmak hudut olmak üzere, devlet ikiye ayrılır. 1262 yılında, Karamanlıların Konya üzerine yürümeleri, 1276 yılında Moğollara karşı olan Hatiroğlu isyanı, Memlük Sultanı Baybars'ın Hatiroğlu isyanına destek vermek için Anadolu'ya gelmesi, Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1277 yılında Konya'da yeni bir sultanı tahta geçirme girişimi, sosyal çalkantılar, Selçukluların kaldıramayacağı yükler getirmişti. Beyliğin başına bela gibi çöken Cimri hadisesi ile başlayan dönemde Moğolların zorbalığı artık Selçukluların sonunu hazırlayan nedenler olacaktır. XIV. yüzyılın başlarında kurulan Osmanlı devletinin bölgede güçlenmesiyle, Haçlıların ve Moğolların açtığı kapanmaz yaralar Selçukluların sonu olacaktır.

Selçuklu Türkleri içinde din değiştirme olayı çoktur. Bunlar içinde en önemlisi İzzeddin Keykavus ve ailesidir. Keykavusların neredeyse Bizans kaynaklarında dört kuşak sonrasına kadar Bizans yönetim kadrolarında isimleri geçmektedir. Georgio Hionidi adlı tarihçi Bizans kaynaklarında Keykavus ailesinin kayıtlarının üç-dört kuşak devam ettiğini belirtir. Keykavus'tan Sultan Paleologi olarak bahsedildiğini kaydeder. XIII. yılın ortalarında Selçuklu idari yapılanmasında batı kesimini yöneten İzzeddin Keykavus, sultanlığın doğu kesimini yöneten Rükneddin Kılıç Aslan tarafından bir darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine anne tarafından akraba olduğu Bizans İmparatoru Mihail Paleolog'un sarayına sığınır. Bu olay sonrası birçok Selçuklunun Keykavus saflarında yer alması üzerine Bizans İmparatoru tarafından Dobruca yöresine taraftarları ile birlikte yerleştirilir. İlginçtir, ona destek veren komutanlarından bazılarının ayaklanarak Bizans tahtını ele geçirmeye ikna ya çalışılırken, iki komutan imparator tarafından ceza olarak

vafit edilerak Hristiyanlığa geçirilir. Sultanın iki oğlu Mesud ve Kayumert hapsedilirler. Bu arada sultanın annesi ve iki kardeşi de sarayda gzaltındadırlar. İmparatorla akrabalık ilişkilerinden dolayı Keykavus'un annesi ve diğer iki oğlu Karaferya'ya gönderilerek oraya vali olarak atanır. Bu yıllarda Kırım yarımadası ve çevresine egemen olan Altınordu devleti Hanı Berke'nin daveti üzerine yanına gidip bir müddet kalacaktır. Keykavus'un annesinin ölümü zerine Karaferya'da vali olan kardeş kalırken imparator tarafından diğer kardeş İstanbul'a getirilir. Bizans döneminde bu adet hep devam etmiştir. Kardeşlerden biri saraya yakın olarak gözaltında bulundurulurdu. Bu sistem Romen tarihçi Dimitri Kantemir içinde XVII. yüzyılda Osmanlı tarafından babasının Ulah/Eflak voyvodası olmasından sonra oğlu Dimitri İstanbul'a getirilmiş, Enderun da tahsil görerek kendi yetenekleri sayesinde de on iki dil öğrenerek zamanın ünlü bir tarihçisi olmuştur. Ama İslamlaştırılmamıştır. Konumuza dönerek, Dobruca Selçuklularını Keykavus ile birlikte Berke Han Altınordu devleti korumasına almışsa da 1280 yılında len Keykavus'un varisliğini oğlu Mesud stlenmiştir. Mesud babasının ölümünden sonra, Wittek kaynaklarına göre bir gemiyle Anadolu'ya geçmiş, taraftarları da Berke Hanın izniyle Dobruca'ya dönmüşlerdir. Bu arada İstanbul'da bulunan kardeşi kaçmaya kalkmışsa da yakalanarak prens unvanıyla vafit edilerak keşiş yapılmıştır. Keşiş yapılan bu kardeş Aya Sofia patrikliği servisinde çalışırken kaçarak Dobruca'daki Türklerin arasına katılmış ve orada tekrar Müslüman olarak hayatını geçirmiş ve ölmüştür. Karaferya Türklerinin bir kısmının Anadolu'ya döndükleri kayıtlarda geçer. Hionidi, Keykavus'un çocukları ve torunlarından Konstantin Melik'in Veria büyük toprak sahibi olarak yaşamını sürdürdüğü ve yöneticilik yaptığını, Keykavus'un torunlarından Aslrapiris veya Astrapiris Melikis ile Atanasios, Aleksios, Sultan Dimitrios ve Konstantin Melik'in aile bireyleri olarak Veria'nın sembol isimleri arasında bulunduğunu kaydeder. Selçuklular içinde Bizans saflarına geçmiş aileler çoktur. Bunların çoğu inanarak veya makam karşılığı Hristiyanlığa geçmişlerdir.

Yine Yunanlı yazar G. Nakracas'ta İslamiyet'i seçmiş Bizanslılardan bahseder. Artık Anadolu da askeri ve siyasi anlamda Türkmen öğesinin egemenliği görülür. Yerli halkın, yeni tanıştığı Türkmenlerle evlilikler yapması ötesinde Hristiyanların **"İhtida, kendi isteğiyle Müslümanlığı kabul etmeleri nedeniyle Konya ve Kapadokya bölgesinde -Türko-Romen- neslinin ortaya çıktığını kaydeder. Selçuklu ordusunun bir bölümünü oluşturan bu -Türko-Romen- denilenlere de bazı kaynaklarda -miksobarbarlar-"** olarak da söz edilir.

Selçuklu devletinde Yunanca konuşan neslin bu yıllarda gittikçe azaldığını Bizans kaynakları yanında Nakracas'ta kabul eder. Bilhassa Kapadokya bölgesinde Ortodoks olmayan nüfus içinde Yunan kaynaklarına göre Heretik'ler; Paulusu, Monofizit v.b. görüşte olanlar Bizanslı Ortodokslara kin besliyorlardı. Bunlar Malazgirt Savaşı'nın kaybedilmesine de sebep olmuşlardı. Yunan kaynakları böyle diyor, ama aslında bu bölge insanları Heretik olmaları yanında eski İskit kavimlerinin ardılları olduğunu yani Türk soylu olduklarını aslında Yunan kaynakları da kabul ediyordu. Burada eski tabirle bölge insanların aslına rücu etmeleri söz konusudur. Yani eski durumlarına dönmeleri söz konusu oluyordu.

Kendi isteğiyle İslamiyet'i seçen bu insanlar tarihte “gulam” olarak adlandırılırlardı. Abdullah ismini bu kişiler özellikle kullanırlardı. Abdullah ismi “din değiştirmiş kişi” anlamına geliyordu. Binlerce Hristiyanın kendi rızasıyla din değiştirme olayı Konya bölgesinde önemli sayıları bulmuştu. Bilhassa Mevlevi tarikatı bu işin öncülüğünü yapıyor. Mevlevi tarikatı kurucusu Celaleddin-i Rum-i hazretleri döneminde 18.000 Bizanslıyı İslamlaştırıyor, torunu Amir Arif döneminde de 1320 yıllarında bu rakam daha da artıyordu.

Nakracas, isteyerek İslamlaşma olayının halk arasında kalmayıp Bizans sarayına kadar girdiğini belirtir. Hatta Ermeni aristokratlar arasında da İslamlaşmalar olduğunu kaydeder. Isaakios ve Ioannes Komnenos, İmparatorun kardeşi ve yeğenini, Türkleşen Bizanslıların en tanınmış olanlarını gösterir. Ioannes Komnenos'un Sultan II. Kılıç Aslan kızıyla evlenip Müslüman olduktan sonra Konya'ya yerleştiğini yazar. Pontuslu Gavrasların dahi İslamiyet'e geçtiğini Nakracas kaydeder.

Yunan kaynakları bu kaynaşmadan, tabii ki sultanın kendi ailesinin bile kurtulamadığı kaydedilir. Örneğin II. Kılıç Aslan, bir Hristiyan kadın ile evlendi. Oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in karısı, İslamlaşmış Mavrozomes ailesinin kızıydı. Bu kaynaklar öbür sultanlarda da bu tip evliliklerin görüldüğü kaydedilir. Aynı kaynaklar Hristiyanları zorla İslamlaştırma istisnai bir olaydır diye bahseder. Böyle bir İslamlaşma olayının Komana ve Horum kentlerinde, bu kentler Danişmendliler tarafından fethedildikten sonra uygulandığı anlatılır.

BİZANS ve ERMENİ KÖKENLİ MÜSLÜMAN EŞRAF

Adı	sıfatı	merkezi
Hasan Gavras	Emir	-
Mavrozomes	Emir	-
Asad Al Davla Konstantin	Emir	Kayseri
Konstantin	Emir	İskilip
Mikail	Asilzade	Konya
Ioannes	Asilzade	Konya
Celaleddin Karatay	Emir	-
Amin Al-din Mikail	Haznedar	Konya
Al-din Karatay Abdullah	Mimar	-
Ayn- al Davla Karatay	Ressam	-
Kaluk İbn Abdullah	Ressam	-
Isaakios Komnenos	-	Konya
Ioannes Komnenos	-	Konya
Mekhitar	Asilzade	-
Filateros	Asilzade	-
Boğuşah		Siverek
Tornik	Emir	-
Kır Ferit (Vartan)	Emir	Akşehir
Hetum	Vali	Sinop

* Georgios Nakracas'ın Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni adlı kitaptan alıntıdır.

Beylerbeyi Mavrozomes (Maurozomos), 'Emir Komnenos' adıyla Keyhüsrev ve Keykubat döneminde, Hristiyan kaldığı halde başkomutanlık yapmış ve Kilikya Ermeni devletine karşı seferler düzenlemiştir. İmparator Yuannis'in kardeşinin oğlu, Konya'da sultan damadı Müslüman olmuş, Yuannis Çelebi adını almıştır. Yuannis Çelebi Konya'nın savunmasında 1146 yılında Bizans'a karşı savaşmıştır. Daha sonra Bizans tahtını ele geçirecek olan Mihail Paleolog, uzun yıllar Konya Selçuklularına hizmet etmiştir. Pontus Rum İmparatorluğu meşhur ailelerinden Trabzon'lu Gavras gibi birçok soylu Rum ailesi Kılıç Aslan'a ve diğer beylere hizmet vermişlerdir. Eski Alanya Senyörü Kir Ferik, Keykubat'ın kayınpederi olmuş ve Akşehir'e valilik yapmıştır. Keyhüsrev'in en büyük oğlu olan İzzettin Keykavus'un annesi bir Rum papazının kızıydı.

KARAMANOĞULLARI

1071 yılında, Anadolu'nun Türkler tarafından işgalinden sonra Osmanlı İmparatorluğundan sonra en uzun ömürlü beylik, Karaman Oğlu Beyliği olmuştur. Moğol istilasını sırasında ülkelerini terk ederek önce Azerbaycan taraflarına gelmişler ve buradan da Anadolu'ya geçerek Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat (1220–1237) tarafından Ermenek tarafına yerleştirilmiş bir Türkmen boyu olarak bilinir. (1228)

Bu Türkmen boyunun başında Nure Süfi Sadeddin adında bir liderleri bulunuyordu. Nure Süfi, Türkmen Beyi olarak Babai tarikatı içinde yer alarak Türkmen beyleri üzerinde nüfus kurmuştur. Nure Süfi, müritleriyle beraber gazaya çıkarak Ereğli ve Silifke üzerine akınlar yaparak, Hristiyan ve Ermenilerin elinden alarak Karaman Beyliği'nin sınırlarını genişletmiştir.

Nure Süfi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kerimüddin, Karaman döneminde, Moğollara karşı savaşıp zayıf düşen Selçuklular karşısında, Selçuklu topraklarına akınlar yaparak Ermenek, Mut, Gülnar ve Silifke kalelerini fethederler. Ermenek Beyi unvanını alan Karaman Bey, Kilikya Ermenileri üzerine yürüyerek başarılar kazanır. Selçuklu Sultanı IV. Rükneddin Kılıç Aslan (1249–1266) bu başarılarından dolayı Karaman Bey'e Larende (Karaman) kalesini teslim eder. Sultanla ayrıca akrabalık tesis ederek onları yanına çekmek ister. Bu ara Selçuklu Sultanının Antalya, Alaiye ve Denizli bölgesindeki Türkmen Beylerini her nedense cezalandırmasından korkarak, başlarında Karaman, Zeyn El-Hac ve Bonsuz olmak üzere 20.000 kişilik bir orduyla Konya üzerine yürürler. Muhiddin Pervane komutasındaki Selçuklu kuvvetleri karşısında başarılı olamayınca, Karaman Bey kaçmış olsa da diğerleri yakalanarak Konya'da iç kale kapısında 1261 yılında idam edilirler. Bu ara Karaman Bey'in oğullarından Mehmed, Mahmud, Kasım ve Halil Beyler, Selçuklular tarafından yakalanarak hapse atılsalar da daha sonra serbest bırakılırlar.

Karaman Bey'in ölümü üzerine yerine Şemseddin Mehmet Bey geçer. Bu günlerde Moğol baskılarına karşı isyan etmiş olan Hatiroğullarıyla ittifak yapan Karamanlılara karşı Selçuklu Sultanının gönderdiği Bedreddin Hoteni kuvvetlerini Göksu yakınlarında yener, bu arada yine sahil komutanı Hoca Yunus'u da bozguna uğratan Karamanlılara Eşref ve Menteşe Beyliği'nden büyük destek alırlar.

Bu başarılarından sonra Karamanoğlu Mehmet Bey, Moğollara karşı bağımsızlık bayrağını açar. Yine Memlük Sultanı Melik Zahir Baybars'tan ve Eşref ve Menteşe Oğullarının tam desteğini alarak Konya üzerine yürür. Selçukluları içten vurarak Cimri lakaplı Gıyasettin Siyavuş'u sultan ilan ederek onun desteğini alarak Konya'yı işgal eder. Konya'da topladığı divanda 1277 yılı Mayıs ayında ünlü fermanının yayınlayarak **"mecliste veya dergâhta bundan böyle Türkçe konuşulacak"** emriyle Türkçenin tek dil olmasını kabul ettirmiştir.

Karamanlı Mehmed Bey'in ölümü ve daha önce kardeşlerinin öldürülmesi nedeniyle yerine Güneri Bey geçer, fakat pek bir varlık gösteremez. Selçuklu sultanları arasında saltanat kavgalarını fırsat bilen Karaman beylerinden Güneri Bey 1286 yılında Tarsus'taki Ermeni beylerini taciz ederler. Bunun üzerine Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud tarafından Larende de sıkıştırılır. Korkan Güneri beyle destekçisi Eşref oğulları Konya'ya gelerek Sultandan af dilerler. Sapkın bir Beylik olan Karaman Beyliğine bu defa İlhanlı Geyhatun saldırır, Larendeyi ateşe verir. Fakat Güneri Bey yine dağlara sığınır ve öldürülmekten kurtulur. 1300 yılı Nisan ayında eceliyle ölür.

1308 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Mesud, Kayseri'de vefat eder. Artık bu tarihten sonra Karamanlılar, Osmanlı ile çekişmeye başlayacaktır. Ama bu yıllarda İlhanlı Beyi Emir Çoban Anadolu'ya gelmiştir. Emir Çoban 1314 yılında Konya'yı Karamanlılardan alır, fakat Larende'yi işgal etmesine rağmen alamaz. Osmanlının düşmanlarıyla hep dost olan Karamanlılar bu yıllarda yine Memluk Sultanı Melik Nasır'ın desteğini alan Karamanlı İbrahim Bey'i hutbe okutarak adına sikke bastırır ve hükümdarlığını ilan eder.

1332 yılında İbn Batuta da Bedreddin İbrahim'in Karaman Beyi olarak sikke bastırarak, hutbe okuttuğunu kaydeder. Bu yıllarda Karamanoğulları arasında taht kavgaları görülür. Bedreddin İbrahim ikinci kez iktidara gelir, 1343 yılında Karamanlılara saldıran Ermeniler üzerine Bedreddin İbrahim saldırı düzenler.

Karaman-Osmanlı ilişkileri devamlı çekişmeler içinde yürümüştür. 1361 yılında iktidara gelen Alaaddin Ali döneminde bu ilişkiler normalleşir. Çünkü o, I. Murad'ın kızı Melek Hatun'la evlenmiştir. Bu defa da Osmanlının Rumeli'deki başarılarını kıskanan Ali Bey, Eretnaoğulları ve Türkmen Beyleri ile ittifak yapacaktır. Ali Bey kayınpederi I. Murad Rumeli'de fütuhata devam ederken o bunu fırsat bilerek Osmanlıların Hamid Oğullarından seksen bin altına satın aldıkları Yalvaç, Karaağaç, Seydişehir ve Beyşehir'i ele geçirirler. Onun bu davranışına çok içerleyen I. Murad, kendisinin küffarla(düşman) mücadele ettiği günlerde onun bu hareketi yüzünden artık kendisine güvenemeyeceğini bildirince, acele kayınpederine anlaşma teklif eder. Fakat reddedilir. Osmanlı kuvvetlerinin Konya üzerine gelmesi nedeniyle barış ister. Hamidoğullarından aldığı yerlerin iade edilmesi karşılığı I. Murad, Karaman beyi damadı Ali'ye saldırmaktan vazgeçer.

Fakat I. Murad'ın yenilmesi ve şehit düşmesini (1389) duyan Ali Bey bu defa da Aydınoğlu, Menteşeoğlu ve Eşrefoğlu ile tekrar ittifak yaparak Osmanlıya bağlı bölgeleri zapt etmek isteyecektir. Eşrefoğlu on üçüncü asrın sonlarına doğru, Beyşehir ve Seydişehir

civarında kurulmuş bir Türk beyliğidir. Beyliğin kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey'dir. Seyfeddin Süleyman, Anadolu Selçukluları'nın uç beyidir. Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1283 senesinde İlhanlı hükümdarı tarafından öldürölünce, yerine amcasının oğlu İkinci Gıyâseddin Mesud geçer. Gıyâseddin Mesud, Konya'daki Eşrefoğlu ve Karamanoğlu kuvvetlerinin Selçuklu Bey'i Gıyâseddin Keyhüsrev taraftarı olması sebebiyle Konya'yı bırakarak, Kayseri'yi devlet merkezi yapmıştır. Bu yıllarda Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Mah-Peri Hatun Alaiye (Kalonoros) hakimi Kirfard'ın kızıdır. Devletin topraklarını, iki torunu ile Mesud arasında paylaşılmasını ister. Eşrefoğullarını ve Karamanoğullarını Konya'ya çağırır. Eşrefoğlu Süleyman Bey'e, saltanat naipliği verilir. Bu şehzadeler, 1285 senesinde tahta çıkmışlardır. Yedi ay gibi kısa bir süre sonra Gıyâseddin Mesud ve vezir Sâhib Ata'nın gayretleriyle, bu şehzadeler görevlerinden indirilir. Bunların tahttan indirilmesi üzerine, Eşrefoğlu Süleyman Bey, kendi merkezine çekilir. Sultan Mesud'a karşı cephe alır.

I. Bayezid, Konya üzerine yürüyerek şehri muhasara altına alır. Karaman beyleri Beyşehir'i tekrar Osmanlıya vererek anlaşma sağlarlar. Memluklular da bu ara Kıbrıs'ı fethetmek isterler. Anadolu'daki bazı beylerle işbirliğine girmek için elçiler gönderirler. Bu defa da Karaman beyleri Memluklulara destek verirler.

1394 yılında Timur, Doğu Anadolu'ya gelerek Anadolu beylerine Osmanlıya karşı ittifak önerir. Karaman ve bazı Anadolu beylikleri, Timur'un Şam'a yapacağı sefere bir miktar asker vererek destekleyeceklerini, şayet Anadolu'ya gelirse daha büyük miktarda destek vereceklerini bildirirler. Alâeddin Ali Bey'in, Timur ile anlaşacağını haber alan Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Timur'a karşı olduğu için iki düşmanın arasına sıkışıp kalmıştı. Bu ara Karaman Oğlu Ali Bey Kilikya'daki Tarsus'u almak için Ramazanoğulları ile anlaşırılar. Karamanoğlu Mehmed Bey hastadır, yerine oğlu Mustafa Bey geçer. Fakat bu olay Memluklular tarafından kabul edilmez, Memluklular beyliğin başına İzzeddin Hamza'yı getirirler. Memluk Sultanı, oğlu İbrahim'i Anadolu'ya antlaşma yapmak için gönderir. Memluklular, bu sefer sırasında Niğde, Konya Ereğlisi ve Larende'yi ellerine geçirerek büyük tahribat yaparlar. Karamanoğlu Beyliği'ni, Ali Bey'e teslim ederler. Memluklular karşısında dağlara kaçan Mehmed Bey ise, ordunun geri çekilmesinden sonra Kayseri'ye saldırır. Ancak Dulkadiroğlu Nasirüddin Mehmed Bey'e esir düşer. Mehmed Bey buradan Kahire'ye götürölerek Memluklara teslim edilir. Karaman Beyliği içinde taht gidip gelmelerle el değişirir.

1424 yılları sonrası başa geçen İbrahim Bey zamanında Karamanlılar en güçlü dönemlerini yaşarlar. Bu yıllarda da Karamanlılar boş durmayıp bu defa Sırp despotu vasıtasıyla Osmanlılar aleyhine Macarlarla ittifak yaparlar. Bu anlaşmaya göre Macarlar batıdan, Karamanlılar doğudan Osmanlı topraklarına saldırıacaklardı. Ancak Macarları mağlup eden II. Murad, Karaman oğullarının en çok güvendiği varsak aşireti üzerine bir kuvvet göndererek Konya halkını Afyonkarahisar'a sürmeyi düşünür. Ancak İbrahim Bey, almış olduğu toprakları Osmanlıya 1439 yılında iade etmek koşuluyla tekrar anlaşma sağlar.

Bununla beraber Karamanoğlu Mehmed, 1444 yıllarında Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlıların Macaristan'da yenilmesi üzerine başlayan Haçlı ittifakına da katılmaktan geri kalmaz. Bizans kralı vasıtasıyla Macar Banına müracaat ederek onun Rumeli de harekete başlamasını ister. Haçlı orduları Semadirek'i alarak Alacahisar, Sehirköy ve Niş yakıp yıktılar. Bundan sonra Sofya üzerine yürüdüler. Osmanlıların Rumeli'de bulunduğu yıllarda Karamanoğlu İbrahim Bey, damadı Hasan Bey'i, emrinde bir kısım kuvvetle Ankara, Kütahya ve Afyon illeriyle Bolvadin, Beypazarı ve Hamiteli yörelerine kadar olan yerleri talan ettirir. İki düşman arasında kalan Osmanlı Haçlılar yanında Anadolu'daki Karamanlılar üzerine asker göndererek kuvvetlerini ikiye bölerler.

İbrahim Bey'in Hristiyanlarla işbirliği yapması Anadolu'da hoş karşılanmaz. Osmanlı Sultanı II. Murad, devrin ileri gelen âlimlerinden fetva alarak Karamanoğluna karşı kesin tavır alır. Haçlılarla 1444 Temmuzunda varılan barış anlaşması sonrası Anadolu'ya geçen II. Murad Karamanoğlu üzerine sefer düzenler. Zor durumda kalan İbrahim Bey tekrar Osmanlıdan barış ricasında bulunur. Bu anlaşma karşılığında Karaman oğlu 1444 Varna ve 1448 II. Kosova savaşlarına asker gönderir.

1451 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey II. Murad'ın ölümünden sonra tekrar Osmanlı aleyhine olan güçlerle işbirliğine girerler. Germiyan, Aydınoğlu ve Menteşeoğlu Beylikleriyle anlaşarak Osmanlıya savaş açtı. Sultan II. Mehmet Anadolu Beylerbeyi İshak Paşayı, İbrahim Bey'in üzerine gönderir, kendisi de Anadolu'ya geçince Karamanoğlu yine anlaşmaya oturur. Beyşehir, Seydişehir ve Kırşehir Osmanlıya verilmek şartıyla tekrar barış yapılır. Bu kez de tekin durmayan Karamanoğlu İbrahim İstanbul'un fethi hazırlıkları yapılırken Konya'ya gelen Venedik elçisiyle Osmanlıya karşı ticari anlaşma imzalar. İbrahim Bey 40 yıllık iktidar döneminde hep entrikalarla uğraşır. 1456 yılında Memluk toprakları olan Tarsus, Adana üzerine hücum eder. Fakat Memlukların karşı saldırısı üzerine Osmanlıya yanaşır. Bu yaptığı anlaşmaya sadık kalarak Fatih'in Kastamonu ve Trabzon seferine asker göndererek destek verir. İsfendiyar oğlu Kızıl Ahmed Beyin Fatih'ten korkarak Karamanoğlundan sığınma talebini de ret ederek yola geldiğini gösterir. Ömrünün son yıllarında oğullarının taht kavgalarına kahrolarak vefat eder. Oğulların taht kavgaları neticesinde beylik ikiye ayrılır. Babası veliaht tayin ettiği İshak'ı kabul etmeyen kardeşlerden Pir Ahmet, Konya ileri gelenleri ile anlaşarak iktidarı ele geçirir. Bu arada babalarını kaybederler.

Babalarının ölümünden sonra İshak Bey hükümdar olmuşsa da Silifke'den beyliğin başşehri Konya'ya gelememiştir. Bu durum karşısında beylik ikiye ayrılacaktır. İshak bey, kardeşi Pir Ahmed'e karşı Memluk sultanından destek istedi ise de hiçbir yardım alamamıştır. Kardeşi Pir Ahmed'e karşı yalnız başına mücadele edemeyeceğini anlayınca ailesini Silifke'de bırakarak Akkoyunlu Uzun Hasan'dan yardım ister. Uzun Hasan'dan aldığı yardımla Konya'ya dönen İshak Bey, kardeşi Pir Ahmed'i yenerek başa geçer. Kardeşi Pir Ahmet ise Fatih Sultan Mehmet'e sığınır.

Akkoyunlu Uzun Hasan'ın desteği ile topraklarına tekrar sahip olan İshak Bey Memluk Sultanı adına hutbe okutmasına rağmen bir taraftan da Osmanlı ile anlaşma yollarını denedi. Bu arada Fatih'in desteğini alan Pir Ahmet de topraklarını geri almak üzere

ülkesine saldırı hazırlıkları yaparken boş durmayan İshak Bey de Fatih'e, Akşehir ve Beyşehir bölgesini vaat edince Fatih o toprakların daha önce kendisine verildiğini söyleyerek teklifi ret eder. Fatih, Çarşamba suyunu sınır kabul ederek İshak Bey'in bu sınırlar dışına çıkmasını ister. Anlaşmaya varılamayınca Ermenek civarındaki savaşta topraklarını kaybeden İshak Bey Diyarbakır'da Uzun Hasan'ın yanına sığınır.

Fatih Sultan Mehmed'in desteği ile beyliğin başına geçen Pir Ahmet, Osmanlının kendisine verdiği destek nedeniyle Siklan Hisarı, Akşehir, Beyşehir, Ilgın çevresini bırakmıştı. Pir Ahmet birkaç yıl Osmanlı ile problem çıkarmadan saltanat sürmüştür. Ancak bu defa kardeşi Kasım Bey, ona karşı isyan bayrağını açmıştı. Osmanlı güçlerinin de desteği ile kardeşi Kasım Beyi Ermenek civarında kıstırarak onu yendi. Durumunu sağlamlaştıran Pir Ahmet, Osmanlının batıda savaşmasını bahane ederek tekrar isyan etti. 1466 yılında Osmanlı ordusu Karaman topraklarına girdi. Pir Ahmet, Fatih Sultan Mehmed'in de gelmesi üzerine Larende'ye kaçtı. Veziri azam Mahmut Paşa onun peşini bırakmayınca bu kez Tarsus'a sığındı. Böylece Karaman topraklarını ele geçiren Fatih Sultan Mehmet, oğlu Şehzade Mustafa'ya Karaman'ın idaresini bırakarak İstanbul'a döner.

Karaman beyleri yine sözünde durmaz, topraklarını kaybetmiş Pir Ahmet kardeşi Kasım ile barışarak Osmanlı kontrolündeki Konya üzerine yürürler. Ancak Osmanlı Emiri İshak Paşa karşısında tekrar kaybeden Pir Ahmet uzun Hasan'ın yanına kaçır. Kardeşi Kasım ise dağlık bölgeye kaçarak Pir Ahmed'in Uzun Hasan'dan alacağı desteği beklemeye başlar. 1470 yılında Gedik Ahmet Paşa komutasındaki kuvvetler bu defa Karaman'ı da geçerek Alaiye ve Silifke'yi zapt eder.

Akkoyunlu Sultanlığı'ndan destekle dönen Pir Ahmed'i karşılamak üzere İçel'de bulunan Gedik Ahmet Paşa derhal Konya'ya döner. Diğer taraftan da Akkoyunlu ordusu Tokat'a girerek savunmasız şehri yakıp yıkar. Akkoyunlu ordusu Kayseri üzerinden Karaman, Hamid ili ve çevresini ele geçirir. Yusufça Mirza emrindeki Akkoyunlu ordusu ile hareket eden Pir Ahmet ve Kasım Bey, Larende'yi aldıktan sonra Konya'yı da ele geçirmek isterlerse de bu defa Konya halkı Osmanlıdan yana tavır koyarak şehri onlara teslim etmez.

1473 yılı Otlukbeli Savaşı artık Karamanlılar ile Osmanlı arasında bir dönem noktası olacaktır. Bu savaşı kaybeden Uzun Hasan kuvvetlerinden artık destek alamayacağını anlayan Karaman beylerinin ümitleri kırılır ve Uzun Hasan ile birlikte kaçarlar.

Pir Ahmed'in ölümünden sonra Karamanoğullarının başına Kasım Bey geçer. Çeşitli entrikalarla hükümranlığını yürütmek isteyen Karamanoğullarını bu defa Uzun Hasan ve Karamanoğullarının dıştan destekçisi olan Venedik donanması komutanlığı destek vermeyi taahhüt ederler. Bu destekçiler Midilli adasıyla İzmir ve Antalya'yı işgal ettikten sonra Silifke'ye kadar gelerek Kâsım Bey'e buraları teslim ederler. Bu yerleri tekrar Pir Ahmed Bey'in elinden alan Gedik Ahmed Paşa Kasım Bey'in yönetiminde olan İçel'i de elinden alınca Karamanoğullarının bütün şehir ve toprakları Osmanlının eline geçmiş olacaktır.

Fatih'in ölümünden sonra hükümdar olan II. Bayezid ile kardeşi Cem Sultan arasındaki saltanat kavgasında bu defa Cem Sultan saflarında yer alan Karamanlılar Konya valisi olan Cem Sultan ile anlaşarak tekrar topraklarına sahip olmak isterler. Cem Sultan önce Mısır'a kaçar, Kasım Bey'in davetiyle tekrar geri gelir. Ancak bir müddet sonra Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerine sığınması üzerine yalnız kalan Kasım Bey II. Bayezid'in affıyla İçel'de yaşamasına izin verilir. Ölümü üzerine, Mahmut Bey'in Kâsım'ın yerine atanmasını istedilerse de Mahmut Beyin Osmanlı Memluk savaşında Memlukları tarafında yer alması üzerine Osmanlı kuvvetleri gönderilir. Bunun üzerine Mahmut Bey Halep'e kaçar. 1497 yılında Karamanoğullarından artık kimse kalmamıştır. Osmanlılar beyliği temsil edecek kimse kalmayınca Karaman merkez olmak üzere burasını eyaletlik haline getirilir.

Burada yeri gelmişken bir konuya daha değinmek isterim. Balkanlardan Anadolu'ya göç edenlerin ekserisi Karaman Türkü olduğunu iddia ederler. Tamamı olmamakla birlikte, burada yerleşim yeri Karamanla, Karamanileri (Karamanoğulları) karıştırırlar. Karaman oğullarının sürekli Osmanlıya karşı problem çıkarmalarından dolayı, Osmanlı kendisine problem çıkaran Babai, Celali ve Karamani dediğimiz halkı Balkanlara sürdüğü doğrudur. Değindiğimiz gibi, Osmanlı kendisine gerek isyanlarla karşı çıkan (Babai ve Celali isyanları) gerekse düşmanlarıyla işbirliği yapan Karamanoğulları gibi toplulukları Balkanlara sınır boylarına göndermiştir.

OSMANLILAR HAKKINDA

Uluslar kendi tarihleri olunca objektif olmaktan saparak "Ulus Tarihçiliği" yaparlar. Özellikle bu Balkan devletleri içinde söz konusudur. Bulgarlar, Yunanlılar, Sırlar bu konuda çok abartılı konulara girerler. Örneğin bana ilginç gelen Yunanlıların, köklerinin soylu kavimlerden geldiğini iddia etmeleridir. Köklerini Miken, Trak, Dor, Aka ve lon kavimlerine dayandırırılar. Yani onlar asil bir kavmin evlatlarıdırılar. Birçok tarihçi Miken uygarlığı ile Yunan uygarlığı arasında bağ kuramaz. Yine lon uygarlığına köklerini dayandıran Yunanlılara bu isim M.Ö. 545 yılında Anadolu'yu feth eden Persler tarafından verildiğini bilmezliğe gelirler. Ama onlar buna rağmen M.Ö. 1200 yıllarından itibaren lonlar dendiğini iddia ederler. Soylarını bu kavme dayandırırılar. Yine Bulgar Devleti 680 yılında kurulmuştur. Bulgarlar kısmında okuduğunuz gibi Bulgar Devletinin ilk kurucuları Isperik, Kubrat, Omurtag, Tervel Türk soylu krallardır.

Yine Türklere gelince, Oğuzların Kayı boyundan geldiği iddia edilir. Türklerin ataları, Oğuz Türkleridir. Yabancı kaynaklara göre, Hunlar ve Avarlar barbardırılar, onlar daha sonraki yıllarda Slavlaşmışlardır. Türklerin ataları barbar olup onlar Atilla'nın torunlarıdır. Dedelerimin Balkanlardan gelmiş olması nedeniyle köklerimi arama merakımdan dolayı kendime göre araştırmalar yaparak merakımı gidermek, köklerimi bulmak istedim. Bulgar, Makedon, Rumen, Yunan, Macar, Rus ve Azeri tarihleri üzerinde araştırmalar yaparak bilgilerimi derinleştirmek amacıyla değişik kaynaklara girdim. Avrupa ve Yunan tarihçileri Hunları Türklerle ilişkilendirirler. Avarların da biraz olsun Türk soylu olabileceğini kabul ederler. Hazar, Uz, Göktürk, Tatar boylarını, Peçenek ve Kumanları da Hristiyanlaşmış Türkler olarak görürler, içlerinde az da olsa Müslümanlaşmış olanların olduğunu kabul ederler. İskitleri nedense Türk boyu olarak kabul etmezler. İşte ben Atatürk'ün **Türk Tarih**

Kurumunun açılış hazırlıkları öncesi söylediği “Türk tarihini 1071 Selçukluların Anadolu’ya ayak bastığı tarihle başlatmayınız. Türkler çok daha önceleri, binlerce yıl önce Balkanlarda vardılar.” Türklerin köklerini işte buralarda arayabiliriz. Kimdi bu Türkler?

M.Ö. II. binin sonlarından itibaren Karadeniz üzerinden Balkanlara inen İskitler, o yıllarda dağınık olarak yaşamış, Kırım, Romanya, Macaristan ve Tuna Irmağının güneye inmiş bir topluluğudur. M. Ö. VII. yüzyıldan itibaren ise yine Karadeniz’in kuzeyinden aynı bölgelere gelip yerleşmiş ve bu bölgelerde etkinlikleri binlerce yıl kalmış bir topluluktur. Yunan tarihçileri haricinde Rus, Azeri, Macar, Makedon, Sırp ve Bulgar tarihçileri, aradan 1500 yıl geçmesine rağmen gelen tüm Türk boylarını bu isimle sıfatlandırmışlardır.

Bizanslı Laonikos Chalcocondylas, yaşadığı günlerde tüm tarihi kaynakları toplayarak bunlar üzerinde o dönemin tarihçileri arasında şöyle bir ortak noktaya varacaktır. Bu görüşleri yanında şimdi anlatacağımız sınıflandırmalarla, Türkleri şöyle anlatır: **“1-)Bazı yazarlara göre Türkler (Osmanlılar) aynı zamanda Tatar diye anılan İskitlerden gelmektedirler. Onlar, Partların (Perslerin, İran’ın kuzeydoğusunda yer alan bir uygarlık) kuvvetli oldukları bir sırada, Don (Tanais) nehrinden yedi defa yola çıkmışlar ve o kadar kez de Yukarı Asya’yı kırıp yok etmişlerdir. Bunları bu kanıya götüren etken, vermiş oldukları ortak raporlara göre, bu kabilelerin bugüne kadar Asya’nın her yanına göçebe olarak yayılmış olmaları, örf ve gelenek bakımından da İskit göçebelerine benzemeleridir. Chalcocondylas, bu örneğe ek olarak bu tarihçilerin, adı geçen kabilelerin dillerinin de birbirine benzediğini beyan ettiklerini söyler. Zira medeniyetsiz olarak tanınan ve Lidya, Karya, Friky ve Kapadokya eyaletlerinde yaşayan Türklerle, Don Nehriyle Sarmatya arasında yerleşik bulunan İskitler, dil ve gelenek bakımından birbirlerinin aynıdır. Bu da Türklerin, İskitlerden geldiklerine dair güçlü bir kanıttır.”** Şimdi bu sözleri ben şöyle yorumlamak isterim. Anadolu’nun Lidya, Karya, Friky ve Kapadokya bölgelerinde Osmanlı öncesi yaşayan Bizans dönemi ve öncesi halkları Türk kökenlidir. Yine Kırım yarımadasında yaşayan Tatar soylu kavimlerle Urum diye bildiğimiz halklarla aynı kökten gelmektedirler.

2-)Chalcocondylas, Türklerle ilgili görüşlerini devamla şöyle açıklar: **“Bazı tarihçilerde, Türklerin, Partlardan geldikleri savında bulunduklarını ve bunu doğrulamak için de, Partların göçebe İskitlerin Aşağı Asya (Küçük Asya)’ya sürdükleri kimseler olduklarını ve burada öteki kabileler gibi yaşadıklarını ileri sürdüklerini zikreder. Bunlara da burada, kentlerde dağınık olarak yaşadıklarından dolayı göçebe anlamına gelen Türk denmiştir.”** Bu sözlerden de Türklerin göçebe oldukları ve Küçük Asya denilen Anadolu’ya çok önceleri yerleşen kavimlerden olduğu anlaşılır.

3-) Başka tarihçiler ve kaynaklar ise. **“Türk kelimesinin, İran’ın zengin ve büyük şehri ‘Turka’ dan geldiğini ve Türklerin buradan çıkarak Küçük Asya’yı yani Anadolu’yu işgal ettiklerini ileri sürerler.”** Anadolu Bektaşileri ve Alevileri üzerine önemli araştırmaları olan Irene Melikoff ve E.A. Zachariadou adlı araştırmacılar Arnavutlukta yaşayan Albanlar ile Anadolu Türkmenleri ve Anadolu Erenlerini İran’ın kuzeyindeki Hoy şehrinde geldiklerini iddia ederler.

4-) Bazı tarihçilerin de, **"Türklerin, Coelosyria ve Arabistan veya İskitya (Yani İran demek istiyorlar) dan geldiklerini ve başlarında, yasa koyan Ömer (Omarus) bulunduğu halde Asya İmparatorluğunu fethettiklerini ve şimdi de göçebe olarak yaşadıklarını iddia ederler."** Netice olarak Irene Melikoff ile E.A. Zachariadou'nun düşünceleri burada yine tekrarlanır.

Çeşitli görüşleri açıkladıktan sonra Chalcocondylas, kendi düşüncelerini de şöyle açıklar. Türklerin, İskitlerden geldiklerini iddia edenlerin fikirlerine katıldığını söyler. Zira bugüne dek Doğu Avrupa'da yaşamakta olan İskitler, görenek ve yaşayış bakımından Türklere çok benzemektedir.

Tacü't-Tevarih diye anılan Osmanlı vakayinamelerinin tanınmış yazarı Sa'di Efendinin ve İran vakayinamelerinin doğruladıklarına göre İskitya'nın soğuk bölgelerinden çıkıp gelen birçok kabile arasında en iyi bilinenleri Türklendir. Nimetullah veya **"Lexicon Persico-Turcicum"** adındaki İran-Türk lügatinde, Türk sözcüğünü açıklamak için, Tacü't Tevarih'ten yararlandığı sanılmaktadır. Bu ismin burada, Kıpçak düzlüklerinde yaşayan Hata veya Huten (Kitahia veya Büyük Tataristan)'de oturanlara verildiği söylenmektedir. Bunlar beyaz yüzlü, kara gözlü ve kara kirpikli olduklarından, İran ozanları, aşıkları ve bahadırlarıyla karıştırıyorlar ve bunlara Türk diyorlardı. Kıpçak adı ise, Tatar oymaklarından salt birinin ismi iken, Cengiz Hanın seferinden sonra İranlılar tarafından tüm İskit halkına yaygınlaştırılmıştır.

Dimitri Kantemir, fikirlerine çok önem verdiği Chalcocondylas'ın düşüncelerinden daha çok kendi harmanladığı fikirlere göre Osmanlıyı şöyle anlatır. **"Türk ulusu pek çok kalabalıklaştık sonra birçok kabileye bölünmüşlerdir. Bunlardan biriside Oğuzlardır". Türk vakayinamelerinin "Kıya (Kayı) Alp dedikleri ve Süleyman Şah'ın babası ve Osman Gazi'nin dedesi olduğunu zikrettikleri Reis Düz Alp çok dürüst ve adlıdır. Yüce gönüllü olduğundan dolayı övgülere erişmiş ve doğruluğundan ötürü de verdiği kararlara seve seve boyun eğen muhalif taraflar dahi, anlaşmazlıklarını çözmek için kendisini hakem olarak seçerlermiş. Bunun doğruluğuna tutkun olan Oğuzlar da, ülkenin hükümdarlarından kendilerine, aynı yargıcın üst üste tayin edilmesini isterler."** Oğuzlar, Düzalp Bey'in buyruğuna girerler. Düzalp'in ölümünden sonra Süleyman Şah'tan başka bir kimse olmayan oğlu Oğuzalp, Oğuzların yönetimini üzerine almak ister. Fakat çok geçmeden hükümdarlığa göz diker, burada Bizans ile yaptığı savaşta iyice ünlenir. Oğuzalp'in oğlu da Ertuğrul da babası gibi saygınlığını sürdürür. Bu ara Selçuklu Sultanı Alâeddin, kendisini sarayına getirtir ve kendisine saygıda kusur etmez. Burada adı geçen Oğuzalp'in Osmanlının kuruluşunda adı geçen Nera Beyi Süleyman Şah'tan başkası olmadığı Chalcocondylas tarafından anlatılır. Yine yazara göre, Oğuzlar Partlar üzerinde egemen oldukça beyleri bilgisiz ve kültürsüz kalır. Ancak İslam dinini kabul ettikten sonra uygarlaşmışlar, ahlaklarını islah etmişlerdir. Başkent olarak Mahan şehrini seçmişlerdir. Süleyman Şah, Partlar (Oğuzlar) üzerinde egemenlik kurduğu bir sırada Meşhur Cengiz Han, Partya'ya saldırarak Belh ve Horasan'ı yerle bir eder. Belh Beyi Cursemis Şah, firar eder, izini kaybettirir. Jean Gautier'in yazdıklarına göre de, **"Süleyman Şahın, Tatarların Mahan kentini yıktıklarını görünce, bunların zorbalığından kurtulmak için Partye'yi terk ettiğini ve Erzinga'ya (Azerbaycan) çekildiğini; buradan da Rum iline girerek Amasya'ya geldiğini, buradan da yolunu değiştirerek Clallenpus'a vardığını; Fırat**

sahilindeki Yabet şehri dolaylarında karargâhını kurduğunu ve bu nehri atıyla geçerken boğulduğunu, Süleyman Şah'ın Surgangensis (Sungurdoğan), Gudoğdis (Gündoğdu) ve Erucules adında üç evlat bıraktığı ve sonuncusunun (Erucules-Ertuğrul) Osmanlı devletinin kurucusu olan Osman'ın babası olduğunu" bildirmektedir.

Genellikle tüm tarihçiler, Süleyman Şah'ın Iskit-Oğuz aileleri içinde en soylusu olduğunda ittifak halindedirler. Süleyman Şah'ın Hazar Denizi yakınlarında oturan bir Tatar kabilesinin reisi olduğunu iddia ederler. Bu kabileye "konar-göçer Tatar talfesi" denmektedir. Bölgede oturanlar tarafından Karaboğaz diye adlandırılan göl bölgesinde yaşadıklarından o günlerde bu topraklarda Karakalpak diye adlandırılan Iskitler görülmekte ve oradan oraya göçmektedirler. Yazar bunların ahlak, töre ve yaşayış özellikleri Türklerden değişik olmasına rağmen Türkçe konuştuklarını anlatır. Bu göçebe halkta komşularıyla birlikte Süleyman'ı, Şah sıfatıyla hükümdar ilan etmişlerdir.

Yazar, Türk tarihçilerinin çok önem verdiği fikirlerinin doğruluğuna itibar ettiği Larissa'lı Saadetin Efendi, Süleyman Şah'ın tarih sahnesine çıkışını şöyle anlatır. "Geçmiş olaylar hakkında gelecek nesillere bilgi veren eski yazarlar derler ki; Al-l Selçuk, Selçuklu kabilesi, Hazar Denizi doğrultusunda uzanan ve Oxus'un güneyden batısına Dicle'ye kadar yayılan İran ülkesini işgal etmek için Maveräünnehrl'i terk ettiği bir sırada Oğuzların reisi ve Süleyman Şah'ın babası Kıya (Kayı) Han, kabilesini Al-l Selçuk kabilesiyle birleştirmiş ve Merushaglan'dan çıkarak, Mahan kentini işgal etmiştir. Fakat Moğol İstilasından sonra, Kayı'nın veya diğer tarihçilerin yazdıkları gibi Kıya Alp Hanın oğlu Süleyman Şah Cengiz Hanın zulüm ve şiddetinin sonu gelmediğini görünce, bulunduğu yeri terk etmek ve kabileleriyle birlikte kendilerine başka bir yurt aramak için Rum ili doğrultusuna yönelmiştir" diye anlatır.

Başka tarihi kaynaklara göre de, Süleyman Şah'ın Fırat nehrini geçerken boğulup ölmesinden sonra dört oğlu kalmıştı. Sungurdoğan, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dünder (veya Dindar olarak anılırdı) babalarının acı ölümünden sonra ilk iki oğlu ülkelerine geri dönmüştü. Bazı tarihçiler bu konuya değinmezler. Ertuğrul ile Dünder ise sürüleriyle birlikte Sırmalıçukur adlı yerde karargâh kurmuşlardır. Bir müddet sonra Dünder ölür, Ertuğrul tek başına kalır. Ertuğrul, Anadolu taraflarında kalan bölgelerdeki birçok ili toprakları arasına katar. Halkını vergi vermek ve dinini değiştirmek koşuluyla serbest bırakır. Bundan dolayı buralarda yaygın bulunan "Zeletis" unvanı ile anılmıştır. Buna karşın Ertuğrul kaderine boyun eğmeyerek, tutkularına gem vurmasını bilmiş, başkalarının topraklarında gözü olmadığını komşularına hissettirerek gözü tok imajını korumasını bilmiştir. Bundan ötürü büyük oğlu Saruyat'ı (daha sonraları Savcı Bey sıfatıyla anılacaktır.)kendisine ve buyruğu altındakilere bir yer vermesi için Konya Sultanı Alâeddin Bey'e göndermiştir. Sultan da Savcı Bey'in dileğini seve seve yerine getirmiştir.

Ertuğrul Bey, işlerini yoluna koyduğu bir dönemde vefat edecektir. Sultan Alâeddin, bu büyük insanın anısına hürmeten yüce gönüllüğünü göstermek ister ve tüm vali ve yetkililerin başı unvanını vererek oğlunu babasının rütbesiyle anılmasını ister. Bu kişi Osman Bey'di, genç olduğundan genellikle kendisine Osmançık derlerdi. Daha çok saygınlık göstermek için Alâeddin, Osman Bey'in ele geçirmiş olduğu ülkelerden başka babası

tarafından dahi alınmış tüm şehir ve yerler üzerinde **"Sultan"** unvanını taşımasına ve kendi adına sikke basmasına izin vermiştir. Hoca Saadeddin Efendi, Osman Bey'in H.688, Miladi 1289 yılından başlayarak hüküm sürmeye başladığını iddia etmektedir. Zira Karacahisar kentini ele geçirdikten sonra hükümdarlığını kanıtlayan üç belge bırakmış olduğunu kaydeder. **"Bir kadı tayin eder, Sultan sıfatıyla kendisi için dua okusun ve kendi adına sikke bastırmıştır."** Bu suretle Osman Bey, beyliğin ileri gelenleri ve ordusunun tüm komutanlarının oluruyla hükümdarlığı kabul edilmiştir. Fakat bu olaylarla bile onun arzularını frenleyemeyecek, Sultan Alâeddin'in topraklarını kendi ülkesi sınırlarına katmasını engellemeyecektir. Dünyayı titretmiş, Osmanlı İmparatorluğunun temellerini atmış, uyruğuna da her iki Alâeddin'in taşıdıkları Oğuz veya Türk ismi yerine, kendi adını vermiştir.

Bu paragrafta da, Selçuklu kaynaklarından Osmanlının kuruluş safhasına kısaca değinelim. **"Osman Bey'in dedesi Süleyman Şah, Fırat nehrini geçerken boğulunca, Selçuklu Sultanı Alâeddin, yiğitliği ve cesaretiyle tanınmış Süleyman şahı oğlu Ertuğrul'u ordusunun başına getirmişti. Fakat bunun ölümünden sonra Süleyman Şah'ın torunu Osman'ı ordusunun başına tayin eder. Türk vakayınamelerinin yazdıklarına göre Alâeddin'in yerine geçecek kimse vefat edince Osman oybirliğiyle "Bey" ilan edilir. Halkın ortak adı olan tlksinç (menfur) ve çirkin Türk ismi ne son vermek için Osman Bey, bundan böyle salt köylüler için de Türk, öteki halk tabakası için ise Osmanlı adının kullanılmasını buyurur. Bundan sonra genç Sultan, devlet merkezini Konya'dan Yenişehir'e (Neapolis) nakleder. Kendisinin Türklerin değil, fakat Osmanlıların hükümdarı olarak çağrılmasını ister. Bundan dolayıdır ki, Osmanlı sarayının ne -Türk sarayı- olarak anılmasını istemiş, ne de bu sözcüğün kullanılmasından hoşlanmıştır. -Türk- deyiimi ancak konuşma dilinde yer almıştır. Nitekim Türkçe biliyor musunuz? Sözü'nün yerini Osmanlıca bilir misiniz? Sözü almıştır. Zira Osmanlıca sözcüğü, nazik ve güzelliği, Türkçe sözü ise sertliği ve kabalığı ifade edilmiştir."**

Dimitri Kantemir'in Türk ve Türkmenler hakkındaki düşüncesi şöyledir. **"Çağatay Tatarlarıyla Çin arasında yerleşik bulunan Türkistan ülkesinin, Türklerin ve Türkmenlerin ilk oturdukları yerler olduğunu gördükleri zaman karasızlığa düşebilirler. Türkleri, Türkmenlerle karıştırmak ve Türkistan'ın her iki gurubunda ortak oturma yeri olduğunu kabul etmek yanlışlarının en büyüğü olur... Türkistan'ın tanınmış hanlarından yirmi tanesi, askeri birliklerini Timur'unkilerle birleştirerek, çadırlarını bunun ordugâhında kurduklarını" belirtmektedir.**

Şimdi, Osmanlı kuruluşundan önce kimlere Türk denildiğine kısaca tekrar değinelim. **"Osman Bey'in babası ve Osmanlı hanedanının kurucusu olan Nera Beyi Süleyman, büyük Cengiz Han'ın peşinden gitmek hevesiyle İskit gençliğinin çekirdeğini oluşturan 50.000 bin insanın başına geçerek yurdunu terk eder. Süleyman bu orduyla komşu ülkelere yayılmakla kalmaz, ta Halep'e kadar bütün Azerbaycan ve Suriye topraklarını da kateder. Bu fetihlerin haberi İran sarayına ulaştığı zaman, bu yeni savaşınlara da, Cengiz Han'ı izleyenlere de Türk adı verilir."**

Dimitri Kantemir ve birçok tarih araştırmacısının özellikle vurguladıkları, bilhassa 1789 Fransız ihtilali başlayan dönemde artan ulusçuluk akımları şövenist düşünceleri

artırmıştır. Her ulusun üstünlüğünü anlatan hikâyelere dönüşmüştür. Doğru mudur? Tabii ki, araştırılacak en sonunda doğrular bulanacaktır. Gelelim Kantemir'in yaşadığı yıllardaki düşüncelerine; **"Tarihin kaydettiği en tanınmış hanedanlarının çoğunun kökeni ya kuşku, ya da efsanevidir. Antik Pers, Yunan ve Roma sülalesinin başlangıcını inceleyecek olursak, ozanlar tarafından uydurulmuş öykülerden ve hayal ürünlerinden başka bir şey olmadığını göreceğimizi"** ifade eder. Devamla, Hristiyan tarihçilerinin Osmanlıların kronolojik soy listelerini (secere) iktibas ettikleri sanılan **'Tevarih-i Ali-i Osman'** adlı eser bu cümledendir. Bununla beraber Türkler, bunları çürütürler. **'Tacüt Tevarih'** diye anılan yapıtta sert bir dille eleştirirler. Bu suretle bunlardan kimileri Osmanlı devletinin, Moğol egemenliğinin yıkılması üzerine kurulduğunu, kimileri ise bir haydutlar sürüsünden oluştuğunu iddia ederler. Tabii bu sözler, bazı kimselerin hoşuna gitmeyecektir. Türklerden hep iyi, kahraman, cesur ve fedakâr olarak bahsedecekler değiller elbette. Bazıları da böyle olumsuzlukları yazacaklardır. İşte Bizans'ın, ünlü ve Kantemir'e göre doğruları yazan tarihçilerinden Chacocondylas, yine o yılların Osmanlılarını bakın nasıl anlatır. **"Babası Ertuğrul ve dedesi Süleyman Şah olan ilk Osmanlı hükümdarı Osman Bey, erdem bakımından olduğu kadar kökeni itibarıyla da kendisini ortaya koymuştur"**

İrene Melikoff da, **"Milliyet duygusu Türklerde ancak son dönemlerde ortaya çıktı. XIX. yüzyılda, Genç Osmanlılara -Osmanlılar- denmeye başlandı. -Türk- sözcüğünün kullanılmaya başlanması ise daha sonra, yüzyılın sonuna doğru ve Pan Türkizm akımının doğması ile başlayacaktır"**, diye açıklar.

Türkler İslam'a yönelince, Peygamberin **'ümmet'**i içinde yer aldılar. Müslüman oldular. O zaman **"Türk"** sözü küçültücü , **"yaban köylü"** anlamını aldı. Bunu, Aşık Paşa (1271-1332) **"Garlbname"** sinde

Türk diline kimsene bakmaz idi

Türkleri hergiz gönül akmaz idi,

(Kimse Türk diline değer vermiyor, Türkleri kimseler sevmiyordu) diye anlatacaktır.

Osmanlı İmp. Kurucusu Osman Bey

Bu ayrımın bir sebebi vardır. İslam'a girmiş, Müslüman olmuş ve Selçuklu hanedanı gibi, kültürü İranlılaşmış kentli Türk ile henüz İslamlaşmamış veya yeterince İslamlaşmamış göçer ya da yarı göçer Türk arasındaki uyuşma dolayısıyla, birincisine **"Müslüman"** ikincisine **"Türk"** denmiştir. Nitekim Mevlana Celaleddin Rumi, Müslüman olmayan bir dinleyenine çağrı amacı ile hitap ederken, **"Tat olsan da, Rum olsan da, Türk olsan da, dili olmayanların (yani sülûke girmiş olanların) dilini öğren"** diyecektir.

Kaşgarlı Mahmud'un gösterdiği gibi, **"tat sözcüğü Müslüman olmayan Uygur'u belirtiyor. İdiyse, Türk de, İslamlaşmamış olana deniyordu."** diye yazmaktadır.

KÜÇÜK ASYA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (KAAM)

Küçük Asya araştırmaları merkezi, 1930 yılında Müzikolog Melpo Logotheti ile eşi Yunan Edebiyatı Profesörü Ovtave Merlier tarafından kurulmuştur.

1980–1982 yıllarında toplamı bin sayfayı geçen iki ciltlik bir çalışmadır. Birinci cildi Batı Anadolu göçlerini, ikinci cildi ise Orta Anadolu göçlerini anlatır.

Exodos'un kelime anlamı, Eski Ahit'in ikinci kitabının adıdır. O kitapta, Exodos'ta Musa peygamber zamanında Musevilerin Mısır'dan çıkışları anlatılır.

Rumların Anadolu'daki tarihsel durumunu inceleyen yörelerin tarihlerini, kültürlerini ve kişilerin yerleşimlerdeki tekrar dönebilecekleri düşüncesi ile konumlarını araştıran bir dokümantasyon merkezi olarak çalışmıştır. Anadolu'da göç eden ailelerin anlatıları dinlenerek hazırlanan sözel tarih arşividir. 1922 öncesine ait gerçek ve zengin, günümüze kalan bir bilgi mirası kaynağıdır. 300.000 yazılı sahifeyi bulan bilgiler, 1375 beldeyi kapsayan yerleşimden göçen insanların acı dramıdır. Bu arşiv için yüzü aşkın araştırmacı çalıştırıldığı ifade edilmektedir.

Herkül Milas'ın derlediği “Göç” adlı kitapta, “Resmi tarihin pek değinmediği bir dünyaya ulaşıyoruz. Soyut ulusların değil, somut insanların tarihini yazacak tarihçiler için eşsiz bir kaynaktır söylenenler. Önceleri Anadolu'da mutlu yaşırdık Türklerle dedi hemen hemen bütün Rumlar; sonra bir yanda İttihatçıların Büyük Mefkûre'si öte yanda Yunanlıların Megali İdea'sı,” dramı hazırlayan nedenlere gidişi, ulusçuğun sapkın fikirlerinin onları bilmediği, hiç tanımadığı hatta yerinin bile neresi olduğu bilinmeyen topraklara insanları sürükleyecektir.

Burada göç olayının iki taraflı olduğunu gözden kaçırmayalım. Girit'ten ve Balkanlardan, Makedonya, Bosna ve Kosova'dan Anadolu'ya gelenlerin anadilleri olan Boşnakça, Pomakça ve Yunanca yerine Türkçe, İç Anadolu, bazı Batı Anadolu ve Pontos'tan gidenlerin çoğu, Karamanlılar ise anadilleri Türkçe iken Rumca öğrenmek zorunda kalacaklardı. Çoğu yerleştikleri topraklarda, yeni memleketlerinde bilmeleri gereken anadillerini öğrenmeden hayata veda edeceklerdi.

Araştırmacı Herkül, Milas eserinde “Birinci Dünya Savaşı sırasında ‘emniyet mülahazaları ile Anadolu Rumları, özellikle Batı Anadolu'da, bazen bir köyün tamamı bazen yalnız erkekler, yerlerinden edilir, sürülür. Kimileri Yunanistan'a sığınır. 1919'da Rumlar evlerine dönerler ve evlerine yerleşmiş olan Türkler yerlerinden ederler. Artık düşmanlık sarmala dönüşür; taraflar kınlarında ve intikamlarında hep haklıdırlar. İki ordu savaşmaktadır. Barış ve dostluk isteyen Yanakos'un her iki tarafta nasıl halin sayıldığını ve nasıl öldürüldüğünü okuruz.”

Resmi tarih okumalarımızı nasıl da basitleştirmişti! Klasik ve katı ulusalcılık, bizimkiler, ötekiler, bizimkilerin fikirleri hep doğrudur, ötekilerin fikirleri yanlıştır. Oysa

burada iki tarafı -bizi ve onları- seçmemiz bile zorlaşmaktadır. Rumlara iyi davrananlar, onları koruyan, eşyasını saklayan, bazen Türklerdir. Zaman zaman Türk subaylarıdır ellerinden gelen yardımı esirgemeyen. **"Babam bir Türk arkadaşına iki yüz altın lira vermişti. Arkadaşı geri döner dönmez paraları bize lade etti. Evlerimizi bıraktığımız gibi bulduk."** Cümlesi yorumsuz geçen anlatımda; oysa siyah beyaz bir dünya çizen milli tarihçileri yalanlayan, önemli bir tanıklıktır. Ya Kemal Yalçın'ın **"Emanet Çeyiz"**inde Denizli'nin Honaz ilçesindeki, yaşayan bir Rum ailenin, sürgüne gönderilirken Müslüman komşularına bıraktığı kızlarının çeyizinin, yaklaşık seksen yıl sonra aileye geri verilmiş öyküsüdür. Kemal Yalçın, dedesine emanet edilen çeyizi teslim etmek üzere Minoğlu ailesinin izini sürerken dile getirdikleri unutulmayacaktır.

Yine yaşadığım eski Seydiköy, yeni Gaziemir'e dedelerimizin yerleştiği 1923 yılında Tımaşlı Ethem Beyin yerleştiği Seydiköylü zengin Rumlarından Fotiyati'nin köşkünde kalan kızının çeyizinden bazı eşyaları bulurlar. Fotiyati'nin evi onların İzmir'i terkinden sonra bazı eşyaları kimin tarafından soyulmuştur, bilinmez. Çünkü Seydiköy'e ilk yerleşenler Tımaşlı Ethem Bey ve hemşerileridir. Evde sandık içinde küçük bir kutu (boş) ve sehpa örtüleri bulunmuştur. Bu gün Tımaşlı Ethem Beyin Antalya'da yaşayan kızı Hicriye'den torunu Solmaz Tümer'in elindedir.

Rumları sömürenler ise kimi zaman soydaşları olmuştur. Bu Rumların anadili Türkçedir, memleket olarak Anadolu'yu bellemişlerdir. Necati Cumalı'nın, Virandağlarını gibi, Üsküp'ü, Nevrokop'u, Rodoplar'ı, Deliormanları, Debre'yi, Selanik'i vb... bırakıp kopup gelmek kolay olmamalıydı. Bu metinler Yunanlı okuyucuyu da şaşırtmıştır. **"Size ne yaptık da bizi öldürmek istediniz?"** diyen bir Türk'ün olabileceğini pek akıllarına getirmemişlerdir. İnsanların iyiliği ve kötülüğü etnik bir kalıttan kaynaklanmıyor. Rum esirlere zarar verilmesine karşı çıkıp ayaklanan Türk köylülerini okuyoruz; **"Yunanistan adını, ilk kez Balkan Savaşında duyduk"** diyen ama yine de Yunanlı sayılıp Anadolu'dan uzaklaştırılanları okuyoruz.

Türkçeden başka dil bilmeyen bu insanlar, kutsal kitapları İncil'i dahi Türkçe okuyup yazmışlardır. Binlerce yıl Anadolu toprağında harman olan bu insanlar kimdi? Onlara Rum deniyordu. Kimdi bu Yunanlılar ve Rumlar?

Bunca yazılanlardan sonra; Yunanlı kimdir? Rum kime denir? gerek Anadolu insanının, gerekse bu toprakları bırakıp giden insanların kafalarında hala soru işareti olarak durur. Anadolu'dan gidene Türkospori (Türk tohumu), Anadolu'ya gelene Yunan. Bulgar, kimisine de Srp denmiş, Gavar denmiş.

XVII. yüzyılda işsizlikten, 1821 Yunan isyanından sonra da Anadolu'ya Kıta Yunanistan ve adalardan göçler olmuştur. Bu göçlerde Kıyı Ege'ye ve İstanbul yöresine gelen Greklere Yunanlı denir. Anadolu topraklarında yaklaşık 3.000 yıla yakın bir tarih içinde yaşayanlara ise Rum denir. Rum demek gerçek Anadolulu demektir.

Örneğin, 1821 yılından sonra Kıta Yunanistan'dan gelerek Anadolu'ya yerleşen kişi, geldiği yörenin adını ikinci isim olarak alır. Örneğin, Aleksis Rumelitis (Rumelili) veya Taki

Bursalıdıs (Bursalı) veya Yorgo Devecıdıs... Bu tıp ikıncı adlar genellikle nerelı olduklarını belli eder. Kıta Yunanıstan'da bugün yaşıyan kışılerin ikıncı isimleri Moralıdıs, Karamnıdıs gıbı onun nerelı olduğunun kanıtıdır. Yani Anadolu insanı Rum, Yunanıstan'dan ve adalardan 1821 öncesi ve sonrası Anadolu'ya gelenler ise Yunanlıdır.

Merak ettiğim, okuduğumuz tüm bilgiler içinde M.Ö. I. binli yıllarda Ege ve Karadeniz kıyılarına, günümüzden yaklaşık 3.000 yıl önce göçen Yunanlı kolonistlerden buralarda acaba kaç kış kalabilmişti? Bunlar kendi kendilerine asimile olmuş olmalılardır. Kùltürleri, örf ve gelenekleriyle Türkleşmişlerdi. Yemek kùltürleri dahi Türk'tür. Göçen Rumların çoğu, onlara baklavayı, musakkayı, dolmayı, cacığı ve diğer pek çok yemek çeşidini Yunanıstan'da biz öğrettik diyen birçok Rum'un, gerek hatıralarından gerekse sözlü anlatımlarında çoğumuz dinlemiş veya okumuşuzdur. Yaklaşık 3.000 yıl önce Yunanıstan'dan gelen göçlerden sonra başka acaba ne zaman Yunanıstan'dan göç almıştı, bu bölgeler? Konumuz içinde 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra 1176 yılında Bizans ile Selçuklular arasındaki Miryakefalon Savaşına kadar olan dönemi hep beraber inceledik 2.000 yıllık dönemde ilk Yunan göçlerinden başka, Yunanıstan'dan bir de 1780'lerden sonra Kıta Yunanıstan ve adalardan başka göç görmedik.

İşte Anadolu, Neolitik çağdan başlayan yerleşimler, Kalkolitik, Eski Tunç Çağı, Hatti, Hitit, Urartu, Frigle devam eder. M.Ö. I. binde başlayan İskit, Ermeni, Kürt, Pontos, Lidya, İon, Psidia, Likya, Karya, Kilikya, Kapadokya, İsauro, Bithinya..... ve diğer devletçiklerden sonra Anadolu halkı harmanında, bundan sonra da Balkanlardan gelen Hun, Avar, Hazar, Uz boylarının yanında Anadolu İskit, Hun, Avar, Hazar, Uz, Peçenek ve Kuman boyları ile Selçuklu Türk boyları ve Osmanlılar, işte bu harmanın başaklarının ürününü verir. İşte Anadolu halkı budur.

Anadolu halkı, dediğimiz Anadolu Rumları içinde, Bizans'ın idari sistemi arasında Themalara ailece yerleştirilen ve bölgenin güvenliği onlara teslim edilen, genellikle Türk boyları, içlerinde numunelikte olsa Goth, Visigoth, Katalan ve çok az da Frank askerlerinin görev aldığı sınır boyu koruyucuları olduğu bilinir. Bu topluluklar içinde Anadolu'ya uyum sağlayanlar bu bölgeler de kalmıştır. Uyum sağlayamayan ise geriye dönmüşlerdir. Anadolu halkları içinde bu topluluklar da vardır.

Bu söz konusu olan iki toplumu birbirine kırdıran neden ne olabilirdi? Niko Pysrukis adlı bir Yunan yazarının kaleme aldığı **"Kùçük Asya Dramı"** adlı kitapta bu taşeronluk işinin Yunanlılara nasıl verildiği, şu sözlerle dile getirilmişti: **"Müttefikler Yüksek Konseyi Türkiye'de asayışın sağlanması ve Yakın Doğu'nun rahatça paylaşılması amacıyla bu işi başaracak yabancı bir jandarma aramaktaydı. Emperyalistlerin Musul ve Mezopotamya petrollerinde gözü vardı. Limanlar ve ulaştırma kavşakları bakımından da çekişmeler oluyordu. Sonra Kafkas petrolleri ve Sovyet Rusya'ya müdahaleleri de söz konusuydu. Bütün bunlar Yakın Doğu için küçük bir jandarma bulunmasını zorunlu kılmıştı. Bu rolü oynamak için ortaklaşa güvenilecek bir devlet bulunamıyordu. Böylece Müttefikler Yüksek Konseyi, 6 Mayıs 1919 günü aldığı bir kararla Türkiye'de jandarma görevlisi olarak Yunanıstan'ı seçiyordu. Bu karar, ortak**

bir karar olmasından çok, İngiliz görüşünün zorlanarak kabul ettirilmesi idi. Lloyd George kendi ifadesine göre Yunanistan'ı İngiliz camiasının birliğini sağlayacak büyük yolun en uygun bekçisi sayıyordu”.

Bu ifadelerle birlikte Yunanistan'ın Küçük Asya macerasına nasıl itildiğini açıklayan ve Megali İdea düşüncesinin bu emperyalist yayılmaya teorik bir çerçeve oluşturduğunu ifade eden Pysrukis, Anadolu ve Ortadoğu üzerinde petrole dayalı emperyalist çıkarların Yunan ordusunu Anadolu topraklarına gönderdiğini şu çarpıcı sözlerle ifade ediyor “... Yunan ordusunu Caltrope Churchill, Ona da Shell Şirketi'nin bir kolu olan Turkish Petroleum'dan Curzon emir veriyordu. Bay Curzon, Musul petrollerinin en büyük hissedarı olarak, İngiliz petrol tekellerinin çıkarları bakımından Yunan ordusunun nasıl hareket etmesi gerektiğini herkesten çok daha iyi bilecek durumdaydı.”

Bu savaş, Türkler için '**Kurtuluş Savaşı**' olmuştur. Yunanlılar için ise Kapses'in tabiriyle '**Yitirilmiş Vatan**' olarak kalacaktı. Türkler koca bir imparatorluktan sonra Anadolu dediğimiz '**Küçük Asya**' sınırları içinde bu savaştan sonra Türk devletini kurmuşlardır. Özgürce yaşamak, binlerce yıl Anadolu topraklarında yaşamış Türk insanın da en tabii hakkı olmalıydı. Vatansız ve bayraksız bir ulus olamazdı. Binlerce yıl beraber bu topraklarda yaşayan iki halk içinde Rumlar, Emperyalist devletlerin oyununa gelmişti. Neticesi elbette acı olacaktı. Anadolu'da binlerce yıl beraber yaşamış, kitabımızın başından itibaren vurgulamaya çalıştığımız aynı kaptan yemek yemiş, aynı müziği dinlemiş, aynı oyunları oynamış bu insanlar, oyuna gelmişlerdir. Özgürlük ki, insanlar için bir yudum su, bir nefes hava kadar ihtiyaçtır. Bu konuda çok şeyler yazılabilir, konuyu daha fazla uzatmadan bu topraklardan kopan Rumların, savaş sonrası giderayak ağlayarak söylediği anılar hala dillerdedir.

Balkan Savaşları öncesi ve sonrası Anadolu tam bir mozaikti. İçinde Alevi nefeslerin de geçtiği gibi 72,5 milletin (toplumun) nefes aldığı bir coğrafya olmuştu bu topraklar. Bu sözü Balkan göçmeni olan dedemden de çok duymuşumdur. “**Anadolu ve Balkanlar 72,5 millettten meydana gelmiştir.**” derdi. Bu denli değişik Ermeni, Kürt, Hristiyan topluluklarının oluşumundan bir ulus yaratmak kolay olmasa gerek. Kafkaslardan göçen Çerkez topluluklarının büyük çoğunluğu kurtuluş hareketini desteklerken, içlerinde bu hareketi sabote etmeye çalışarak dış güçlerle işbirliği içine girenler de vardı. Başka topluluklar içinde de yok mu idi? Anadolu'da Balkan Savaşı öncesi ve sonrası Kurtuluş Savaşı başlarında nasıl asker toplandığını dedelerimden çok dinlemişimdir. Hayvan damlarından, kümeslerden, dağlardan çok asker kaçağı yakalanıp, cepheye sürülmüştür. Hele hele koca Anadolu'nun paylaşımına karşı yepyeni bir ulus bilinci yaratarak bu mücadeleyi başlatmak kolay olmamalı diye düşünürüm. Böyle bir hareketin liderliği ise, herhalde o yılların Anadolu toplumlarında mümkün olmamalıdır. İşte bu mümkün olamayacakları kafasında oluşturan büyük bir lider, 20. yüzyılın mazlum ırklarında uyanış hareketini başlatan Mustafa Kemal Atatürk'ten başka bir lider olamazdı diye düşünürüm. O günün koşullarında olamazları, olduran bir liderdi o.

Mustafa Kemal'e o günlerde gerek Anadolu Türkleri, Balkan Türklerinin tamamı ve yanında tüm Türk toplumları destek vermişlerdir. Zaten o yıllar Türk coğrafyasında

başlayan yenilikçilik hareketlerinin ilk başlangıç noktası, Makedonya ve Selanik olmuştur. Meşrutiyet hareketleri, Jön Türkler olayı, hatta 31 Mart vakasının bastırılmasında Batı Trakya ordularının İstanbul'a dayanması, olaylarını daha başlangıç esnasında bitirmiştir. Tabii ki Anadolu'lu aydın ve toplum liderlerinin de rolü çok çok önemlidir. O günlerin Anadolu'sunu tekrar yaşayarak devam edelim.

Biz şimdi, Exodos'tan, büyük göç destanından, Anadolu'nun bağrından kopup gidenlerin anılarından bazılarına değinelim. Ama öncelikle anlatımlarıma Ayancıklı Baba Yorgo'nun şu sözleriyle başlamak isterim. Baba Yorgo ata topraklarından kopuşunu şu sözleriyle ifade eder. **"Bak şu bahçenin güzelliğine, şu şeftaliye, şu eriğe, şu armuda, şu çiçeklere bak. Hepsi birlikte ne kadar güzel... Bir ülkenin içinde ne kadar din, dil, ırk varsa o kadar zenginliktir bu. Tek meyveyle bahçe olmaz."** Doğru söze can kurban... İşte böyle bir ülke idi Anadolu... İşte öyle bir ülke idi eski Yugoslavya da, kim böldü bu ülkeleri ve kim parçaladı bu Anadolu halklarını?

ELENİ KARANTONI

Bu tanık, İzmir'in doğu tarafındaki Pınarbaşı köyündendir. Exodos,c.I. s.25 26 Eskişehir'e kadar, bizimkiler (Yunan ordusu) ilerledi ve direnişle karşılaşmadı. Sonra Türklerin direnişli başladı. Yunanlılar ve Türkler kötülükler yapmaya başladılar. Bizimkiler Türk kadınlarını camilerin içine kapadılar ve yaktılar. Türkler bunu gördüler, onlarda kıyımdan geçirmeye ve yakmaya başladılar.

Ordumuz geri kaçmaya başladı. Kapılarımızı çalıyor ve üstlerindeki üniformayı çıkarabilmek için bizden glysi dileniyorlardı. Nicesine vermedik. Bizimkilerin çoğu düğmelerini çözüp üniformasını çıkardı ve kaçmaya başlayarak herkesi tanrının merhametine terk etti. Askerler, yalınayak, çıplak, ya da üstleri yırtık pırtık, akılları başlarından gitmiş, aç olarak çıka geliyorlardı. Türkler inip geldiler ve Yunanlıları (Rumları) kıyımdan geçirdiler. Aynı şeyi bizimkilerde yaptılar. Her yerde yangınlar ve bıçaklar duyup görüyordunuz.

Bizde kaçmaya koyulduk. Bugün iki kişi, yarın üç kişi. Canımızı ağızımıza gelmiş, kaçıyorduk.

Yoldan geçen sonuncu ordu Plastiras'ınki idi. Plastiras Pınarbaşı'na varır varmaz sordu; 'Burada hiç asker var mı?'

Kardeşim, 'Sonuncusu benim' diye yanıt verdi.

-Bizimle gelmelisin; hem sen hem de ötekiler; çünkü sizi kesecekler.

Kardeşim, 'Ben evimlizi korumak istiyorum' diye yanıt verdi. Bir başkası, 'Domuzum doğuracak, benim de işim var' dedi. Üçüncü biri,

'Benim de develerim var, onlara yiyecek ve su vermek için kalmam gerekli' dedi.

Pınarbaşı yerlilerinden orada on aile bile kalmamıştı. Gidenler akıllılık etmişlerdi. Bunlar, yaygın alevlerini gördüler. Kimi, kaçmak için ışıklara doğru vadi boyunca, oradan da İzmir'e doğru ilerlediler. Geriye kalan herkesin ırzına geçildi, hepsi boğazlandı, asıldı, yakıldı. Işıklara doğru inerek İzmir'e gitmek isteyenleri de Kemal gelince, yakaladı ve onları öldürdü.

Biz İzmir'de bulunuyorduk. Mahallelerde kan gövdeyi götürüyordu. Bir saatlik uzaklıkta olan Türkler yangınları çıkarıyorlardı. Kaldığımız evin sahibesi olan hanım, 'Korkmayın, uzaktalar' dedi. Daha bir çeyrek saat içinde yangın bizim bulunduğumuz yere vardı. Yangına benzin döküyorlardı. Yangın ilerliyordu. Sokağa çıktık; bir yanda ateş, bir yanda deniz. Biz arada kaldık. Arada çeteciler de vardı; boğazlıyor, öldürüyorlardı.

8 Eylül gecesi Türklerden ya da yerli ayaktakımından yahut Yunan asker kaçaklarından oluşan çeteler, evleri talan etmek, insanları öldürmek, ırza geçmek için saldırıya geçtiler. Herkes 'İmdat, İmdat' diye bağıırıyordu. İngiliz savaş gemileri karşıdaydı. Mermi atıldılar. Az bir zaman için durdular. Yeniden saldırıya giriştiler, yine aynı şey oldu. Gece vakti, deniz kıyısına doğru gitmek istedik. Dışarıya biraz çıkmıştık ki, aman ne dehşetli Orada bir havuz vardı. Bunun çevre duvarı boyunca cesetler saçılmıştı ve havuzun içi de kesik kafalarla doluydu. Yakaladıklarını alıp onu havuzun yanına getirmişler ve orada kafasını kesip havuzun içine atmışlardı. Bedenleri de öyle havuz çevresine saçılmış durumda bırakmışlardı. Görenleri çıldırtacak kadar korkunç bir manzara idi. Tımarhane delillerle tıklım tıklım dolmuş. İşte o yerde babamı kaybetmiştim; erkek kardeşimi ise köyde öldürmüşlerdi.

Sonra, İtalyan ve Yunan gemileri geldi ve bizi alıp götürdü. Ne kadarımızı mı? Bir % 20 yi bile almadılar.

Böyle bir felaketi benim gözlerim hiç görmedi. Oysa babam bunun ileride olacağını önceden anlamıştı. Yunan ordusu İzmir'e çıktığında, kışlayı işgal etmişti. Bir eteklikli Evzon, bir Türk kadınının ırzına zorla geçmişti. Yunan subay, ibret olsun diye onun hemen öldürülmesini emretti. O askeri öldürdüler.

- Ne olduğunu gördünüz mü? Kendi kanıyla kendi kılıcı boyandı. Şimdi, ileride ne olacak, onu diyeyim. İyiyе gıtmeyeceğiz. Sonumuz felaket olacak. Yine de bekleyelim. Belki tanrı bize acır, tanrı bize acımadı. Felakete uğrayacağımız besbelli idi.

AGLAİA KONTOU

Bu Hanım Menemenli imiş. Exodos, c.s.63-65

Yunanlıları görür görmez, sanki tanrıyı gördüğümüzü sandık. Kemerler yaptık ve bu kemerlere, Kral Alexandros ile Venizelos'un resimlerini koyduk; asker bunun altından geçecekti. Onların sonsuza dek burada kalacağını söylüyor ve hiç kimseyi hesaba katmıyorduk. Bunları Türkler gördüler ve bize şöyle dediler;

—Bre Rumlar, neden?

Bir şikâyetiniz mi var?

Haliniz, gidişiniz iyi değil mi di?

Egemenlik bizim hakkımızdır, size de bıçaktan geçmek layıktır.

Bunları yaptık ve onları kızdırdık. Yunanlı subaylar gittiler Türk kızlarıyla Bergama'da eğlendiler. Menemen'in Rumlarının atları ordu için yiyecekler taşıdı ve sonra Türk evlerinden talan edilmiş halılarla ve başka eşya ile yüklü olarak döndüler.

Kemal orduyla indiği zaman, Menemen'deki halkın çoğu orada yoktu. Dışarıdaki mülklerinde idiler. Komutanlığa adamlar gönderip, bilgi istediler ve komutanlık bizi bilgilendirdi. Bize şöyle diyorlardı; Kentte toplanın, çünkü çevre yöreyi koruyamayacağız.

Biz de hemen ertesi gün toplanmış, İzmir'e doğru kaçış yolculuğuna çıkmıştık.

Ben çocuklarımla ve mülkümüzde çalışan yaşlı bir amca ile birlikte idim; kocam bizi trene bindirdi ve kendisi Menemen'i kimse yakmasın diye oluşturulan savunma gücü içinde orada kaldı. Köyün bütün gençleri de kaldılar. Onu korudular ve yakmadılar. Menemen içinde hiçbir şey görmedik.

NİKOLAOS PAPANİKOLAOU.

Karaburun Sazak köylü, Exodos.c.i.s.74-77

Susuzluğu giderememiştik. Bu da bizi, çeşmenin bulunduğu, Salp Köyüne (Ahırlı, Karaburun yakınındadır) inmek zorunda bıraktı. Yolda, bizimkilerden üç kişinin cesediyle karşılaştık. Bize ise kimse bir zarar vermedi.

Saip köyüne varmadan önce Ambarseki köyü bulunur. Orada, aralarında kardeşlik bağı kurmuş Türklerle Rumlardan oluşan bir birlik gördük. Onlara 'Siz burada ne yapıyorsunuz?' diye sorduk.

—Biz aramızda kardeşlik bağı kurduk ve burada kalma kararı aldık.

Onlara, 'Kötü yapıyorsunuz,' dedik. 'Bütün Anadolu boşalıyor. Bu olanlardan sonra dost kalmak söz konusu değildir.'

Aynı şey, saip köyünde de oldu.

Bizimkilerden biri, adı Giannakos olan çocuk, şubeleri de bulunan bir komite oluşturmuştu. Rumları göçmesinler diye teşvik ediyordu. Ahırlı'ya vardığımızda, Türklerden bir topluluğun başında olarak bu kişiyle karşılaştık; yolumuzu kesti ve bizimle şöyle konuştu:

—Çocuklar, silahlarınızı bana teslim etmeniz için emir aldım. Burada birinci eziyetler döneminde neler çektiğimizi biliyorsunuz; o yüzden şimdi Türklerle, bizim onlara zarar vermeyeceğimiz, onların da bize zarar vermeyeceği konusunda ve burada kalacağız diye, anlaşmaya vardık.

Biz tepki gösterdik. Ona, 'Silahlarımızı teslim etmeyiz' diye yanıt verdik. 'Sen de, vakit varken, akıl yoluna gel, çünkü sonra yaptığın bu iş yüzünden pişman olacaksın' Türk'ün biri, ona, 'Çocukları bırak geçsinler' dedi,

Bu gelişmelerin sonucu, dağılmamız oldu. Ben, diğer 4 memleketlim ile köyümüze gittim. Köy ıssızdı. Herkes kaçmıştı ve orada yalnız hayvanlar kalmıştı. Keçiler, koyunlar evlerin içine dolmuştu. Sığırlar böğürüyor, köpekler uluyordu ve insanı bir titreme alıyordu. Bütün gece, uykusuz, oturduk ve gün doğasına dek ne yapacağımızı konuştuk. Ertesi gün sabahleyin, baktık ki biri geliyor. Bize 'Kaçın' diyordu. 'Ahırlı'da insanlar vuruldu'

Ahırlı'dan ayrılışımızın iki gün sonrasında, bir destroyer oraya gelmiş ve Türkler ateş etmişler. O da ateşle karşılık vermiş, birçok Türk ve Hristiyan öldürülmüş.

Baya Büküne indik, burada birkaç aile, onları almaya gelecek takayı bekliyorlardı.

Biz, üç dört kişi, denize yürüdük ve yüzerek, gelen takaya vardık. Denizde iki üç saat kalmıştık ve neredeyse çıplaktık; takadan bizi topladılar. Kardamıyla yakınında ki Langada'ya çıktık.

Burada çok vahşi bir sömürü vardı. Taka reisleri bize soydaşlarımız gibi davranmadılar. Bunlar gerçek deniz eşkıyası, korsan idiler. Paramız olmadığından, eşyamızı aldılar. Reisi takıştık ve o da bize şöyle dedi;

—Keşke sizi bıraksaydım da boğulsaydınız.

Langada'dan sonra, dosdoğru Khora'ya gittik. Orada birinci eziyet döneminde kaçıp orada kalmış tanıdıklarımız vardı.

Khios (Sakız) kentinde yerlilerden daha çok sayıdaydık. Biz çok çile çekmiştik ama Sakız kenti halkı da çok çekmişti. Çalılarda böğürtlen bile kalmamıştı. Kimimiz odun kesmeye gittik, kimimiz kozalak toplamaya. Orman bekçileri ve herkes, bizi çok kovaladı. Kimimiz meyve bahçelerine gitti. Herkes ne bulduysa, yaşayabilmek için aldı.

GIORGOS BAKALOGLOU.

Karaburun, Ahırlı Köyü. Exodos. C.1.78-83

Venizeloscularla, Kralcılar arasındaki zıtlaşma Yunanistan'da biz Anadolu'lara karşı öyle bir nefret uyandırmıştı ki biz de Yunanistan'dan tiksindir olmuştuk; biz olan bitenlerin farkındaydık ve olayları izleyebiliyorduk.

Yunanistan'a hınç duymamızın ikinci nedeni, burada sahip bulunduğumuz taşınmaz mallarımız ve Türkler tarafından bizim aleyhimize hiçbir şeyin yapılmamış olması idi. Ayrıca aradaki ilişkilerin sınınmışlığına güveniyorduk, kanımız böyle idi, yani işler iyi gitmezse kaçabileceğimizi düşünüyorduk.

2 Mart kurallarına göre Anadolu'nun boşaltılacağını biliyorduk; ama gerçekleşeni bırakalım da gerçek olmayana gelelim, bunu istemiyorduk ve Türklerle barış içinde geçinip gidebileceğimizi umuyorduk. İnsanların ruhunu okuyabilecek olursanız görürdünüz ki çoğu kişi gitmek istemiyordu ve bulduğu bahane şu idi.

—Bre kardeşim, başkaları gitmediğine göre, ben ne diye gidecekmişim?

Bizim kaymakamlık olarak elbette ki İzmir'le telefon bağlantımız vardı. 8 Eylül günü telefon kesildi. İzmir işgal edilmişti. İzmir'e kuru üzüm getirmek üzere, Türklerle ait, kaptanı Rum olan bir yelkenli İzmir'e gitmişti. Bu oradaki kargaşayı gördü, geri döndü, ama ne olup bittiğini anılatmayı beceremedi. Meğer İzmir Pehlivan tarafından işgal edilmiş.

Böylece, her şeyden önce dünyadan yalıtılmış duruma düşmüştük, çünkü telefonumuz kesikti. Ben kendim birçok kez telefonun başına oturup Bryoula (Urla) ile bağlantı kurmaya çalıştım ve sadece bir zırlıtı duydum. Bu, yani orasıyla telefon bağlantısının kesilmesi, Urla'nın dahi işgal edilmiş bulunduğu belirtilisi idi. Ama bu bile panik doğması ya da insanların kaçmaya koyulması için bir neden oluşturmadı, çünkü vatanda kalma isteğimiz, duyduğumuz kuşkulardan daha güçlü idi.

Doğrusu, dışarıdan bazı insanların gelip indiği, sonra gittiği oldu. Onlara sorduk; 'Ne oluyor?' Hepsisi tıpatıp aynı şeyi söylediler. 'Kemal geliyor ve biz de kaçıyoruz.' Oysaki bizler, gözle görülür elle tutulur bir baskı belirtisi karşısında değildik.

O günlerde Ziro (Jiro), kotrası ile İzmir'den geldi, yanında çevre köylerden birkaç küçük kayık da vardı; iskeleye çıktı ve ekmek istedi. Biz de ona sorduk; 'İyi de neden ekmeği İzmir'den almadın?' Bize şöyle dedi:

—Ermeniler kentin bir bölümünde yangın çıkardı; fırınlarda ızdıham var.

—Eh peki, iyi! Düzen yok mu?

—Kesinlikle düzen var. Kemal eldivenle geldi. Türklerin Hristiyanlara karşı ne kadar nazik davrandıklarını bilmiyorsunuz, kaçmayın. Daha iyi günler geçireceksiniz.

Bu kişi Ziro (Jiro= Glraud) dediği Fransız vatandaşı idi yani Levanten di ve bana ailesinin iki yüz yıldan beri İzmir'de oturduğunu söylemişti. Bana valinin verdiği izin belgesini de gösterdi. Bu belge ona bir Fransız sıfatıyla dilediği yere yasal olarak yolculuk edebilmek yetkisi veriyordu.

—Buradan çekip gitmeyin, kaçmayın.

Bizimle birlikte olan Türkler ondan, Yeni Liman'a ve Deniz Gereni'ne de uğramasını, gördüklerini Rumları rahatlatmak için anlatmasını rica ettiler. Çünkü köylülerimiz olan Türkler bizim gitmemizi istemiyorlardı. Hepsi bize o son günlerde, aramızdaki dostluk ve ilişkilerimiz nedeniyle içimizden kaç kişi isterse hepsini evlerine alabileceklerini söylüyorlardı. Bunu içtenlikle mi söylüyorlardı, değil mi, orasını bilmiyorum; bizim içinde bulunduğumuz ruhsal durumu Türklerin tam bilmesi olanaksızdı.

Ne var ki, Ziro, ona söylenen öteki limanlara gitmedi; ekmekleri alıp çekti gitti. Ama onun böyle yapması bize çok zarar verdi. Ancak öyle görülüyor ki onun tayfalarından bazı bilgiler sızmış; çünkü herkes bir miktar huzursuz oldu. Yine de bir baskı görmediğimizden hemen göç etmeye kalkışmadık ve kadere boyun eğerek bekledik, bekleyelim görelim dedik. Bir Hristiyan öteki Hristiyan'a 'Gitme' derse, onda hoşnutsuzluk yaratmış olmaz, çünkü bu söz bizim içimizde çok değerli olan bir şeyle yanıt bulmaktadır. Bizi oraya bir yandan taşınmaz mallarımız bağlıyordu, bir yandan da yüzyıllardır orada yaşamının geleneği bağlıyordu ve hiç kimse kolay-kolay çekip gitmek için harekete geçmeyi isteyemezdi, hele hele 1/14 Kasım'dan sonra Anadolu'lulara karşı tutum içine girilmesinin ardından!

Böylece, kaçmadık ve olayların gidişatı hakkında hiçbir şey bilmediğimizden, Türkler ve Hristiyanlar, ortaklaşa karar aldık. İzmir Metropolitinin düşüncesini öğrenebildik dedik. Bir kurul oluşturduk, üç Hristiyan, üç de Türk; bunların alıp götürmesi için bir mektup yazdık, başlangıçta kalmak kararında olduğumuz için bir de Metropolit görüşünü alalım istedik.

Bu kuruldaki Rum üyeler içinde Mikhaél Alatsatianos (Aiaçatılı Mikhael) Géorgios Martakés ve benim hısımlarından biri olan Kyriakos Bakaloglou vardı, bunlar küçük buharlı gemiye binip İzmir'e gittiler. İzmir işgal edilmişti; polis geldi, kuruldaki 6 kişiyi de alıp götürdü, üç Türk'ü bıraktı. Üç Romios'u alıkoydu. Üç Türk, tanıdıklarına gittiler ve Rumların tutuklandığını anlattılar. Bunlar da polise gidip, içeriye koydukları bu kişilerin iyi insanlar olduğunu söylediler. Polisler, onlardan birini, Kyriakos Bakaloglou'nu bıraktılar. Mikhaél Alatsatianos'u astılar, çünkü biri gidip onun aleyhine ifade vermiş. Üçüncüsü, Georgios Martakés, Amerikan vatandaşıydı ve Amerikan Konsolosluğu gitti onu aldı.

Üç Türk yoldaşı, Kyriakos Bakaloglou'nu yanlarına aldılar ve onu Salepçioğlu Hanı'na götürdüler, ona şöyle dediler."Sakin buradan çıkma 'Birkaç gün geçince, o sordu: Bugün dışarıya çıkabilir miyim?' Ne olmuş bitmiş bilmiyordu.

-Nereye gideceksin?

-Metropolitliğe gideceğim, mektubu metropolite vereceğim.

-Mektup nerde?

-Burada.

-Poliste iken seni aramadılar mı? Onu bulamadılar mı?

-Hayır.

-Hemen onu yırt ve yak. Metropolit'i filan göremiyeceksin; buradan da dışarı çıkma. Çünkü dün Metropolit'i Suyolcuoğlu ile birlikte parça -parça etmişler ve köpeklere atmışlar. Biz seni Yunanistan'a göndermeye çalışacağız.

Gerçekten de onu birkaç gün içinde Midilli'ye yollamışlar.

Bu sırada bizler, köyde ne olup bittiğini bilmiyorduk. O sırada içimizden sadece çok az sayıda, olsa-olsa 50 aile, her biri bulabildiği araçla kaçmıştı. Ama İzmir'in işgal edildiğini öğrenmiştik ve ordu birliklerinin de bizim oraya gelmesini bekliyor, bir karşılama yapmaya hazırlanıyorduk. Kösedere'deki aynı adı taşıyan üç Türk köyünden bize bildirmişlerdi ki Türk ordusunun geleceği gün önceden telefonla haber verilecektir. Hiçbir şey bilmeden hazırlanıyorduk. Türkler de karşılama sırasında ikram etmek üzere belediye binasında pilav ve et pişiriyorlardı.

3/16 Eylül günündeydik. O sırada Yunan Destroyeri Niké, yanında her iskeleden binmiş sığınmacılarla tıka basa dolu yelkenli gemiler, bir de sahil koruma botu ve bir Hollanda yük gemisi, bizim oraya geldi. Hollanda gemisi Midilli'ye gitmiş iken orada ona kıyılarındaki sığınmacıları alıp getirmesi için el konmuştu. Niké'nin süvarisi Khatziskos adlı bir Yunanlıydı.

Öğleden sonra saat iki sıralarında geldi ve şöyle dedi. İki saat içinde bu yeri boşaltın, çünkü Türk ordusu gelmektedir. 'Haber iskelemizde hemen duyuldu. Ama kim iki saat içinde kaçıp gitmeye hazırlanabilirdi?'

Ve genel bir göçe çıkış görüldü. Kimi bir yorgan sırtıyıp koşuyor, kimi de yapabilenler ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar, erkekler teknelere binmeye çabalıyordu. Herkes kendi canını kurtarmanın derdinde idi. Çünkü o anda bizi tehdit eden tehlikeyi ilk kez öğrenmiş oluyorduk.

Bütün yollar bir insan kalabalığıyla doldu. Herkes koşuyordu ve zaten öteki iskelelerden binenlerin doldurduğu Hollanda gemisine biniyorlardı. Daha önce örneğin Mordoğan'dan da insan yüklemişlerdi ve bizim bundan haberimiz olmamıştı. En sona biz kalmıştık.

Herkes kargaşa içinde ve birbirini çiğneyerek gemilere bindi, çünkü Türk ordusunun da aynı gün geleceği yolunda bilgi almıştık. Ama 3/16 Eylül de gelmediler. Çünkü İzmir'den ayrılıp bize doğru gelmekte iken İzmir merkez ilçesini Çeşme ilçesinden ayıran sınırda, Kırkış köyünün Rumları bir Türk köyünde, Sıradamı'nda, yangın çıkarmışlardı. Oraya gelen ordu birliği de, sınıra varınca sormuştu. 'Ne oluyor?' Yanıt olarak demişlerdi ki, 'Karaburun'da sakinlik var, ama Çeşme doğrultusunda köyleri size bırakmamak için yakıyorlar.' Böylece onlar da yollarını değiştirip o gün bize gelmemişlerdi; ertesi gün geldiler.

İşte bu durum, destroyerin bize bildirimde bulunarak, bizi tehdit eden tehlike bizi uyardığı halin ta kendisi idi: 'İki saat içinde kaçmalısınız, çünkü... çünkü..' Ama 3/16 Eylül'ün öğle sonrası olmuştu bile ve Rumları bu kısacık süre içinde, bir saatlik, bir buçuk saatlik yürüyüş uzaklığı gibi uzak mesafeler de bulunan köylere, örneğin Saip, Ambarseki, Monastiri (Manastır) köylerine de haber verilmesi gerekmişti. Bu köylerin denizle bağlantısı Skala'dan olabiliyordu.

O gün akşama dek herkes gemilere binememişti. İşlerin tamamlanması ertesi güne kalmıştı. Oysa ertesi gün, öteki ordu geldi. Bunlar yolunu değiştirip Çeşme yönüne giden ilk birliklerin arkasından gelenlerdi. Ama bu arada kalabalığın kimi gemilerde, kimi takalarda ve kayıklarda, kimi kıyı boyunda kimi de kaçmaya çabalamakta idi. O sırada ordu köye girdi.

Bütün Türk halkı silahlanmıştı. Hem başka köylerden olanlar hem de sanıyorum ki bizim köyden olanlar; ama işin gerçeğini hiç kimse tam bilemez ve ayırım yapamaz. Ordu geldi, Karayer'deki, Avrupa Harbinden kalma siperleri işgal etti. O yerin konumu, gerek iskeleyle gerek denize egemendir. Niké ile öteki gemilerde aşağı da idi. Yukarıdan, gemiler üzerine ateş açmaya başladılar. Aynı sırada, Burgaz'a değirmenlerin olduğu yere doğru, ileri gözetleyiciler gönderdiler. Bu gözetleyiciler onları kıyıya açılacak ateş bakımından yönlendirecekti. Çünkü Karayer'den sadece deniz görünür, kıyı görülmez, oysaki Burgaz'dan orası da görülür. Hem gemilerin hem de gemilere binmeye çabalayan kalabalığın üzerine mermi atmaya başladılar.

Bu tam kıyım idi. Khatzlskos'u da gemisinde öldürdüler. Çünkü bu kişi kapıdaki tehlikeyi hesaba katmadan orada demir atmıştı. Gemi demirinin zincirini alelacele kesmek gerekti. Ondan sonra ateşe karşılık verildi. Bu arada, gerek takalar ve kayıklardakilerden gerek kıyıda duranlardan öldürülenler oldu.

Tanık, bundan sonra, kendisinin kaçabilenler arasında bulunduğunu belirtiyor ve kaçamayan 190-200 kişinin teslim oldukları halde Türklerce öldürüldüğünü anlatılıyor.

Kıyımdan yalnız ölü yığını içine kendileri de ölmüş gibi uzanan üç kişi kurtulabilmiş, aslında bunların anlatımına göre, böylelerini de asker süngüyle dürtüp canlı mı diye bakmış, tepki gelmeyince 'Geberdi' diyerek gitmişler. Bu kişiler sonra Mimas Dağı'na kaçabilmişler. Ağırca yaralı olan biri orada kalmış, öteki ikisi çok yakında ve hala Yunanlıların elinde bulunan küçük bir adaya geçip kurtulmuşlar. Olanları anlatmışlar, tanıkta bunları kaydetmiş.

THEODOROS LOUKIDES.

Manisa Çobanisa'lı. Exodos. C.I. s.126-130

...Uşak'ta 2. seyyar Fırıncılar Takımında idi. İzmir'e zamanında inebilmişim. Yunanistan'a kaçmak için de vaktim vardı. Kız kardeşimi ve yaşlı anamı düşündüm. Biz Anadoluların bir şey bildiğimiz yoktu, bizi neyin beklediğini bile akıl edemiyorduk. Üstelik bizi propaganda yedi. İzmir'de bazı kurullar vardı ki, Türk ordusu gelince

direnif eylemleri yapmamız için teŖvik ediyordu. Çok kiŖi kaçabilecek iken, kaçmadı. Böylece biz de kaldık, sonra da yukardan yardım ve teselli bekleddik. İzmir’de odun taciri Lokalés’in Ayios Démétrios yakınında bulunan evinde kalıyorduk. Bu kiŖi yaŖamın keyfini sürüyor ve krallar gibi yaŖıyordu. Onun damadını tanıyorduk. Bu kiŖi Mıdilli idi, oraya kamıŖtı.

... Bir gün içimizde ekmek yapmasını bilen var mı diye sormuŖlar. Tanığımız da önce duraksamıŖ, sonra ekmekçi ustası olduğunu aıklamıŖ. Tutuklulardan daha 30 kiŖi de kendini yazdırmıŖ. Bunları İzmir’deki Ayios Konstantinos mahallesine gtrmuŖlar. O bölüm yangından kurtulmuŖ imiŖ. Ekmekileri, tam anlamıyla insan olan bir subaya teslim etmiŖler.

Bizi insanlığı mükemmel olan bir subaya teslim ettiler. Türk’e benzemez olmakla kalmıyordu, üstelik iyi bir Hristiyan’dan daha iyi idi. Bizi sıraya dizip kısa bir konuŖma yaptı. Bize söylediği aŖađı yukarı Ŗuydu. ‘Tutsak dŖmŖ askerlere bir konuŖma yaptığım için zgnm, nk tutsaklık hoŖ bir Ŗey değildir diyordu’ Kendisi bir zamanlar (Larissa) YeniŖehir de iken, Yunanlıların tutumunu çok takdir etmiŖti, Ŗimdi de Yunanlılara karŖı borllk duygusunu bizim kiŖiliđimizde Yunanlılara ödemek istiyordu... Ama o subayın Anadolu’nun ilerine gönderilmesinden sonra büyük ilelerden geçtik. Biz Türk köylerinden geçtiğimiz sırada Yunan Türkler, sadece ve sadece  almak üzere onu öldürmek için yanıp tutuŖanlar, bir tutsağı satın almak için para ödüyorlardı.

Böylece satın alınan pek çok tutsaktan birini, efendisi tarlasına gtrmŖt. Orada bir kk kız da vardı. Bir ip uzatıp verdi ve onu asmak için hazırlığa giriŖtiler; efendisi, onun bu biçimde öldürülmesini yeđlemiŖti. Bütün köylüler de manzarayı seyredip eğlenmek için toplanmıŖlardı. Tam her Ŗeyin hazır olduğu sırada, bir komŖusu gelip ona Ŗyle dedi.

-Kaç paraya aldın gvuru?

-BeŖ banknot.

-Sana yirmi banknot versem onu bana verir misin? Ben onu kendi bahçemde asacağım, kendi seyirimi yapmak istiyorum.

-Veririm.

Böylece teki, kendisi asmak için. Onu aldı. Ama böyle bir Ŗey yapmadı; sadece onu, 4 km uzakta bulunan kendi evine götürdü ve ona Ŗyle dedi. ‘İpi gördün değil mi? Senin için hazırlanmıŖtı. Sen artık öteki dünyanın adamı olacaktın. Ŗimdi, kurtuldun. Ben Hristiyanlardan iyilikler gördüm ve buna karŖılık vermek istiyorum seni koruyacağım.’

Sonra onun kendi mülkünde varlığını haklı göstermek için onun eline bir çapa tutuŖturdu. Ona, “Eğer birisi sana bir Ŗey sorarsa, ben apayla kazma iŖleri yapıyorum dersin” diye söyledi. Sonra onu o kadar sevdi ki, damat edinmek istedi.

Oysa tutsak değişiminin yapılacağı günlerin hemen öncesinde idiler. Hristiyan öneriyi kabul etmedi. “Olmaz” dedi. “Benim anamın başka çocuğu yok. Benim sizlerden biri olduğumu öğrenirse, üzüntüsünden ölebilir.”

Türk, ısrar etmedi. Sadece tutsağın gitmesi zamanı geldiğinde, onu ata bindirdi ve götürüp tutsaklar kafilelerine teslim etti.

Ben kendim buraya gelmek üzere gemiye bindiğimde takvim 6/19 Nisan 1923’ü gösteriyordu. Gemilerin ikincisine binmiştim. ‘Büyük Hafta Yortusu’ içinde idik Mesolongi’de demirledik. Kız kardeşlerim, geldiğimi öğrenince çıldırdılar.

Devletin duygusuzluğu bende unutulmaz kalacak. Bize bir taléron(5 drahmillik para) para bile vermediler, kafamızı sokacak bir yerimiz yoktu...

PAISLOS KİREMİTZOGLOU

Exodos cilt. II S.89 Germir Kayseri’nin 7 km kuzey-doğusunda bir köydür.

Bizim ayrılışımızın 8 ay öncesinden Yunanistan’dan Türk göçmenler geldiler. Sefil ve perişandılar. Makedonya’dan geliyorlar, Rumca bilmiyorlardı. Boş evlerde kalıyorlardı. Yerli Türkler onlara çok kızıyorlardı. Şöyle diyorlardı: “Venezillos bizi aldattı. Bize işe yaramaz adamları gönderdi’. Taşınır değerli mallarımızı serbestçe sattık. Sattıklarımızı Türkler aldı. Bakır kapları, halıları, davarları, ev gereçleri iyi bedelle sattık. Bize haksızlık etmediler. Germir’de iyi bir hocamız vardı. Ona Hafız Efendi derlerdi. Biz giderken şunu söyleyerek ağıladı. ‘Vah vah Venezilos bu politikasıyla bizi aldattı. Elmas gibi komşularımızı aldılar, yerine paslı demir gönderdiler. Bir bahçe bir ağacılan olmaz, tadı yok. Çeşit türlü meyve ağaçları olmalı”

ELEUTHERIOS IOSETIDES

Develi’nin Zile köyünden; Exodos cilt II. S. 62

Doğrusu şu ki, köyümüzün Türkleri bizi bırakmadılar. İyi İnsanlardı. Türk Mehmet Çavuş’un mülklerinde yazın ürün kaldırma işinde çalıştım. Onun benimle yaşıt bir oğlu vardı. Benimle çok iyi geçlir, beni çok severdi. Bana hitap ederken öteki Türkler gibi ‘Gâvur’ demez ‘Urumoğlu’ derdi. Bugüne dek bu Türkle mektuplaşıyordum. Bana “Zile’ye gel” diye yazıyor. Beni konuk edecekmiş.

MİKHAEL NİKOLAİDES

Keskin- Karıştıran göçmeni, Exodos cilt II. S. 386

Bizim Rumlar mübadeleden önce 1922 de memleketimizden ayrıldılar. Eşyalarını parça-parça sattılar. Bunların dördü kız, dördü erkek sekiz çocukları vardı. Kıymetli eşyalarını para ve takılarını küçük çocukların bellerine bağladıkları kemerlere gizlediler. İstanbul’a kadar kolaylıkla geldiler. Haydarpasha’da önce kadınları sonra erkekleri kontrol ettiler. Kızlardan büyüğü kendisini arayan Türk Hanıma ‘Benden ne istiyorsun. Senin neyin varsa senin, benim neyim varsa benimdir.’ dedi Türk görevli

hanım güldü ve şimdiye kadar hiç kimseden böyle laf duymadım, dedi.'Üzerinde saklı bir şey varsa helal olsun' dedi. İstanbul'dan vapurla Selanik'e gittiler. Selanik'in o zaman kral tarafından olan valisine 'bize iş verin, aş verin' diye yakındık. "Gidin Venezilos'unuzu bulun" dedi. Onların orada inmelerine izin vermemiş. Bunlarda ayaklanmışlar, "Yaşasın Kemal, perişan olsun Yunanistan!" Bu sözler üzerine, suç işledikleri hatırlatılan Rumlar göğüslerini açarak "Vurun bizi! Türkler öldürmedil siz öldürün" demişlerdir.

KOZMAS POLİTİS,

"İzmir'de yaşarken kendimizi hür hissediyorduk ve 1914 öncesi Türklerle hiçbir sorununuz yoktu... Ama Yunan orduları İzmir'e yerleşince kendimizi (düşman bir gücün demeyim ama) yabancı bir gücün altında hissettik."

MİKİS THEODORAKİS

Önlü Yunanlı Müzisyen "Ben kendi halkımı tanırım. Onların çoğunluğu Türkleri tanırılar severler, unutmayalım, çok ama birçok ortak noktamız var. Bunlarda doğaldır. Ama anımsamamız gerekir. Türklerle Yunanlılar dört yüzyıl birlikte yaşamışlardır. Mutfaktan tutun, müziğe kadar Türklerden çok şey öğrendik. Tabii ki, Türklerde Yunanlılardan çok şey öğrendiler."

Yunanlı partizan sendikacı Vasil "Emperyalizmin maksadı, Yunan ordusundan kendi sömürü alanlarını genişletmek için faydalanmaktı. Emperyalizmin Yunan işbirlikçileri, vatanımızı bir maşa durumuna getirmişlerdi. Buna seyirci kalamazdık. Tümenimizde örgütlendik, sloganımız 'Kato Polimas!' idi. Ben, Türk kanı akıtmamaya ant içmiştim. Türkler bir kurtuluş savaşı veriyorlardı."

PAPALİOAKELM PESMATZOGLOU

14/27 Ağustos 1922'ye gelmiştik. Ertesi gün, Tanrıyı doğuranın (Meryem Ananın) uykuya varışının günü olan büyük bayram idi. Yaşlılar Kurulunun sayın üyesi Panagiotés Serafetinoglou (Şerafetinoğlu) bayram dnlennmesindeydi. Öğleden sonra saat 4'te evine gittim; akşam ayını için kiliseye gidelim diye onu yanıma alacaktım. Onu çok üzgün buldum. "Hasta mısın acaba?" diye sordum. Bana yanıt vererek, pek kahrolmakta olduğunu, çünkü kendisinin kiracısı olan İtalyan uyruklu, Orient Carpet şirketi başyazmanının ona bilgi vererek, "Kemal'in ordusu Afyon Karahisar'da ve Dumlupınar'da cepheyi yardı, Yunan ordusu panik içinde kaçmaktadır, Türkler ise ilerliyor ve çok geçmeden İzmir'i işgal edecekler" dediğini söyledi.

Yaşlı adam, pek dehşete düşmüştü. Ben de bilgileri edinince dehşete kapıldım. Onu, bunlar İtalya'nın hayalinden uydurduğu şeylerdir diyerek teselli ettim. Onu yatıştırırmaya çabalayarak, 'Bu söylenenler, onların gördüğü düşlerdir ve senin bayram gününü, bizim büyük şenllğimizi zehir etmek için kasten bunları söylüyor' dedim.

Biraz rahatladı ve benimle birlikte, tanrıyı doğuranın uykuya varışı gününde büyük kilisede yapılacak akşam ayını İçin Emir Mahallesine gelmeyi kabul etti.

Ertesi gün, sabah ayininden sonra bilgi edinmek için Hükümet konağına gittim. Gerçekten de İtalyan'ın sözleri doğrulandı, hatta durum Yunan ordusunun geri çekilmesinin ağırlığı yönünden daha ciddi idi.

Sıkıntıyla evime döndüm. Kadınlara, ihtiyatlı olmalarını ve Türk mahallerinde dolaşmamalarını öğütlemeye başladım.

27 Ağustos/ 9 Eylül'de, günlerden Cumartesiydi, sabahleyin memleketiilerimiz Türklerin yaşadığı yerlerden gelen coşkunlukla, havaya kurşun atılması seslerini ve yaşasın bağırımlarını duyduk.

Hükümet konağına ne olup bittiğini öğrenmek üzere, indim. Oradaki büyük salonda bütün yüksek makam sahiplerini ve bütün resmi erkânı gördüm. Toplanmalarının nedeni, Kemal'in ordusunun İzmir'e girdiği ve Yunan ordusunun kaçtığı haberi idi.

Formalite gereği onları kutladım. Bunun üzerine yönetici(mutasarrıf) bana şöyle dedi; 'Aziz vatanımız özgürlüğünü kazanmıştır. Bugünden başlayarak İzmir, Kemal'in ordusunun işgali altındadır. Yarın ki Pazar günü saat 9'da, Kavaklı Camide vatanımızın kurtuluşu nedeniyle bir şükür duası yapacağız (mevlit okutacağız demiş olmalı). Arzu ederseniz siz de orada hazır bulanabilirsiniz. Şimdi sizler, gerçekten Türk devletine sadık Türk Ortodoksları olduğunuzu göstereceksiniz. Bana ayrıca, bizlerin de şükür duası etmemiz gerektiğini söyledi.

Ona yanıt olarak, ertesi gün camideki şükür duasında hoşnutlukla hazır bulunacağımı ve bir sonraki gün (Pazartesi günü) Yahya Peygamber yortusunu kutlayacağımızı, bu sırada Çanlı Kilise'de, yani Türk mahallesi yakınındaki, Tanrı'yı-Doğuranın Görünüşü Kilisesinde şükür duası da yapacağımızı söyledim.

Hükümet konağından ayrıldım. Dostum polis memuru Cemal Efendi, benim için daktiloyla yazarak 100 kadar davetiye hazır etti. Ona bir ödeme yaptım (bahşış verdim) ve bunları dağıttım.

Daha sonra Aikaterinés Kiockpasoglou (Gök baş oğlu)'nun çok şahane bir konut olan evine gittim. Bu bina, kilisenin yakınında bulunuyordu. Ondan, resmi görevlilere vereceğimiz davet için büyük salonu hazır etmesini rica ettim.

Böylece, doğrusu zorunluluk nedeniyle, bu şükran töreni de yapıldı.

Günler geçti, ıstırabımız büyüdü, gelen haberler gittikçe beter oldu. Her yerde terör havası egemendi.

Böylece, 8/21 Ekim 1922 Cumartesi gününe geldik. Pazar günü akşamı yapılacak ayin için hazırlanıyordum. O sırada (polis memuru) Faik Efendi gelip beni çağırırdı. Bana 'Şu anda (hemen) mutasarrıf seni istiyor' dedi. Polis memurunun peşi sıra Hükümet konağına gittim. Mutasarrıf beni en büyük yakınlıkla, candan karşıladı. Bana sigara ikram etti ve şunu dedi. 'Vekil Efendi, içimde duyduğum büyük acıya rağmen size hükümetin acil bir emrini duyurmak için çağırttım. Ekim ayının sonuna kadar burada kalmanız için süre veriliyor. En geç ayın 31'inde çoluk çocuğunuzla devletin ülkesi sınırları dışına götürmelisiniz. Aydın-İzmir demiryolunu Ayasluk (Eski Ephesos) Selçuk'a kadar kullanacaksınız. Oradan sonra yaya giderek Kuşadası'na (Yeni Ephesos'a), Yunan gemileri sizi alsın diye, varacaksınız.'

(Dikkat edilsin; ünlü 'mübadele' anlaşması 30.1.1923 TBMM tarafından 340 sayılı yasa ile onaylanması; 13.8.1923 günü henüz imzalanmış değildir.)

Bu halleri duyar duymaz, başım döndü(beynimden vurulmuşa döndüm. O gidiş yolu çok tehlikeliydi!

Kendimi toplayınca ona hemen şöyle dedim. "Beyefendi, ben 25 yıldır o yoldan gider gelirim ve onu karış karış bilirim. Burada sayenizde iki yıl boyunca güvenlik (Herhalde o mutasarrıf iki yıldan beri orada görevde bulunduğu için, sayenizde iki yıl boyunca diyordu) içinde bulunmuş çoluk çocuğum, eğer yolu izlerse yok olurlar.' Ona şunları açıklayarak sözümü sürdürdüm. Isparta'dan (tren istasyonunun bulunduğu) Kule yolu kavşağına kadar yaya bir buçuk saatlik yol vardır. Oradan trenle Denizli'ye ve Sarayköy'deki büyük köprüye varırız, ama köprü Yunan ordusu tarafından, geri çekilişi sırasında yıkılmıştır. Yaşlılar, çocuklar nasıl karşıya geçecekler? Ayrıca işin sonunda karşı yana geçebilseler de, Nazilli'ye ve Aydın'a gitmek için orada bir başka trene binmek gerekecek hangi trene binecekler, yer bulabilecekler mi, belli değil. Üçüncü gün, eğer beklenmedik bir şeyler olmazsa, Ayasluk (Selçuk)'a varmış olmak gerekir, ama oradan Kuşadası'na yaya gidişle 5 saatlik yol vardır. Yaya nasıl gideceğiz? Ancak, en önemlisi şu; Onları kim koruyacak? Linç edilme ve hakaretler görme tehlikesi yok mu?

Bize jandarmaların yoldaşlık edeceğini söyleyerek yanıt verdi. Ben de, 'siz nasıl emrederseniz öyle olsun' dedim. İşgal görmüş bölgelerde Türk halkın Rumlara karşı duyduğu nefret çok büyüktür. Halkın ayaktakımının vahşetini zapturapta alamazsınız.

Bu nedenlerle ona, eğer vatanımızda kalmamız için hiç umut bulunmadığı doğru ise, sığınmak zorunda kalacağımız Yunanistan'a Antalya üzerinden gitmemizi önerdim. Isparta-Antalya arası yerler Yunan işgali görmemişti.

Bu yol boyunca çetelerin ve soyguncuların bulunduğunu söyleyerek, önerdiğim yolun daha da tehlikeli olduğunu savundu.

'Eğer bize 20-25 jandarma verirsiniz, Tanrının yardımıyla her şeyin yolunda gideceğine ve Antalya'ya ulaşacağımıza eminim' diyerek ısrar ettim.

Düşündü ve bana, bu konuda Ankara'dan izin isteyeceğini söyledi. İsteğimizin yerine getirilmesini sağlamak için çaba gösterecekti.

Ayrıldık.

Mutasarrıf, Türk eşrafı da çağırdı ve aramızda geçen konuşmayı anlattı. 15 kişi olan bu eşrafın tümü, duydukları habere çok üzüldüler ve ata yurdumuzu terk edip Antalya üzerinden Yunanistan'a sığınmak için girişeceğimiz çabada bize destek verecekleri konusunda söz birliği ettiler. Hemen Ankara'ya ve karargâhı o sırada Konya'ya bağlı Akşehir'de bulunan birinci kolordunun komutanı Nurettin Paşa'ya telgraf çekildi.

Ertesi gün yanıt geldi; 'Diledikleri yere gitsinler, güvenliklerinin sağlanmasına özen gösteriniz.'

O zaman yönetici mutasarrıf bana, ayın sonuna kadar süremiz bulunuyor ise de, ne olur ne olmaz belki hükümetin tutumu değişir diye, daha erken bir tarihte yola çıkmamızın iyi olacağını söyledi.

Evimizin eşyasını, öteberimizi satmak için izin aldık. Ama yapılan, bir satış değildi. Malımız yok pahasına talan edildi. Bize, değerlerinin onda biri bile ödenmedi.

Herkese 1922'nin 14/27 Ekim Cuma gününde sabahleyin yola çıkacağımızı bildirip hazırlanmalarını söyledim. O kahredici gün doğdu. Güneşin doğuşundan sabah saat 10'a kadar herkes Isparta'nın Rum halkı çarşı içinde Saman Pazarı denen yerde toplandı. Oraya koyulduk. En son olarak da ben gittim.

Orada, artık yola çıkalım işaretini verdim. Hükümet konağının önünden geçtim ve Türk resmi görevlilerle vedalaştım. Yola çıktık. Ne kadar zordu evlerimizi, kiliselerimizi, atalarımızın kabirlerini terk ediyorduk. Herkes ağlıyordu. Ben de ağladım.

Son kez olarak bütün Isparta'yı gözlerimle kucaklamak için bakışımı arkaya çevirdim.

İlerlememiz gerekiyordu. Artık, haydi demenin ve çoluk çocuğun da beni izlemesinin zamanı idi.

Yola Koyulduk.

POLYXENE KATRANTZE (Polikseni Katranci)

Exodos, c.11. S.9-11 İhlara vadisi yakınlarında Gelveri'li

...Arabalara bindik ve Aksaray'a doğru çekip gittik. Geveri'nin Türkleri ağladılar ve bize, gitmeyin diye yalvardılar.

Yolda, Aksaray'a girerken, bizim arabamızın önüne Peristrema, Köstük ve Kızılkaya köylerinin halkı olan Türkler çıktı ve bizi durdurdular. Yakın zamanda ölmüş bulunan kocam onlara veresiye manifatura malı satmıştı. Bize para borçları vardı. Buğdayı harmanladıktan sonra borçlarını bize üründen öderlerdi. Yine buğday verip borç ödemek istediler. Ama biz yola düzülmüşken buğdayı ne yapacaktık? Türkler, üç çocuğumun ağzına peynirli balı dürüm böreklerden koydular ve onlara yalvardılar.

—Yiğin ve helal olsun deyin, helal olsun deyin.

Benim yetim çocuklarımın hakkını yemenin azabı vicdanlarında kalsın istemiyorlardı. Çocuklarıma dürümleri yiyip 'Helal olsun' demelerini söyledim. Türkler bunu duyunca sevinçlerinden bize sarıldılar ve bizi öptüler...

SOKRATES LOUKIDES

Exodos. C.II s.12–14 Gel veri'den

...Biz Gelverililer için, mübadele, felaket oldu. Yunanistan'a geldik ve bahtsızlığa uğradık. Vatanımızda Türklerle hoş geçiniyorduk. Onlar iyi İnsanlardı. Ama Türkiye'nin başka yerlerinde Yunan işgali gören yerlerinde Türkler, Rumlara zulüm etmekteydiler. Onlar öyle yerlerin Rumları için mübadele iyi oldu, çünkü Türklerin elinden kurtuldular.

THEOLOGIA TERZE_KARASABBA

Exodos, c.II. S.23–24 Çeltekli

Buraya 40 yaşında geldim. Vatanımda, Çelték'te 40 yıl boyunca doktor görmedim. Güzel bağlarımız, bostanlarımız vardı. Buraya geldim, hep doktora görünüyorum. Ah! Nasıl yaşıyorduk, günlerimiz nasıl geçiyordu, 4 dönüm büyüklüğünde bağdan 7 araba dolusu üzüm alıyorduk.

Türklerle çok iyi geçiniyorduk. Bizim Türkler sağ olsunlar.

Ayrılıp gitmeye karar verdiğimizde, Mübadeleyle Yunanistan'dan gelen Türkler yerleşsin diye 30 ev boşattık. Bu gelenler kötü kişilerdi. 'Sizler gideceksiniz, bunları ne yapacaksınız? Bize verin,' Kadınlar dışarıya çıkmaya korkuyordu. Satış yapmak, alım yapmak için köyümüze başka Türkler yöre köylerinin yerli Türkleri gelirdi. Bize şöyle derlerdi, 'gavur kızları, gitmeyin oraya, perişan olacaksınız.' Yani, 'Rum kızları, oraya gitmeyin, bizim köyümüzden daha iyi bir yer bulmayacaksınız. Siz oraya gideceksiniz, onlar, Yunanistan'dan gelen mübadiller buraya gelecekler, biz onlarla uyuşamayacağız. Oraya gitmeyin, pişman olacaksınız.'

Bütün hayvanlarımızı yerli olsun, mübadil olsun, mübadil gelenlerden olsun, Türkler, az parayla aldılar. Pek çok eşya aldılar.

Aksaray'a gittik, iki ay kaldık. Türkler, "Size yazık, sizleri kaybedeceğiz ve siz de bizleri kaybedeceksiniz" diyorlardı.

Aksaray'da Koulasian'ın evinde kaldık. Ereğli'ye gittik. Tren bilmezdik. Otomobili görünce 'Bu nedir.' derdik...

Tren tümüyle doluydu. Mersin'de harman yerinde, hep mübadil olarak gönderilecekler için çadır kurulmuştu. Çadırların içinde, ağaç altlarında oturduk, Mayıs idi. Vapur bizi Pire'ye çıkardı. Saçlarımızı kestiler. Bizi üç ay boyunca orada çadırlarda kalmak üzere bir adaya karantina işlemi için koydular.

EULAMPİA MOUMTZOGLU (Evlambia Mumcuoğlu)

Exodos, c.ii. S.3031 Helvadere Aksaray ilçesi

...Göçe çıktığımız sırada Türkler bize armağanlar getirdiler. Bulgur, bal ve kaymak... Bizi kucaklayıp sarıldılar ve çok ağladılar. 'Oraya gitmeyin' diyorlardı. 'Burada kardeşler gibi geçiniyoruz, Toprak kardeşiyiz...'

...Ereğli'den trenle Tarsus'a ve Mersin'e gittik. Denizi gördük. Böyle bir şeyi ilk kez görüyorduk. İstavroz çıkardık ve 'Efendimiz İsa Mesih, bu nedir?' dedik. Mersin'de 15 gün boyunca çadırlarda kilisenin avlusunda kaldık. Orada çok kalabalık vardı. Hava çok sıcaktı ve hepimizde göz ağrısı oldu. Aksaray'dan oraya inişimiz sonrasında hepimiz hastalandık. Bölgenin diğer köylerinden gelenler de toplanınca, Yunanistan'a gitmek üzere yola çıkmaya gemiye binmeye hazırlandık. Bütün köylerin papazları bir araya gelip toplu dua ettiler. Gemiye bu dua ile Yunan bayrağı çekildi ve içine bindik.

Yolculuğumuz 6 gün sürdü. Bazı kişiler gemide öldü. Onlara demir bağladılar ve cenazeleri denize attılar. Bir memleketlimiz adı Mouse idi, köyden ayrıldığı için duyduğu kahrından dolayı kendini denize attı ve boğuldu. Ayios Yorgi'den karaya çıkıp Pire'ye gidesiye dek 18 gün karantinada kaldık. Kadın erkek hepimizi tıraş ettiler. Çadırlara koydular. Bazı aileler Atina'ya çıktılar. Diğerleri Kavala dışında Çınar dereye gittiler. O yerin havasını kaldıramadılar ve sıcaktan dolayı birçoğu öldü. Oradan kalktılar. Alexandroupolis (Dedeağaç) yakınında Aisymé köyüne geçtiler.

OURANİA ZAKHARİADE (Urunya Zahardi)

Exodos. C.ii. s. 46-51

...Tanık, büyük savaş sırasında Ermenilerin ayaklandığını ve Türklerin de özellikle Adana yöresinde Ermenileri öldürdüğünü söyledikten, çekirge basması afetini anlattıktan sonra, şöyle diyor. Türkler bize karşı iyiydiler. Bize zarar vermediler. İzmir'de savaş çıkmadan İzmir'in işgali üzerine Türk-Yunan savaşı çıkmasından sonra da değışmediler...

Endirlik'ten göçe çıkışımız öncesinde yerel mübadele komisyonu tarafından bize belgeler verildi. Evlerimiz, bağlarımız, hepsi yazılmıştı.

1923 yılının Eylül ayında yola çıktık. Önce yoksullar, dul kadınlar, parası olmayanlar gitti. İlgili makamlar arabalar tuttular ve onları gönderdiler. Onlara göz kulak olsunlar diye yanlarına da iki üç erkek koydular. Bu yoksullardan az kişi sağ kaldı. Yolda öldüler, vapurda öldüler, karantina yerinde öldüler. Kaç kişi nerede öldü, orasını bilmiyorum. Bildiğim şu ki buraya geldiğimde onları görmedim.

Yoksullar gitmekteyken arkalarından yola çıkmak üzere biz diğerleri hazırlanmakta idik. Bizi mübadele komisyonu görevlileri köyümüzden Kayseri'ye kadar getirdiler.

Béthleem Apostolldé adlı genç kız, Türk kadınları bizim ayrılışımız sırasında ağlaşırlarken ve sizin yokluğunuza nasıl katlanacağınız derlerken, şu türküyü söylemeye başladılar:

Gidiyorum ellinizden
Kurtulayım dilinizden
Yeşilbaşlı ördek olsam
Su içmezdim gölünüzden.

Arpa ekтім izlere
Diken oldu gözler
İşte gör, gidiyorum
Endirlik kalsın sizlere.

Türk kadınlarından biri şöyle dedi:

-Bunu söyleme, çocuğum. Biz bununla senin bizi böyle suçlamanın anısıyla nasıl yaşarız? Siz olmayınca,

-Sizleri çok sevmiştik ve seviyoruz, diye bir diğer Türk kadını da ona türküyü okuyana söyledi.

Kayseri'ye vardığımızda, köylümüz olan Türkler bizimle vedalaştılar ve döndüler. Biz, otomobillerin gelmesini bekleyerek, orada 15 gün kaldık. Kayseri'den ayrıldık ve Moutalask (Talas)'lılarla oradan mübadil olmak üzere ayrılanlarla birlikte Mersin'e gittik.

Yolculuğumuz, 15 gün sürdü. Kayseri'den gelen son Hristiyanlar bizlerdik. Tanıdığımız bir Türk, bizi evine yerleştirdi. 'Gidinceye kadar burada oturun, Tanrı size iyi yolculuk versin, Allah yolunuzu açık etsin' dedi ve hüngür hüngür ağlayarak bizden ayrıldı. Ben nasıl da 'Türk kötüdür' diyeyim.

SİMOS APOSTOLİDES

Exodos, c.11. S.51-52 Endirlik'ten

...Yola çıkışımızdan bir ay önce, insanlar, yanımıza alamayacağımız eşyalarını sattılar. Türkler bu eşyayı, iyi bedel ödeyerek satın aldılar.

...Her şey tamamlanınca, biz de bir arabaya bindik, bütün sandıklarımızı yükledik ve yola çıktık. Cebimizde bir tabanca vardı. Kayseri'de herkes bize onu atmamızı, çünkü denetim yapılmakta olduğunu ve başımıza bela bulacağımızı söyledi. Ama biz onu yanımızda tuttuk ve hiç kimse bize bir şey demedi. Anadolu toprağına ayak basmakta olduğumuz son ana kadar Türkler, iyiliklerini ve dürüstlüklerini gösterdiler.

Mersin'e geldiğimizde, herkesle birlikte yola çıkmadık. Olabildiğince orada kalmaya gayret ettik.

Hemen gitmek istemiyorduk, çünkü orada bazı menfaatlerimiz vardı. Babam, orada kaldığı sürece, kendisinin Adana'daki bir evinden kira paraları almaktaydı. Türkler, son saate kadar kiralari ödediler. Orada çok malvarlığımız bulunuyordu. İki büyük otel ile iki lokanta ve başka dükkanlar, ancak bir gün Mersin'de bir kahvehanede oturduğumuz sırada iki Türk sivil giyimli polis memuru geldiler ve nezaketle yaklaşp, karakola onlarla birlikte gitmemizi istediler. Oradaki polis görevlisi, çok kibarlıkla, bana, Mersin'de daha fazla kalmamızın olanağı bulunmadığını ve 24 saat içinde ayrılmamız gerektiğini söyledi. Kendisi böyle emir almıştı. Ertesi gün, Lloyd Trilestino'nun bir gemisi kalkıyordu ve ona binip Yunanistan'a doğru yola çıktık.

Burada bize yapılan tazminat yerine kaim mal vermeler son derecede gülünç değerdeydi. Bıraktığımız malların değeriyle hiç ilgisi yoktu. Bir gün gelip de köyümüze yine gitmeyi ve eski dostlarımız Türkleri görmeyi çok istiyorum...

PAPAS GREGORES PAPAGREGORİADES

Exodos.c.ii.s.75 İncesu'lu

Başı kesilmiş Hazreti Yahya'nın anılma günü olan 29 Ağustos geldi. Ertesi gün, ayın 30'unda, İncesu'dan ayrıldık. Ben daha sonra gitmek istemiştım. Ama ben en son sen ayrıl dediler. Ayrılırken evimize bir göz attım. Orada Türkler, bizim Türklerimiz, İncesu yerlisi olanlar ağlaşıyorlardı. Bir de ayrılmamızdan önce Yunanistan'dan bize göçmen Türkler göndermişlerdi. Bunlar Çerkez idiler. Çevremiz bunlarla doldu ve dışarıya çıkmaya korkuyorduk. Salanda mahallesinde bizlere ait 140 evden yalnız 25 aile kalmış idik. Ötekiler, Çerkezlerin yarattığı korkudan dolayı hemen kaçmışlardı.

Ve bizim evlere Türkler, yerli Türklerden olan, vaktiyle yanımızda çalışmış kadınlar, bizleri uğurlamak için dolmuşlardı.

Gidiş yolculuğuna başladığımızda evlerimizde çalışan bu Türk kadınları, bizim kadınlara sarılıp öptüler ve ağlaştılar. Orada nasıl ağladıklarını görecektin! Arabalarda yola çıktık...

DESPOİNA TSALİKOGLU (Despina Çalıkoğlu)

Exodos.c.ii.s.111-112. Üskübü'den

Mübadale ile göçe çıkışımızdan iki üç ay önce, çetelerden kötülük gördük, ama köyümüzün Türklerinden değil. Onlar biz giderken arkamızdan ağladılar...

Göç yolculuğuna en son olarak bizler, on kadar aile çıktık. Köyün muhtarı olan erkek kardeşim de aramızdaydı.

Kayseri'den otomobil getirttik ve ona olabildiğince eşya yükledik. Yiyecek olarak peksimetler, kurabiyeler ve ev eşyası olarak yataklar, yastıklar, gaz lambalarımız yerleştirdik.

Yola çıkmadan, sabahleyin, sona kalmış olan bütün hısım aileler bir arada yemek yiyelim diye büyük bir sofraya yaydık. Türk hanımları bizlerle ağlayarak vedalaştılar.

Sonra erkek kardeşim başa gitti ve son kez olarak su içti. Ben ağladım, erkek kardeşim bana üzülme dedi, çünkü gideceğimiz yerde de bir şeyler bulacaktık. Bize mal mülk verilecekti. Bağımı hala anımsıyorum, tarlamin ve bahçemin hemen yanında idi. Ne kadar tertemizdi. Sanki süpürülmüş gibiydi. Kim yoldan geçse orada durur, bağımızı hayranlıkla seyrederdi.

Yemek sofrasında sofrayı olduğu gibi bıraktık ve yola çıktık. Ne yapacaktık? Onu da yanımıza mı alacaktık?

Bir atımız, bir de köpeğimiz vardı, köpeğe Karşı Kaya (Kaşı Kara) derdik. Erkek kardeşim onları bir Türk'e vermeyi düşündü. Ne yapacaktık? Onları satacak mıydık? Kim alırdı? Böylece yola çıkış saatimiz geldiğinde, hayvanları o Türk'e bıraktık ve yola çıktık.

İnanır mısın çocuğum, atın gözlerinden yaş aktığına? İnsan gibiydi sanki; erkek kardeşimin arkasından koştu, köpek de yanında. Bizim arkamızdan gelmesinler diye üç adam hayvanları zapt etti.

Annem, ardımızdan bıraktığımız her şey için hep ağlıyordu. Hiçbirimiz onu teselli edemedik.

ANNA GEORGIÁDE

Exodos,c.II. s.141-142 Nevşehir'li

...son günlerimizde yöremizin Türkleri bize sepetler dolusu üzüm, armut, incir getirdiler. 'Alın, alın, bizi hatırlayın. Biz sizlerden gördüğümüz iyilikleri hiç unutmayacağız. Bize verdiğiniz ekmeği, içirdiğiniz kahveyi helal edin, size verdiğimiz su helal olsun diye söyleyin' dediler.

Türkler saygılı insanlardır ve ne kadar küçük olursa olsun onlara ettiğiniz iyiliği unutmazlar. Onlara bir kez kahve ikram edeceksiniz, 40 yıl onu hatırlarlar.

...Yunanistan'ı seviyorduk ve görmek istiyorduk, ama evlerimizi, mülkierimizi terk edip hep orada kalmak istemiyorduk. Birkaç ay, birkaç yıl orada kalalım ve sonra evlerimizin, düzenimizin olduğu yere dönelim istiyorduk. Ama kim bize bir şey sordu? İster istemez vapura bindik.

...Biz giderken, bizim Türkler, tepe üstüne kadar ağlaşıp geldiler. Bizi uğurladılar, Türklerin çoğu, sonuna kadar bizimle iyi geçimde kaldılar. Bizi gitmeye bırakmak istemiyorlardı. Yunanistan'dan bizim yerimize gelecek Türklerin lafını duymak istemiyorlardı. Bizim kendilerinden ayrıldığımız tepe üstü yerinde ağlayarak şöyle dediler.

-Bre kreta Yunanlı! Bizim elimizden ipek gibi Rum memleketlilerimizi alıyorsun, bize keçi yünü veriyorsun.

KALISTENİS MUSTAKİDU,

Pire, 23.2.1954 Sivrihisar Köyü, Aksaray'ın 35 km. güneydoğusunda.

Bir gün Aksaray'dan bir jandarma geldi, köyün muhtarına; 'Gitmek için hazırlanın. Yunanistan'a gideceksiniz. Eşyalarınız burada kalacak' dedi: Daha sonra Gelveri'den bir komlsyon geldi, insanları evleri, mallarımızı saydı. O zaman bize, 'Göç olacak, Venizelos sizi Yunanistan'a götürecektir' dediler. Bütün bunlar mübadeleden beş ay önce oldu. Önceleri şaşırıldık. 'Böyle bir şey olabilir mi? Bütün köy Yunanistan'a göç edebilir mi?' dedik. Gitmek istemiyorduk. Yerimizi yurdumuzu bırakacağız diye üzülyorduk. Daha sonraları Yunanistan'dan Sivrihisar'a Türk göçmenler geldi. Gelenleri evlerimize yerleştirdi, bizi bir köşeye sıkıştırdılar. Kötü insanlardı. Hırsızlık yapıyor kültür ediyor, 'Çıkın buradan, Gavurların yanına gidin' diyorlardı. Oysa çevre köylerde yaşayan Türkler iyiydi. Bu Türkler eşyalarımızı elimizden kapıp kendilerine ait olduğunu söyleyen göçmenlerden gizli eşyalarımızı satın alıyorlardı.

Bir gün köyün papazı bizi topladı. 'Böyle yaşanmaz. Göçmenler kötü insanlar, bizi kendi yerimizde rahat bırakmıyorlar. Hep beraber hazırlanıp bir an önce göç edelim' dedi. Son ayınlamızı yaptık. İnsanlar ağlıyorlardı. İkonoları ve kilisenin eşyalarını sandıklara koyduk. Götürebileceklerimizi denk yaptık, develer yükledik, Niğde'deki komisyona yolladık.

Ağustos'un ilk günü yola çıktık. Panayıra gider gibiydik. Ama evlerimizi, topraklarımızı, son bir kez görmenin üzüntüsüyle ağlıyorduk. Kızıl Kilise'ye, Aziz Panteleimon'a varınca yük hayvanlarından indik. Yere diz çöktük, haç çıkardık, bir avuç aldık, kutsal sudan içtik, sonra tekrar, ağlaya ağlaya hayvanlara bindik. Ulukışla'ya doğru yola koyulduk. Melendiz Ovasından geçerken yörenin Türkleri ağlayarak dışarı çıktılar. "Gitmeyin! Burada kalın!" diye yalvarıyorlardı. Bize içip serinlememiz için ayran, yolda yememiz için süzme yoğurt verdiler. Akşama doğru Azatla köyüne vardık. Dinlenmek için köy meydanında mola verdik. O akşam bizi korkutan bir şey oldu, 'Ay tutuldu'. Orada, bulunduğumuz açıklıkta içimli korku sardı. Kötü bir şey olacak diye ağladık. Dualar edip tanrıdan af dilemeye başladık. Türkler de ay tutulmasından korktu, Ay'a ateş etmeye başladılar.

Ertesi gün Ulukışla'ya doğru yola koyulduk. Orada bizi hayvanlar için kullanılan yük vagonlarına doldurdular, Mersin'e götürdüler. Bizi Yunanistan'a götürecek gemiye binene kadar 15 gün hanlarda kaldık. Gemiye Mersinden bindik. Yolculuk sırasında fırtına çıktı. İnsanlar korkuyordu. Gemide bizle beraber Prokopioslular, da vardı. Prokopioslular, Aziz Yoanos Rosos'un kutsal naşını da beraberlerinde getirmiş, ambara koymuşlardı. Fırtına bu naaş yanlışlıkla ters konduğu için çıkmıştı.

Naşın içinde bulunduğu kasa düz çevrilince fırtına da bitti. Gemi Yunan gemisiydi. Yanılmıyorsa adı, 'Arhipelagostu', gemi kaptanı ve mürettebatı Ankaralı Yunanlılardı; '...Aziz İsa'ya...Aziz Panagia'nın..' Bizlere de 'Türk dölü göçmenleri!' diye küfür ediyorlardı. Ellerinden gelse bizi denize atıp boğacaklardı. Hastalanıp ölelim diye üstünde yattığımız küpeşteyi sık-sık ıslattılar. Gemide ölenler oldu. Cesetleri şiitelere sardılar, demir bağlayarak denize atıldılar.

Pire'de Aziz Yorgos'ta 15 gün karantinada kaldık. Saçlarımızı kestiler. Gemide Aziz Yorgos'ta toplam 15-20 hemşehrimiz öldü. Bizi önce Selanik'e, oradanda Bulgar köyü olan Radomir'e götürdüler. Daha sonra olan Damiano'ya götürüldük. Burası da Bulgar köyüydü.

Çok acılar çektik. Tanrıya şükür burada durumumuz iyi ama memleketimizde, Küçük Asya'daki hayatımız çok daha iyiydi.

OLGA STANCA

Kerkira, 20.5.1968 Konya-İlgın'lı

1919 Yunan ordusu Akşehir'e yaklaşmıştı. O zamanlar Türkler Ilgın Rumlarının orduya para yardımı yaptığı şüphesiyle yörenin önde gelen zenginlerinden altı, yedisini astı.

Asılanlardan birinin ipi üç kere koptu, ama onu gene de astılar... Zavallının hayatını bağışlamadılar.

Asılanlardan dindar olan bir diğeri günah çıkarmak için papazı görmek istedi. Son isteğine saygı duyular.

Bir sürü zengin Türk'ü de Yunan ordusuna para yardımı yaptığı gerekçesiyle astılar.

1920'de bütün erkekleri sürgüne yolladılar. Geride yalnızca 10 yaşından küçük çocuklar kaldı. Genç, yaşlı demeden bütün erkekleri toplayıp sürgüne yolladılar.

Erkek kardeşim 13 yaşındaydı. Uzun boylu olduğundan yaşça büyük duruyordu. Onu da götürdüler.Ben çığlıklar atıyor, ağlıyordum.

Sürgün edilenleri, Anadolu'nun iç taraflarına, Kürdistan'a Arganamaden'e kadar götürdüler. Babam sürgünde öldü.

1922'nin başlarında biz Ilgınlı kadın ve çocuklar Konya'ya indik. Ilgın'da kadın başımıza kalmamız olanaksızdı. Konya'da Türklerle arası iyi olan bir papaz vardı. Bu papaz Türk tanıdıklarından Venizelos'un nüfus mübadelesi istediğini öğrenmişti. Türkler kısa bir süre sonra Yunanistan'a göç etmek için hazırlanmamızı söyleyip, bir ay müddet verdiler.

Türkler ellerimizdekini satmamıza izin vermedi. Biz tren istasyonuna istediğimiz yüklerimizi arabalara yerleştirdik. Ama arabalar boştu. Denklerimiz çalınmıştı.

Mersin'e vardık, bir müddet hanlarda kaldık, bir sürü insan.

Gemiye binerken olurda üstümüzde gizlice altın kaçırıyorsunuz diye bizi aradılar. Herkes gibi kayıkçılar da bizi gemiye götürene kadar bize bir sürü eziyet etti. Durmadan para istiyor, bizi denize atmakla tehdit ediyordu.

Bizi götüren gemi Yunan gemisiydi. Adını hatırlamıyorum... Gemi temiz değildi, pireler vardı. Fırtına çıktı. Neler çektik neler! Yememiz için verdikleri ekmek yenecek gibi değildi. Ekmekler küf tuttu. Çocuklarımız geminin içinde kayboluyordu.

Mersin'den dosdoğru Kerkira'ya gelmiştik. 12 gündür yoldaydık. Yolculardan biri ölmüş olduğu için bizi bir günlüğüne karantinaya aldılar.

Bir yıl sonra,1923'te, erkeklerimiz sürgünden döndü. Kerkira'da olduğumuzu öğrendi, gazetelere ilanlar verdiler.

Üç gemi dolusu hemşehrimiz Konyalılar, Silleliler de önce Kerkira'ya geldiler. Fakat daha sonra başka yerlere gittiler. Kerkira yoksul bir yerdi o kadar insanı besleyemezdi.

MİHAİL YAVROĞLU

Karaman'lı, 26.2.1956

Önceleri yalnızca 18 ila 52 yaşlarındaki erkekleri sürgüne yolladılar. Ama dokuz ay sonra yaşlıları da sürgün ettiler.

Biz yedinci grup sürgünler olarak gittik. Bize Türkçe 'Yedinci Kafile' diyorlardı. Konya ve Karaman'dan toplam 671 kişiydik.

Sürgün 1921 yılında oldu.

Türkiye'nin İçişleri Bakanlığından gelen emir duvarlara asıldı. Bu Emire göre, Müslüman olmayan herkes, Rumlar ve Ermeniler (Ermenilerden hayatta kalanlar) üç gün içinde Karaman'ı terk etmeliydiler, 18-50 yaş arası...

Bizi jandarma ve polis eşliğinde Karaman demiryoluna götürdüler. Yanımıza yalnızca iç çamaşırlarımızla, bir de üstümüzü örtmek için bir şilte alabildik.

Konya'dan gelen trenin vagonlarının sürgünlerle dolu olduğunu gördük. Bizi de aynı vagonlara bindirdiler. Ereğli'de indik. Parası olanlar araba kiraladı. Ereğli'den Kayseri'ye kadar gittik. İki gün Kayseri'de kaldık. Aylardan ya Haziran ya da Temmuz olmalıydı.

Sivas'a götürülmek üzere yola çıkarıldık. Sivas'a vardık. Üç gün Sivas'ta kaldık. Acınacak haldeydik. Bitlenmiştik. Bize 'gidin buradan' dediler.

Araba kiralamamıza izin vermediler. Kızılırmak'ı geçer geçmez para kazanmak için gizlice ardımız sıra gelen arabacıları gördük. Arabalarını kiralayıp Malatya'ya gittik. İlk molamızı Deliklitaş'ta verdik. Orada geceleyecektik.

Gün batımı vakti Pontus'tan içler acısı halde olan başka bir grup sürgün geldi. Sürgünlerin hepsi yayandı, giyimleri kötüydü, hırpalanmışlardı. Grubun başkanı çok kötü biriydi, bize de düşmanca davrandı. Bizi götüren koruyuculara 'neden onları öldürmüyorsunuz?' diye telkinde bulunuyordu.

Koruyucular ile aramız çok iyiydi, onlara bir sürü para vermiştik. Sürgünler aramızda anlaşma yapmış, subaylara çok para yedirmiş, bu sayede de aristokrat sürgünler olmuşuk. Bize gerektiği gibi davranıyorlardı.

Pontusluların koruyucuları bize zarar vermek istedilerse de bizim koruyucularımız yerel yönetime gittiler, onları şikâyet ettiler. Yönetimden iki tane subay geldi. Subayları görünce korktuk. Bizi kesmeye geldiklerini düşündük. Gelenler bizden üç kişiyi çağırdılar 'sen, sen ve sen gel' dediler. O sırada kimimiz bulgur pilavı pişiriyor, kimimiz çöp şiş yapıyorduk.

Hepimizin beti benzi attı... Pontusluların başına gelenler bizimde başımıza gelecek korkusu ile titremeye başladık. Ama subaylar durumu anladılar, korkmamamızı, bunun bizim iyiliğimiz için olduğunu söylediler.

Sorgu yapıldı. Pontusluların başındaki koruyucu bize karşı gösterdiği kötü davranıştan ötürü cezalandırıldı. Bize oturmamızı söylediler. Yeniden doğmuş gibi olduk. Yemeklerimizi büyük bir iştahla yedik.

Deliklitaş'tan Kangal'a gittik. Kangal'dan da Hasanbatırık'a, sonrada Malatya'ya gittik. Malatya'da çadırlarda 45 gün kaldık, karantinaya alındık.

Bizi daha sonra Harput'a götürdüler. 1923'te Diyarbakır'a, Urfa'ya, Fırat'a, Birecik'e ve Fransız işgalinin olduğu Çarapoloz'a götürüldük. Amerikalılar gelip bizi aldılar. Halep'e gitmemiz için bedava bilet verdiler. Halep'e akşamieyin vardık.

Bizi Yunan Komisyonu karşılıadı. Komisyonun başında Kosmas Simeonoğlu adında biri vardı.

Halep tren istasyonundayken ben ve birkaç kişi komiteyi beklemeden gizlice İstanbul'a gittik. Komiteyi beklemedik.

İstanbul'da bir otelde kaldık. Komisyon sürgünlerle ilgileniyordu. Biz paramızla kiraladığımız bir arabayla İskenderun'a varıp 10–15 gün orada kaldık. Yunan gemisi 'Ermis' geldi. Para almaksızın bizi Trıpoll'ye kadar götürdü. Gemi Karadeniz'den, Epes'ten ve Şebinkarahisar'dan gelen sürgünleri topladı. Önce Beyrut'a sonra Yunanistan'a gittik.

Diğer sürgünler Fransız işgalinin olduğu yerlere düştüklerinden özgürlerdi, peyderpey Yunanistan'a gittiler.

ANDRONİKİS MASTORDİU

Ankara'lı. 11.12.1965

1922 Ekim'inde birkaç aile Ankara'dan İstanbul'a göç ettik.

İzmir'in düştüğünü öğrenememiştik. Kuşatma altındaydık. Türkler İzmir'i aldıkları için sevinç çığlıkları atıyor, bayram ediyorlardı da bizim hiçbir şeyden haberimiz yoktu. Evimize bir hanım geldi. Bu hanım müşterimdi. Kocası, Mustafa Kemal'in danışmanıydı. Giritliydi. Atıyla, kapımıza kadar geldi. Yüzü örtülüydü, önce kim olduğunu anlayamadım. Müşterim bana erkekler ibadetteyken fırsat bulup çıktığını, beni uyarmaya geldiğini söyledi. Bana isteyenlerin gitmesi için bir ay süre verileceğini, sonraları hayatın çok zorlaşacağını, her köşede bir Türk'le bir Rum'un birbirini bıçaklayacaklarını anlattı.

Ona içinde bulunduğum zor durumu, babamın Denekmaden'de sürgün olduğunu, nişanlımsa orduda tutulduğunu söyledim. Hanım babama ve nişanlıma içinde bulunduğumuz güç durumu belirtmeden yalnızca İstanbul'a gittiğimizi bildiren bir mektup yazmamı tembihledi. Gitmemiz için pasaport verdiler. Yola yalnızca dört aile çıktık. Diğerleri yollarda eziyet çekmekten korktu, gelmediler. Biz çok eziyet çektik. Ankara'dan İstanbul'a gitmek tam dokuz günümüzü aldı.

Babama üç gün izin alması için mektup yazdık, böylece Denekmaden'den gelebilecekti. Görüşüp, konuşabilecektik. Nişanlıma da mektupla haber yolladık.

Türkler bizimle tren istasyonuna kadar geldi, bizi istasyon şefine teslim etti, bundan böyle hayatımızdan onun sorumlu olduğunu söylediler. İstanbul'a varana kadar büyük heyecanlar yaşadık. Bütün bunları anlatmak mümkün değil. Daha sonra yazacağım.

İstanbul'a varır varmaz Ankara'daki komşulara yolculuğumuzun iyi geçtiğini yazdık. Aramızda anlaşmıştık, eğer yolculuğumuz sorunsuz geçerse onlara 'çok iyi' diye yazacaktık. Yok, yalnız 'iyi' diye yazarsak bu çok yorulmuş, eziyet çekmişiz demektir.

Diğer komşular bizden bir buçuk yıl sonra yola çıktılar. Mübadeleyle geldikleri için çok zorluk çekmediler. Biz çiftliğimizi çetelere bıraktık. Mustafa Bey'in kurtardığı 300 koyunumuz hariç her şeyimizi kaybettik.

İstanbul'da nişanım Kiriakos'u bekledik. Nişanım 14 yıldır askerdi. Askerden kaçabilsin diye 400 lira ödedik.

1923'ün yeni yıl arifesinde Atina'ya gitmek üzere yola çıktık. Geminin adı 'Büyük Yunanistan' idi. Pire'ye gitmek için bir sürü para ödedik.

ELENİ PAVLİDU

Simav'lı, 10.1.1963

Simav'ın Türkleri sakın, kendi hallerinde insanlardı; iyi geçiniyor, kardeş gibi yaşıyorduk. Ah, o Mustafa Kemal'in eli kanlı çeteleri var ya bu kötülüğü onlar yaptı. Sana her şeyi anlatacağım.

1920'nin ortalarına doğru Yunan ordusu bulunduğumuz yere yaklaşmış, Türk köyü Demirci'yi ele geçirmiş, Simav'a doğru ilerliyordu. Neredeyse bir saatlik yoldaydı.

Simavlı Türkler, Mustafa Kemal karşıtıydı. Hem kendilerine hem bizlere kötü davranan çetecilerden nefret ediyorlardı. Simav'ın Türk ve Rumlardan oluşan bir komisyon Yunan Ordusunu karşılamaya gitti. Simav çeteler tarafından ele geçirilip katliamlar olmadan önce Yunan Ordusunun Simav'ı almasını istediler. Komisyondaki üç Türk kaymakamlık konağından, yani yönetimdendi.

Kötü kaderimiz... Yunan Ordusunun subayları tekiifimizi ret etti. Simav'a girmek için emir almadıklarını söylediler.

Çeteciler ispiyoncuları sayesinde Yunanlı subaylarla konuşmaya giden komisyonu öğrendi. Çeteciler kısa bir süre içinde Simav'a girdi. Rumları öldürmeye başladı. Hemen hemen 50 erkeği kurşuna dizdiler. Bunlardan 17'si bizim soyumuzdandı. İki de kadın öldürdüler; bir anneye kızını. Kadının kucığında bebekte vardı.

Çeteciler yörenin ileri gelen, varlıklı Türklerinden bazılarını da anti Kemalist hisleri yüzünden öldürdüler.

Biz kadın ve çocukları trenlere doldurdular, Ankara'ya, Keskinmaden'e sürgüne yolladılar.

İki buçuk yıl kadar Keskinmaden'de sürgünde kaldık. Yörenin Rumları bizlere çok iyi davrandılar. Tanrı onlardan razı olsun. Temizlenmemize yardımcı oldular. Yiyecek, giyecek verdiler. Papa Ettim'in bize bir sürü yardımı oldu.

Günün birinde Türkler bize 'Dedeleriniz sizi çağırıyor, Yunanistan'a gitmek istiyor musunuz?' dediler.

Kadınlardan bazıları gidip Papa Eftim'e akıl sordu. O da, 'Ben cemaatimle beraber kalacağım. Ama siz gidin' dedi.

Paramız yoktu, yola nasıl çıkardık? Papa Eftim, kilisenin yardımını aldı, para toplayıp bizi İstanbul'a giden trene bindirdi. Poli (İstanbul)'de, Fener'de patrikhanenin bize sağladığı okullarda kaldık. Daha sonra Galata'ya gittik. Orada da bir okulda barındık.

Sonunda Yunanistan'a geldik. Sparti'de dört ay kaldık. Aç, işsizdik. Patra'ya gittik. Birkaç aile Patra'ya yerleşti. Daha sonra Lavrion'a geldik. Darmadağın olduk. Biz Atina'ya yerleştik.

DESPİNA PAPAVALİU

Mekri (Fethiye)'li 17.3.1965

Sürgünden sonra Makri'ye geri döndük. 1920'ye kadar az da olsa huzur bulduk. Ama iki yıl içinde erkeklerimiz tekrar sürgüne yollandı. Yine biz kadınlar kendi başımıza kaldık.

Papamız bile yoktu. Kilise kapanmıştı. Ayin olmuyor, vaftiz ve cenaze töreni yapılamıyordu. İnsanları 'okunmadan' gömüyorlardı. Ölüler bir dua bir ilahi söyleyip çukura atıveriyorlardı. Bebeklerde 'okunmuyordu' vaftizsizdiler. Ben de ikiz oğullarımı vaftiz ettirememişlim.

1922 Eylül'ünde Makriden gitmemiz için emir geldi. Yunan gemilerinin bizi Rodos adasından alıp Yunanistan'a götüreceğini söylediler. Bu sefer vatanımıza sürgün edilmiştik.

Stavros Günü olan 14 Eylülde Rodos'a gitmek üzere büyük bir Türk teknesine bindik.

Yanımıza giysilerimizden, kâğıt paradan başka bir şey almamıza izin vermediler. Altın götürmek yasaktı. Rihtimdaki hanımlar kayığa binmeden önce bizi bir güzel arayıp, üstümüzde altın namına ne buldularsa aldılar.

Evlerimiz, ambarlarımız dopdoluydu. Biz bütün eşyalarımızı bohça yaptık, Osman Beye bıraktık. Rodos'tan hemen bir Yunan gemisine binip denize açıldık. Gemi bizi doğru Yunanistan'a getirdi. Kea adasına çıkarttı. Kealılardan bir şikâyetlimiz olmadı. Bize iyi davrandılar, oysa İnsaflarına kalmıştık. Kealı bir müteahhit ve karısı ikizlerimi vaftizsiz olduğunu duyduktan hemen sonra bir Pazar günü vaftiz yaptılar. Çocuklarımı müteahhidin karısı vaftiz etti.

Bu sırada Kozan'da olan kardeşime Kea'da bulunduğumuzu haber vermiştik. Kardeşim Kea'ya gelip bizi aldı, köyüne götürdü. Köyün adı Çukurambar'dı. Köyde Karadeniz ve Bursa'dan gelen bir sürü göçmen vardı. Sekiz yıl Çukurambar köyünde kaldık. Köy hayatı bizim için çok zordu. Tarla tapanla uğraşmak gerekiyordu. Bizse çiftçilik nedir bilmiyorduk.

SAVAS MANTUROĞLU

Kumluca'lı, Antalya 3.3.1965

Amele taburlarından 1918'de döndük. Bütün tutuklular köyelerine döndü. Ben Finika'ya gittim. Kumluca'daki evimiz yanmış, ailem Finika'ya taşınmıştı.

1918 den 1919 a kadar ortalık sakindi. Çalışmaya koyulduk. Hepimiz kötü günler bitti diyorduk. 1919 da, Türkiye'nin ortasında Mustafa Kemal adlı biri ortaya çıktı. Bu Mustafa Kemal, Türkler için tanrı idi, Rumlar için ise şeytandı.

1919 Mayıs'ında Yunan Ordusunun İzmir'e çıktığını duyduk. Türkiye'nin Yunanistan olacağını sandık. Ama sonu kötü oldu. Çok kötü günler geçirdik, nice acılar çektik. Çeteleri kurdurtan da Mustafa Kemal'di. Çeteler düzenli ordu gibi değildi; kuralları, yasaları yoktu. İstediklerini yapıyorlardı. Hırsızlık, adam kaçıрма, öldürme, kundaklama .. Hristiyanlar korku ve dehşet içinde yaşıyorlardı.

Kumluca'dan götürülen Hristiyan Rumlar arasında kardeşimde vardı. Kardeşim kurtuldu, ama diğer beş altı kişiyi öldürdüler.

Ateşkesin üzerinden iki yıl geçmişti ki 14-75 yaşındaki tüm erkeklerin sürgün edilmesi için emir çıktı.

Bizleri kabilelere ayırarak yolladılar. Aynı emir Finika ve Kumluca için geçerliydi.

Evlerde, yalnızca kadınlar, bebekler, bir de yaşlılar kaldı.

Bizim gurubumuz ta Kafkasiara kadar gitti. İnsanlar hastalandı, yaşlılar ve çocuklar yollarda öldü. Baştan aşağı bit ve yaraydık. Bizi işi olan her yerde çalıştırdılar. Yollarda bina yapımında... Nerede ne kadar ağır iş varsa orada çalıştık. Eğer itiraz ediyorsan Türk sana öyle bir vuruyordu ki yere düşüyordun. Bizi Demisisekeles adlı bir yerde durdurdular. Demiryolu yapılıyordu, bizi işe koştular. Hemen hemen iki yıl kadar demiryolunda çalıştık. Oradan Tekirovası'na gittim. Hasta olduğumuz için izin verdiler. Ağır bir tifo geçiriyordum. Neredeyse ölecektim. Erzincan'dayken Rumların Yunanistan'a gideceğini duydum. 'Nüfus Mübadelesi olacak, Yunanistan'daki Türkler Türkiye'ye gelecek' diyorlardı. 1923 yılıydı, ayı hatırlamıyorum.

Evraklarımız hazırlandı, gldebiliridik.

Ben ve Erzincan'da bulunan diğer Rumlar Trabzon'a gittik. En yakın liman Trabzon'du. Dört ay kaldık. Az bir sürede çalıştık, sonra denize açıldık. Gemi Karadenizli göçmenlerle doluydu. Göçmenlerin hepsi Pontusluydu. İstanbul'a gidince bizi Balıklı Hastanesine kapadılar. 'Yunanistan'a gitmeniz için emir gelmesi gerekli' dediler. İstanbul Yunanistan'a gitmek isteyen göçmenlerle doluydu.

Bir ay sonra yola çıkmamız için emir geldi.

Bir Yunan gemisi gelip bizi aldı. Sığabildiğimiz kadar gemiye bindik. Sığamayanlar başka bir gemiye bindiler. Gemimiz bizi doğruca Pire Limanı'na getirdi. Kendimizi kaybetmiş bir şekilde gemiden indik. Dil bilmiyorduk. Biz Yunanlıları anlamıyorduk. Yunanlılar da bizi. Memleketimiz Yunanistan'a gelmiştik, ama yabancı gibiydik.

Bizi Nea Ionya'ya götürdüler. Oradaki göçmenler de Türkçe konuşuyordu. Ailelerimiz de oradaydı. Herkes birer birer ailesini buldu. Ben Drapeçona'ya geldim. Şunla bunla konuştuktan sonra gübre işinde çalışmaya başladım. Emekli olana kadar aynı işte kaldım. Akşamları da kendi zanaatım olan ayakkabı tamirciliğini yaptım.

NİKİTA KİRYAKOPULU

Adana'lı, 3.3.1965

Kilikya 1920 Kasımında boşaldı. Bütün Hristiyanlar Mersin üzerinden Yunanistan'a geldi. Mersin'deki elçi Atina'daki mercileri, Fransızlar bölgeden ayrılırken, göç edecek Rumları almak üzere gemi yollamaları konusunda haberdar etti. Yunanistan'dan yolladıkları 'Konstantino' adlı gemi her seferinde 500 kişiyi taşımaya başladı. Rumlar Adana'dan Mersin limanına trenle indi. Tüm Kilikya yöresinden hemen-hemen 7.000 kişi göç etti. Konstantino'dan başka gemiler de Yunanistan'a yolcu taşıdı. Fransızlar tüm Rumların üç ay içinde Kilikya'yı boşaltmasını istemişler, 'daha sonra olabilecekler için bir sorumluluk kabul etmeyiz' demişlerdi.

Gemi İzmir'den geçerken bazıları İzmir'de inip orada kaldı. Kalanların hepsi 1922'de öldü.

Bizi Pire'ye getirdiler. Geldikten iki ay sonra ben ailemle buraya, Korinthos'a geldim.

YEORGIOS DİMITRIADİS

Tarsus'u, 8.4.1965

1920 yılının sonlarına doğru Fransızların, Kilikya yöresinden gideceğini öğrendik. Biz Yunanlılar ve Ermenilere, bölgeyi Mustafa Kemal'in ordusu gelmeden önce, bir ay içinde boşaltmamız için talimat verdiler.

Sessiz sakin göç ettik. Mersin'e indik. Mersin'den gemiyle Kıbrıs'a geldik. Karantinadan sonra Pire'ye götürüldük. Sonra da Korinthos'a getirdiler. Kıbrıs'tan da Vurla'ya geçtik. Karantinadan sonra Pire'ye ve Korinthos'a götürüldük.

Buraya gelene kadar 27 gün yollarda kaldık. Korinthos'a Aziz Nikolaos günü 6 Aralıkta geldik.

Tarsus'tan ayrılırken yanımıza çok az eşya aldık; en lüzumlularını ...Birkaç yatak, yorgan, tencere, yastık. Eşyaları araba kiralayıp Mersin'e kadar taşıdık. Evlerimizi dolu dolu bırakmış gidiyorduk. Ne alıp ne bırakırsın? Bütün bir evi taşıyamazdık ya..

Ben fellah arkadaşım Mustafa'ya evimin eşyalarını hediye ettim. Diğerleri de başkalarına.

Töyzem geride kalmıştı. Yunanistan'a diğerleriyle beraber mübadele ile geldi.

Gürültüsüz patırtısız ayrıldık. Türkler yalnızca bir kişiyi öldürdüler. Ksenofon'u o da biz ve Fransızlar yöreden gidince.

KALOS ARGOS

Anamur'lu, 16.5.1963

Anamur'dan 1922'de ayrıldık. Bize bir ay müddet verip 'isteyen gidebilir' dediler.

Zengin Hristiyanlar, Mübadele olacağına inanmadı. Zenginler 'malımız mülkümüzü bırakıp da nereye gidelim?' dediler. Yoksullarsa yola koyuldular. Yola ilk önce 15 aile, 66 kişi çıktı. Bu ilk grup Kıbrıs'a gitti. Kaptan Yanis'in teknelerinden biri bizi Taşucu'ndan aldı. Aylardan kasımdı. Tekne bizi Larnaka'ya götürdü. İngilizler bizi kabul etmedi. Kalabilmen için ya çok paranın ya da akrabalarının olması gerekiyordu. Akrabaları olanlar indi. Biz teknede kaldık.

Daha sonraları Silifke'den Larnaka'ya başka Hristiyanlar da geldi. Yelkenli bir motordaydılar. Onlara yanaştık. Motorun adı Karadağ'dı. Samos adasına gittik. Aylardan aralıktı.

Samos'ta 11 ay kaldıktan sonra Kavala'ya, Drama'ya, oradan da Osmaniça'ya, Kalos Argos Dramas'a geldik.

Fakirler gittikten sonra Anamur'un zenginleri de artık kendileri için ekmek olmadığını anlayıp geldiler. Zenginlerin hepsi üçüncü gruptaydı. İkinci grup bizden 15 gün, üçüncü grupsa 30, 40 gün sonra geldi. Zenginler iskeleye inip oradan yelkenli bir Arap gemisine binerek dosdoğru Kıbrıs'a gitti. Hem Anamur'un hem de Silifke'nin zenginleri paralarını gösterdi, Kıbrıs'ta kaldılar. Aralarından bazıları 1925'te buraya, Yeni Silifke'ye geldiler.

1924 Mübadelesinde köylerde ve Silifke mutasarrıflığında bir tek Hristiyan bile kalmamıştı. Herkes gitmişti. Hepsi hayvanlarını, eşyalarını daha 1922'de bırakıp gitmişlerdi. Dolu dolu evler, kilerler...

“Gündoğdu 600 hanelik bir Rum köyüydü. İki kilisemiz vardı. Bağcılık, şarapcılık ve ipekböcekçiliği yapılıyordu. Köyde hayatımız çok iyiydi. Arkadaşlarım bana Levandakis diye takılır, maytap geçerlerdi. Çevredeki köylerde yaşayan Türklerle aramız iyiydi. Ben Kemal'in ordusunda askerlik yaptım, kendi isteğimle kaçtım. Ama Yunan ordusuna da katılmadım. Ailemle 1922 senesinde Türkiye'den kaçarak buralara geldik. Köyden önce Bursa'ya, sonra da Mudanya'ya gittik. Ailemiz sekiz kişiydi. Dört beş gün Yunanistan'a gidecek pampurun kalkmasını bekledik. Mudanya'dan kalkan gemi Yunanistan'da Volos limanına yanaştı. Volos'tan Larissa'ya gittik. Sonra buraya, Fuştan'a göç ettik. Buraya geldiğimizde Makedonca konuşan Türkler vardı. Onlarla bir sene kadar beraber yaşadık. Benim memleketim Türkiye. Yüzüm oraya bakıyor. Vatanımdan ayrıldığıma üzülüyorum. Orası daha iyiydi. Köyüm Gündoğdu her gün aklımda, rüyalarımda. Gündoğdu'dan kaçarken yanımıza eşya alabildik. Biraz altın getirebildik. Türk ve Yunan bir kardeş, biliyor musunuz? ...”

KRIAKOS STEFANI

Vodinalı, anne tarafı Bigalı, babası Burdurlu,

“Sizin Türkiye'den geldiğinizi öğrenmiştim. Birileri gelse de Türkçe konuşsam diye bekliyordum. Annem Paraskevi Çanakale Bigalı. Mesleği halıcılık, bakırcılık olan babam Yorgos'ta Burdurlu. Burdur'da bizim aileye Kocakıçoğlu derlermiş. Annemden babamdan doğdukları yerler hakkında hep güzel şeyler duydum. Hasretle anlatıyorlardı. Ben de onların tesirinde kalarak 1996 senesinde babamın memleketi Burdur'a gittim. Kalabalık bir grup olarak gittik. Gitmeden önce Burdur'un belediye başkanına mektup yazdık. Burdur'a varınca bizi belediyenin adamları karşıladı. Hemen şehri dolaşmaya çıktık. Bir lokantada paça yedim. Bir sünnet düğünü gördük. Bizi çağırdılar. Oyunlar oynadık Türklerle. Yanımda viski vard, ben düğündekilere viski verdim. Onlarda bize halva verdiler. Daha sonra Rum mahallesine gittik. İhtiyarlardan bazıları doğdukları evleri buldu. Hep ağlaştılar. Sonra ben de buldum bir ihtiyar. Söyledim ben kimim. 'Babamın evi nerede?' diye sordum. İhtiyar bizi götürdü evimize. Eve bakarken bir karı geldi yanımıza. Halama baktı baktı durdu. Sonra dayanamadı 'Sen Katina mısın? Diye bağırdı. Halam önce şaşırdı, ama o da sen Ayşe'sin...' diye haykırdı. Sonra ikisi de birbirine sarıldı. Ağlaştılar. İki çocukluk arkadaşı Katina ile Ayşe yıllar sonra buluşmuştu. Çok ağlaştılar. Hislendiğim için ben de ağladım. Rum mahallesini gezerken başka bir ihtiyar adam geldi yanımıza. Bizi evine davet etti. Çok güzel misafir etti evinde. Şerbetler, halvalar ikram etti. Akşamüstü otele döndük. Bir çocuk geldi otele. Adam beni çağırıyormuş, güveyisini göndermiş. Çocuk 'kayınbabam ağlıyor, sizi mutlaka görmek istiyor. Mutlaka bizim eve gideceğiz' dedi. Eve gittik. İhtiyar adam kim olduğumu anlamış. Beni yanına oturttu ve şöyle söyledi. 'Bak oğlum sizinkiler kaçarken buradan 13 yaşından yukarı erkekler sürgüne gitti. Karılar ve çocuklar da arabalara binerek Antalya'ya gitti.' Sonra ihtiyar başka odaya gitti ve elinde parayla döndü. Ve yine anlattı: 'Senin yengen buradan kaçarken bana emanet para bıraktıydı. O parayı işte sana veriyorum. Yengen yaşıyorsa bu parayı ona ver. Parayı aldım. Çok hislenmiştim. Bu Türk adam kendisine verilen emanet parayı, bizimkileri kaçıdığı 1922 yılından beri saklamıştı.'”

Konumuz baştan beri Türk, Hristiyan ve Rum üçgeni içinde devam etti. 1924 mübadelesi ile Yunanistan'dan göçen Rumları Yunanlılar çok ilginç karşıladılar. Bakın birkaç örnekten sonra konuya tekrar devam edeceğim. Kapadokikolu, Anika Sarimihalidou'yu ilk yıllarda gençler şöyle seslendir. **"Türksünüz"** diye kızdıran çocuklara **"Biz Türk değiliz Hristiyanız"** şeklinde cevap verdiklerini ifade etmesi ilginçtir. Bir Türk'ün Hristiyan olabileceği onlara göre olası değildir. Onlar her Türk'ü Müslüman gözüyle görmeye alışmışlardır. Onlara göre Müslüman demek Türk demektir. Anzerlioğlu kitabında Karamanlı Ortodoks Türkleri anlatırken Kayseri-Zincirdere Kökenli Suzanna Çapkinoğlu'nun anlatılarının kayda geçirilmemesi kaydıyla bazı Ortodoksların **"Biz Türk'üz"** dediklerini hatta bazılarının Türkiye'de kalabildiğine dikkat çekerek bu insanların kendilerini Türk zannettiklerini ifade etmiştir. Yine bu konu ile ilgili başka bir açıklamayı da Kapadokikolu, ikinci kuşak mübadil 59 yaşında Sultan Çitoğlu yapar. Ailesinin ilk göç ettikleri günlerde yerli halkın **"Türksünüz"** diye hitaplarına çocukluk yıllarında okulda öğrendiği bilgilere dayanarak şöyle dediğini anlatır. **"Ben, sanıyom Türkler esmer. Esmer değiller mi Türkler? Biz de onların suratını aldık. Türk suratı... Konuşmamızda öyle..."** Okullarda verilen eğitimde Türkler için çizilen portre ilginçtir. **Türk, esmer tenli, kara bıyıklı ve elinde hep kılıcı olan ve Hristiyanları kesen birisidir.** Anzerlioğlu kitabında anlattıklarından ve bizim de Yunanistan'daki dostlarımızdan öğrendiğimiz kadarıyla, 25 Mart Yunanistan'ın bağımsızlık günü kutlamalarında, Türklerin Yunanistan'dan atıldığı üzerine hazırlanan oyunlar oynanırken Türk rolü verilenler kostümlerini bu Karamanlılardan temin ederlermiş. Bu insanlar Türk olabileceklerini düşünmeseler de Yunan toplumuna ve Yunanistan'a ikinci kuşağın dahi adapte olamadığına tanık olanlardanım. Sık sık yaptığım Yunanistan gezilerinin birinde Kavala (Korcu)'da misafir edildik. Güzel Açık hava eğlence yerinde bir araya geldiğimizde Pontus, Bursa (Tokat-Samsun yöresi yanında Bursa yakınlarından göçen) Rumlarla beraber olduk. Kavala'nın Cigoş, Korcu, Philippos yerleşimlerinden yaşayan Pontus ve Bursa tarafından göç edenlerin hadi hep beraber **"Çanakale içinde vurdular beni"** ve **"Adalardan bir yar gelir"** türkü ve şarkılarını hep beraber söyledığımız anlarda hep yaşayacaktır.

Türklerin anlatımıyla **Suyun öteki yakasına** geçince sanki her şey değişecek miydi? Bu iki toplum içinde geçerli idi. Açlık, sefalet ve yalnızlık bunlar onarılamayacak yaralar açacaktı. Gelenler için hep aynı tekerlemeler, Anadolu'ya gelenlere **"Yunan tohumu"** buradan Yunanistan'a göçenlere de **"Türkospori, (Türkohumu)"** yakıştırmaları senelerce söylenecek, iki toplumun göçmenleri bu yakıştırmaları senelerce dinleyecektir. Kayseri Çukur köylü Sultan Aslanoğlu, mübadelede gemiden inişlerini hiç unutmaz. **"Agios Georgios adasına gelince cıv cıvıldaktılar, hepimizin saçlarını kestiler... Karantina mı neyse orda koydular. Bir kamara varıdı, tuz varıdı, tuzda çıldırdık, cıvıdıldık alayımız cıvıdıldıydık, urbalarımızı verdik cıvıldık oturuyok... Adada çok insan öldü. Büyük bir mezar eştiler ondan sonra alayını oraya patır patır döktüler..."** Bu olayları biraz önce mübadeleyi yaşamış iki toplumun insanlarından dinlemek mümkündür. Necati Cumalı'nın **"Virandağları"**nda, Iskender Özsoy'un **"İki Vatanın Yorgunları"**nda, Yılmaz Gürbüz'ün **"Mübadiller"**inde, Mustafa Hatipler'in **"İnsan Ziyatlığı"**nda, Herkül Milas'ın **"Göç"**ünde, Pelin Böke'nin **"İzmir"**inde, George Seferis'in anılarında, Didou Sotiriyou, **"Benden Selam Söyle Anadolu"**ya ve daha pek çok eserde bu anlatıları dinleriz.

Anadolu Rumlarının, Anadolu'dan ayrılışlarını okuduk. Birkaç örnekle de olsa bu defa Batı Trakya ve Balkanlardan göçenlerin anılarını okuyalım. Bakalım farklı anlatılar bulacak mıyız? Anlatılar birbirinin tekrarı gibidir.

İşte Kırım Savaşları ile başlayan 93 harbi dediğimiz 1877–78 savaşları ile doruğa ulaşmış Anadolu dışındaki topraklardan Türkleri kovmak politikası bakın nasıl gerçekleşecektir.

Bu koca ulusun **–bazı devletlerin ömrü kadar–** yaklaşık 150 yılı göçlerle geçmiştir. Bu göçlerde yaşananları, dilerim bundan sonra ki savaşlarda hiçbir ulus yaşamaz. İlhan Bardakçı **“İmparatorluğa Veda”** adlı kitabının s.406 sayfasında o günlerdeki İstanbul'u ve göçleri şöyle anlatır. **“Binlerce, on binlerce kişilik muhacir katıleleri Sirkeci garından itibaren şehri tamamen doldurmuşlardı. Öküzlerin çektiği kağı arabaları köprüden yukarılara, ta Beyoğlu'na kadar uzanıyorlardı... Rumeli'den ölümlerini bile getirenler vardı. Onlar gavur toprağında kalmasınlar, burada yatsınlar diyorlardı.”** “Ahmed Rasim'de **‘Hal ve Mevki’** adlı köşe yazısında bakın olayları nasıl anlatır. 93 Harbiyle başlayan Balkan Savaşlarına kadar olan süreçte yaşananlar şöyle anlatılır. **“Dikkatimi bir şey çekti. O gördüğüm göçmen kaffleleri bundan 35 sene önceki göçmenlerin aynısı... Arabaları, hasır örtüleri, kıyafetleri, yürüyüşleri, mandaları ve öküzleri yine o... Hiç değişmemişler, öyle ki, 35 seneden beri devam eden bir uykudan uyanan biri kalksa, hala Rus muharebesinin devam ettiğine kani olur. Yoksa yine öyle de ben mi uyanıyorum. İhtimal. Fakat mutlaka acı bir ihtimal. Çünkü Ruslar değişti. Bunlar değişmedi. İşte muhaceretin sebebi, felsefesi, maddiyeti.”** diyerek olayları anlatır.

“Bulgaristan Müslümanlarından yaklaşık 260000 insan, onlara Bulgarların ve Rusların reva gördüğü davranışın sonucu olarak, hastalıktan, açlıktan ve soğuktan donmaktan dolayı ölmüşlerdir. 1879 da Bulgaristan'ın Müslüman nüfusunun %17'si ölmüştü.% 37'si kalıcı nitelikte sığınmacı olmuşlardı. Ne yandan bakılırsa bakılsın, Müslüman ahalinin yarıdan fazlası artık Bulgaristan'da yaşamıyordu. 1887 yılında Bulgaristan nüfusu içinde yalnız % 21 Müslüman kalmıştı.” Kim bunları yazıyordu. Amerikalı yazar Justin McCarthy.

Türk'ün din duygusu içinde tevekkel Allah düşüncesi onu hep aşağıdan almaya, sabırlı olmaya itmiştir. Başına gelen olaydan hiçbir zaman şikayetçi olmamıştır. Hep **“Allah verdi, Allah aldı.”** Psikoza içinde olayları yorumlamıştır. Bakın Türk'ün bu düşüncesini en iyi yorumlayan bir yabancıнын düşüncelerini satırlarımızda okuyalım. **“1876–1878 döneminde Türklerle sürekli ilişki yürütmüş kişilerin çoğu, Türklerin çektikleri çileleri abartarak anlatmış olmasının pek az olası olduğunu teslim etmişlerdir. Hatta bunun tam tersi olduğu idi. Türkler, uğradıkları yenilgilerden söz etmeyi hiç sevmezler. Balkan Türklerinin kıyımdan geçirilmesini engelleyememiş olmak feci bir yenilgi idi”.** Edirne deki İngiliz konsolosu Blunt, Türkleri başlarına gelenler hakkında konuşturmanın

"İçlerinden birinin başına gelebilmiş onur kırıcı bir halden söz etmek konusunda Türklerin töresel çekinirliliği nedeniyle" ne kadar zor olduğunu belirtmiştir. Bu satırları yine yabancı bir doktorun Türkler hakkındaki şu sözleriyle bağlıyorum. "Ruşçuk'taki eski Stafford House Hastanesinde operatör hekim olarak çalışmış Wellington Lake, hastanenin Ruslar tarafından bombalanmasını ve yıkılmasını anlatıp, onları Cenevre uluslararası sözleşmesine kasden uymamalarından dolayı kınadı. Kentteki Bulgar Hastanesini yok farz eden Rus topçusu, Türklere de tedavi hizmeti veren Stafford House Hastanesini, onun bir hastane olduğunu bile bile yerle bir etti. Bu gerçeği Lake, güçlü kanıtlarla ortaya koyuyor. 'Dediğine göre,'Ruslar ya da Türkler hakkında Avrupalıların standartlaşmış kanıları, yanılığa dayanmaktadır. Avrupa'nın tümü eğer, böyle utanç verici bir işi Türkler yapmış olsaydı, onu lanetlerdi. Ama hiçbir zaman hiçbir Rus hastanesi Türklerin saldırısına uğramamıştır. Rusya kendini her yönden en geri vahşilerin ve barbarların düzeyine indirmektedir ve buna karşı söylenecek hiçbir kınama sözü yeteri kadar ağır olamaz." (F.O. 195-1189, No,5. Stafford House Kurulu. Varna, 11 Ocak 1878.) Bu bilgilerin çoğu Justin McCarthy'nin Ölüm ve Sürgün kitabından alınmış metinlerdir. Dikkat etti iseniz hiçbir Türk kaynağından bilgi alınmadan, tamamen yabancı kaynaklardan temin edilen bilgiler sizlere aktarılmıştır. Bu olayları savaş ortamında yaşanmış olaylar olarak görmemeliyiz. Bu bir soykırımdır. Tabii ki tasvip edilmesi mümkün olmayan olaylardır.

Suyun karşı tarafından gelenlere Yunanistan'da neler oluyordu. İzlemeye devam edelim. Tarih boyu devam eden göçler, Herkül Milas'ın dediği gibi bu sarmal devam edecektir. Nişehirli Merküröğlü kardeşler, Larissa'da Amerikalıların yaptırdığı tahta barakalarda kaldıklarını anlatır. Yine aynı Anadolu'da olduğu gibi bu defa onlar Türklerden kalan ev, çiftlik ve köy evlerine sığındıklarını anlatır. Kayseri Çukur köyünden Önce Pire'ye, oradan Karditsa'ya uzanan yolculuk sonunda bugünkü köylerinin bulunduğu köyü anlatan (Kapadokiko) Maria Sütöğlü'da bataklıklar kurutularak onlara yerleşim yerleri açıldığını anlatır. Kolay olmamıştır. 1.460.000 Rum vatandaşa karşılık Batı Trakya'dan 461.000 Soydaşımız Anadolu'ya gelerek yerleşecektir. **Amerikan Kızıl Haç ve Near East Relief Organization** tarafından destek verilmiştir. Yunanistan için zor olan gidenin üç katı gelen olmuştur. Bunların yerleştirilmesinin zorluğu meydandır. Ama güçlü bir Amerikan yardımı seneler içinde bu yarayı sarmaya çalışsa da mübadillerin vatan hasretlerini çözemeyecektir.

Kanlı Çeyiz, Virandağlar, Mübadiller, İki vatanın Yorgunlarında, Didou Sotiriyou'nun yazdıkları, v.d okuduğumuz kadar yaşananlar iki toplum arasında Herkül Milas'ında dediği gibi tam bir sarmaldır. Bu sarmalda her iki toplumun yaşadıkları birbirinden farklı şeyler değildir. Anastasia Merküröğlü, "Bir biri üstüne bir biri üstüne...kimi yoharlarda, kimi ambarlarda... pislikler, mundarlık... öyle kaç gün gittik." Yine Konya Silleli Anastasia Haciteodoroudou ise "Papurlar dolup dolup gidiyor. İnsanlar ağıya ağıya geri baka baka gittiler. Papur Rus papuruydu. Herkes evinde hazırlık etti, sucuklar ettik, pastirmalar ettik, keteler ettik, ekmekler ettik... Soğuk vardı, mangal yaktık. Ağlıyorlardı, hastalandılar... Tifo hastalığı..." Ya Niğde Sulucaovalı Melpomeni Haciliadou anılarını şöyle anlatır. "Günde bi dene adam öldü. Mercan...Mercanıdı adı...öldü. Demiri bağladılar denizin içine atıldılar" demektedir.

Bu anlatılar bitmez her kişinin kendine has anlatısıyla gerek Anadolu Rumlarının gerekse Batı Trakya Türklerinin anlatılarıyla devam edecektir. Ama en azından bu anılar unutulmasın amacıyla kaleme alınmalı, anılarda biz canlılar gibi canlı kalmalı.

Yunanlıların 1820 hareketi sonrasında bir kez olsun Osmanlı ile beraber olduğunu açıklamayan Fener Rum Patrikhanesi, bundan sonraki karşıt eylemleriyle Yunan Ulusalıcıları ve Yunan işbirlikçileri Amerika ve bazı Avrupa devletlerinin desteğini alacaktır. Fener Rum Patrikhanesi vasıtasıyla Anadolu Hristiyanlarına Yunanlılık bilincini aşlamak için Merzifon, Talas, Tarsus ve İzmir Amerikan kolejlerini açacaklardır. Hristiyanların Türk soylu olmayıp Yunanlı oldukları üzerine bir eğitim politikası oluşturmalarına Osmanlı o yıllarda hangi nedenlerle alet olmuştu? Eğitim alanında atılan bu adım yanında Makedonya ve Balkanlarda bölücülük faaliyetleri ayyuka çıkmıştı. Bu bölgelerde Türk, Sırp, Slav ve Yunanlı ayrımcılığının baş aktörü olmuştu. Metropolit Hrisostomos Batı Trakya'daki görev yerinden alınarak Anadolu'nun batı kapısı olan İzmir'e getirilmiş ve bölücü faaliyetlerine burada devam etmiştir. İstanbul Fener Rum Patriği V. Germanos bile pasif bulunarak yerine Dorotheos Mammelis koltuğa oturtulur. Yeni patrik hemen faaliyete geçerek Yunan ulusalcılığına ön plana çıkaracak çalışmalara yardımcı olmak amacıyla **Ethnikl Epitropia (Mıllı Komite)** adlı örgütü devreye sokacaklardır. Yine 1918 yılında Avrupa ve birçok Anadolu yerleşiminde faaliyette bulunacak **"Kurtarılmış Helenlerin Merkez Komitesi" (Kentriki Epitropi ton Alltrotou Ellnon)** İngiliz Amiral Arthur Calthrope'nin de desteğiyle örgütlenirler. Bu arada Fener Rum Patrikhanesi baştan beri Yunan ulusalcılığı üzerine kurduğu politika ile Patrikhane, Rum okullarında Türkçe öğretilmesini yasaklar. Halbuki, bu okullara gidenlerin çoğunluğu Türkçe'den başka dil bilmemektedir. Patrik Mammellis o denli ileri gider ki Avrupa da toplantılara katılarak, İstanbul'un bir Hristiyan yerleşimi olduğunu iddia edecek ve Lloyd George'a İstanbul ve Anadolu için Yunan mandası olmasını teklif edecek kadar ileri gidecektir. Osmanlı Rumları 1820 sonrası **Megali İdea**, yani İstanbul'un ve Anadolu'nun yeniden Bizans devletinin kurulacağı ve İstanbul'un da başkent olacağı fikri üzerine çalışılıyordu. 1814 yılında kurulan **Etnik-i Eterya**'nın dışında daha sonraki yıllarda çeşitli dernekler kurarak bu faaliyetlerini arttırmışlar. Yunan Kızılhaçının maddi ve manevi desteğiyle **Mavri Mira** Cemiyeti yardımlaşma amacıyla adalardan ve Yunanistan'dan Batı Anadolu ve İstanbul'a göçleri teşvik ediyor diğer taraftan da Yunanistan Arnavutları üzerinde, fakir Yunan Arnavutlarını asimile çalışmalarını yerine getiriyordu. Bu yıllarda Yunanistan nüfusunun yarısına yakını Georgios Nakracas'ın ifadesiyle Arnavut kökenlilerden oluşuyordu. Yunan nüfusunun İstanbul'a ve Batı Anadolu'ya yerleşmeleri bu yıllara denk gelir. 1900 yılları başında Batı Trakya dediğimiz bölgenin nüfusu %40 ile Türk, %25 Yunan, % 20'si Bulgar geri kalandaki Musevi, Makedon, Leh ve Çingenelerden oluşuyordu. Bu Mavri Mira teşkilatı, Avrupa Kızılhaç teşkilatı ile beraber, yaptığı maddi yardımlar ve diğer eğitsel çalışmalarla, bu derneklerinde katkısıyla Batı Trakya halkını bilhassa Makedon, Leh ve Arnavutlar üzerinde asimile çalışmaları yapıyordu.

Bu arada Anadolu'nun bağrından çıkmış kendisi Müslüman olmayıp bu toprakların evladı olan 1884 yılında Yozgat sancağı Akdağmadeni kasabası, İstanbulluoğlu Mahallesinde doğmuş, babası manifaturacı olan, doğduğu gün dedesi Pavli'nin ismi verilen kökeninden dolayı belki de Karahisarlıoğlu olarak tanınan, 1911 yılında evlenip, bu

evliliğinden 3 kızı, 2 oğlu olan 1912 yılında ilgi duyduğu Hristiyanlık aleminin kilise bünyesine girmiş, diyakozluktan başlayıp, Akdağmadeni papazlığı, 1918 yılında ise Keskin Metropolit vekilliği görevlerini yapacak Papa Eftim, Kurtuluş Savaşında aldığı görevlerle Karaman Türklerinin, Anadolu Hristiyanlarının Anadolu halklarıyla beraberliğini gösterecektir.

Anadolu Kurtuluş Hareketini başlatacak Mustafa Kemal ve yanındaki toplum liderlerine Hristiyan uyruklu Papa Eftim ve arkadaşları da katılarak büyük destek vereceklerdir. Bu yıllarda Avrupa devletlerine Anadolu Hristiyanları adına bir deklarasyon yayınlatarak, Avrupa devletleri sözüm ona Türk Kurtuluş Hareketine en azından karşı çıkmayıp, Fener Patrikhanesinin açtığı aksi desteğe Türk politikaları doğrultusunda bir destek sağlamaktı. Bu nedenle şöyle bir çağrıda bulunulur. **“Büyük Allah'ın iradesiyle İsa Mesih'in hizmetkârı, Keskin Ortodoks Reisi Ruhanişl Papa Eftim, Umum Anadolu Ortodoks Cemaat ve Kiliselerine Tanrıdan ve mübarek İsa Mesih'imizin cümlenize selamet ve saadet inayet ve ihsan buyrulmasına dua eder. Amin.**

Avrupa müdahalesi ve bilhassa son zamanlardaki Yunan taarruzları neticesinde Anadolu'nun Müslümanları gibi biz Hristiyanları da müteessir ve mutaarrız oluyoruz. Buna hiç şüphe yoktur. Anadolu'da hiçbir Hristiyan yoktur ki şu umumi felaketin kendilerine ait kısmının yegâne müsebbibi İstanbul Patrikhanesi olduğuna kanaat getirmemiş olsun. Zira kabili inkar bir keyfiyet değildir ki Türk hükümetimizin bldayetden şimdiye kadar kilisemize bir müdahalesi olmamış iken İstanbul Patrikhanesi mübarek İsa Mesih'imizin emri hilafına ruhaniyetin ve mezhebimizl şerre alet ederek Türk olduğumuz halde Helenizm propagandası ile iftâl edilerek güya aslen Yunan imişiz ve asiına rücu edermiş gibi azınlık hukuku iddiasıyla mezhebi millete karıştırarak bir taraftan bizi Yunan amaline alıştırmak desiselerini istimal ve diğer taraftan da umumi vekilimiz imişçesine hakkımızı istiyor der gibi vaziyetler alarak Avrupa'ya karşı hükümetimizden müştekl sıfat vaziyetiyle göstermeye kalkıştılar. İstanbul Patrikhanesi acaba bu hususta haklı mı haksız mı? Meselenin ruhani ve cismani olarak etraflica halline bakalım.

Evvela ruhani düşüncemizden bahsedelim; İncili şerifte mübarek İsa Mesih'imizin Allah'a ait olanı Allah'a ve hükümdara ait olanı hükümdara veriniz, diye buyurduğu yazılı olduğu gibi, İsa Mesih'in resülü Pavlos'un Romalılara hitaben yazdığı mektubun on üçüncü babında aynen şöyle yazılıdır; Herkes emri altında bulunduğu hükümete itaat etsin. Zira, Allah tarafından olmayan hiçbir hüküm ve hükümet yoktur. Hükümet, mevcuda Allah tarafından tertip edilmiştir. Bunun için hükümete muhalefet eden Allah'ın düzenine muhalefet ederler, kendi aleyhine hükmü davet ederler. Zira hükümetler iyi ameller için değil ancak kötü ameller için korkutuyorlar. Hükümetten korkmamak ister misin? İtaat et. Ve iyi olanı işle ki onun tarafından meth olunacaksın. Çünkü senin iyiliğin için Allah tarafından memurdur. Lakin kötü olanı işler isen kork. Çünkü o, kılıcını beyhude taşıyor. Zira Allah tarafından memur olup kötülük işleyen ve itaat etmeyen üzerine gazap ıcrası için intikam alıcıdır.

Bu ezelden yanlış gazap sebebi ile değil, ancak zamlr sebebiyle dahi(yani bütün kalbimizle samimi olarak)hükümete tabi olmak lazımdır. Bu sebepten dolayıdır ki, hükümete vergi dahi verirsiniz. Zira hemen bu şeye mukayyet olarak Allah tarafından memurdur. Şimdi, cümleye haklarını veriniz. Yeni vergi hakkı olana vergi, korku hakkı olana korku, itaat hakkı olana itaat, saygı ve hürmet hakkı olana saygı ve hürmet ederiz... Meselenin ruhani kısmına yukarıdaki ilahi sözler kafi. Bunlara ilave edilecek nasihat zait olur sanırım. Meselenin dünyevl hususlardaki düşüncemize gelince, bu da pek açık ve çok basit olduğundan uzun uzadıya izahat vermeye lüzum görmüyorum. Çünkü bu da herkesçe malum bir keyfiyettir.

Mesela, İstanbul Patrikhanesi bize Türklüğümüzü unutturmak ve dilimizi değiştirmek için aldığı bunca tedbirler hiç kar etti mi? İşte Türk tabiiyetimiz ve dilimiz olduğu gibi bakıdır. Halis Türk ve Türk evlatları olduğumuzu adet, töre, kültür ve her halimizle bunu ispat etmekteyiz.

Düşüncelerimizi böylece hülasa ve halletmiş oluyorum, zannederim. İştirmek için kulağı olan İştisin. On asırdan beri Anadolu'da Türk hükümetimiz kiliselerimize ve dinimize ne zaman taarruz etti? Böyle bir şey vaki midir? Haşa...

Din, Allah'a ait ve vicdana bağlıdır. Kiliseler siyaset ocağı değildir. Allah'ın evidir. Din, şerre ve ihtilafa alet değildir, hayra ve iyiliğe sulh ve selamete delalettir. Fener patrikhanesi, dini ve ruhani vazifesini ihmal ederek, şanlı Türk milletinin şanlı biz evlatlarını hilelerle Yunanlı yapmaya kalkışması ve Avrupa'ya böyle göstermesi, Türk milletinin aleyhine esastan ari şikayetlerde bulunması, Allah'ın emrine ve hakikatine muhaliftir."

Papa Eftim ve arkadaşları yayınladıkları bu deklarasyon ile dünya ülkelerinin dikkatini Anadolu üzerine çekmek isterler. Onlar bugüne dek Fener Patrikhanesinin yıllardır, ana görevleri olan Anadolu Hristiyan ve Müslüman toplumlarını kaynaştırmak şöyle dursun bölmek için gayret gösterdiğini anlatmak istiyorlardı. Papa Eftim ve arkadaşları ise "Osmanlı İdaresi ve sonrasında TBMM hükümetine karşı takip ettiği aleyhtar siyasete çekmeye çalışacak ve Anadolu Hristiyanların Milli Mücadeleye tüm gayretiyle destek vermeleri gerektiğini ve Müslüman Türklerle aynı soydan geldiklerini hatırlatacaktır." Papa Eftim'in bu düşüncelerinden rahatsız olan Fener Patrikhanesi, İstanbul Hükümetine müracaat ederek tutuklanmasını isteyecektir. Milli Mücadelenin başladığı günlerde Papa Eftim daha da ileri giderek İstanbul Hükümetini tanımayarak, elinde bayrak miting miting gezerek Mustafa Kemal ve arkadaşlarına destek için çalışacaktır. "Bu emir bana tebliğ edilmekle beraber, o sırada Milli Mücadele hareketine yardım ettiğimizden dolayı

infazı nazara alınmadı. 1919 Mayıs'ında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Erzurum ve Sivas Kongreleri yapıp milli harekete bir mevcudiyet verildikten sonra, Keskin'de yapılan bir miting sırasında İstanbul hükümetini tanımayıp Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı tanıdığımı ve ancak ondan emir alabileceğimi bildirdim" diyecekti. Bu arada Mustafa Kemal ile Papa Eftim, Sivas Kongresi esnasında Çerkez Ethem vasıtasıyla ilk defa karşı karşıya gelmiş olacaklardır. Bu günden sonra başlayacak dostlukları Atatürk'ün ölümüne kadar devam edecektir. Keskin mitingi ile başlayan süreçte Keskin ve çevresinden topladığı 500 kişilik Türk Ortodoks gönüllüsü ile Milli Mücadele hareketine katılır. Bu desteğinden dolayı ona TBMM tarafından İstiklal Madalyası verilir.

Her şeye rağmen Fener Rum Patrikhanesinin karşı çalışmaları neticesinde Batı Anadolu, Marmara ve Karadeniz Ortodoks Rumları üzerinde etkin olur. Orta Anadolu'da ise Papa Eftim'in çalışmaları Fener Rum Patrikhanesinin çalışmalarını bir nebze baltalamıştır. Orta Anadolu Ortodoksları ile Müslüman halk arasında çok derinlere varan bir birliktelik vardır. Bunu bölmeye çalıştığı ve Fener Patrikhanesi ile işbirliği yaptığı duyulan İncesu ve Nevşehirli papazların dikkati çekildiği gibi daha önceden filizlenen Fener Rum Patrikhanesi ile Anadolu Türk Ortodoksları güvensizliği neticesi Anadolu'da Türk Ortodoks Patrikhanesi çalışmalarını başlatır. Bu çalışmalar o günlerde Anadolu Ajansı'na gönderilecek bir telgraf ile başlamış olacaktı. Aslında bu hareket Ankara Hükümeti Dahiliye vekaletine verilen dilekçe ile başlatılmıştı. 1 Mayıs 1921 günlü Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde çıkacak haberle kamu oyuna duyurulur. **"Menşe; adet, ananat ve lisan itibariyle Türk olan bizler, şimdiye kadar 'Pan Helenizm' amalinin husulüne has mesai İstanbul Rum Patrikliğinin taht-ı tazyik ve tesirinde kaldık milliyet-i asliyemizi edemedik. Filhakika sahaif-i tarih tetkik edilecek olursa ezmine-i mütekaddimede Ortodoks mezhebin kabul etmiş Türk olduklarında almayan ve fakat tazyikat-ı maruzadan dolayı Rum namı altında yaşayan kardeşlerimizden, mezkur patrikliğin teşvikat ve telkinatına tabi olan, ara sıra yanlış yollara gidenler oldu. Buna rağmen yine Türklere, hükümetinden daima adil şefkatle muamele gördük. Bundan sonrada (Pan Helenizm) amal ve cereyanlarına katiyen tabi olmayarak aslen kardeşlerimiz olan Türklere mesut ve müreffeh bir halde yaşamak arzusundayız. Anadolu'da bulunan ve bizim gibi kendilerine Rum namı verilen bilmum ırkdaşlarımızın amal-i perverde ettiklerine şüphemiz yoktur..."** ifadesiyle Fener Patrikhanesi ile bundan böyle ilişkiler kesilecekti. Bundan böylede Anadolu Rum Patrikliği kurulması için mücadele edilecekti. Safranbolu Ortodoks Rumları tarafından çekilen telgrafta **"2749 nüfusun tercüman-ı efkar-ı hissiyatı olarak"** Ankara Hükümetinin dikkatine sunulan bu dilekçede Safranbolu'lu Kırımlıoğlu Hiristo, Muhtar Yorgi, Kilise Mahallesi Muhtarı Yermanos, Papaz Dimitri, Kilise heyetinden Dimitri Kemikçioğlu, Mahallesi Muhtarı Vasıl, Kıratoğlu Hacı Yovan, Ekmekçioğlu Yovan, Şerbetçi Mihalim imzaları bulunmaktaydı.

3 Mayıs 1921 tarihli İkdam Gazetesinde de “Anadolu Rumları Ayrı Patriklik İstiyorlar” başlığı altında haber çıkıyor, bu isteğin TBMM getirileceği belirtiliyordu. Tabii Anadolu'nun diğer bölgelerinden telgraf Ankara Hükümetine adeta yağıyordu. “Rumlar bu telgrafnamelerde eskiden beri ahlak ve adet-i kadimelerini muhafaza ettiklerini Türkçeden başka bir lisanla vakıf olmadıklarını binaenaleyh Türk olduklarını bildiriyorlardı. İstanbul'dan gelen bir telgrafnamede papazların bile aslen Türk olan yerli ahaliden yetiştirilmiş olduğu İstanbul'daki Patrikhane ile hiçbir münasebeti alakaları olmadığı zikrediliyor... Gümüş Hacı Köy Reisi Ruhanisi telgrafnamesinde; Bugün Anadolu'da asırlardan beri yaşayan Rumlar asien Selçuklulardan olup Hristiyanlığı kabul etmiş halis Türklerdir.” diyorlar. Topyalı Rumlar, İstanbul'daki Patrikhanenin yerine Kayseri bölgesinde Bir Türk Hristiyanları Ortodoks patrikhanesinin bir an evvel açılmasını ehemmiyetle talep ediyorlar. “Bu telgraflar uydurma ve baskı neticesi gönderilmiş değildi, hepsinin üzerinde adres ve adlar bulunuyordu. Isparta'dan Papaz Yovakim, Papaz Nikola, Papaz İstirati ve daha birçok imzalar görülüyordu. Havza'dan Piskopos Aristas, Papaz Haralambos ve daha birçok imzalar. Gümüş Hacı köyden Papaz Pedro, Papaz Dimitri ve diğerler gibi, Kayseri'den Papaz vekili olarak imza atanlar yanında Anadolu'nun çeşitli yerlerinden telgraflar Ankara'ya gelmekteydi. Nihayet 1. Mayıs 1921 tarihinde Ankara onay verecekti.

Türk Ortodoks Kilisesinin kuruluş layihası şöyledir. Birkaç maddesini vererek olayı özet olarak anlatmak isterim.

Madde-1- Türk Ortodoks Cemaatının umur-u ruhaniyelerini idare etmek ve diğer kiliselerden müstaklil olmak üzere bir Türk Ortodoks Kilisesi tesis olunmuştur.

Madde-2- Türkiye dahilinde iş bu kiliseye tabi Piskoposluklar ber vech-i atidir. İstanbul, Edirne, İzmir, Ereğli, Ankara, Amasya, İznik, Üsküdar, İzmit, Antalya, Alaşehir, Aynaroz, Aydın, Güzelhisar, Edremit, Bursa, Tire, Çeşme, Çatalca, Diyarbakır, Halep, Kuşadası, Kars, Kapıdağı, Konya, Trabzon, Gümüşhane, Mardin, Gellbolu, Maraş, Niksar.

16 maddeden oluşan bu tüzükte kaydedilen maddeler Türk Ortodoks Patrikliğinin yürütme şeklini ortaya koyuyordu. O günlerin Hakimiyet-i Milliye gazetesinde Papa Eftim olayı şöyle açıklıyordu. ‘Papa Eftim Ne Diyor?’ başlığında Bu hareket bir müdahale neticesinde mi olmuştur? Sorulu cevaplı yazısında, kat’iyyen hatta... Hükümet-i Milliye'nin teşkilinden evvel meydana çıkmıştır.” diyerek Fener Rum Patrikhanesinden gelecek tepkilerinin önünü kesmek istemiştir. Bu düşünce ile de “Keskin Türk Ortodoks Reisi Ruhanisi Papa Eftim Efendi bir tamim

İle Ortodoksiara şerre alet olmamalarını tavsiye etmektedir” denilmektedir. Olayın karşısında Avrupa basını ve Avrupa devletleri tepkilerini hemen koyarlar. Yine o günlerde Anadolu’da bulunan Yunan orduları Fener Patrikhanesi ile müşterek hareket içinde Türk Ortodoks Patrikhanesini baltalama gayretleri içine girer. Bu hareketin tutmuş olduğunu Ankara Ortodoks Reis-i Ruhanisi Papa Apostol’ün açıklamasından belli olmaktadır. **“Papa Apostol Anadolu’da Hıristiyanlara zulüm yapıldığı yönündeki haberlerin asılsız olduğunu belirtirken, böyle bir zulmün hiçbir zaman gerçekleşmeyip tam tersine yüzyıllardan beri Müslüman ve Hıristiyan halkın bir arada huzur içinde yaşadığını ve hiçbir ayrıma maruz kalmadıklarına en güzel örneğini kendisinin Vilayet İdare Meclisinde üye olmasını göstermektedir. Bu haber İkdam Gazetesinin 4 Haziran 1922 sayısında yayımlanacaktır. 16 Temmuz 1922 günü Kayseri’de ilk Türk Ortodoks Kongresi toplanarak Türk Patrikliği resmen faaliyete geçmiş olacaktı. 16 Temmuz Pazar günü Zincirdere Manastırında yapılan kongrede divan reisi Metropolit Meletyos’un kongreyi açış konuşmasında Kahraman Türk Ordusunu muzaffer eylemesi-”** dilekleri sunulur.

Kayseri’de kongre çalışmaları yapılırken bu çalışmalar yabancı devletler, bilhassa Amerika tarafından ilgiyle takip ediliyordu. Esat Aslan Konuyla ilgili 8 Temmuz 1921 de Amerikan Misyoner gazetesi Orient te Türk Ortodoks Kilisesi ile ilgili çalışmalar neticesinde yayımlanan taslak çalışmalarının 17 Temmuz günü Amerikalı ilgililer tarafından Türk Ortodoks Kilisesi adlı monografik istihbarat raporunun Washington’a gönderildiği yazılıyordu.

Patrik seçimi için toplanan meclis bu ara Papa Eftim’e kilisenin en büyük amir ve kumandanı anlamına gelen **“Megas Konomks”** ünvanını vermişti. Kurul bu önemli günlerde yayımladığı bildiri ile Türk ve Dünya Uluslarına şöyle seslenecektir. **“İş bu 1922 senesi Çarşamba günü zevali saat birde Umum Anadolu Türk Ortodoks Kilise Kongresi Zincirdere’de manastır bahçesindeki köşkte fevkalade olarak Reis Vekili Antalyalı Çeneoğlu Philip efendinin riyaseti tahtında ictima etti. Taraf-ı riyasetten (bugün umum Türk Ortodokslarının arzuları dalresinde TBMM hükümetine tabi umum Türk Ortodoksları Patrikhanesinin teşkil ettiği ve Patrik kaymakamının intihap olunacağı ve bu intihabın Ortodoksluk mezheblimizin ahkâm-ı şerifesine ezher cihet muvafık ve mutabık bulunduğu ve bununla beşinci bir Ortodoks patrikhanesi ihdas olunmayıp on yedi asır evvel Kayseri’den İstanbul’a Roma İmparatorluğu’nun payitahtı olmak hasebiyle nakledilmiş olan riyaset-i ruhanlyyenin Kayseri’ye tekraren intikalinden başka bir şey olmadığı ve Patrikhane nizamâtı muclbince mustakil patrikhanemizin cemaat-i metropoliten ile meclis-i muhtelite-i daim tarafından temsil edileceği ve devair-i ruhaniyenin metropolitleri tayin ve murahhasları davet edilerek Umum Türk Ortodoksların iştirak olmaksızın Patrik intihabı kabul olamayacağından Metropolit Prokopiys ve Episkopos Meletyos, Yervasyos efendilerden müteşekkil cemaat-i metropoliten**

teşriki mesai Patrikhaneyi temsil etmek üzere Kongremizce 'Meclis-i muhtelit-i daim' için sekiz azanın intihapları zarurî bulunduğundan refikimizden en ziyade şayan-ı itimat olanlardan arayı hafiye ile intihabına şuru edileceğinden herkesin vicdanına namusuna emin olduğu zevatı intihab etmeleri tavsiye olunur.) yolunda izahat verildikten sonra hemen rey pusulaları tevzi edildi. Aranın tefrikinden sonra ekseriyet-i azime ile,

- (1) Antalya Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Kongre Reisi vekili Çeneoğlu Philip Efendi,
- (2) Talas Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Ayanoğlu Nufidus efendi,
- (3) Kayseri Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Durmuşoğlu Todorî efendi,
- (4) Karahisar-ı Şarki Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Yorgi Urulugan efendi,
- (5) Everek "Develi" Türk Ortodoks cemaati Murahhası Boyacıoğlu Kozma efendi,
- (6) Keskin Madeni Türk Ortodoks cemaati Murahhası Kostaki Fehmi efendi,
- (7) Zonguldak Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Kongre Katib-i Umumisi İstimat Zihni Efendi,
- (8) İnebolu Türk Ortodoks Cemaati Murahhası Çömlekçioğlu Mihaliki efendi,

TBMM hükümetine tabi umum Türk Ortodokslar Patrikhanesinin Meclis-i Muhtelit-i daimi azalığına intihap edildiklerinden ve Fethiye Türk Ortodoks Cemaati, Murahhası Konstantinoğlu Hacı Yani ve İncesu Türk Ortodoks Cemaati, Murahhası Anastasoğlu Hacı Gurail Efendiler ekalliyette kaldıklarından ol vecihle keyfiyetin ba mazbata cemaat-ı metropolitane arz ve takdimine karar verildi.' 22 Eylül günü yapılan Patrikhane seçiminden sonra da Patriklik makamına Konya Metropoliti Prokobiyoş Efendi, seçilmiştir."

Fener patrikhanesi tarafından onaylanıp, onaylanmayacağı belli olmayan bu ayrılığa geçmiş yıllarda Roma Kilisesinden, İstanbul Kilisesinin kopuşunu örnek göstermişlerdir. Çünkü daha öncede Bulgar, Romen, Rus, Avusturya ve Yunan kiliseleri de böyle kopmuşlardı. Bu kuruluş olayı tüm Anadolu'ya yayılacak ve arkasından katılımlar olacaktı. Bunun için cemiyetin bir yerde sesi olan Anadolu'da Ortodoksluk Sadası adlı gazetede şu haberler çıkacaktır. "Meclis-i Muhtelit-i daimi azaları olarak; seçilmişlerin dışında,

Trabzon Türk Ortodoks Cemaati murahhası Militi Pavlioğlu,
Tosya azası Yovaniki Selamsızoğlu,
Samsun azası Mitli Kisyalas,
Endürlük azası Apostoloğlu Hacı Mihal,
İsparta azası Yanko Biyashioğlu,
Konya azası Bacioğlu Simyon,
Niğde azası Vasilaki İsakoğlu,

Sili ke azası Yanko,
Yozgat azası Simyon Karuladis,
Kangrı azası Pauli Murad oğlu,
Sivas azası Bodosaki Anatiyadi,
Malatya azası İstefanaki,
 orum azası Yordan Hacı Andono lu,
Anamur azası Terzioğlu Bodosaki,
E ridir azası Damyanos,
Kastamonu azası Yusufaki Mihail oğlu,
Akşehir azası Vasilaki Arabo lu,
Zincirdere azası Vasilaki Arzuo lu,
Kayatürk azası Doktor Papadolis,
Tavlasun azası D kmecio lu Vasilaki,
Alaiye azası Zayail oğlu Yorgi,
Sille azası Hristofur Vasio lu,
Akda madeni azası Bostancio lu Kikolaki,
Germir azası   k ro lu Haralim,
Aksaray azası Vasilaki Lukidis,
Sinop azası İstiradi ,
Milas azası Talis,
Sungurlu azası Yani

“Bu kongreye katılıp destek vermişti. G r ld   gibi Türk Ortodoks patrikli inin kurulmasını sadece Papa Eftim istememi . Bu isteğe, Batı Anadolu, Marmara’nın tamamına yakını Karadeniz ve Anadolu’nun çoğunluğu bu çalışmalara destek vermişlerdir.”

Papa Eftim bu çalışmalar sonrasında şöyle bir bildiri yayımlayarak Türk Ortodokslarının amacını anlatacaktır... “...aslen Türk oldukları halde mezhep farkından maada Müslüman Türklerden farkları olmayan Ortodokslar da, millet itibariyle Türk’t rl r... Ruhen ve cismen bir olarak yaratılmış olan Anadolu Türkleri arasına ekailiyetler meselesi sokarak kendi hesaplarına dolap döndürmek isteyen adamların maksatları malumdur... Bir mezhep farkından maada hiçbir adetleri yekdi erinden ayrı olmayan iki kardeş anasır arasında niçin birbirinden ayrılmak hisleri bulunsun. Bugün Anadolu’nun her tarafında, Konya, Karaman, Kayseri, Niğde... mahallerinde sakin olan Türk Ortodokslarının ırk a, adet e, ahlak a, adap a, neleri yekdi erin mütemmimi değildir. Türk Ortodoksların da Türkçe’den başka bir lisan bilmediklerini söylersek iddiamıza bundan parlak bir delil olabilir mi? ...şarkılar, maniler, sözler bile birdir. Birbirinden katiyen ayrılamaz.  u halde bu büyük hakikat karşısında apayrı iddialar da bulunan düşmanların maksatlarını anlamak o kadar g   olmasa gerek.

Hayır, Türk Ortodokslar böyle bir safsataya itibar etmezler onlar Türk'türler, Türk olarak öleceklerdir. Nitekim ecdatları dahi aynı suretle doğup büyümüştür." diyerek Anadolu halkları arasında ayrılmaz bütünlüğü ortaya koyacaktır.

Yine aynı konu üzerine Anadolu'da Ortodoksluk Sadası adlı gazetenin 7 Kanunusani 1923 sayılı nüshasında şöyle bir yazı yayınlanacaktır. **"Anadolu Türk'tür"** başlıklı yazıda, **"Türkler Anadolu'ya Selçuklu hükümetini teşkil edenler ile ve Ertuğrul Gazi ile gelmiş değillerdir. Kable't tarih eski zamanlardan beri Anadolu'da Türk ırkı vardı. Anadolu'nun ilk sakinleri tarihin gösterdiğine göre Turanlılardır."** denilirken Anzerlioğlu, Asya'nın içlerinden batıya doğru gerçekleşen büyük göç sırasında Kafkaslar yoluyla Asya'dan Avrupa'ya akın eden Türklerin Macaristan'ı ve Trakya'yı istila ettiklerine dikkat çekmekte, **"İşte ırken, lisanen, adeten Türk, diyanete Ortodoks olan Türk Ortodoksların Türklüğünden hiçbir kimsenin"** şüphe edemeyeceğine vurgu yapılmaktadır.

Başka bir gazetede de İsmail Hakkı Sevük, **"Dahili Rumlar; İrk İle Milliyetlin Farkı"** başlıklı yazısında İzzet Ulvi'nin **"Anadolu'da Hristiyan Türkler"** başlıklı yazılarını destekleyerek, Anadolu'nun Osmanlı ve hatta Selçuklu öncesinde de Türk olduğuna De Morgan, Ginyi ve Maspero'nun eserlerinden örnekler vererek dikkat çekmektedir. Ginyi'nin **"Asya-i Türkiye'de Coğrafya-i İdari"** adlı eserinde Bursa ilinin **'en eski ahalisinin şimdiki Türkmenler'** olduğuna dikkat çekmektedir. Karamanlıların Türk olduğunu, bunu anlamak için Rumların Türkçe konuşmalarına ve zorla Yunanca öğrenenlerin dahi bu dili yeterince iyi konuşamadıklarına dikkat çekmektedir. Bu ırk insanlarının fiziki yapıları yanında sosyal yaşayış, örf adetleriyle aynı ırktan geldikleri anlaşılır demektedir. Sevük devamla, Anadolu Rumlarının nasıl Hristiyan olduklarını ise, Orta Asya'dan itibaren Türklerin Şamanist olduğunu, daha sonraları da Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığı benimsedikleri anlatır. Cengiz Han'ın sarayında dahi farklı dinlerin temsilcilerine yer verildiği, Hülagü Han'ın Bağdat Halifesini imhasında bir papazın ve kendi eşinin teşvikine dikkat çekerek Hristiyan Türklerin o zamanlarda Anadolu'ya ve Kafkaslara yerleştikleri anlatılır.

Bu süreç içinde, Balkanlardaki ulusallaşma hareketleri neticesinde birçok devletin kurulduğu bilinir. Genellikle Osmanlıdan kopup ayrılan bu devletler 600 yıldır beraber yaşadıkları Müslüman toplulukları huzursuz edip yurtlarından sürmek isteyeceklerdir. Zaten tamamen Türk-Müslüman nüfusa karşı düşmanlık üzerine kurulu olan bu milli devletler Türklerin bölgedeki gücünü etkisiz bırakmak için Türk-Müslüman göçünü içten içe destekleyecek ve körükleyeceklerdir. Bu sürecin neticesi bu defa Anadolu'da Türk-Yunan Savaşından hemen sonra kendiliğinden daha sonrada koşulların gereği demeyelim, şişirmesi ile gündeme gelecektir. Çünkü Kırım Savaşıyla başlayan süreçte Kafkaslardan Tatarlar, Çerkesler ve Abazalar yanında yine 93 Harbiyle başlayan

süreçte ise Balkanlardan büyük göçler Anadolu nüfusunu şişirecektir. Türk ve Hristiyan nüfus üzerinde etkilerini daha önceki Balkan Savaşlarında göstermişti. Osmanlı-Bulgaristan 1913, Osmanlı-Yunanistan 1914 arasında gündeme gelen isteğe bağlı mübadele neticesinde birçok Türk Balkanlardan, Makedonya, Bosna, Arnavutluk ve Trakya'dan göç ederek Anadolu'ya göçmüşlerdi. Ama mübadele koşulları gerek Balkan Savaşı gerekse I. Dünya savaşının gerçekleşmesi nedeniyle resmi olarak yürürlüğe girememişti. Bulgaristan ve Yunanistan devletleri arasında bu değişimin yapılması 1919 yılı Kasım ayında bir anlaşma imzalanmışsa da uygulamaya girmemiştir. Buna rağmen bu anlaşma gereği, yani ilk mübadele Bulgarlar ile Yunanlılar arasında gerçekleşmiştir. 30.000 Yunanlı Bulgaristan'ı terk etmiş, 53.000 Bulgar'da Yunanistan topraklarını terk ederek kendi ülkelerine göç etmiştir. Bu etki tepki sorunu neticesinde, bu ülkelerde kendi ülkelerindeki Türk-Müslüman nüfusu da göçe zorlayacaktır. Amaç kendi yurttaşlarına, ülkelerinde yer açabilmektir. Bu iki ülke yanında daha batıda Sırp baskısı neticesinde Makedonya, Bosna ve Kosova'dan, kuzeyden de Rusların baskısı neticesi çok daha önceleri başlayan Çerkez, Abaza, vs. toplulukların Anadolu'ya göçleri neticesinde Anadolu toprakları bir yerde şişirecektir. Bunun Türk toplumlarında açtığı korku neticesinde bu yörelerde yaşayan insanlar için değil, Anadolu'dan göçenler için söz konusudur, diğerleri için binlerce yıl yaşadıkları topraklardan **"başka gideceğimiz vatan yok"** düşüncesiyle adeta Türklerin ata yurdu gibi olmuş Anadolu'ya göçmeyi onlarda istemeyerek de olsa kabul edeceklerdir. Çünkü çocukluğumda dedemden duyduğum başka gideceğimiz toprak kalmadı sözleri demek ki binlerce yıl söylene söylene onların dilinde pelesenk olmuştu.

Balkan, Makedonya, Trakya ve Kafkas göçleri, aslında arzu edilmeyen bir zorlama göç olmalıdır. Küçük Kaynarca ile başlayan ve dış göçler neticesinde yıllarca kanayan bu yara 3-4 Şubat 1919 günlerinde Venizelos'un Batı Anadolu'yu Yunanistan'a katacak şekilde bir harita çizerek, Anadolu Rumlarının olduğu bölgelere asker çıkarak bölgeyi işgal etmek istiyordu. Ona göre Anadolu nüfusunun % 32'sini oluşturan Rumları Türklerin elinden kurtarmak ve bu düşüncesini gerçekleştirmek için 15 Mayıs 1919'da Anadolu'ya çıkacaktır. Bu topraklarda onlardan önce gözü olan İtalyanları bu bölgelere sokmamak için İngiltere, Fransa ve Amerika'nın da desteklerini alacaktı. Anadolu'da ilginçtir, bilhassa Batı Anadolu ve Pontus Rumlarından büyük destek gören Yunanistan orduları bu bölgelerden ancak 35.000 gönüllü asker toplayabilecekti. Papa Eftim liderliğinde ise 55.000 Anadolu Rum Atatürk'ün saflarında Kurtuluş ordusuna destek verecekti. Anadolu Rum halkı ikiye bölünmüştü. Destek genellikle Marmara ve Batı Ege kıyıları yanında Pontus'tan dahi umulduğu kadar olmayacaktı. Bölge Rumları bir ikilem içinde kalmışlardı. Yunanistan ile sıkı Yunanlılık bağları olanlar bu yıllardan önce Yunanistan'a göçmüş, fakat Yunan hükümetin baskısı neticesinde tekrar Anadolu topraklarına dönmüşlerdi. O günün tarihi kayıtlarına göre, 1922 Ekim Mudanya ateşkes anlaşması neticesinde Doğu Trakya ve İstanbul'dan çok sayıda Rum Yunanistan'a göç etmiştir. İlginçtir, 50.000

Rum şehri terk ederek Yunanistan'a göçmüş, yaklaşık 100.000 Rum şehirde kalmıştır. 9 Eylül öncesi ve sonrasında, İzmir ve civarından 300.000 Rum, Edirne civarından da 60.000 Rum Yunanistan'a göçmüştür. Ekim 1922 günlerinde İstanbul'da bulunan Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya yüksek Komiserleri, göç komisyonu Başkanı Norveçli Nansen'i İstanbul'a görüşme yapmaya davet ederler. Yıllardan beri Megali İdea fikri ile yetişmiş Yunan kamuoyu İstanbul Rumlarının mübadeleye tabi tutulmalarını Megali İdea fikrine ihanet olarak algılıyordu. Cemaatsiz kalarak patrikhanenin de taşınma olasılığı onları çılgına çeviriyordu. 1914 yılı bilgilerine göre Anadolu'da 1.600.000 Osmanlı uyruğunda Rum yaşıyordu. 1914–1918 savaş dönemi boyunca 300–400.000 arası Rum ölmüş veya göç etmiş olabilirdi. Lord Curzon raporuna göre 1918–1922 arasında ise yaklaşık 200.000 kişi ölüm veya göç olayına karışmış olmalıdır. 1922 Eylül-Ekim aylarında yaklaşık 500.000 kişi göç etmiş veya ölmüş olsa geriye yaklaşık 500.000 Anadolu'dan kopmak istemeyen Rum kalmış olmalıydı. Curzon ise Yunanistan'da yaşayan Müslümanların Batı Trakya'da 124.000, eski Yunanistan'da 4.000, yeni Yunanistan'da Girit ve adaları içine alan, doğu ve batı Trakya'yı dışarıda bırakmak şartıyla 360.000 Müslüman olmak üzere toplam 460.000–480.000 bulunduğunu kabul eder. Bu Müslümanlar ile Anadolu'da kalan diğer Rumların mübadelesi için çalışma yapılmasını ister. Kurulan komisyon **“Savaş tutsakları ile rehinelere geri verilmesini içine almak üzere Yunanistan ile Türkiye arasında nüfus mübadelesi sorununun çözülmesine karar vermiş. Konferansa çağrılan üç büyük devletle Türkiye ve Yunanistan devletlerinin birer temsilcilerinden kurulu ve bir İtalyan temsilcinin başkanlığını yapacağı bir alt komisyonun incelenmesine havale edilmesine ve alt komisyonun bu soruna ilişkin olarak Dr. Nansen'i dinlemeye karar vermiştir. Sorun devamlı İstanbul Rumları üzerine odaklanır. Netice olarak Batı Trakya Türklerinin yerinde kalması koşuluyla İstanbul Rumlarının yerinde kalması kabul edilir. Lord Curzon, Anadolu'daki Rum nüfusun tamamına yakının kalkacağını hesap ederek, sayıları 50.000'ni bulan Anadolu Rumlarının Anadolu'da kalacağını belirtmiştir. Curzon'un burada anlattığı kişiler Türk Ortodokslarıdır. Diğerleri ise o yılların aniatılarına bakılırsa isteksizdirler. Bazı yerel yöneticilerin resmen gazabına uğramışlardır. Kısaca Türk Ortodoks Patrikhanesi kurucularının hiçbiri Yunanistan'dan hüsn-ü kabul görmeyeceğini bildiğinden gitmek istememektedir.”** Curzon'un da bu açıklamalarına karşılık, 31 Aralık 1922 günü şöyle bir cevap verilecektir. **“Türk Ortodokslarına gelince, bunlar her hangi bir konuda Müslüman yurttaşlarının yararlandığı işlemde başka türlü bir işlem görmeyi hiçbir vakit istememişlerdir; böyle bir istek ileri sürmeleri de asla beklenmeyecek bir şeydir.”** Açıklamasının ardından Türk komisyon üyelerinin kulağına **“Yunanistan'a sığınan Anadolu Rumlarının geri dönmesine izin verilmesini ve Yunan temsilcisi heyetine göre 300.000 kişi olup Türk temsilcilerine göre de 250.000 kişi Anadolu Rum'unun hiçbir şekilde ülkeyi bırakıp gitmeye zorlanmamasını istemekte oldukları”** söylenmektedir. Zaten Lozan'da Türkiye'nin izleyeceği politika açıklanırken Türk

Ortodoks Kilisesi üyelerinin gerek şahsi gerekse kongre adına yayınladıkları bildirilerde, kendilerinin Müslüman kardeşlerinden ayrıldıkları tek noktanın dinleri olduğunu açık seçik ortaya koymuşlardır. Mübadele sözleşmesinin imzalanmasından önce 7 Kanunusani 1923 tarihli Anadolu'da Ortodoksluk Sadası isimli gazetede "Anadolu Türk'tür" başlıklı yazıda, "İşte ırken, lisanen, adeten Türk, diyaneten Ortodoks olan biz Türk Ortodoksların Türklüğünden hiçbir kimse iştibah edemeyeceğinden, gerek ekalliyet, gerekse mübadele hususâtının bizlere şümulu olamayacağı emri tabii bulunduğunu Avrupa bilmelidir." deniliyordu.

Bu konu gerek o günün Anadolu'sunda ve gerekse Lozan'da konu edilirken 28 Kanunusani 1923 günlü gazetede Bodrumi İstimat Zihni adıyla şöyle bir yazı yayınlanıyordu. "Anadolu'da mecburi mübadelenin Türk Ortodoksiara şümüllü var mıdır?" başlığı atılan yazıda, mübadelenin Hristiyan olan herkesi kapsayacağı haberleri üzerine, kesinleşmeyen bu konunun büyük endişelere sebep olunması dolayısıyla "...bu mübadelenin Anadolu'nun dahilinde bulunan Türk Ortodoksiara şümulu olamayacağı husule gelir. Zira bir kere biz Türk Ortodokslar henüz Lozan konferansında evvel Yunanlılar arazimizi işgal ettikleri zamanlardan Fenerin mekruh ve menfur siyasetine İsyan-u feryat ederek fiilen kat-ı alaka ve münhasıran umur-u diniye ve mezhebiye ile meşgul müstakil kilisemizi teşkil ettik. Biz Türk Ortodoksların ırken Türk olduğumuz tarihten sabittir. Lisan ve adab ve muaşeratımız yine Türk'tür. Şu itibarla ırkiyetleri Türk olmayan yalnız Türk ahiiyetinde bulunan diğer Rumlara kabil-i kıyas değiliz. Bizim ekalliyetlerle hiçbir münasebetimiz yoktur. Doğrudan doğruya Türk İslamların ekseriyeti dahilinde aynı ırka mensup ve yalnız din noktasından Ortodoksluk mezhebine salikiz... Türk İslam kardeşlerimizle birlikte Türk vatanının selamet ve saadeti gaye-i ulviyesinde aynı fikir ve hiss-i mütefekkir ile mütehassis yekvücut olarak yaşamaya karar verdik. Doğup büyüdüğümüz ana topraklarımızdan başka, bize külliyyen yabancı ve ahlak ve adatımıza, lisanımıza gayrı muvafık muhitlerde topraklarda yaşamaya ve yaşamanın da kabiliyet ve imkânı yoktur.

Türk Ortodoksluk alemi ise bidayetden berü Türkiye'de bu prensiplerle yaşamaya azim ve iman ettiklerinden Türk İslam kardeşlerinin takip ettikleri milli, vatani gaye ve emellerinden fikren, kalben ayrılmadıklarından bu Türk ırkının da bu şerait dahilinde anavatanımız Türkiye'de yaşamaya, kalmaya layık ve müstahak olur. Halbuki Türklüğe merbut ve sadık Ortodokslar kalır ümidindeyiz."

İşte bu satırları yazan yaklaşık 50.000 bini Türk Ortodoks Patrikhanesine kayıtlı üye başta olmak üzere geri kalan yaklaşık 250.000 kişi Anadolu'nun kurtuluşu için verilen savaşa katılmışlardır. Bu insanlar, Anadolu topraklarında hak iddia edenlere karşı Türklerle birlikte omuz omuza savaşanlar ve destek verenlerden Türk Ortodoksları da mübadele kapsamına alınarak İstimat Zihni'nin kaleme aldığı "ana

topraklarından başka külliye yabancı ve ahlak ve adetlerine lisanlarına gayri muvafık muhitlerde” yaşamak üzere Yunanistan’a göç ettiriliceklerdir.

SÜRYANİLER,

Kökenleri 5000 yıl öncesine giden bir toplumdur. Mezopotamya’da yeşeren ve uygarlığın gelişiminde önemli rol üstlenen eski Mezopotamya halklarının yani köklü bir kültürün mirasçılarıdır. Hristiyanlığı kabul ettikten sonra, coğrafyayı istila edenlerin baskı ve egemenlikleri yüzünden başlangıçtaki etkinliklerini kaybetmişlerdir. Günümüzde ise dünyanın değişik bölgelerinde dağınık bir şekilde yaşamaktadırlar.

Süryanilerin kökeni ve nerden geldiklerine dair bilinen üç farklı görüş vardır.

*Bu görüşlerden birisi, Süryanilerin Aramilerden geldiğini savunan tezdır. Bu tezin dayanağı Süryani halkının Aramca konuştuğu ve bundan dolayı da kökeninin Aramiler olduğunu iddia etmektedir.

* Süryanilerin kökenine dair ikinci görüş ise Süryanilerin Asurlulardan geldiğini savunan tezdır. Bu görüşe göre Süryaniler, eski Mezopotamya’da imparatorluklar kurmuş olan Asurluların torunlarıdır.

*Bu iki görüşün eksiklikleri, Süryanilerin kökenini tüm eski Mezopotamya halklarına dayandığını belirten yeni bir görüş ortaya çıkarmıştır. Kısaca Mezopotamyalıdır.

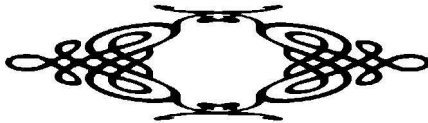
Süryaniler, kökenlerini Hz. Nuh’un oğlu Sam’a dayatırlar. Semitik ırka mensup bu topluluğun yerleşim alanları genelde Mezopotamya bölgesidir. Bu geniş coğrafya üzerinde beş bin yıllık gibi uzun geçmişe sahiptirler. 5000 yıllık tarihi süreçte isim değişikliğine uğradıkları söylene de, son 2000 yıldır Süryaniler diye çağırıldıkları kesindir. Kökleri bu kadar tarihi derinliklere inen Süryaniler, kültürlerini ve inançlarını korumuş, her şeye rağmen ayakta kalma başarısını göstermiş, varlıklarını günümüze kadar taşıyabilmişlerdir.

Süryani ataları Aramiler; Hristiyanlığın, Anadolu kentlerinden ilk görüldüğü Antakya şehrinde (M.S. 37-43) yıllarında bölgede etkin durumdaydılar. Çeşitli putlara tapan Aramilerin büyük çoğunluğu, İsa Mesih’in öğretilerini kabul ederek Hristiyanlığa kabul etmişlerdir. Bölgenin ilk Hristiyan mensubu olurlar. Buna paralel olarak Arami olan isimlerini terk ederek Süryani tabirini kullanmaya ve aynı zamanda konuştıkları Aramice lisanına da Süryanice demeğe başlamışlardır.

Günümüzde dünyada 20 r 'lyonu aşkın Süryani bulunduğu iddia edilir. Süryani Ortodokslar, Süryani Katolikler, Maruniler, Melkitler (Melkit Katolikler), Syro-Malabarlar . 3,5 milyonu Hindistan'da olmak üzere yaklaşık 5,5 milyon Süryani Ortodoks'un dini liderliğini Patrik Moran Mor İğnatiyos I. Zekka lwas ve ona bağlı olan Hindistan'da bulunan Doğu Mafiryani Mor Baseliyos I. Toma ve 40 metropolit yapmaktadır.

Süryaniler, Kilise patriklik merkezini birçok kez değiştirmek zorunda kalmıştır. Patriklik merkezi 1963 yılından beri Suriye'nin başkenti Şam'da bulunmaktadır. İlk patrik olan Mor Petrus'tan günümüze 121 patriğin başkanlık ettiği kilisenin şu andaki patriği 122. patrik olan Moran Mor İğnatiyos I. Zekka lwas'dır.

1980 yıllarında Güneydoğu Anadolu'da Süryani nüfus 50-60 bin civarı iken bugün Mardin ilçeleri dahil yaklaşık 3 bin kişi kaldığı belirtilir.

KAYNAKÇALAR

- Adanır, Fikret. Prof. Dr.Makedonya Sorunu, Türk Vakfı Yurt Yay. İstanbul.2001
- Akın, hikmet. Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma. Ankara. 1968
- Aktepe Münir. XIV ve XV Asırlarda Rumeli'nin Türkler tarafından İskanına Dair.Türkiyat Mecmuası.İstanbul.195
- Altınay, Ahmet Refik. Sokullu. Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul.2001
- Altınay, Ahmet Refik. Anadolu'da Türk Aşiretleri. İstanbul. 1930
- Alp Atilla. Peçenek "Hür Yunan Basını ve Bir Örnek" Stohas Gazetesi. Batı Trakya'nın Sesi. sayı.21-22-23 1990
- Aslanbay, Muhiddin. Seyitgazi'nin Tarihçesi ve Seyyid Battal Gazinin Hayatı.Esk.1953
- Arı, Kemal. Dr.Büyük Mübadele.1923-1925.Tarih Vakfı. Yurt Yay. İstanbul.2007
- Aşık Paşa zade, Aşık Paşa Oğlu tarihi. Haz. Nihal Atsız. İstanbul 1970
- Avcı oğlu, Doğan. Türklerin tarihi.İstanbul. 1978
- A.İ.Melyukova. Erken İç Asya Tarihi.
- Aybars, Prof.Dr. Ergun. T.C Tarihi.I.
- Babuna, Aydın. Doç. Dr. Geçmişten Günümüze Boşnaklar. Tarih Vakfı Yurt. Yay. İstanbul. 2000
- Bainbridge, Margaret. Türkçesi. Mehmet Harmancı. Dünyada Türkler. Say yay. İstanbul.1995
- Barkan. Ömer Lütfü. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri. V.D.II.1942
- Birdoğan, Nejat. Anadolu'da ve Balkanlarda AleviYerleşmeleri. Mozaik Yay. İstanbul.1995
- Bajraktarevic Fehim."Pomaks" Encyclopedie de l'Islam, 1 re éd.t.III
- Baykara, Tuncer. İzmir Şehri ve Tarihi. İzmir 1974
- Bulgaristan Alevileri ve Demir Baba Tekkesi. Çev. M.Türker Acaroğlu, Kaynak Yay.İst.1998
- Cahen, Claude. Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler,çev.Yıldız Moran, İstanbul.1979
- Çavuşoğlu, Halim. Balkanlarda Pomak Türkleri. Ankara 1993
- Dayioğlu, Ali Bulgaristanda Türk Azınlığı. İletişim Yay. İstanbul.2005
- Eren Hasan. Prof. Dr.Bulgarlar ve Dili. Bulgaristan da Türk Varlığı Bildiriler.
- Ergenç Leman. Dr. BulgarYayınlarında Türkler. T.t.Kurumu Yay. Ankara.1989
- Ergin Osman. Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı
- Ernst, Werner, Şeyh Bedreddin ve Börklüce Mustafa, İstanbul. 2006
- Eroğlu Hamza. Prof. Dr.Bulgaristan da Türk Azınlığı. Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler.
- Evliyalr Ansiklopedisi. Türkiye Gazetesi
- Edouard de Muralt Essai de Chronographie Byzantine pour Servir a l'Examen def Annales du Byzantine Empire et particulierment Des Chronographes Slavons.
- Erhat, Azra. Troya Masalı.Günüşiği Kitaplığı

- Erhat, Azra. Mavi Anadolu. Can yayınları
- Erhat, Azra. Mektuplarıyla Halikarnas balıkçısı. Can Yayınları
- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler. Ankara.2007
- Eyice, Semavi,Malazgirt Savaşını Kaybeden IV.Romanaos Diogenes. TTK. Yayını. Ank.1971
- Gerö Gyözö, Turkish Monuments in Hungary, Budapest.1976
- Géza Fehér. BulgaristanTürkleri Tarihi. T.T.Kurumu. Ankara.1999
- Göç, Kaam, Rumlar'ın Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı, (1919–1923) Herkül Milas, Damla Demiröz,
- Gjuzelev Boian, "Balgarite mohamedani v Turtsija",Istoriceski Pregled,1990
- Hadzibegic-Hamid, 'Dizija ili Harac' int Prilozi, III-IV,1952/53
- Halaçoğlu, Ahmet. Yrd. Doç. Dr. Rumeli'den Türk Göçleri. T.T.Kurumu Yay. Ankara 1995
- Hamzaoglu, Yusuf. Prof.Dr. Balkan Türklüğü. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara.2000
- Handzic Adem,'O Islamisacijdi u Sjeveristocnoj Bosni u XV i XVI vijeku' in: prilozi, XVI-XVII,1970
- Hans Dernschwam, "**İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü**"
- Harun Güngör, Mustafa Argunşah. Gagavuz Türkleri. Ankara 1991
- Hirschon, Renée. Egeyi Geçerken. Bilgi yay. İstanbul.2005
- Hirschon Renée. Mübadele Çocukları. Tarih. Vakfı Yurt. Yay. İstanbul.2000
- İbn-i Batuta. İbn-i Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler. İstanbul 1971
- İnalcık, Halil. Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar. Ankara.1954
- İnalcık, Halil. Devlet-i Aliye. İstanbul.2009
- İnal, Halil İbrahim. Osmanlı Tarihi, Nokta Kitapevi, İstanbul,2007
- İpek Nedim. İmparatorluktan Ulus Devlete."Göçler" Serander Yay. İstanbul.2006
- İpek Nedim. Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri. T.T.Kurumu. Yay. Ankara 1999
- İslam Ansiklopedisi. C.IX. İstanbul.1964
- İslam-i Kultura Bosnjaka u Djelima
- İz Minaloto= İz Minaloto na Balgarite Mohamedani v Rodopite Sofia. B.A.N 1958
- Kabaağaçlı, Cevat Şakir. Anadolu Efsaneleri. 1954
- Kabaağaçlı, Cevat Şakir. Anadolu Tanrıları. 1955
- Kabaağaçlı, Cevat Şakir. Ege Kıyılarından. 1939
- Kabaağaçlı, Cevat Şakir. Ege'den. 1972
- Kantemir, Dimitri, Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi. I. Kültür Bakanlığı. Yay. Ankara 1979
- Karatay Osman, Bilgehan A. Gökdağ, Balkanlar El Kitabı. I-II-III KaraM&Vadi Yayınları. Ankara 2006
- Karpat, Kemal. H. Osmanlının Nüfusu.(1830–1914) Vakıf. Yurt. Yay. İstanbul 2003
- Kiel Machiel, 'The türbe of Sarı Saltık at Babadağ_Dobrudja, Brief historical and architectural notes,in1978
- Kiel Machiel, Art and Society of Bulgaria in the Turkish Period, Assen/ Maastricht, Van

- Gorcum, 1985
- Kiril Patriarch, Balgaromohamedanski selista v Jznite Rodopi, Sofia, Sinadalno Knigoizdatelstvo, 1960
- Konstantinov Yulian, Iglia Burgit, Alhaugh Gulbrand, "Names of the Bulgarian Pomaks" Nordlyd: Working Papers on Language and Linguistics, Tromsø. 1991
- Köprülü Fuat. Osmanlının Etnik Kökeni. Kaynak. Yay. İstanbul. 1999
- League of Nations, Report of the Work of the High Commission for Refugees presented by Dr. Fridtjof Nansen to the Fourth Assembly, Geneva. 1923
- Lory Bernard, "Une communauté musulmane oubliée: les Pomaks de Lovec" Turcica (France) 1987. Vol. 19
- Jirecek Konstantin, Balgarski dnevnik, Plovdiv-Sofia, 1930
- Jirecek Konstantin, Dejiny naroda bulharskeho, Nahledam B. Tempského, Praha, 1876
- Jirecek Konstantin, Patuvaniya po Bulgariya, Sofia, 1974
- M. Türker Acaroğlu "Bulgaristan Türkleri I.
- McCarty, Justin. Ölüm ve Sürgün. İnkılâp yay. İstanbul. 1995
- McCarty, Justin. Osmanlıya Veda. Etkileşim Yay. İstanbul. 2006
- Memişoğlu, Hüseyin. Prof. Dr. Balkanlar'da Pomak Türkleri Türk Dünyası Araş. Vak. Yay. İstanbul. 2005
- Meropi Anastassiadou. Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik. T.V. Yay. İstanbul. 2001
- Mikov Vasil, "Balgarskite Mohamedani v tetevensko, Kukovitsko i Beloslatinsko" Rodina, 1941
- Mikov Vasil, "Pomacite od dolinite na r. Iskar i Vit" Zora, no. 3934 15 August 1932
- Mutafchiev Petar, Izbrani proizvedenija, Sofia. 1973, Vol. 2
- Nacracas, Georgios. Anadolu Ve Rum Göçmenlerinin Kökeni. Kitapevi. Yay. İstanbul. 2005
- Niketas, Khoniatis. Historia. Çev. Fikret Işıtan. Ankara. 1995
- Ögel, Bahattin. İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi. Ankara. 1962
- Öztuna, Yılmaz. Türkiye Tarihi. İstanbul. 1964
- Öztuna, Yılmaz. Türk Ansiklopedisi. "Selçuklular" Maddesi
- Öztuna, Yılmaz. "Orhan Gazi" maddesi.
- Parmaksızoğlu, İsmet. Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler. Ankara. 1983
- Pekin Müfide. Yeni Kurulan Yaşamlar. Bilgi Üniversitesi Yay. İstanbul 2005
- Poulton, Hugh. Balkanlarda Çatışan Azınlıklar. Çatışan Devletler. Çev. Yavuz Alagon. İstanbul. 1993
- Rasonyi, Laszio. Tarihte Türklük. Ankara. 1971
- Roux, Jean-Paul. Türklerin Tarihi, Kabcacı yayınevi, İstanbul. 2007
- Sarides Emmanuel, ethnische Minderheit und zwischenstaatliches streit-objekt: Die Pomaken in Nordgriechenland, Berlin. 1987
- Sciaky Leon. Elveda Selanik. Varlık Yayınları. İstanbul. 2006
- Seyppel Tatjana, "Pomaks in Northeastern Greece: An Endangered Balkan population"

Journal Institute of Muslim Minority Affairs,1989

Süleymanoğlu, Hayriye Yeniso. "Bulgaristan Türkleri Yakın Geçmiş ve Bugünü",Balkanlarda Türk Kültürü...1994

Süleymanoğlu, Hayriye Yeniso. "Türkçenin Balkan Dillerine Etkisi"Balkanlar El kitabı.III.Ankara.2007

Şimşir, Bilal, N. Bulgaristan'da Türk Varlığı."Bulgaristan Türkleri"1878–1985.Bilgi Yay.Ank.1986

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi. 4,cilt. Ankara.1982

Uçok, Bahriye. İslam Tarihi. Emeviler- Abbasiler. Ankara.1968

Ülküsal, Müstecip. Dobruca ve Türkler. Ankara. 1966

Todorov Nikoloi, Balkanskijat grad (XV-XIX),Socialno-ikonomicesko i demografcko razvitie,Sofija, Izdatelstvo Nauka i İzkustvo, 1972

Turan,Ömer.Dr.Rodop Türklerinin 1878 Direnişİ.T.T.Kurumu.Yay.Ankara.2000

Yonca Anzerlioğlu "**Karamanlı Ortodoks Türkler**"

Gaziemir Belediyesi
Kültür Müdürlüğü Yayınıdır.